

กตาสุนทรานุศาสน์

हितोปปเทศ

คาวม พ.ศ. ๒๔๕๔

เลื่องลือทุกแห่ง โลกสงบชีพ

กถาสุนทรานุศาสนี
หิตุปเทศ
การม พ.ศ. ๒๔๕๕
(เสฐียร โกเศศ-นาคะประทีป)

สำนักพิมพ์เคซีทีไทย
จุดเริ่มต้นทางภูมิปัญญา

มูลนิธิ เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป
Sathirakoses-Nagapradipa Foundation

ChangeFusion
OPENBASE.in.th

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike
BY NC SA 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามไปใช้เพื่อ
การค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

หิโตปเทศ

การม พ.ศ. ๒๕๕๙

(เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป)

กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดย

สายส่งศึกษิต บริษัทเคล็ดไทย จำกัด

๑๑๗ ถ.เฟื่องนคร พระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๖-๔๐ โทรสาร ๒๒๒-๕๑๘๘

รูปเล่ม-แบบปก

ทองทิพย์ สุธกรณ

ดำเนินการผลิต

บริษัท ส่องสยาม จำกัด

โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๓-๕

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

หิโตปเทศ.- - กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, ๒๕๕๑.

๓๐๐ หน้า. ๑. สุภาษิตและคำพังเพย ๒. นิทาน- - อินเดีย

I. อนุমানราชชน, พระยา, ๒๔๓๑-๒๕๑๒. II. สารประเสริฐ, พระ

(ตรี นาคะประทีป) ๒๔๓๒-๒๕๔๘. III. ชื่อเรื่อง.

๓๙๘.๙

ISBN : 974-315-542-2

คำแถลง

ในแวดวงนักอ่านหนังสือบ้านเรา ถือได้ว่า *ทิโตปเทศ* ฉบับแปลโดยเสฐียรโกเศศ นาคะประทีป เป็นพากย์ไทยที่คุ้นเคยกันยิ่งกว่าสำนวนแปลของคนอื่นๆ ทั้งที่มีอยู่ก่อนหรือภายหลัง พ.ศ. ๒๔๕๙ อันเป็นที่ *ทิโตปเทศ* หรือ *กถาสุนทรานุศาสนิ* แปลจากฉบับภาษาอังกฤษของ “คาร์ม พ.ศ. ๒๔๕๙” ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ออกมาโดยการดำเนินการของโรงพิมพ์ไทย ถนนรองเมือง กรุงเทพฯ

กล่าวจำเพาะความนิยมแปลหนังสือ *ทิโตปเทศ* ของไทยนั้น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) หรือ ช.บ.ภ. ได้เขียนไว้ในคำนำหนังสือนั้นในคราวพิมพ์ถัดมาว่า *ทิโตปเทศ* ที่เป็นภาษาไทยมีมาแต่ครั้งไรไม่ทราบ ได้พบต้นฉบับของพระอมราภิรักษิต (เกิด) วัดบรมนิวาส เมื่อท่านมรณภาพ ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๒๓๑ (พ.ศ. ๒๔๑๒) ๒ เล่มสมุดไทย นับว่าเป็นสำนวนอย่างเก่าแก่ที่สุด เรียกว่า *ทิโตปเทศ* *วัตถุปรณัม* ว่าด้วยมิตรลาก แต่ข้อความในหนังสือແພกเพี้ยนกับที่แปลเป็นภาษาอังกฤษโดยมาก เพราะมีข้ออธิบายให้เข้ากับธรรมและภาษิตของพุทธศาสนิกชนมากเกินไป และฉบับนี้ก็ได้อัดดตอนลงพิมพ์ในหนังสือ *วชิรญาณ* จนกระทั่งตีพิมพ์เป็นเล่มถึง ๒ ครั้งในเวลาต่อมาชื่อว่า *นิทานสุภาษิตทิโตปเทศวัตถุปรณัม*

สำหรับลักษณะการแปล *ทิโตปเทศ* เป็นภาษาไทยนั้น กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อุปนายกหอพระสมุดวชิรญาณ ทรงอธิบายว่าแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ แปลตรงความกับภาษาสันสกฤต ประเภทหนึ่ง โดยแต่งเป็นร้อยแก้วบ้าง เป็นลิลิตบ้าง กับอีกประเภทหนึ่งจำเอาความมาเล่าตามโวหารของผู้เรียบเรียง ไม่เดินตามรอยหนังสือในภาษาเดิมมากนัก เป็นแต่เพียงว่าเมื่ออ่านเทียบกันพอจับเค้าได้เท่านั้น ซึ่ง *ทิโตปเทศวัตถุปรณัม* ก็จัดอยู่ในประเภทหลังนี้ ฉบับร้อยกรองนั้นมี

อาทิ *ปรัสดาวนา ทิโตปเทศ* ซึ่งมีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) แปลเอง และให้พระวิจิตรธรรมปรีวัติ (เนตร เปரியุ) แปลความจาก ไสลกสันสกฤตฉบับของท่านลักษมี นารายณ์ นยาลังการ และพระยา อิศรพันธุ์โสภณ แต่งบรรยายเรื่องและคำแปลเป็นลิลิตและโคลง สีสู่ภาพมอบให้โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจจัดพิมพ์ มีออกมาเฉพาะบทนำ เรื่องของหนังสือเล่มนี้เมื่อร.ศ.๑๒๑ นอกจากนั้นยังมี *ทิโตปเทศคำฉันท์* ที่ปรากฏชื่อผู้แต่งในโคลงคำนำเรื่องว่า “นายนฤทธา” แต่ก็แต่งไว้เพียง นิทานเรื่องแร้งกับแมว ในตอนมิตรลากคือผูกมิตรเท่านั้น หนังสือ *ทิโตปเทศ* ฉบับแปลร้อยแก้วตั้งแต่ต้นจนจบมาสำเร็จลงด้วยการทำงาน ร่วมกันของ “คารม” ซึ่งก็คือนามแฝงร่วมของเสฐียรโกเศศและนาคะ- ประทีปในครั้งกระนั้น โดยตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยในระหว่างปีพ.ศ. ๒๔๕๕-๒๔๖๖

กถาสุนทรานุศาสนิ (The Book of Good Counsels) หรือ *ทิโตปเทศ* แปลโดยคารม พ.ศ. ๒๔๕๕ นั้น ได้สร้างตำนานในทางการ พิมพ์ผลิตหนังสืออย่างเข้าหากันเป็นอย่างดีของ “สามทหารเสือ” อนึ่ง พึงทราบด้วยว่า *ทิโตปเทศ* ฉบับคารมนี้ก็ยังแยกกันเป็น ๒ ส่วนวน กล่าวคือชุดที่ตีพิมพ์ออกมาเมื่อปี ๒๔๕๕ กับที่พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพบิดาของคุณพระसारประเสริฐนั้นมีความแตกต่างกัน ดังที่เสฐียรโกเศศได้บันทึกไว้ในกาลต่อมาว่า “ล่วงมาหลายปี พระสาร- ประเสริฐบรรยายความรู้สึกแก่ข้าพเจ้าว่ามันยังใจไม่รู้ แปลครั้งหลัง อย่างพยายามและบรรจง ทำไมมันอ่านสู้แปลครั้งแรกไม่ได้ ข้าพเจ้า ตอบว่า จำไม่ได้หรือ ชุนโสภิตเคยบอกกับเราว่า *ทิโตปเทศ* ฉบับแปล ครั้งแรก ต่อไปจะเป็นหนังสือที่คนต้องการหา แต่จะหาไม่ได้ พระ- สารประเสริฐก็รับว่าจริง...” ความข้อนี้นี้สำหรับนักเลงหนังสืออย่าง *ทิโตปเทศ* คงทราบติดอยู่แล้ว แต่ที่มีพิมพ์เผยแพร่อยู่ขณะนี้มักเป็น ส่วนวนหลัง ส่วนส่วนวนแรกนั้นค่อนข้างหาได้ยาก เพราะขาดคราว

พิมพ์ไปนานพอสมควร ผู้อ่านซึ่งมีใช้นักเลงหนังสือชั้นเก่าลายครามจึง
อาจพบเห็นได้ไม่ถนัดนัก เพื่อแก้ไขอุปสรรคดังกล่าว สำนักพิมพ์จึง
ตัดสินใจจัดตีพิมพ์ *ทิโตปเทศ* หรือ *กถาสุนทรานุศาสนี* แปลจาก
ฉบับภาษาอังกฤษ ของคารม พ.ศ. ๒๔๕๙ อีกครั้ง จากต้นฉบับดั้งเดิม
ของโรงพิมพ์ไทยถนนรองเมือง เมื่อปีมะโรง อัฐศก พ.ศ. ๒๔๕๙ ขึ้น
เพื่อประโยชน์ในทางสืบสายคุณค่าแห่งวรรณคดีให้ยืนนานต่อไป

๑ มกราคม ๒๕๔๑

คำนำ

ในโบราณสมัย วิธสอนสุภาษิต มักมีนิมยกเล่าเป็นนิยายเปรียบเทียบ, เพราะฉะนั้น ในภาษาต่างๆ จึงมีหนังสือสุภาษิตร้อยกรองผูกเป็นเรื่องนิทานโดยมาก. ในนิทานสุภาษิตซึ่งนับว่าเก่าที่สุดด้วยกัน *คัมภีร์ปัญญาตนตระ* ของประเทศอินเดียเป็นอย่างขึ้นชื่อ. คัมภีร์นี้ (แปลชื่อว่าหนังสือ ๕ เล่ม) ต้นเดิมทีเดียว มีข้อความประการไวยากรณ์ที่จะกล่าว เพราะได้แก้ไขตัดตอนเพิ่มเติมต่อๆ กันมาหลายชั้นหลายหน, อย่างไรก็ตาม คงได้ความปรากฏชัดเจนแล้วว่า คัมภีร์นี้มีอยู่แล้วในศตวรรษคาร์บ ๖ ของคริสตศก (คำนวณพุทธกาลราว ๑,๒๐๐ ปี) เบนเฟ (Benfey) นักปราชญ์ยุโรปผู้ชำนาญทางวรรณคดีพากย์อังกฤษลงสันนิษฐานว่า ต้นรากของคัมภีร์นี้ อิงอาศัยหลักหรือนัยในพุทธศาสนเป็นที่ตั้ง ต่อมาผู้แก้ไขดัดเสริมตามอัธโนมติ พยายามคือฉบับภาษาเยอรมันยังใกล้เคียงกับฉบับเดิมมากกว่า ฉะนั้นสังสกฤตในเวลานี้. (ฉบับเยอรมันนั้น ถ่ายจากภาษาลาตินในศตวรรษที่ ๑๕ ราว พ.ศ. ๒๑๐๐, ภาษาลาตินถ่ายจากภาษาอาหรับๆ จากภาษาสังสกฤต) ฉบับภาษาอาหรับได้มีแล้วในศตวรรษที่ ๙ (พ.ศ. ๑๕๐๐) ต่อมาถ่ายเป็นภาษาฮิบรู (ชาติยิวส์) และภาษากรีก จากนั้นจึงมีผู้แปลสู่ภาษายุโรปแพร่หลายในเกือบทุกประเทศที่เจริญ, แต่ผู้ซึ่งถ่ายเป็นภาษาอังกฤษ ให้ชื่อใหม่ว่า *Pilpays Fable* = นิทานของปิลเป.

เพราะเหตุที่คัมภีร์ปัญญาตนตระ ถูกนักรู้ต่อดัดดัดแปลงจนสาวสืบเค้าเดิมไม่ได้ตัวจริง ทั้งใครแปลก็ตั้งชื่อเอาไว้ใหม่นั้นแล หนังสือ *ทิโตปเทศ* ฉบับที่แปลมานี้ จะถือว่าเป็นหนังสือปัญญาตนตระฉบับใหม่ก็ได้ ด้วยมีข้อความคล้ายคลึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถึงดังนั้น คงแก้ไขต่อๆ มากอีกไม่น้อย ทั้งผู้ชำนาญข้างชาติดทอนคงไม่วายตัด เหตุฉะนี้ หนังสือ *ทิโตปเทศ* (ซึ่งคัมภีร์ปัญญาตนตระ มีครบ ๕ เล่ม) ตกลงมา

เดี๋ยวนี้ จึงเหลือเพียง ๔ เล่มเท่านั้น แม้จะนั้น ฉบับที่มีในปัจจุบันซึ่งต่างเจ้าของก็ยังไม่ลงกัน ต่างฉบับต่างมีข้อดีพิเศษจากกันไม่มากนักน้อย ไม่ต้องดูอื่นไกล พากย์สังสกฤตกับพากย์ไทยในฉบับนี้เอง ผิดกันมาก ถึงกับเนื้อความบางตอนขาดหายไปหมดทั้งคาถาและบท ยังฉบับอื่นๆ นอกนี้ซึ่งพบมาแล้ว ยังมีที่ผิดแผกไปอีกเป็นอเนกประการ, เช่น ฉบับของ Sir Edwin Arnold ที่ตั้งชื่อใหม่ว่า *The Book of Good Counsels* (กถาสุนทรานุศาสนิ) มีแต่นิยายบางเรื่องและสุภาษิตบางบท อันลงสันนิษฐานได้ว่าผู้แปลมีเจตนาตัดเอาเฉพาะที่ตนนิยม. เพราะฉะนั้น จะยืนยันให้ชัดว่าฉบับไหนเป็นถูกแท้ไม่ได้ นอกจากจะถือเอาความโวหารแห่งเจ้าของเป็นประมาณการณ จึงเป็นอันยุติกันเพียงนี้. ว่าโดยเนื้อความ *ทิดอปเทศ* เป็นสุภาษิตโบราณจับใจน่าอ่าน แม้เป็นเรื่องซึ่งปรู้งขึ้นครั้งสมัยดึกดำบรรพ์ แต่ก็มีข้อความที่เปรียบเทียบชักอ้างถูกแท้จริง ฟังได้ทุกกาลทุกสมัย และไม่เฉพาะในประเทศใดประเทศหนึ่ง จึงอาจเรียกได้ (หรือถ้าผู้ที่แปลถ่าย *ทิดอปเทศ* จะถูกสถาปนิสยให้เป็นช่างแก้เสียทุกคนไซ้ร้ ก็ออกนีกอยากๆ จะเปลี่ยนชื่อเอาใหม่) ว่า “สุภาษิตสบบสมัย” การแปลหนังสือนี้ มีประสงค์เพื่ออ่านเข้าใจง่ายทั่วกันไป จึงไม่แปลเกร็ดตามบังคับไวยากรณ์ทีเดียว เพราะแปลอย่างนั้นเหมาะสำหรับเป็นตำราเรียน แต่อย่างไรก็ดี ได้ตั้งใจพยายามแปลอย่างระมัดระวังโดยกวัดข้น มิให้ผิดไกลนักจากฉบับที่เป็นภาษาสังสกฤต.

เสฐียรโกเศศ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำแถลง	(๓)
คำนำ	(๖)
ทิโตปเทศ ๑	
มิตรลาภ การผูกแห่งมิตร	๑
ทิโตปเทศ ๒	
สุทฤทเภท การแตกมิตร	๖๑
ทิโตปเทศ ๓	
วิเคราะห์ สงคราม	๑๑๓
ทิโตปเทศ ๔	
สนธิ ความสงบ	๑๖๑
ภาคผนวก	๑๙๙
ขยายคำย่อ	๒๐๑
วิชยานุกรม	๒๐๒
ไขความ	๒๗๐
ภาคผนวก-ก อักษรานุกรม	๒๗๗
ภาคผนวก-ข บรรยายบางเรื่อง	๒๘๕
ภาคผนวก-ค ทิโตปเทศ : ความเป็นมา	๒๙๔

๑

บทนำ

และ

บิตรลาม การผูกแหว่งบิตร

บทนำ

- ๑ ขอให้ความปรารถนาของสาธุชน จงบรรลุผลสำเร็จ ด้วยการประสิทธิ์ประสาทของพระศิวะเป็นเจ้า, ผู้มีวิเศษมีส่วน ๑ ใน ๑๖ ของพระจันทร์อยู่ที่พระลลาภ อันฉายวาววับดุจหนึ่งประกายฟองสมุทรในแม่คงคา.
- ๒ ผู้ที่ได้สดับहिโตปเทศ ย่อมได้รับความรู้ชำนาญในการใช้คำสั่งสกฤต, กับทั้งพากย์ต่างๆ และมีความรู้ในนิติศาสตร์ได้บริบูรณ์.
- ๓ ผู้ที่มีปัญญา ย่อมพอใจมนสิการถึงวิทยาและทรัพย์ เปรียบประดุจว่ามีรู้จักแก่มิรู้จักตาย เอื้อเพื่อประพุดติอยู่ในสุจริตธรรม ก่อสร้างบุญกุศลไว้เป็นที่พึ่ง เหมือนหนึ่งชีวิตอันร่อแร่ ด้วยถูกมฤตยูฉวยผมไว้ในกำมือ แล้วต้องหาที่พึ่งเกาะเกี่ยวฉะนั้น.
- ๔ สรรพสมบัติทั้งหลายอะไรจะประเสริฐเท่าปัญญาเป็นไม่มี, เพราะใครจะแย่งเอาไปมิได้-ซื้อขายมิได้-และเป็นสมบัติอันมิตายตัว.
- ๕ อันว่าแม่น้ำไหลมาจากที่สูง ย่อมมาระคนปนกับน้ำในมหาสมุทรฉันใด ความรู้ถึงจะมีอยู่ในผู้ที่ต่ำสกล ก็อาจจะทำให้ผู้

นั้นร่วมสมาคมชั้นสูง และได้รับส่วนแห่งความเป็นบรมสุขได้
ฉนั้น.

- ๖ ความรู้ส่งให้เป็นผู้ประพจน์ดี, ความประพจน์ดีทำให้ได้รับ
ตำแหน่งหน้าที่ดี, ตำแหน่งหน้าที่ดีทำให้เกิดทรัพย์, ทรัพย์
หนุนให้ประพจน์ธรรมสะดวก, และถึงที่สุดก็จะมีความสุข
สุขเป็นที่ยิ่ง.
- ๗ อันว่าวิทยานกรบ และวิทยาความรู้อันได้มาจากการศึกษา ๒
อย่างนี้ ย่อมนำมาซึ่งกิตติศัพท์อุโฆษ.
- ๘ การสั่งสอนผู้ที่ยังเยาว์อายุ ควรชักสวาทเป็นนินายเปรียบ
เทียบให้เป็นที่ดูดดื่มแก่ผู้ฟัง จะได้ติดอยู่นาน เปรียบเหมือน
ลวดลายซึ่งขีดเขียนไว้ที่ภาชนะซึ่งได้ทำขึ้นใหม่ ย่อมจะยั่งยืน
นานมิได้ลบเลือนโดยง่าย.
- ๙ การผูกมิตร การแตกจากมิตร การแก่งแย่ง การไม่ตรีตติดต่อ,
เหล่านี้ได้เก็บนำข้อความมาจากคัมภีร์ปัญจตันตระ และจาก
หนังสืออื่นๆ.

ยังมีพระนครหนึ่งชื่อปาฏลิบุตร ตั้งอยู่เหนือฝั่งแม่น้ำ
ภาศิรฤติ ผู้เป็นกษัตริย์ปกครองพระนครนี้มีพระนามว่าท้าวสุทรรคนะ
พระองค์เป็นผู้ประกอบด้วยราชจรรยาอันสมแก่ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่
ทุกอย่าง, มาวันหนึ่ง พระองค์ได้สดับใครคนหนึ่งร้ายโคลง ๒ บท
มีความต่อไปนี้:-

- ๑๐ ศิลปวิทยาเครื่องสองข้ออรรถธรรมทั้งปวง ให้เห็นสิ่งที่ต้อง
การได้มากกว่า ดัดเสียซึ่งความสงสัยเป็นอันมากให้ขาดสูญ
ไม่มีในผู้ใด ผู้นั้นไม่มีผิดอะไรกับคนบอด.
- ๑๑ ความเป็นหนุ่ม ๑ ทรัพย์สมบัติ ๑ ความเป็นใหญ่ ๑ ความไม่
สัจใจเสียเลย ๑ แต่ละอย่างยังสำหรับไม่มีประโยชน์, ถ้า
มีรวมในผู้เดียวบริบูรณ์ทั้ง ๔ อย่างแล้ว ก็ไม่ต้องกล่าวถึงผลละ.

เมื่อพระราชชาติได้สดับดังนี้ ก็รู้สึกอดพระทัย ที่พระโอรสของพระองค์หาวิวัฒนาการ ไม่เอาพระทัยใส่ในการศึกษาวิทยาศาสตร์มีแต่จะสละวนประพุดอยู่ในสิ่งที่ไม่เป็นคุณเป็นประโยชน์ทรงพระดำริในพระทัยว่า:-

- ๑๒ ถ้ามีบุตรที่ไม่มีความเฉลียวฉลาด หรือไม่ประพุดอยู่ในทางธรรมจรรยาอันดี จะได้รับผลเป็นคุณเป็นประโยชน์อะไรเล่า? เปรียบเหมือนมีจัญญู แต่ว่าพิการมัวมิด จะมีประโยชน์อย่างไร? มีไว้ให้รำคาญตาเท่านั้น.
- ๑๓ การไม่มีบุตร ๑ หรือมีแต่ตายไปเสียแล้ว ๑ หรือว่ายังมีชีวิตอยู่ แต่เป็นบุตรที่โง่ๆ ที่ๆ ๑ สามชนิดนี้ควรเลือกอย่างใด ๑ และ ๒ ดีกว่าอย่างใด ๓ เพราะจะต้องโหม่นสเดือดร้อนเนื่องด้วยอย่างใด ๑ และที่ ๒ เพียงครั้งเดียว แต่อย่างใด ๓ จะได้รับความโหม่นสเป็นนิรันดร์.
- ๑๔ สงสารวิญญูยังหมุ่นอยู่เรื่อย ใครเลยเมื่อตายลงแล้วจะไม่ผุดไม่เกิดอีก? แต่จะเกิดก็เกิดเกิด เกิดแล้วทำให้สกุลเจริญขึ้น นับว่าเกิดมาไม่เสียที่เกิด.
- ๑๕ บุตรที่ประพุดความดีความงามมิได้ ซึ่งยังไม่ควรจะจดจารึกชื่อบุตรนั้น ลงในบัญชีชื่อของผู้ที่เป็นคนฉลาด และบริสุทธิได้แล้ว จะเรียกหญิงผู้ที่เป็นมารดาบุตรนั้น ว่าเป็นหมั่นก็ควรกัน.
- ๑๖ ผู้ที่ไม่มีใจโอบอ้อมอารี ๑ ไม่ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม ๑ ไม่มีความมานะกล้าหาญ ๑ ไม่แสวงหาความรู้ ๑ ไม่แสวงหาทรัพย์ ๑ ก็เป็นแต่บุตรคูของมารดา: เกิดมาหาเป็นประโยชน์ไม่.
- ๑๗ มีบุตรที่ฉลาดคนเดียว ย่อมดีกว่ามีบุตรที่โง่เง่าตั้งร้อยคน, อันว่าดวงจันทร์แม้ขึ้นแต่ดวงเดียว ย่อมกำจัดความมืดให้ปราศหายไปได้ แต่ดวงดาวนับร้อย ย่อมไม่อาจจะกำจัดความมืดให้

สว่างได้เพียงพอ.

- ๑๘ ได้บุตรโดยบำเพ็ญการกุศลทานศีลอย่างเคร่งครัด และทำการบุญ ณ ที่อันศักดิ์สิทธิ์ บุตรที่ได้มานั้น ควรต้องเป็นบุตรที่อยู่ในโอวาท เจริญในคุณธรรม และมีปัญญาเฉลียวฉลาดจึงจะมีเสวยแรง.
- ๑๙ มีทรัพย์ ๑ ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน ๑ มีภริยาน่ารัก ๑ มีภริยาที่มีวาจาสุภาพเรียบร้อย ๑ มีบุตรที่อยู่ในโอวาท ๑ มีความรู้ทำประโยชน์แก่มนุษย์ ๑ เหล่านี้เป็นสิริมงคล ๖ ประการในโลก.
- ๒๐ จะนับผู้ที่มีบุตรหลายคน ว่าเป็นคนเคราะห์ดีได้อย่างไร ถ้าบุตรเหล่านั้นเป็นเหมือนทะนนานเปล้าเต็มอยู่ในยัง? ได้บุตรแต่คนเดียวจะดีกว่า ถ้าบุตรนั้นเป็นที่พึงแก่สกุล และเป็นสิริสง่าแก่ผู้เป็นบิดา.
- ๒๑ มีบิดา ผู้ซึ่งสะสมหนี้สินไว้ คือศัตรู, มีมารดา ผู้ซึ่งมิได้ประพฤติในความบริสุทธิ์ คือศัตรู, มีภริยารูปงาม คือศัตรู, มีบุตรที่ปราศจากความรู้ คือศัตรู.
- ๒๒ ความรู้เป็นเหมือนยาพิษแก่การที่ไม่ได้ใช้, อาหารก็เปรียบเหมือนยาพิษแก่การย่อยอาหาร, พระราชวังก็เปรียบเหมือนยาพิษแก่คนเบื่อใจ, ภริยาสาวก็เปรียบเหมือนยาพิษแก่สามีชรา.
- ๒๓ ผู้ที่มีบุตรดี ย่อมมีเกียรติยศ, คันศรถึงจะทำด้วยไม้อันวิจิตรแข็งแรง ถ้าไม่มีสายแล้วจะยิงได้อย่างไร?
- ๒๔ อนิจจา? ลูกเรา เมื่อเจ้าปล่อยเวลากลางคืนให้เปล้าประโยชน์โดยมิได้ศึกษาความรู้อย่างไร อยู่ในหมู่ปราชญ์ก็มีแต่จะจมลงไปทุกที เหมือนกับผู้ที่ตกอยู่ในปลักฉะนั้น.

เมื่อดังนี้จะทำประการไรเล่า ลูกของเราจึงจะเป็นผู้มีคุณฉลาดและบริสุทธิ์ได้.

- ๒๕ การกิน-นอน-กลัว-เมถุน เหล่านี้มีเสมอเท่าเทียมกันแก่คน
กับดิรัจฉาน, มนุษย์มีภาวะเป็นพิเศษแปลกกว่าดิรัจฉาน
ที่ตรงความดีบริสุทธิ์, ผู้ที่ปราศจากความดีบริสุทธิ์ก็เสมอ
เหมือนภาวะของดิรัจฉาน.
- ๒๖ ผู้ใดไม่มีความดี ไม่มีทรัพย์ ไม่มีพยายาม ไม่พ้นจากความ
หมกมุ่นในสุขสัมผัส, ผู้นั้นเกิดมาก็ไม่เป็นประโยชน์ เปรียบ
เหมือนเนื้อที่ออกไปบนคอแพะจนเกินการ.
- ๒๗ อายุ กรรม ทรัพย์ วิทยา และความตาย ๕ สิ่งนี้ เป็นธรรมของ
มนุษย์ตั้งแต่เกิดมา.
- ๒๘ ถึงผู้ซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธาน ก็ย่อมจะหลีกเลี่ยงธรรมดาไม่พ้น,
เช่นพระนิลกันธผู้เป็นเจ้าของ ย่อมเปลื้องพระกายเป็นธรรมดา,
พระหริ ย่อมบรรทมอยู่เหนือนาคราชเป็นธรรมดา.
- ๒๙ สิ่งไรไม่มีปัจจัยก็ไม่เกิดมีเป็นขึ้นได้ หรือจะหลีกเลี่ยงสิ่งที่มี
ปัจจัยก็มีได้เหมือนกัน, สุภาชิตนี้ ถ้าใครถือได้ก็เป็นเหมือน
หนึ่งโอสถแก้โรคความกังวล, โฉนหนอจึงไม่รับประทานยานี้
เล่า?

แต่ความข้อนี้นักเป็นสุภาชิตของผู้ที่เกียจคร้านละเลยจาก
หน้าที่ของตน. เพราะ-

- ๓๐ จะมีสติปัญญาอยู่ว่า แม้ธรรมดาย่อมจะหลีกเลี่ยงไม่พ้นก็ดี
แต่กระนั้น ยังไม่ควรหย่อนความเพียรพยายามต่อการทำงานที่
จะต้องทำเสียเลย เปรียบเหมือนเมธิดา ย่อมมีน้ำมันอยู่เป็น
อันมาก ถ้าไม่ค้นบิบบแล้ว ทำอย่างไรจึงจะได้น้ำมันของเมธิดา
มาเล่า?
- ๓๑ โชคฉลาก ย่อมคอยทำเฉพาะบุคคลผู้ใจดีมีความเพียร, ผู้ที่
เกียจคร้านมักกล่าวว่า 'อะไรทั้งหมดก็ต้องสุดแต่วาสนา,' แต่
อาศัยวาสนาแล้ว ลงท้ายก็จำเป็นต้องพยายามจนเต็มสามารถ

ของตนด้วย, ถ้ากรรมที่ได้ทำลงไป (เพื่อหวังดี) แม้จะไม่ใช่
ผลสำเร็จ ก็พึงเห็นเสียว่า มิใช่เป็นด้วยความผิดของตนเลย.

๓๒ ธรรมดารถ ถ้ามีแต่ล้อเดียวก็มีอาจไปได้ จันใดก็ดี, เมื่อ
คอยวสานอยู่ เว้นพยายามอย่างลูกผู้ชายแล้ว การงานก็ไม่
ดำเนินสู่ความสำเร็จได้.

๓๓ กรรมที่ได้ทำไว้ในชาติก่อน มนุษย์เรียกว่าวสานา, เพราะฉะนั้น
จะประกอบกิจใดๆ ควรให้เต็มความสามารถ และอย่ามีความ
ย่อท้อในกิจการงานอันดีที่ได้ทำนั้น.

๓๔ ช่างปั้นๆ ก้อนดินเป็นรูปต่างๆ ตามใจตนได้ฉันใด, กรรมที่
ตนสร้างมาแต่อดีต ย่อมสรรมนุษย์ให้มีภาวะต่างๆ ตาม
ลักษณะของกรรมฉันนั้น.

๓๕ ทรัพย์ศฤงคารอันมีมาโดยไม่นิยม เหมือนตาลที่ถูกกากระทบ
ใบหรือผลย่อมหล่นลงเอง ถึงเห็นแล้วว่าเป็นของเลศ แต่เขา
ไม่ยึดถือว่าเป็นวสานา, เข้าใจกันว่า สำหรับให้คนได้ใช้สอย.

๓๖ กรรมทั้งมวล ต้องอาศัยความเพียรพยายามจึงสำเร็จ, มิใช่จะ
เป็นผลได้มาแต่ความตั้งใจดีโดยเฉยๆ เท่านั้น, เปรียบเหมือน
สิงโต ถ่านนอนหลับอยู่ โฉนกวางจะวิ่งแร่ถันเข้าสู่ปากเล่า?

๓๗ คำโอวาทสั่งสอนของบิดามารดา ย่อมทำให้บุตรมีความเฉลียว
ฉลาด, ไซ้ว่า (บุตร) เกิดมาจะเป็นคนมีความเฉลียวฉลาดที่เดียว
ก็หามิได้.

๓๘ บิดามารดาผู้ใดมิได้สั่งสอนบุตรของตน บิดานั้นก็เป็นไพร่
มารดาก็เป็นศัตรู ของบุตร, เพราะจะทำให้บุตรนั้น เมื่อเข้า
ที่ประชุมชนไม่ประเปรียวเฉลียวฉลาดเป็นสง่า ไม่น้อยไปกว่า
นกยางที่อยู่ในฝูงหงส์.

๓๙ แม้ว่ามิอายุอยู่ในดรณวัยและมีรูปร่าง และแม้จะมีสกุลอันสูง
ก็ดี, ถ้าปราศจากวิทยาความรู้ ก็เสียเปรียบ, เหมือนดังดอก

แห่งทองกวาวอันรักล้นฉนั้น.

๔๐ ถึงผู้ที่โง่เขลา ก็อาจจะเป็นที่นับถือในที่ประชุมได้ ถ้าผู้นั้นสวมเครื่องแต่งกายงดงาม, คงจะมีผู้นับถือผู้ที่โง่เขลานั้นตราบเท่าที่ผู้นั้นยังไม่แย้มปากพูดออกมา.

เมื่อพระราชาทรงรำพึงดังนี้แล้ว จึงมีรับสั่งให้บรรดานักปราชญ์ทั้งหลายเข้ามาเฝ้า ตรัสว่า “นี่แน่ ท่านซึ่งเป็นบัณฑิตอันประกอบด้วยคุณสมบัติทั้งหลาย! ลูกเราเดินอยู่ในทางที่ผิดเสมอ หากมีความรู้ในศิลปศาสตร์สักชนิดเดียว, จะมีใครในจำพวกท่านบ้าง ที่มีปัญญาทำให้ลูกเรากลับมาเดินทางดีที่ชอบที่ถูก ให้เหมือนกับเกิดใหม่ โดยสั่งสอนให้มีความรู้ทางนิติศาสตร์? เพราะ-

๔๑ อันว่าแก้วกระจก ถ้าอยู่ใกล้สุวรรณย่อมได้แสงจับเป็นเลื่อม พรายคล้ายมรกต, ผู้ที่โง่เขลาแม้ได้อยู่ในสมาคมปราชญ์ ก็อาจจะเป็นคนเฉลียฉลาดได้.

๔๒ ถ้าเสพด้วยคนชั่วอาจจะทำให้ชั่วได้ และย่อมประพฤติตนเป็นไปตามที่ได้เสวนะ, เพราะฉะนั้นถ้าเสพกับผู้ที่ประเสริฐแล้ว ก็ย่อมประเสริฐตามกัน.”

ขณะนั้น ท่านมหาบัณฑิตคนหนึ่ง ชื่อวิษณุศรมันมีความรู้ในนิติศาสตร์ และธรรมศาสตร์โดยถ่องแท้ชำนาญ เสมอเหมือนพระพหูสบัติ อยู่ในท่ามกลางบัณฑิตสถานนั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์! ถ้าทรงพระกรุณาแล้ว ข้าพเจ้าขอรับอาสาสอนพระโอรสทั้ง ๔ ของพระองค์ให้มีความรู้ในวิทยาที่ต้องพระประสงค์.

๔๓ กิจการอะไรๆ ซึ่งทำไปโดยไม่เข้าทาง ก็ย่อมไม่เกิดผลที่พึงใจ ฉันทก็ดี, จะใช้เวลาสอนนงายให้พูดได้เหมือนนกแขกเต้าสักเท่าไรก็หาประสบผลสำเร็จไม่.

๔๔ แต่ผู้ดำรงในชัตติยสกุล ย่อมไม่ประสบโอรสอันสูงส่งสิ้นความสามารถและความดี, เปรียบเหมือนบ่อทับทิม ไฉนจะมีแก้ว

ปนอยู่ด้วย?

ข้าพเจ้าขอรับพระราชทานอาสาว่า เพียง ๖ เดือนเท่านั้น จะสอนพระโอรสของพระองค์ ให้มีความรู้ในนิติศาสตร์ได้ชำนาญแคล่วคล่อง."

พระราชาก็ตรัสตอบโดยสุภาพว่า:-

๔๕ ตัวแมลงแม้อยู่ในดอกไม้ อาจจะขึ้นไปอยู่บนศีรษะของผู้ที่เป็นใหญ่ก็ได้ (เมื่อผู้นั้นเด็ดดอกไม้ไปปักไว้บนศีรษะ), เหมือนก่อนคิลา ถ้าผู้มีบุญญาภินิหารยกย่องเชิดชู คิลา นั้นอาจจะเป็นของศักดิ์สิทธิ์ได้.

๔๖ อุปมาเหมือนบรรพตที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกย่อมได้รับแสงสว่างของดวงอาทิตย์ เพราะอยู่ใกล้, ผู้ที่ปราศจากความดี จะได้รับรัศมีแห่งความดี ในเมื่ออยู่ใกล้บัณฑิต.

๔๗ คนดี ย่อมรู้ว่า ความดีความชั่วผิดแปลกกันอย่างไร, แต่ทว่าไปสวาทเสพกับคนชั่วเข้า จะพลอยทำความชั่วได้ทั้งรู้.

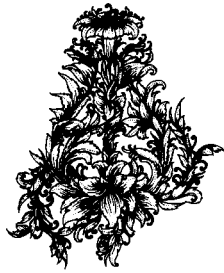
เพราะฉะนั้น จะขอให้ท่านเป็นผู้สั่งสอนนิติศาสตร์แก่ลูกของเรา," ตรัสแล้วมอบพระโอรสแก่วิชฌุศรมันโดยทรงเคารพอย่างยิ่ง. ครั้นแล้ว วิชฌุศรมันได้กล่าวเป็นคำนำแด่พระโอรส เมื่อประทับอยู่พร้อมพักตร์ ณ ระเบียงหน้าพระราชวัง ว่า "ข้าแต่พระกุมารผู้มีศักดิ์สูงอันสูง! ขอได้โปรดสดับคำของข้าพเจ้า:-

๔๘ วิสัยคนมีปัญญา ย่อมใช้เวลาศึกษาศิลปวิทยาและโคลงฉันทกภาพย์กลอน, แต่ผู้ที่โง่เขลา ย่อมใช้เวลาประพฤติกการชั่วพอใจแต่กินนอนและก่อการวิวาท.

เพราะฉะนั้น เพื่อจะให้เป็นที่เพเลิดเพลินพระทัย ข้าพเจ้าขอเล่านิยายเรื่องกา และเต่า และอื่น ๆ ถวาย."

พระกุมารตรัสว่า "ข้าแต่ท่านผู้เป็นอาจารย์! โปรดเล่านิทานให้ฟังเถิด."

๔๔ วิษณุศรมันทุลเตือนว่า “ถ้าดังนั้น ขอให้ตั้งพระทัยฟัง จะได้เริ่มต้นเล่านิยายเรื่องการผูกแห่งมิตร, อันมีโคลกในเบื้องต้นว่า:-

การผูกแห่งมิตร

๑ ผู้ที่มีปัญญามาเป็นมิตร แม้จะไร้กำลังและทรัพย์ก็ตาม, อาจจะช่วยเหลือเหตุที่ติดขัดให้ลุกล่งไปได้โดยเร็วเหมือนดังกา เต่า กวาง และหนู.

พระกุมารตรัสถามว่า “เรื่องเป็นประการไร?”

วิษณุศรมันทุลเล่าว่า:-

เรื่องที่ ๑.

ที่บนฝั่งแม่น้ำโคทาวรี ต้นจ้าวใหญ่ต้นหนึ่ง เป็นที่อาศัยของ นานาปักษินชาติ เวลาเย็น พวกมันบินมาจากทิศานุทิศ อาศัยนอน ณ ต้นไม้นั้น. ครึ่งหนึ่ง ในเวลารุ่งรางจวนจะสิ้นเขตของราตรี กำลัง ดวงจันทร์ซึ่งเป็นที่ยอมรับของปวงปทุมชาติลับเหลี่ยมภูเขทาง

ตะวันตก, กาดัวหนึ่งชื่อ ลมูปะตะนะกะ ตื่นขึ้นเหลือบไปเห็นนายพราน
 นกผู้ประจูดังที่สองของมฤตยูราชถือข่ายเดินมา เมื่อเห็นชัดดังนั้นก็
 สลดใจ ร่ำพังกาว่า “วันนี้แต่พอรุ่งเราก็คงได้เห็นสิ่งอันเป็นอวมงคล, ใคร
 เลยจะรู้ว่า ผลที่ยังคาดไม่ถึง จะปรากฏเป็นอะไร?” ครั้นแล้วก็บิน
 ตามนายพรานนั้น. เพราะ-

๒ ธรรมดาว่า คนโง่ กระทบเหตุอันพึงสลดและน่ากลัว ก็สลด
 วันละพันหน ตกใจวันละร้อยครั้ง แต่เหตุนี้ผู้มีปัญญาหา
 สะทกสะท้านหวั่นไหวไม่.

ผู้ที่ปฏิบัติการทำงานอยู่ในโลกนี้ มิบังควรจะด่วนปล่อยใจให้
 กังวลเดือดร้อนในสิ่งที่ยังไม่มาถึง-

๓ เมื่อเราตื่นขึ้นทุกๆ เช้า อันตรายก็มีอยู่ใกล้ตัวเราแล้ว, ควร
 พิจารณาว่า ‘ความตาย ความป่วยไข้ และความทุกข์โศกนั้น
 อาจจะตกพบแก่เราในวันนี้ก็ได้.’

ขณะนั้น นายพรานนกได้กางข่าย และโปรยเมล็ดข้าวไว้ได้
 ข่าย แล้วแอบซ่อนตัวอยู่ ในเวลานั้น จิตรครีระ-พญานกพิราบบินมา
 พร้อมด้วยบริวารนกพิราบ เห็นเมล็ดข้าวกลาดเกลื่อน ได้กล่าวทัก
 ทานบริวารตัว ๑ ซึ่งมีความร่อนรนจะลงไปกินข้าวนั้นว่า “ดูก่อนท่าน!
 เหตุไฉนจึงมีเมล็ดข้าวตกเกลื่อน ในที่อันเป็นป่าเปลี่ยวไกลจากถิ่น
 ของมนุษย์ดังนี้? นี่ควรจะต้องพิจารณา, เราเห็นว่าที่ได้มาพบนี้น่าเป็น
 โชคกลางไม่ บางทีความโลภของเราที่อยากกินข้าวนี้ จะทำให้เรา
 ต้องตกอยู่ในที่อันเดือดร้อน เหมือนกับ-

๔ คนเดินทางมีความโลภ ต้องการสร้อยทองคำ จนตกลงในปลัก
 เหลือที่จะขึ้นได้ เลยถูกเสือแก่ลากตัวเอาไปเป็นอาหารฉิบ.”

บริวารถามว่า เรื่องเป็นไฉน?”

พญานกพิราบตอบว่า:-

เรื่องที่ ๒. (เรื่องเศรษฐี)

“วันหนึ่ง เราเที่ยวหาอาหารอยู่ทางป่าได้ เห็นเสือเฒ่าตัวหนึ่งอาบน้ำแล้วก็มาริมบึง ในอุ้งเล็บมีหน้กาคา ร้องตะโกนว่า “เชิญผู้เดินทางมารับกำไลทองจากข้าเจ้าไปเถิด.” อันคันั้น บุรุษผู้หนึ่งเดินทางมาทางนั้น ได้ยินเสือบอกจะให้กำไลทอง เกิดความโลภอยากได้ขึ้นมา คิดเห็นว่าตนมาพบโชคลาภแล้ว” แต่ย้งล้งเลอยู่ว่า ควรจะรับของจากสัตว์ร้ายเช่นเสือนี้อหรือไม่ เพราะ-

๕ การพยายามเอาวัตถุอันอยู่ในที่ไม่เป็นมงคล มักจะไม่ได้ผลดี, ธรรมดาว่ามียาพิษอยู่ที่ใด ที่นั้น น้ำอมฤตเลยกลายเป็นของกินตายไป.

แต่ธรรมดาจะได้ทรัพย์มา จำต้องฝ่าทุกขยากจึงจะสำเร็จ. เพราะฉะนั้น-

๖ ผู้มีความระแวงมิได้วางใจตน ยากที่จะพบผลดี, ถ้าเขามีอำนาจเหนือความสงสัย และคงมีชีวิตอยู่ไปไซ้ร้ ย่อมจะประสบผลอันดีงามได้.

เหตุฉะนี้ บางทีจะมีทำไดักรรมัง. บุรุษผู้นั้นจึงพูดว่า “กำไลทองที่พูดนั้นนี้อยู่ที่ไหนเล่า?” เสือยื่นเท้าหน้าออกให้ดู. ชายเดินทางพูดว่า “ทำอะไรเราจึงจะไว้ใจสัตว์ที่ดุร้ายอย่างท่านนี้ได้?”

เสือดตอบว่า “ที่ท่านไม่วี้ใจข้าเจ้าก็ถูก, เพราะเมื่อข้าเจ้ายังอยู่ในประณมวัย มีกำลังแข็งแรงสันดานดุร้ายประหัตประหารบรรดาโคและมนุษย์นับจำนวนมิไ้ช่น้อย อกุศลกรรมที่ทำไว้นี้ส่งผลให้บุตรภรรยาของข้าเจ้าตายหมด. บัดนี้ข้าเจ้าก็อยู่โดดเดี่ยว, มาวันหนึ่ง

ได้พบฤๅษีท่านสั่งสอนให้ข้าเจ้าประพุดิธรรมโอบอ้อมอารี. ข้าเจ้าได้
รับปฏิบัติมา บำเพ็ญการล้างบาปเป็นนิตยศีล ประพุดิตนมีใจเผื่อแผ่
มีเมตตากรุณา นอกจากนี้ ข้าเจ้าช้ำมีอายุชราแล้ว กำลังทุพพลเขี้ยว
ฟันโยกหัก เล็บก็หลุดถอด, ควรไว้วางใจได้. เพราะ-

- ๗ การบูชา การศึกษาพระคัมภีร์ ทาน พรต ความจริง ความยัง
ยืน ความทนทาน และความไม่โลภ โบราณท่านย่อมว่าข้อ
ประพุดิตทั้ง ๘ นี้ เป็นปฏิปทานำไปสู่สุคติ.
- ๘ ข้อแรก ๔ ข้อนั้น บางทีประพุดิตเพื่อการโอ้อวด, ส่วนข้อหลัง
๔ ข้อนั้น ประพุดิตและปฏิบัติได้ก็เฉพาะบุคคลที่มีใจเด็ด
เดี่ยวจริงๆ.

ข้าเจ้าในเวลานี้ก็หมดความโลภแล้ว เพราะฉะนั้นจึงมี
ความเต็มใจจะยกโลภของที่อยู่ในมือนี้แก่ผู้ใดคนหนึ่ง แต่กระนั้น ก็ยัง
เป็นการยากอยู่ที่จะพูดให้มนุษย์หลงเชื่อไว้วางใจในพยานร้าย ซึ่ง
กินมนุษย์เป็นภิกษาหาร. เพราะ-

- ๙ โลกซึ่งเป็นผู้เอาใจใส่ต่อเหตุการณ์อันล่วงแล้ว ย่อมไม่วางใจ
ต่อยายเฒ่าผู้สอนอุปกตธรรม แต่เป็นหญิงประพุดิตทรม
เหมือนไม้ไผ่ใจต่อพราหมณ์ อันเป็นผู้ฆ่าโคฉะนั้น.

อีกประการหนึ่ง ข้าเจ้ายังได้ศึกษาพระคัมภีร์ต่างๆ เชิญ
ท่านฟัง:-

- ๑๐ ดูก่อนปาลณฑพ? อันว่าพระพิรุณที่โปรยลงเหนือพื้นปฐาอัน
แห้งผาก ย่อมโสมยสิ่งเป็นอันมากให้ชุ่มชื้นฉ่ำนืด, การให้
อาหารแก่ผู้หิวโหย และมีความเผื่อแผ่โดยการุณย์แก่ผู้นาถา
เขาเหล่านั้นย่อมได้รับความปรีดาเบิกบาน ฉะนั้น.
- ๑๑ ชีวิตของตนเป็นของหายากเท่าไร ชีวิตของผู้อื่นก็ปานกัน, สัต-
บุรุษระลึกข้อนี้อยู่เสมอเป็นนิตย์ และมีเมตตากรุณาแก่สัตว์มี
ชีวิตทั่วไป.

- ๑๒ การเผื่อแผ่และบอกปัด, สุขและทุกข์, ความพึงใจและเกลียดชัง, ในข้อเหล่านี้ มนุษย์ก็มีตราฐอันเที่ยงตรง ด้วยยกตนขึ้นเทียบ ย่อมประมาณรู้ได้อย่างแน่นอน.
- ๑๓ นิสัยบัณฑิตชาติ ย่อมเห็นภรรยาของผู้อื่นเสมอมาตาตน เห็นทรัพย์ของผู้อื่นเสมอก่อนดิน และเห็นสัตว์ทั้งหลายเสมอด้วยตน.

ตัวท่านก็เป็นคนเฉลียวใจ และมีความเดือดร้อน เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงอยากจะให้ของนี้แก่ท่าน เพราะท่านกล่าวไว้ว่า:-

- ๑๔ ดูก่อนโกนไธย! ท่านจงเผื่อแผ่ให้ท่านแก่คนเฉลียวใจ, อย่าให้ผู้ที่มีมั่งมีแล้ว, โอกาสมิได้สำหรับรักษาคนเจ็บป่วย ผู้ที่ร่างกายสมบูรณ์ก็ไม่ต้องการยา.
- ๑๕ การให้ ย่อมเป็นหน้าที่, ให้แก่ผู้มีได้มีอุปการคุณ, ให้ถูกกาลเทศะ, ให้สิ่งที่ควรให้, ท่านนั้น ผู้รู้รับรองว่า ส่งไปทางดี.

เพราะฉะนั้น ขอเชิญท่านลงไปอาบน้ำชำระล้างกายเสียให้สบายสลายสะอาดในบึงนี้ แล้วมารับกำไลทองจากข้าเจ้าไปเถิด" ชายเดินทางได้ฟังเสียเฉาเจ้าเล่ห์พุดดังนี้ ก็ตายใจหายเคลือบแคลงกระหึ่ม ย่อมย่องลงไปบึง พอลงไป ตัวก็จมปลัก มิสามารถจะถอนตัวขึ้นได้. เสือเห็นชายผู้นั้นจมปลักแน่นดีแล้ว จึงแสรงทำเป็นพุดว่า "อย่าวิตกไปเลย ข้าเจ้าจะช่วยท่านให้ขึ้นได้เดี๋ยวนี้," ว่าแล้ว ก็ค่อยคลานเข้าไปหาชายเดินทาง ชายเดินทางเห็นเสือเดินเข้ามาใกล้โดยทำจ้องจะตะครุบตนก็เสียใจ บ่นโทษตัวเองว่า:-

- ๑๖ "ผู้ที่ใจร้ายจะเป็นด้วยไม่อ่านพระคัมภีร์ หรือไม่ศึกษาพระเวทก็หาไม่ได้, ความช่วยย้อมติดสันดานมาในตัวแต่กำเนิด, เปรียบเหมือนนมโค ย่อมมีรสหวานเองเป็นสภาพฉะนั้น.
- ๑๗ ผู้ที่ไม่รังสติบังคับใจของตนให้อยู่ จึงจะประพฤติกิเลสตัณหา กุศลเท่าไรๆ ก็หารับประโยชน์ไม่ เสมือนชำระล้างกายข้าง

จะถูเท่าไรก็ไม่สะอาด, ความรู้มีอยู่ แต่ไม่สนใจจะประพฤติตาม ก็เหมือนเครื่องอาภรณ์ประดับหญิงที่ทรามนม.

เราคิดผิดไปณัด ที่ไวใจแก่สัตว์อันตราย. ท่านจึงว่า:-

- ๑๘ อย่าไวใจ แก่สัตว์มีเขา แม่น้ำ สัตว์มีเขี้ยวเล็บ ผู้ที่ถือศัสตรา
สตรีในราชสกุล.
- ๑๙ นิสัยของบุคคลดอกสำหรับวัดให้เห็นดีเห็นชั่วของเขาชัด จะ
ถือเอาความดีที่ผู้นั้นต้องการจะประพฤติเป็นเกณฑ์ไม่ได้
เพราะนิสัยย่อมซ้ำแรกคุณความดีอื่นๆ ทั้งสิ้นขึ้นมาลอยเด่น
อยู่แล้ว.
- ๒๐ ดวงจันทร์เมื่อโคจรไปในนภากาศ ย่อมกำจัดมืดให้ปราศสูญ
หายไปได้, ทั้งแสงของดวงจันทร์นั้นไซ้ร้ สองสว่างกระจ่างจำ
ครอบงำหมู่ดวงดาว แต่กระนั้นยังกำเริบไม่พ้นธรรมดา คือ
ถูกพระราหูอมเอาไว้; เพราะฉะนั้น ใครเล่าจะหลีกรอดกรรม
ที่พระเป็นเจ้าได้ตราแล้วเหนือหน้าผากของตนพ้น?"

ขณะที่ชายเดินทางร่ำพึงอยู่ เลือกก็กระโดดเข้าตะครุบเขา,
เพราะฉะนั้นเรา (พญานกพิราบ) จึงพูดว่า 'คนเดินทางมีความโลภ
ต้องการสร้อยทองคำ จนตกลงในปลักเหล็กที่จะขึ้นได้ เลยถูกเสือแก่
ลากตัวเอาไปเป็นอาหารฉิบ (๔) เหตุฉะนี้ ก็กิจการไรๆ ถ้าจะทำลงไป
ควรพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน. เพราะ-

- ๒๑ อาหารที่ย่อยดี, บุตรที่เฉลียวฉลาด, สตรีที่ได้รับความฝึก
ฝนชำนาญ, กษัตริย์ที่ราษฎรรักใคร่, วาจาที่พูดออกไปโดยคิด
แล้ว, กรรมที่วิจารณ์แล้วจึงทำลง, เหล่านี้ จักไม่เปลี่ยนแปลง
เป็นร้ายในอนาคตแม้นานเท่านาน."

ฝ่ายนกพิราบที่เป็นบริวารตัว๑ ได้ยินพญานกพิราบพูดเตือน
สติดังนี้ไม่พอใจ จึงพูดว่า "ท่านกล่าวฉะนี้ เพราะเหตุอะไร?

- ๒๒ คำโอวาทของผู้สูงอายุ ควรจะฟังต่อเมื่อเวลาที่มีอันตรายมา

ใกล้, เมื่ออาหารจะมาถึงปากอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องถึถ้วนดังนั้น
ทุกขณะดอก.

๒๓ เพียงการแสวงหาข้าวน้ำในโลกนี้ ยังเห็นแต่อันตรายอยู่เสมอ
ด้วยความที่หวาดไป, เมื่อจะนี้ จะประกอบกิจการงานด้วย
สถานใด? และชีวิตจะดำรงอยู่ได้อย่างไร?

๒๔ ผู้โง่เงา, ผู้มักเกลียดชัง, ผู้ไม่สันโดษ, ผู้มีโทษร้าย, ผู้มัก
ระแวงสงสัย, ผู้ต้องเกาะผู้อื่นเลี้ยงชีพ, ๖ นี่เป็นพวกที่ต้องได้
รับส่วนแห่งความทุกข์."

เมื่อนกพิราบทั้งหลายได้ยินดังนี้ ก็พากันบินลงไปทั้งพญา
นกพิราบด้วย. เพราะว่า-

๒๕ ผู้ที่เป็นบัณฑิตชาติ พหูสูต ทรงจำวิชาศาสตร์ไว้หลาย
ประเภท อาจจะตีความเคลือบคลุมต่างๆ ให้แตกได้ ครั้นถูก
ความโลกกำบังให้มืดหน้า ย่อมได้รับทุกข์เหมือนกัน.

๒๖ ความโลภทำให้เกิดโทษ, ความโลภทำให้เกิดความกำหนัด,
ความโลภทำให้เกิดโมหะและความเสียหาย, เพราะฉะนั้น
ความโลภจึงเป็นบ่อเกิดของความชั่วทั้งสิ้น.

๒๗ ธรรมดาว่ากวางชาติจะเกิดมีกวางทองให้ผิดวิสัยมิได้, แต่กระนั้น
เพราะรามาณะยังต้องประสงค์กวางชนิดนี้, เพราะฉะนั้น
เมื่อวาระมาถึงตน จิตของมนุษย์จึงมักจะมืดมนไม่เห็นภัย.

ในมิช้า นกพิราบทั้งหลายก็ติดขัดของนายพรานที่ดักไว้
พากันแค้นเคืองลงโทษว่า ที่ต้องตกอยู่ในอันตราย ทั้งนี้ เพราะเชื่อนก
หัวร่นนำไปในทางผิด. ท่านย่อมว่า-

๒๘ ไม่พอที่แล้ว ก็ย่ำริตังตัวเป็นหัวหน้า, เมื่อการสำเร็จก็ได้รับ
ผลเสมอกันทุกคน, เมื่อไม่สำเร็จ ผู้ที่ขึ้นเป็นหัวหน้าจะต้อง
บรรลัยก่อน.

๒๙ ความตื่นรนจนรังไว้มิอยู่ เป็นทางแห่งความพินาศ, ถ้าชนะ

ความดีนรณยอมสบบทางไปสู่ความสุขสมบูรณ์, ท่านจะปรารถนา
เดินทางไหน สุดแล้วแต่ใจเกิด.

จิตรครีวะได้ยินบรวิารติเตียนนกพิราบตัวนำ จึงพูดแก้ว่า
“การเรื่องนี้ ท่านอย่าเพิกติเตียนนกกนั้นก่อน, แท้จริงหาใช่ความผิด
ของนกตัวนั้นทีเดียวไม่. เพราะ-

๓๐ แม้ผู้ทำประโยชน์เกื้อกูล ก็ยังเป็นต้นเหตุของอันตรายที่มีมา,
เท่ากับขาแมโค ยังเป็นเสาหลักกันลูกโคไว้ได้.

อีกประการหนึ่ง-

๓๑ ผู้ใดช่วยให้พ้นทุกข์อันตราย ผู้นั้นนับว่ามีตรแท้จริง, ผู้ที่เป็น
แต่ปากคอยติเตียนหยิบข้อผิด ชอบแต่พูดให้หวาดตกใจกลัว
ท่านไม่นับว่าเป็นมิตร.

ในเวลามีอันตราย ผู้ใดตื่นตกใจจนลืมนสติ ผู้นั้นคือคน
ขลาด, เพราะฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายจงข่มใจไว้และตริตรองหาอุบายว่า
เราควรจะทำไฉนดี. เพราะ-

๓๒ ในยามทุกข์ มีใจหนักแน่น, ในยามสุข รู้จักสงบเสงี่ยมใน
เวลาเข้าที่ประชุม อาจองกล่าวขัดถ้อยขัดคำ, ในคราวเข้า
รณรงค์สงคราม มีใจแก่กล้า, นิยมรักษาเกียรติยศ, เอาใจ
ใส่ในการสดับ, ข้อเหล่านี้มีเป็นสมบัติประจำอยู่ครบแก่ผู้มี
อานภาพใหญ่.

๓๓ สงบเสงี่ยมไม่เหิมฮึกในสมัยสุข ปีกบินไม่ซบเซาในสมัยทุกข์
หนักแน่นในเวลาเข้าผจญสงคราม, มารดาจะคลอดบุตรให้
พร้อมคุณภาพดี ๓ ประการนี้ได้บ่อยนัก.

๓๔ ผู้หวังความเจริญในโลกนี้ ฟังชนะความชั่ว ๖ ประการ คือ:
ง่วงเหงาหาวนาน, เงื่องขี้ไม่ว่องไว, ขลาดกลัว, โทษะ,
เกียจคร้านและผัดเพี้ยนเวลา.

เหตุนี้ เราขอแนะนำให้ท่านทั้งหลายพร้อมใจกันบิณโดยเต็ม

กำลังพาชายออกจากที่นี่ไป. เพราะ-

๓๕ การงานทั้งปวงสำเร็จได้ด้วยสามัคคี พร้อมเพรียงกัน แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อย; เส้นหญ้าควั่นเข้าเป็นเชือกเกลียว อาจจะผูกช้างสารอันเฒ่ามันได้.

๓๖ ความมีสามัคคีในระหว่างญาติมิตร แม้เขาจะน้อยวาสนา บรรดาศักดิ์กว่า ย่อมเป็นความเจริญรุ่งเรืองแก่มนุษย์, เมล็ดข้าว ถ้าเอาเปลือกออกเสีย ก็อกไม่ได้."

บริวารนกได้ฟังคำตักเตือนของจิตรครีระ ต่างก็พร้อมกันบินพริบพาเอาชายไป. ฝ่ายนายพรานเห็นดังนั้นแต่ไกล ก็วิ่งไล่ตามพลางคิดว่า:-

๓๗ "ฝูงนกนี้พร้อมใจกัน บังอาจสามารถพาเอาชายไปได้ แต่ไม่ช้าก็คงตก เป็นต้องจับได้หมดทั้งฝูง."

ในไม่ช้าฝ่ายนักพิราบบัก็พาชายบินไปจนสุดสายตา. นายพรานหมดพยายามไล่ต่อไป ก็กลับสำนักตน. จึงนกพิราบบัทั้งหลายเห็นพรานเดินกลับแล้วถามหัวหน่าวว่า "ข้าแต่ท่าน! จะโปรดให้ทำอย่างไรอีกต่อไป?"

จิตรครีระตอบว่า:-

๓๘ "มารดา ๑ มิตรคือพงศ์พันธุ์ ๑ บิดา ๑ สามนี้ เป็นผู้ที่มีหน้าที่ต้องเกื้อกูลโดยตรง, ส่วนผู้อื่นซึ่งไม่มีหน้าที่ประจำเช่นนี้ แต่เขามีแก่ใจทำประโยชน์ให้ด้วยหวังอนุกุล ก็มีเหมือนกัน.

เรามีสหทัยอยู่ผู้หนึ่งชื่อหิรัณยกะ เป็นพญาหนู อาศัยอยู่ในป่าอันรื่นรมย์บนฝั่งแม่น้ำคันทกิ จะขอให้พญาหนูออกมาทดชวยให้ขาดด้วยพันอันคม ก็จะมีหลุดออกมาได้จากชาย." พยานกพิราบบัพูดแล้วจึงพร้อมด้วยบริวารบินต่อไป พาเอาชายไปที่อยู่ของหิรัณยกะโพรงซึ่งเป็นที่อยู่ของพญาหนูนี้ มีช่องเข้าออกตั้งร้อยทาง เพราะพญาหนูมีสติระวังระไวอยู่เสมอ มิได้ประมาทต่อภัยอันตราย.

๓๙ หนูเฒ่าซึ่งมีความรู้ชำนาญในวิทยาศาสตร์ และอุบายต่างๆ

อาจจะเห็นภัยอันจะมาภายหน้าได้แต่ไกล อาศัยอยู่ในโพรงที่มีช่องออกตั้งร้อยทาง.

หิรัณยกะได้ยินเสียงนกพิราบ เมื่อเวลาบินลงมาร้องอื้ออึงเกรียวกราว ก็ตกใจซ่อนตัวนิ่งอยู่ในโพรง.

ฝ่ายจิตรครีจะร้องเรียกว่า “ท่านสหายหิรัณยกะ! ไฉนท่านจึงไม่ออกมารับข้าเจ้า?”

หิรัณยกะได้ยินเสียงจำได้ว่าจิตรครีจะผู้สหาย ก็ดีใจวิ่งปราดออกมา พลองปฏิสันถารว่า “ท่านจิตรครีจะสหายที่รัก! ข้าเจ้ามีความยินดีที่ได้พบท่าน.

๔๐ ไม่มีใครในโลกนี้ จะมีสุขยิ่งกว่าผู้ที่มีมิตรสหายไว้สนทนาหารือและปรบทุกซ์ร่วมสุขแก่กัน.

ครั้นพญาหนูเหินนกพิราบติดข่ายก็ประหลาดใจ ตะลึงซึ้งลึกครู่ จึงได้สดิถามว่า “นี่เรื่องราวเป็นอย่างไรรัก?”

จิตรครีจะให้การว่า “ทั้งนี้เป็นด้วยผลกรรมที่ทำไว้ในปางก่อน. เพราะ-

๔๑ กุศลและอกุศลกรรมที่ได้กระทำลง ต้องสนองผลตามส่วนพอดีกับที่ทำไว้.

๔๒ โรคาพาธ โทมนัส ทุกข์ร้อน เครื่องผูกมัด และความวายวอด, ผลเหล่านี้เกิดจากอกุศลที่มนุษย์ล่วงละเมิดกฎ.”

หิรัณยกะได้ยินดังนี้ จึงรีบวิ่งตรงไปจะกัศยเฉพาที่หุ้มพันจิตรครีจะ. แต่จิตรครีจะร้องขัดว่า “ข้าก่อน. สหายที่รัก! ขอให้ช่วยบริวารข้าเจ้าก่อนเถิด.”

หิรัณยกะแถลงว่า “ข้าเจ้ามีกำลังน้อย พันพางไม่สู้จะมั่นคงเกรงว่าจะมิสามารถกัศยที่หุ้มห่อบริวารของท่านให้ขาดหมด จะขอช่วยท่านก่อน; ถ้าแม้พันของข้าเจ้ามิเป็นอันตราย จะช่วยบริวารของท่านต่อภายหลัง.”

“ถ้าเช่นนั้นก็ตามใจท่าน.” จิตรกรวิระอนุโลม; “แต่อย่างไรก็ต้องอ่อนวอนสหายให้ช่วยบริวารเหล่านี้ให้ได้.”

หิรัญยกะค้านว่า “การที่เราจะยอมเสียชีวิตแทนผู้ที่เป็นบริวารเรา นักปราชญ์ย่อมไม่สรรเสริญ. เพราะ-

๔๓ บุคคลควรจะระวังสมบัติของตน, ให้พ้นจากอันตรายจะได้ใช้มันเป็นเครื่องบำรุงภริยาตน, แต่ว่าตนจะต้องใช้ภริยา และทรัพย์เป็นเครื่องป้องกันอีกต่อหนึ่ง.

๔๔ ชีวิตของมนุษย์ เป็นปัจจัยแห่งการบำเพ็ญธรรมความดี ความชอบ เจริญสุขเกษมเปรมกามสมบัติ กว่าจะสำเร็จ หลุดพ้นเครื่องร้อยรัดทั้งปวง, อันผู้ต้องการให้พินาศ ไฉนจะไม่ขจัดเสีย? อันผู้รักษาชีวิต ไฉนจะไม่รักษา? (เมื่อชีวิตซึ่งเป็นเหตุรับวัฒนธรรม ๔ ประการนั้นพินาศแล้ว อะไรอื่นๆ ก็พลอยสาปสูญหมด).”

“สหายที่รักเอ๋ย!” จิตรกรวิระเถียง; “ที่เพื่อนสาธกมากล่าวนี้ก็เป็นหลักของธรรมศาสตร์จริง แต่ว่า ข้าเจ้ามิสามารถจะแลดูผู้ซึ่งอาศัยตัวเป็นที่พึ่งต้องความวินาศได้เต็มตา เพราะฉะนั้นต้องขอร้องข้อนี้ต่อสหายด้วย. เพราะ-

๔๕ เมื่อความพินาศเป็นเรื่องเที่ยง คือทรัพย์ก็ต้องย่อยยับและชีวิตจะต้องแตกดับ หนีความจริงไม่พ้นฉะนี้ การบริจาคคือยอมให้ทรัพย์ย่อยยับและยอมให้ชีวิตแตกดับเพื่ออุปการะแก่ผู้อื่น เป็นสิ่งประเสริฐของปราชญ์ (ดีกว่าจะปล่อยไว้ให้ย่อยยับแตกดับไปตามธรรมดาเปล่าๆ).

ยังมีข้อที่ควรหยิบยกขึ้นมาแถลงอีกข้อ ๑ คือ-

๔๖ บริวารของข้าเจ้าเหล่านี้ก็มีเชื้อชาติโคกะ และกำลังเสมอกับข้าเจ้า, เพราะฉะนั้น บอกให้ข้าเจ้าทราบหน่อยว่า ‘ผลของอะไรเล่าจึงพาให้ข้าเจ้ามีตำแหน่งเป็นหัวหน้าของนกที่

เป็นบริวารเหล่านี้?’

๔๗ บริวารเหล่านี้ได้ติดตามข้าเจ้ามา ยังมีได้รับผลอะไรจากข้าเจ้า, เพราะฉะนั้น ขอให้ช่วยชีวิตพวกเหล่านี้ไว้ก่อน ถึงแม้ว่าข้าเจ้า จะเสียชีวิตก็ยินดี.

๔๘ สหายเอ๋ย! ขออย่าเป็นห่วงใยในร่างกายซึ่งเป็นของตายได้เลย, สงวนแต่ชื่อเสียงความดีของข้าเจ้าอันไม่ตายไว้เถิด.

๔๙ ถ้าเอาสิ่งโสโครกไม่ถาวร คือร่างกาย แลกสิ่งที่บริสุทธิ์และถาวร คือเกียรติคุณ ได้มาไซ้, โฉนจึงว่าไม่ได้อะไรในบัดนั้นเล่า?

๕๐ สรีระกับเกียรติคุณผิดกันไกล: สรีระจะสูญสิ้นในเวลาขณะ เดียวก็ได้, แต่ว่าเกียรติคุณเป็นสิ่งสถิตสถาพรชั่วกาลปาวสาน.”

เมื่อหิรัญยกะได้สดับถ้อยของจิตรครีวะ เป็นคำจริงใจดังนี้ บังเกิดความปลาบปลื้มยินดี พุดชมเชยว่า “วาทะที่สหายเปล่งมานี้ ประเสริฐจริง, อาณาจักรแห่งไตรโลก สมควรจะให้ท่านเป็นผู้ปกครอง โดยที่มีความโอบอ้อมอารี,” ว่าแล้วก็ดักขยาดลุ่ม, บรรดานกพิราบ หลุดจากข่ายออกได้ทั้งสิ้น. หิรัญยกะกล่าวคำแสดงความยินดีที่นก พิบารทั้งหลายรอดพ้นภัย แล้วหันไปพูดประโลมจิตรครีวะว่า “การ ต้องมาติดขายนี ก็เพราะเวรของท่านที่ก่อไว้ จะคิดว่าทั้งนี้เป็นความ ผิดของท่าน ยังมีควรก่อน, เพราะว่า-

๕๑ นกซึ่งมีตาไว สามารถจะแลเห็นขึ้นมางสแด่แต่ไกลนับร้อยโยชน์, ครั้นเวรมาตามทัน ขึ้นแต่ข่ายที่ดักไว้ใกล้ตนก็หาเห็นไม่.

๕๒ ข้าเจ้าเห็นดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ ถูกเบียน โดยราหูคราส เห็นนสรพิษตัวน้อยรัดข้างสาร เห็นบัณฑิตตกยากขัดเข็ญใจ แล้วยังนึกว่า ‘เออ ! เวรภัยนี้เป็นกรรมมีฤทธิ์เดชจริงหนอ?’

๕๓ แม้ว่าฝูงนกอันเหิรเห็จในโพยมหน ก็มีพันอันตราย, มัสยา ชาติทั้งหลายอาศัยหวังแม่เหล็กซึ่งสุดที่จะหยั่ง ยังถูกชาวประมง ผู้ชำนาญจับเอาไปได้; เพราะฉะนั้นในโลกนี้จะมีอะไรเป็นทุกจรีต?

จะมีอะไรเป็นสุจริต? จะมีอะไรเป็นประโยชน์ในทางได้? ความจริง พระกาลผู้มีพระกรเหยียดไปแต่ในความพินาศ ถึงอยู่ไกลจนไม่เห็นองค์ ก็ยอมคว่ำเอาตัวไปได้。”

เมื่อหิรัณยกะกล่าวสุภาษิต และรับรองสหายโดยฉันทมิตร พอสสมควร. จิตรครีวจะพร้อมด้วยบริวารก็ลาไป. หิรัณยกะจึงเข้าโพรงของตน.

๕๔ ควรจะมีมิตรทุกๆ ชนิดให้มากจำนวนไว้, จงเห็นนกพิราบเป็นตัวอย่าง ที่หลุดพ้นจากข่ายได้ ก็เพราะผูกมิตรกับพญามูลิกะ.

อันดับนั้น กาลมูปะตะนะกะ ซึ่งเห็นกรณีตลอดมาแต่ต้น ร้องสาธุการว่า “อแม่ท่านหิรัณยกะ! ความประพฤติของท่านน่าสรรเสริญนัก, ถ้าข้าเจ้าได้มีโอกาสขอบพ้อเป็นมิตรสหายกับท่านไซ้ จะเป็นบุญยลภพของข้าเจ้ามิใช่น้อย: เหตุฉะนี้ ข้าเจ้าขอใคร่ผูกเป็นมิตรกับท่านบ้าง.”

หิรัณยกะได้ยินดังนั้นยังมิไว้ใจ แอบซ่อนตัวอยู่ในโพรง ถามออกไปว่า “จะบอกให้ข้าเจ้าทราบได้หรือไม่ว่าท่านคือใคร?”

กาลตอบว่า “ข้าเจ้าเป็นกาชื่อลมูปะตะนะกะ.”

หิรัณยกะได้ฟังก็หัวเราะพลางพูดว่า “จะมาผูกเป็นมิตรกับท่านดูกระไรอยู่ เพราะว่า-

๕๕ ในโลกนี้ ผู้ที่มีปัญญาเคยผูกสมัคไมตรีแต่ประเภทที่ไม่เป็นปรปักษ์แก่กันและกัน, นี่ตัวข้าเจ้าเป็นอาหาร, ฝ่ายท่านสิเป็นผู้กิน, เพราะฉะนั้น ความปรีดาจะมีมาได้อย่างไร?

๕๖ การผูกไมตรีในระหว่างฝ่ายหนึ่งเป็นอาหารอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้กิน ย่อมนำมาซึ่งความพิบัติเสมอ, กวางต้องติดบ่วงที่เขาตกไว้ เพราะเชื่อลมปากของสุนัขจิ้งจอกและรอดพ้นอันตรายได้ด้วยกา.”

“เรื่องเป็นประการไร? กาถาม”

ทริณยกะเล่าเรื่องว่า:-

เรื่องที่ ๓.

ในนครประเทศ มีป่าหนึ่งชื่อจัมปกาวัต เป็นที่อาศัยของ สัตว์สองสหาย คือกวางและกา. กวางมีอาหารกินบริบูรณ์จนอ้วนพี เทียวพเนจรไปมาในป่านั้น, เผอิญวันหนึ่งได้ประชันหน้ากับสุนัขจิ้งจอก ๆ เห็นกวางก็น้ำลายไหล นึกว่า “ทำไฉนจึงจะได้เจ้ากวาง-สัตว์อ่อนแอ-ตัวนี้มาเป็นอาหารหนอ? ทางที่ดีก็อุบายลงมันด้วยลมนปากให้ตายใจ,” ตกลงดังนี้แล้ว จึงแน่นเข้าไปหากวาง ทำกิริยาประหลาดเหมือนนบถือรักใคร่. กวางเห็นจิ้งจอกเข้ามาหา จึงถามว่า “ท่านเป็นใครที่ไฉนมา?”

จิ้งจอกตอบว่า “ข้าเจ้าเป็นสุนัขชื่อกษุทระพุทธิ อาศัยอยู่ใน ป่านี้แต่เดียว ไม่มีญาติมิตรเลย ความจริงก็เหมือนกับตายแล้ว เพราะไร้ญาติมิตรจริง ๆ, แต่บัดนี้ได้มาพบท่าน ให้รู้สึกเหมือนกลับมีชีวิตขึ้นมาใหม่ เพราะเห็นว่าจะยึดท่านเป็นเพื่อนยากได้; เหตุฉะนี้ ขอท่านอนุเคราะห์รับข้าเจ้าไว้เป็นมิตรด้วยเถิด.”

กวางรับว่า “ข้าเจ้ามีความยินดีที่มารู้จักกับท่าน.” ตกเวลาเย็น สองสัตว์ที่ผูกเป็นมิตรกันใหม่ พวกกันมาสู่สำนักของกวาง. ที่ใกล้แถบนั้น มีกาดัวหนึ่งชื่อสุพุทธิ เป็นสหายเก่าแก่ของกวาง อาศัยอยู่บนสาขาค้นจัมปกะ กาเห็นกวางพาสุนัขจิ้งจอกมา ก็ร้องถามว่า “สหาย! ท่านพาใครมาด้วยนั้น?”

“สุนัขจิ้งจอก” กวางตอบ, “ต้องการจะผูกไมตรีเป็นมิตรกับเรา.”

กาได้ฟังจึงท้วงว่า “การไวใจต่อผู้พึงรู้จักหาชอบไม่ เห็นว่า
ท่านคิดผิดไปถนัด. เพราะ-

๕๗ ผู้ที่ตนมิได้รู้จักชาติสกุลหรือนิสัยใจคอ ยังไม่ควรยอมรับร่วม
เป็นมิตร, แร้งชื่อชรัทคะถูกสังหารก็เพราะความร้ายของแมว.”

เรื่องเป็นไฉน?” สองสหายกางและจึงจ้อกถาม.

กาเล่าเรื่องให้ฟังว่า:-

เรื่องที่ ๔.

ที่บนฝั่งแม่น้ำภาศิณี มีภูเขาคือคฤธรรภูฏ บนยอดเขามี
ต้นมะเดื่อเทศใบดก ในลำต้นเป็นโพรง. แร้งชราชื่อชรัทคะ แก่จนตา
มิดมัว เล็บหลุดหมด อาศัยอยู่บนต้นไม้นั้น, บรรดานกที่ทำรังบนต้น
ไม้ต้นเดียวกับแร้งมีความกรุณาแบ่งอาหารที่สะสมเอาไว้ออกกันตัวละ
เล็กน้อยให้แก่แร้งชราเป็นอาหารพอประทังชีวิตไปวันหนึ่งๆ; แร้ง
ชรัทคะจึงอาสาจะรักษาลูกนกทั้งปวง ในระหว่างที่พ่อแม่ไปแสวง
หาอาหาร. วันหนึ่งแมวชื่อเทียรรฆกรรณย่องมาได้ต้นไม้นั้นประสงค์จะ
จับลูกนกเหล่านั้นกิน, แต่พอเข้ามาใกล้ต้นไม้ ลูกนกก็ส่งเสียงร้องด้วย
ตกใจ, แร้งชรัทคะได้ยินจึงทวาดถามออกไปว่า “ใครเข้ามานั้น ห?”

“ແจจริง!” เทียรรฆกรรณตกใจเมื่อเห็นแร้ง; “นี่เรามาตายหรือ?
แต่ถึงอย่างไรก็ดี-

๕๘ อันตรายแม้อยู่ใกล้ ก็ควรกลัวหลบไปก่อน; แต่เมื่อจวนตัว
เข้า ต้องคิดต่อสู้ให้รอดไปคราวหนึ่ง.

บัดนี้เราก็เข้าใกล้ต่ออันตรายแล้ว จะหนีไปเห็นไม่พ้น.

เพราะฉะนั้น ต้องตั้งใจทำกลักรากเข้าไปหาแรงอย่างวุ่นวายน้ำเข้าหา
จระเข้ ลองพูดดูท่วงทีจะเป็นประการไรที่สุดแต่บุญกรรม.” จึงตรง
เข้าไปหาแรงพูดว่า “ข้าแต่ท่าน! ข้าเจ้าเข้าใจว่าคงมีความสุขสบายดี.”

“เจ้าเป็นใครที่ไหนมา?” แรงย้อนถาม.

“ข้าเจ้าเป็นแมว.” เทียมกรรมตอบ.

“ถ้าอย่างนั้นจงรีบออกไปโดยเร็ว,” แรงไล่และขู่ “มิฉะนั้น
ข้าจะฆ่าเสียเดี๋ยวนี้.”

“โปรดฟังคำของข้าเจ้าก่อน.” แมวอ้อนวอน; “เมื่อท่านได้
ฟังแล้ว ยังเห็นชอบว่าข้าเจ้าสมควรจะตาย ข้าเจ้าก็มีความยินดีรับ
โทษประหาร. เพราะ-

๕๙ มีที่ไหนบ้างในโลกนี้ ที่เขาจะทำโทษหรือให้รางวัลแก่ผู้มีชาติ
สกุลอย่างโน้นอย่างนี้ นอกจากที่ประพฤติชั่วหรือดี.”

“ถ้าอย่างนั้น.” แรงตั้งกระทู้; “เจ้ามีอาชีพะอย่างไร?”

แมวให้การว่า “ข้าเจ้าอาศัยอยู่ทางแถบฝั่งแม่น้ำคงคา กระทำ
กิจล้างบาปเป็นนิตยศีล เว้นปาณาติบาต และสมათานศีลจันทรายณะ
อย่างผู้ที่ได้ศึกษาพระศาสนา, บัดนี้ ข้าเจ้าได้ยิมนนทที่อยู่ในความ
ปกครองของท่านสรรเสริญเกียรติคุณความดีของท่าน ว่ามีความรู้มาก
ประพฤติในสัมมาปฏิบัติ, เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงมาขอศึกษากฎวินัยใน
พระศาสนาจากท่าน ซึ่งเป็นผู้มีอาวุโสสูงอายและเชี่ยวชาญแคล่วคล่อง
ในศิลปวิทยาต่าง ๆ, ก็เมื่อข้าเจ้ามาเพื่อหวังดีคือมาฝากตัวเป็นศิษย์ดังนี้
ไหนเล่าท่านจะคิดทำลายข้าเจ้าเสีย? เพราะหน้าที่ของผู้ซึ่งเป็นคฤหบดี
ท่านย่อมกล่าวว่า-

๖๐ ควรแสดงความอารีต่อใคร ๆ เมื่อเป็นแขกย่างเท้าเข้ามาในบ้าน
แม้จะเป็นศัตรู, อันว่าต้นไม้ก็ยังยอมให้ความร่มเย็นแก่คนที่
มาตัด.

ถึงว่าจะไม่มีอาหารเลี้ยงแขกที่มาหา ก็ยังต้องแสดงความ

เอื้อเพื่อรับรองโดยดี. เพราะว่า-

- ๖๑ ฟางสำหรับจุดไฟหุงต้ม, ที่ปักอาศัย, น้ำและวาจาอันอ่อนโยน ๔ อย่างนี้ ผู้มีสัมมาคารวะย่อมเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ไม่ปฏิเสธแก่ใครๆ ที่มาขอ.
- ๖๒ ผู้มาสู่ศฤงคารสถานเรา จะเป็นเด็กหนุ่มสาวเฒ่าแก่ก็ตาม เราต้องรับรองให้สมควร, แยกมาหา ต้องถือว่าเป็นผู้ที่สูงกว่าใครๆ หมด.
- ๖๓ ผู้มีจรรยาดี ย่อมแสดงเมตตากรุณาแก่คนทั่วไป, แม้ผู้ได้รับจะเลวทราม; เปรียบเหมือนพระจันทร์ยังมีเว้นความเอื้อเพื่อส่องแสงเข้าไปในบ้านของคนจัญทาล.
- ๖๔ เมื่อแขกออกจากบ้านโดยไม่พอใจมักจะเป็นอมงคลแก่เจ้าของ, เสมือนกับนำเอาสวัสดิมงคลไปเสียด้วย.
- ๖๕ ผู้เป็นแขก แม้จะต่ำช้า มาถึงเรือนผู้มีสกุลแม้สูงศักดิ์ ควรเจ้าบ้านจะรับรองด้วยไมตรีจิต, เพราะเขาก็เสมือนเทวดาประจำตัวเรา อาจจะทำให้ดีให้ร้ายได้."

แย้งยืนยันว่า "ขึ้นชื่อว่าแมวแล้ว ใครๆ ย่อมทราบว่าเป็นสัตว์ที่ชอบกินมังสะเป็นอาหาร ที่บนต้นไม้ไม่มีลูกนกอยู่หลายตัว เพราะฉะนั้นเราจึงห้ามไม่ให้เจ้าเข้ามา."

แมวได้ฟังจึงก้มศีรษะลงจดดิน แล้วเถียงว่า "ส่วนข้าเจ้าผิดกว่าแมวสามัญ เพราะได้สมาทานศีลจันทรายณะ ศีลหาพระคัมภีร์จนพ้นจากราคะความกำหนดยินดี; แม้พระคัมภีร์ของพระเป็นเจ้าจะมีข้อผิดพลาดแย้งขัดกันบ้าง แต่ข้อใหญ่ใจความตรงกัน คือให้เว้นจากการกระทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเสียหาย. เพราะ-

- ๖๖ ผู้ใดไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน, ผู้ใดมีความเพียรพยายามต่อสิ่งทั้งปวง และเป็นที่พึ่งพำนักของสัตว์ทั้งหลาย ผู้นั้นๆ ย่อมดำเนินเข้าทางสวรรค์.

- ๖๗ สิ่งที่จะติดตามตนไป แม้ในยามสิ้นชีวิต คือมิตรธรรมเท่านั้น
 ประคับประคองเป็นคู่เคียงไปด้วย, ส่วนสิ่งอื่นๆ นอกนั้นถึงความ
 ย่อยยับพร้อมกับร่างกาย.
- ๖๘ ผู้จะกินเนื้อเขา ควรระลึกให้ได้ว่า ตัวเราและผู้ที่เรากินผิดกันไกล
 ผู้กินจะได้รับความอึดอเมกก็ชั่วขณะ, แต่ผู้ที่ต้องเสียเนื้อไปได้รับ
 ทุกข์ถึงชีวิต.
- ๖๙ เมื่ออนุมานได้ว่า ผู้จะต้องสิ้นชีวิตไป ได้รับทุกขเวทนาแน่แท้
 เพียงไรแล้ว แม้ศัตรู ก็อาจจะละเว้นมิทำอันตราย.
- ๗๐ ใครเลยจะก่อการอกุศล เพราะเห็นแก่ท้อง แก่ความหิวโหย
 ชั่วคราว, หากจะหิวจริงก็ยังมีอาหารอย่างอื่น ๆ เช่น รากไม้
 และผลไม้ที่ขึ้นเองในป่าดาดดิน แก่ความหิวโหยได้เหลือแหล่."

ครั้นวิพารพุดสนิพนธ์สนมดังนี้ แร้งก็ตายใจสิ้นกลางแกลง
 ยอมให้แมวเข้าอาศัยในโพรงไม้. ฝ่ายแมวสบโอกาสเหมาะ ก็ลากลูกนก
 มากินเป็นอาหารในโพรงไม้ คราวละตัวสองตัวทุกวันเรื่อยไป. ฝ่ายนก
 ทั้งหลายเห็นลูกของตนหายไปทุกที จนผิดสังเกต, ก็เศร้าโศกเสียใจ,
 ปรีชากันจะไต่สวนค้นคว้าให้ได้ความจริง, เมื่อแมวทราบเข้า ก็รีบ
 เล็ดรอดหนีจากที่นั่น. ส่วนนกพยายามพิจารณาโดยถ้วนถี่ พบกระดูก
 ลูกตนเรียรดกกลากเลื่อนอยู่ในโพรงไม้: เลยลงสันนิษฐานว่า ดีร้าย
 แร้งเป็นผู้ผิด กินลูกของตนเสียเอง, ต่างมีความโกรธแค้น พากัน
 รุมประหารแร้งนั้นตาย. เพราะฉะนั้นข้าเจ้า (กาสุพุทธิ) จึงว่า "ผู้ที่ตน
 มิได้รู้จักชาติสกุลหรือนิสัยใจคอ ยังไม่ควรยอมรับร่วมเป็นมิตร (๕๗)."

สุนัขจึงจอกได้ฟังกาชกนิยายมาทำเนียบก็โกรธ และพูดว่า
 "เมื่อกวางได้พบปะและคุ้นเคยกับท่านในคราวแรก เขารู้นิสัยท่านดี
 แล้วหรือ? เหตุใด ท่านกับกวางจึงได้รักใคร่สนิพนธ์สนมกันเรื่อยมา?"

- ๗๑ ธรรมดาถินไต่ไรรักปราชญ์, ณ ถิ่นนั้นผู้มีปัญญาแต่เล็กน้อย
 มักยกตัวว่าเลิศ, เปรียบเหมือนในดินแดนอันไร้รุกษชาติ

ชั้นแต่ต้นละหู่ก็ขึ้นชื่อว่าเป็นไม้ใหญ่.

๗๒ ‘ผู้นี้เป็นพวกเราหรือพวกอื่น?’ นี่เป็นปัญหาของผู้มีใจคับแคบ, ผู้มีใจกว้างขวางย่อมถือว่า ผู้ยู่เหนือพสุธาทั้งหมด เป็นพวกเดียวกัน.

“เมื่อคราวนี้.” จิ้งจอกพูดต่อไป; “เป็นสหายของท่าน ท่านก็เป็นสหายของข้าเจ้าเหมือนกัน.”

“นี่จะได้เถียงกันไปหาประโยชน์อะไรนา?” กวางตัดสำนวน; “ขอให้เราทั้ง ๓ อยู่เป็นสุขกลมเกลียวกันดีกว่า. เพราะ-

๗๓ มนุษย์ทั้งหลายย่อมมีทั้งมิตรและศัตรู, จะคัดกันได้ก็ต้องดูความประพฤติของกัน.”

เมื่อเป็นประการฉะนี้ กาดกลองยอมตามว่า “ถ้าเช่นนั้นก็ตามใจ” เพราะฉะนั้น ทุกเมื่อมา สามสัตว์ต่างก็แสวงหาอาหารในประเทศที่ตนเคย. มาวันหนึ่ง จิ้งจอกพูดกะกวางเป็นเชิงบอกความลับว่า “สหาย! ข้าเจ้าจะบอกที่ให้แก่หนึ่ง เป็นทุ่งมีข้าวองงามอยู่เต็ม, ถ้าเต็มใจจะไป, ข้าเจ้าจะพาไป.” กวางยินดียอมให้จิ้งจอกพาไป ณ ตำบลนั้น เข้าไปกินข้าวในทุ่งจนเต็มความพอใจ ดังนี้มาหลายเวลา. ภายหลังเจ้าของไร่เห็นกวางเข้ามากินข้าวในทุ่งของตน จึงทำแร้วดัก. รุ่งขึ้น กวางเข้าไปกินข้าวในทุ่งตามเคย ก็ถูกติดแร้วที่ดักไว้ ตกใจเป็นอันมาก คิดเห็นว่า “ผู้ที่สามารถพอจะให้เราหลุดจากแร้วนายพรานร้ายคล้าย บ่วงพระกาลนี้ ก็ไม่เห็นใครนอกจากมิตรสหาย,” กำลังกวางวิตก สุนัขจิ้งจอกเดินเข้ามา นึกกระหึ่มอึ้งใจที่กลอุบายของตนสำเร็จ สมถวิล มุ่งจะกินเนื้อกวางผู้เป็นสหายให้จุใจ. ฝ่ายกวางเมื่อเห็นจิ้งจอกก็ดีใจเป็นที่สุด ร้องเรียกว่า “สหายที่รัก! ช่วยกัลดแร้วนี้ให้ข้าเจ้ารอดไปเถิด. เพราะ-

๗๔ ในเมื่อวิบัติ จะเห็นใจมิตร, ในสมัยศึกประชิด จะเห็นใจทัพ, ในเวลาให้กู้ทรัพย์ จะเห็นใจผู้ซื้อสะอาด, ในยามสมบัติวินาศ

จะเห็นใจภริยา, ในคราวอนาถาจะเห็นใจญาติ.

- ๗๕ ผู้ใดไม่ละทิ้งเพื่อนในคราวสุขและทุกข์ ในคราวกันดารอาหาร ในคราววุ่นวายจลาจล ติดตามไปถึงพระราชวังหรือถึงป่าช้า, ผู้นั้นนับว่าเป็นเพื่อนแท้”

ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกทำเป็นพิจารณาดูแล้วไปมา พลังนี้กว่า “เจ้ากวางนี้ติดแรมมันคงดีแล้ว,” จึงพูดว่า “สหายที่รักเอ๋ย! แร่นี่ทำด้วยเอ็นสัตว์ วันนีหรือก็เป็นวันกัญญารักษะวาระ จะให้ข้าเจ้าเอาพินกระทบแรมนั้นยังขัดข้อง, เมื่อเพื่อนไม่คิดอย่างโน้นอย่างนี้ คอยถึงพรุ่งนี้แล้ว จะช่วยสหายให้สมประสงค์.”

จะกล่าวถึงกา ครั้นไม่เห็นกวางผู้สหายกลับมาที่อยู่จนเวลาพลบก็ร้อนใจ ออกบินเที่ยวตามหา พบติดแรมอยู่ จึงเข้าไปถามว่า “นี่เหตุไรสหายจึงมาติดแรมอยู่อย่างนี้?”

กวางตอบว่า “ผลที่ไม่เชื่อฟังคำสั่งสหาย ท่านจึงว่า-

- ๗๖ ผู้ใดไม่ฟังคำตักเตือนของมิตรผู้หวังเกื้อกูล จะได้รับความวิบัติติดตามตัว, ผู้นั้นจะเป็นที่ติใจของศัตรู.”

“ก็สุนัขจิ้งจอกไปไหนเล่า?” กถาม

“ยืนอยู่ที่นั่นแน่,” กวางตอบ; “ตั้งท่าคอยจะกินเนื้อข้าเจ้า.”

“ข้าเจ้าก็ได้เตือนท่านแล้ว,” กาทิ้งความหลัง.

- ๗๗ “น้ำเสียงว่า ‘ข้าฯ ไม่ทำการร้ายอะไรเลย’ เท่านั้น ยังไม่มีน้ำหนักพอจะให้ปลงใจเชื่อได้, แท้ที่จริง แม้ผู้มีคุณวุฒิ ยังได้รับภัยจากผู้ที่ตนสมาคมโดยไม่ทันพิจารณา.

- ๗๘ เกลตที่ยอดต่อหน้า นินทาลับหลัง ควรจะหลีกหนีให้ลับลับ เขาเป็นอย่างหม้อยาพิษ มีน้ำนมลอยอยู่ปากหม้อ.”

แล้วกาถอนใจยาว ร้องขึ้นว่า “ชาติหมาจึงจอกลับปลับ! เห็นหรือไม่ ที่เจ้าทำดังนี้ เป็นการชั่วช้า?

- ๗๙ ผู้ซึ่งหุบเขา ผู้เอนตามอำนาจ ผู้มีความต้องการอยู่แล้ว ผู้ตายใจ

ผู้ป้ายหน้ามาพึ่งเหล่านี ไขว่จางอันหวานหูหรืออาการทำที่
เป็นช่วยเข้าส่อ ก็ลวงได้ง่ายตาย.

๘๐ ข้าแต่แม่พสุธา พระคุณเอ๋ย! สัตว์บาปประพฤติลามกในท่าน
ผู้ใจซื่อมีกรุณาอุปการแก่ฉัน สืบชีพด้วยอุบายอสังขย โฉน
พระแม่เจ้าจึงยินยอมให้เหยียบย่ำไปมาได้?

๘๑ ขึ้นชื่อว่าทุรชน ไม่ควรใครจะสร้างเสพสมาคม, ถ่านไฟ เมื่อ
ยังไม่ดับ ถูกมือก็ร้อนพอง ดับเย็นแล้ว ถูกมือก็เปื้อนดำ.

ต่อไปนี้ นิสัยของทุรชน:

๘๒ ยกยอสรรเสริญต่อหน้า ลบลู่คุณความดีลับหลัง, ปากพล่อย
ชมเพื่อนเย็นหู อย่างวิจิตร เห็นเพลิงพลั่วตรงไหน ได้โอกาส
ก็รีบเข้าส่ง ไม่มีตะขิดตะขวงใจ, การประพฤติของเขานี้ ระคาย
คันเหมือนตัวบุงร้าน.

๘๓ อนึ่งทุรชนมักปราศัยอ่อนหวาน, ข้อนั้นไม่เป็นมูลพอจะให้
ปลงใจทีเดียว; คือเขามีน้ำผึ้งติดอยู่ที่ปลายลิ้น มีน้ำพิษอัน
ร้ายแรงหล่อที่หัวใจ."

รุ่งเช้า กาเห็นเจ้าของไร่ถือไม้เดินมา จึงบอกอุบายให้กว้างว่า
"ท่านจงนอนนิ่งทำเป็นตาย ข้าเจ้าให้เสียงท่านเมื่อไร จงลุกขึ้นวิ่งหนี
ทันที." กว้างก็ทำตามทีกาสั่ง. พอเจ้าของไร่เดินเข้ามา เห็นกวางนอน
นิ่งไม่กระตุกกระดิกสำคัญว่าตาย รีบปลดแควออกจากกวาง ห่อผ้า
พันเดินกลับจะไปที่อยู่ของตน. พอห่างไปสักน้อย กาให้สัญญาณส่งเสียง
ขึ้น. กว้างได้ยินก็ตะลึงตะลานลุกแผ่นหนีไป. ฝ่ายเจ้าของไร่เหลียวมาดู
เห็นกวางหนีไปได้ โกรธที่สุด ขว้างไม้ไปเต็มแรง แต่เพอญสัตว์กรรม
ไปถูกสุนัขจึงจอกตาย ท่านจึงว่า-

๘๔ กรรมที่ได้ทำไว้ อาจจะตามสนองผล ไม่เร็วก็ช้าในปัจจุบันชาติ.

เพราะฉะนั้นเรา (ทริณยกะ) จึงว่า "การผูกไมตรีใน
ระหว่างฝ่ายหนึ่งเป็นอาหาร อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้กิน ย่อมนำมาซึ่งความ

พิบัติเสมอ (๕๖)."

กาลมุปะตะนะกะพูดตามความจริงว่า-

๘๕ "แม้ข้าเจ้าจะต้องการท่านเป็นอาหาร ก็หาพอแก่ท้องไม่, เมื่อท่านมีชีวิตอยู่ ข้าเจ้ามีชีวิตอยู่ด้วย ขอเป็นมิตรสหายกับท่าน เหมือนกับจิตรครีวะ.

๘๖ อันการจะไว้วางใจกัน ต้องมีความหวังดีด้วยกันทั้งสองฝ่าย, ความประพடுத்தที่เป็นนิสัยของผู้บริสุทธิ์ หากกลับกลอกไม่.

๘๗. สัตบุรุษ แม้จะโกรธแค้น ก็มีเปลี่ยนกริยาให้วิกล, น้ำในสาคร จะเอาฟางติดไฟสุ่มเท่าไร ก็หาทำให้น้ำเย็นกลายเป็นร้อนไม่."

หิรัณยกะได้ฟังยังยืนคำว่า "นิสัยของกาย่อมกลับกลอก, ไม่ควรจะผูกสมัคเป็นมิตรกับผู้มีนิสัยกลับกลอกโดยประการทั้งปวง. เพราะท่านย่อมว่า-

๘๘ วิพาร์ ๑ กระบือ ๑ แกะ ๑ กา ๑ คันขั้ว ๑, พวกเหล่านี้จะได้ดีเพราะเขาไว้วางใจ, ไม่ควรจะมอบความไวใจในพวกเหล่านี้.

๘๙ ขึ้นชื่อว่าศัตรู ถึงจะทำไมตรี ก็อย่าเพิกใจถือเป็นมิตรทีเดียว.

๙๐ อันว่าทรชน แม้จะมีความรู้เป็นอาภรณ์ ก็ต้องหลีกเลียงเสียจนพ้น อย่าได้สมาคมข้องแวะเป็นอันขาด: เปรียบเช่นอสรพิษ ประดับดวงมณี เชื่อได้ว่าจะไม่ทำอันตรายละหรือ?

๙๑ สิ่งที่ไม่เป็นได้มีอาจจะทำได้ สิ่งที่เป็นได้จึงอาจทำได้, เกวียนจะให้ไปบนน้ำมิได้ หรือจะให้เรือแล่นบนบกก็แสนเข็ญ.

๙๒ ผู้ใดประมาท เชื้อต่อทรัพย์สมบัติของตนที่มีมาก ไว้วางใจในศัตรู หรือกริยาที่ไม่ซื่อสัตย์, ชีวิตของผู้นั้นเป็นอันสุดเขตกันเพียงนั่นเอง."

กาลมุปะตะนะกะตอบว่า "ข้าเจ้าได้ฟังเรื่องเช่นนี้มาบ้างแล้ว, ถึงอย่างนั้น ข้าเจ้ามีความตั้งใจดีจริง ๆ ที่จะขอผูกมิตรกับท่าน ถ้าปฏิเสธเสีย ข้าเจ้าจะแกล้งอดอาหารให้ตาย ณ ปากโพรงของท่าน.

จริง ๆ นา-

๙๓ คนชั่วเหมือนกับหม้อดิน แตกสลายง่าย ทั้งแตกแล้วจะซ่อมให้ดีเหมือนเก่ายาก, คนดีเปรียบเหมือนหม้อทอง ยากที่จะแตก ทั้งแตกก็อาจจะประสานให้คืนได้ง่าย.

๙๔ การเข้าเป็นพวกกลมเกลียวกัน จะมีแก่โลหธาตุ เพราะธรรมชาติเป็นโลหะเหมือนกัน เป็นเครื่องประสาน, จะมีแก่สัตว์จัตุรบทวิบาท เพราะสรีรรูปเป็นเครื่องประสม, จะมีแก่คนโง่เขลา เพราะความขลาดและความโลภเป็นเครื่องชักจูง, จะมีแก่สัตว์บุรุษ เพราะทรรคนะปรีชาเป็นเครื่องสมาน.

๙๕ คนดี ใคร ๆ ย่อมเห็นว่ามีลักษณะเหมือนผลมะพร้าว, คนชั่วเล่าห์ประหนึ่งผลพัทริกาน่าชอบใจแต่ภายนอก.

ถ้าท่านเข้าใจในข้อนี้ได้ดี คงปรารถนาเป็นไมตรีกับคนดี.

เพราะ-

๙๖ แม้ว่าสาธุชนชาติไมตรีกัน แต่คุณสมบัติภายในมิได้เปลี่ยนรูปคือไม่หมดเยื่อ; ก้านบัวแม้หักออกจากกันไป ก็ยังมีใยติดอยู่.

๙๗ มีใจสะอาดดีงาม, มีใจกว้างขวาง, มีใจเด็ดเดี่ยว, มีใจคงที่ในทุกข์และสุข, มีแก่ใจ, มีเมตตากรุณา, มีสัจย์. คุณสมบัติทั้งหมดนี้เป็นองค์ของมิตรแท้.

ข้าเจ้าจะหามิตรกอบประคุณสมบัติดังนี้ที่ไหนได้นอกจากท่าน?"

หิรัณยกะได้ฟังกล่าว จึงออกมาจากโพรงพูดว่า"สุภาสิตอันเลิศที่ท่านกล่าวนี้น่าสนใจจริง ๆ. เพราะบัณฑิตย่อมว่า-

๙๘ น้ำที่ใสเย็นสนานชำระกาย สายสร้อยไข่มุกสวมคอ น้ำมันจันทร์ขลิบลูบไล้, สิ่งเหล่านี้ได้ในเวลาเหนื่อยร้อนร้อน ย่อมเป็นที่บานกมล; แต่ได้สนทนากับผู้เป็นสัตว์บุรุษฟังน้ำวาจาแจ่มบริสุทธิสุนทรไพเราะเป็นคติควรสดับ นับว่าได้รับความชื่นรื่น

สราญใจยิ่งกว่า.

- ๙๙ เปิดเผยความลับ, ใจเร็วไม่ไตรตรอง, หยาบคาย, ใจกลับกลอก, ฉมังโกรธ, ไม่มีสัตย์, ใฝ่ในทางพนัน, โทษเหล่านี้คือหายนะของการเป็นมิตร.
- ๑๐๐ ความสามารถและวาจาสัตย์ของบุคคล จะพิสูจน์ให้เห็นได้ต่อเมื่อคบหาสมาคม, ส่วนการกลับกลอกและโลเล อยู่ที่ผิว ๆ เห็นได้ง่าย.
- ๑๐๑ ไมตรีของผู้มีใจเดียว ย่อมเป็นไปด้วยน้ำใจจริงและเที่ยงตรง, แต่ของผู้มีใจกลับกลอก ย่อมเป็นไปด้วยอันแต่งฉาบไม่ยั่งยืน.
- ๑๐๒ คนชั่ว ปากปราศรัยอย่างหนึ่ง ใจคิดหมายไปอย่างหนึ่ง กิริยาที่ประพุดตีสั่งไปเสียอีกอย่างหนึ่ง; ฝ่ายความคิดและน้ำคำทั้งความประพุดติของสาธุชน ย่อมตรงกันหมด."

โดยประการฉะนี้ หิรัณยกะจึงผูกไมตรีเป็นมิตรกับกา. เมื่อรับรองเลี้ยงดูตามธรรมเนียมแล้ว, พญาหนูกลับเข้าสู่โพรงของตน, กากลับไปสำนักของตัว, จำเดิมสองสัตว์ได้ผูกไมตรีสนิทกัน ก็ไปมาหาสู่แบ่งปันอาหารเพื่อแผ่แก่กันและกันล่วงมานานเวลา. วันหนึ่ง กาปรึกษากับหนูว่า "นี่แน่สหายที่รัก! ถิ่นที่สหายอยู่นี้ไม่เป็นทำเลสำหรับกา เพราะผิดเคื่องลำปากด้วยอาหารมาก, เราพากันไปหาที่อื่น ๆ อยู่จะเหมาะกว่านี้กระมัง?"

หิรัณยกะไม่เห็นด้วย โดยอธิบายว่า

- ๑๐๓ "พิน ฌม เล็บ และมนุษย์ ถูกถอนเลื่อนย้ายจากสถานที่สมควรแก่กันเสีย หางามไม่ ผู้มีภูมิรู้ทราบข้อนี้ชัดแล้ว จึงไม่ควรจะทิ้งถิ่นประเทศของตน."

กาได้ฟังก็ค้านว่า สหายเอ๋ย! นั่นเป็นเลศของคนฉลาด. เพราะ-
๑๐๔ ธรรมดาว่า ไกรสรสีหราช, มนุษย์ผู้แก่ล้า และช้างสาร ย่อมจะทิ้งถิ่นที่ไม่เหมาะแก่ตนย้ายไปอื่น, จำพวกกา คนฉลาด

เนื้อถึก มักดีร่อท่าความตายอยู่ในที่อัดคัด.

๑๐๕ ผู้แก่ลัวล้าจะอยู่ในถิ่นของตนหรือที่ไหนก็ไม่แปลก เพราะจะ
ไปทิศใดคงได้เป็นใหญ่ในที่นั้นด้วยอำนาจกำลังความสามารถ,
ราชสีห์มีเขี้ยวเล็บเป็นอาวุธ กระดิกหางไปมาในเมื่อเกรี้ยวโกรธ
จะอยู่ในป่าใด อาจจะมีจับพญาช้างตัวจำเริญลงในป่านั้น สิบโลหิต
โดยง่ายตาย."

หิรัญยกะสอดคล้องว่า เอละเพื่อน! เราจะไปที่ไหนดีเล่า?
เพราะท่านยอมว่า-

๑๐๖ ผู้มีความรอบคอบจะเคลื่อนกายไปไหน ก้าวแต่เท้าเดียวก่อน
อีกข้างหนึ่งคงยังในที่เดิม, เผื่อว่าถ้าหากที่อื่นไม่ได้เหมาะ จะได้
ไม่แคว้งคว้าง."

กาดตอบว่า "ข้าเจ้ารู้จักแห่งหนึ่ง ซึ่งพอจะไปอาศัยอยู่สบาย
ได้สำรวจโดยละเอียดแล้ว ถ้าเห็นพ้องด้วย จะนำไปเอง."

"ตำบลที่พุดนี้อยู่ที่ไหน?" หิรัญยกะซัก.

"ที่ป่าทันทะ," กาดตอบ; "มีหนองชื่อกรรมปุระการะ, ณ
ที่ใกล้หนองนั้น เต่าชื่อมันทะระสหายเก่าแก่สนิทสนมกับข้าเจ้า ได้
อาศัยอยู่เป็นผู้ดำเนินในธรรมเป็นปรกติจรัส. เพราะ-

๑๐๗ การสั่งสอนหลักนักปราชญ์ให้ผู้อื่นง่าย ส่วนผู้สัตบุรุษ ตรวจ
แต่ความประพฤติในกิจการที่ตนทำ.

ข้าเจ้าเชื่อแน่ว่า ถ้าไปอยู่ ณ ที่นั้น มันทะระสหายข้าเจ้า
คงรับรองเราโดยดี และหาอาหารเครื่องขบเคี้ยวดุจดั่งต่าง ๆ อย่างเอม
โอชมาให้."

หิรัญยกะออกว่า "สหาย! เมื่อท่านไม่สมัครจะอยู่ในที่นี้แล้ว
ข้าเจ้าจะอยู่แต่เดียวอย่างไร? เพราะ-

๑๐๘ ที่ได้ไว้สัตบุรุษไว้ทางประกอบอาชีพะไว้พวกพ้องไว้วิทยาอาคม,
ที่นั้นควรเว้นเสีย.

- ๑๐๙ องค์คุณ ๕ ประการ คือผู้มีทรัพย์สมบูรณ์ ๑ ซีพราหมณ์ ๑ ผู้ปกครองรักษา ๑ แม่น้ำ ๑ แพทย์ ๑ ไม่มีพร้อมในภูมิใด, ในภูมินั้นไม่ควรตั้งคฤหะสถาน.
- ๑๑๐ ที่ใดขาดสมบัติ ๕ ประการ คือการงานดี ๑ ที่กลัวเกรง ๑ ที่น่าละอายแก่ใจ ๑ ความสุภาพ ๑ ความโอบเอื้ออารี ๑, ในที่นั้นไม่ควรตั้งภูมิลำเนา.
- ๑๑๑ ผู้ช่วยกำลัง ๑ หมอ ๑ แม่น้ำมีน้ำจืดสะอาด ๑ พราหมณ์ผู้ทำพิธีมงคล ๑ ขาดเสีย ณ สถานที่ใด ไม่ควรสำนัก ณ สถานที่นั้นเป็นอันขาดเทียว, เพื่อน!

เหตุฉะนั้นสหายต้องพาข้าเจ้าไปด้วย.” กามีความยินดี; เพราะฉะนั้น สองสัตว์จึงออกจากถิ่นเดิม พลองสนทนากันด้วยเรื่องต่าง ๆ จนมาใกล้หนอง ฝ่ายเต่ามันตระระเห็นค่าแต่ไกลก็จำได้ ออกไปต้อนรับเชื้อเชิญและหนูลู่สำนักตน. เพราะ:-

- ๑๑๒ อัคนี สูงกว่าทิวาติ, พราหมณ์ สูงกว่าวรรณทั้งหลาย, สวามี สูงกว่าภริยา, แต่ทว่าแขกที่มาหา สูงกว่าจำพวกนี้หมด.

“ดูก่อนท่านมันตระระผู้ยอดสหาย!” กาพูดขึ้น; “ข้าเจ้าต้องขอให้สหายต้อนรับท่านผู้แขกมานี้เป็นพิเศษ, เพราะเป็นมุสิกะราชเชื้อหิรัณยกะ เป็นบอรรถนะคือความการุณย์ ประพฤติการบุญเป็นอาจิณ มาตรแมน พญานาคผู้มีชีวิตหาตั้งสองพันจะกล่าวคำชมคุณความดีของท่านผู้นี้ ข้าเจ้าเห็นว่าไม่หมด.” แล้วกาจึงเล่าเรื่องจิตรคริระพญานกพิราบให้เต่ามันตระระฟังจนตลอด, มันตระระได้ฟังก็แสดงความเคารพต่อหิรัณยกะอย่างสูง ปราศรัยไต่ถามว่า “ข้าแต่ท่านผู้ประกอบด้วยความดีควรนับถือ! เป็นใจนท่านจึงได้ขอบอาศัยอยู่ในป่าเปลี่ยวแต่เดียว!”

หิรัณยกะตอบว่า “ข้าเจ้ายินดีจะสำแดงประพจน์เหตุให้ท่านฟัง ต่อไปนี้:-

เรื่องที่ ๕.

ปริพพาชกพวกหนึ่งอยู่ในนครจัมปกะ ในปริพพาชกพวกนี้มีรูปหนึ่งชื่อจุฬากรรณ, เมื่อไปศึกษาจารได้อาหารกลับมา ฉันท้างแล้วเหลือนอกนั้นเก็บสั่งสมไว้บนหิ้ง แล้วจำวัด, ข้าเจ้าได้เคยชนอาหารที่นั่นกินเป็นนิจ ต่อมา มีปริพพาชกอีกรูปหนึ่งชื่อวิณากรรณ มาเยี่ยมเยียนจุฬากรรณซึ่งเป็นสหายชอบพอกันมาก เวลาที่สนทนาด้วยเรื่องต่างๆ จุฬากรรณเอาไม้เคาะพื้นเสมอ ประสงค์ให้ข้าเจ้าตกใจหนีไป. เมื่อวิณากรรณเห็นกิริยาจุฬากรรณไม่เป็นสุข จึงถามว่า “สหาย! เหตุไรท่านจึงไม่ตั้งใจฟังคำที่ข้าเจ้าพูด? ดูเหมือนมีกังวลอะไรอย่างอื่น เพราะ-
๑๑๓ มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส, มีความยินดีที่จะสนทนา, เปล่งวาจาไพเราะ, มีใจอารี, มีกิริยาสุภาพ, เหล่านี้เป็นเครื่องหมายของผู้จงใจคบ.

๑๑๔ มีหน้าจืดบึ้งไม่ยิ้มแย้ม, ลืมความหลัง, มีกิริยาอันน่ารังเกียจ, เอาความเสียไปนินทา, เอาชื่อใครต่อใครมาพูดยุ้งเพื่อสนทนา, เหล่านี้เป็นเครื่องหมายของผู้มิใช่มิตร.”

จุฬากรรณได้ฟังก็แจ้งเหตุว่า “สหายเอ๋ย! ทำไมข้าเจ้าจะไม่อยากฟังท่าน? ไม่เห็นดอกหรือ หนูตัวนี้มันกำลังลักกินอาหารของข้าเจ้าอยู่?” วิณากรรณจึงเข้าไปพิจารณาดูที่หิ้ง พลังสงสัยด้วยประหลาดใจว่า “เจ้าหนูตัวนี้คนเดียวเท่านั้น เหตุไฉนจึงอุกอาจกระโดดขึ้นไปบนหิ้งได้? แต่ก็ต้องอาศัยความประสงค์ชักจูง. เพราะท่านย่อมว่า-
๑๑๕ ภริยาสาวทำกิริยาจุมพิต ทั้งผม สวมกอดสวามีชรา ย่อมจะมี

อธิบายในข้อนั้น."

จุฬากรรณถามว่า "ที่พูดนี้ หมายความว่าอะไร?"

วิณากรรณเล่าเรื่องว่า:-

เรื่องที่ ๖.

ในประเทศเคาพิมินครชื่อเกาศามพิ. เศรษฐีพ่อค้าชื่อ จันทะทาสอยู่ในนครนี้ มีอายุล่วงเข้าปัจฉิมวัย แต่ยังมีมากใน กามคุณ อาศัยเหตุที่มั่งมี จึงได้นางลิลาวดีบุตรมัทนุษย์หนึ่งเป็นภรรยา นางลิลาวดีเป็นหญิงสาวท่อมไปด้วยกามราคะ, เพราะฉะนั้น เมื่อมาได้ สวามีเป็นคนแก่ จึงไม่มีความพอใจนัก. เพราะ-

๑๑๖ แสงจันทร์ ไม่เป็นที่ยินดีของคนหนาว, แสงอาทิตย์ ไม่เป็นที่ ยินดีของคนร้อน, สวามีชรา ไม่เป็นที่ยินดีของภริยาสาว.

๑๑๗ ในสวามีมีเกศาหงอก ความรักของหญิงสาวผู้ภริยาจะแรงก็ มากน้อย, เปรียบประดุจเกสร ใครจะชอบเสพบ้าง เมื่อไม่ จำเป็น, เหตุดังนี้ สตรีจึงเอาใจออกหากจากผิวแก่ ไปฝากใฝ่ ในชายอื่น.

แต่ตรงกันข้าม สวามีชราหลงรักในภริยาสาวเป็นที่สุด. เพราะ-

๑๑๘ ความรักใคร่ในสมบัติ ความรักชีวิตย่อมมีกลับไปทุกรูปทุกนาม, แต่เมียสาวเป็นที่รักเลิศของผิวเผินยิ่งกว่าหัวใจ.

๑๑๙ ชายแก่มีสังขารทรุดโทรม แม้หมดกำลังเพื่อความสนุกรื่นรมย์ ก็ยังมีวาทะเลือกกระสน, จะเข้าแบบโสณชาติ ถึงพันหักเหี้ยน

หากพบกระดูกที่มีสามารถจะแทะทั้ง กระนั้นยังขอแต่ให้ได้
เลี้ยงก็แล้วกัน.

อยู่มาไม่ช้า นางลีลาวดีซึ่งเป็นหญิงมักมากในคำอุณา
ประพดิล่วงมรรยาทกลประเพณี ลอบเล่นชู้กับชายหนุ่มบุรพาณิข
อีกคนหนึ่ง. เพราะ-

๑๒๐ อยู่ตามอำเภอใจ, อยู่ในบ้านของบิดา, มั่วสุมในที่เล่นนักชู้ตร
ฤกษ์, สมาคมเกินควรกับชายแม่เกี่ยวเป็นญาติ, นอนค้างร้าง
แรม ณ ที่อื่น, คลุกคลีกับหญิงที่หมดความละอาย, สรุ่ย
สร่ายในการจับจ่ายทรัพย์, มีใจริษยาในเพื่อนหญิง, เหล่านี้
เป็นเหตุให้สตรีต้องตกต่ำ.

๑๒๑ การเสพสุราเมรัย, คลุกคลีกับคนชั่ว, ไม่อยู่บ้านผัว, เทียว
คุยที่โน่นที่นี่, มักมากในการนอน, อาศัยบ้านผู้อื่น, ๖ อย่างนี้
เป็นเหตุหายนะของนารี.

๑๒๒ ไม่มีสถานที, ไม่มีโอกาส, ไม่มีบุรุษจะชักให้ใจเซว, ด้วยเหตุฉะนี้
พึงรับรองได้ว่านารีเป็นหญิงบริสุทธิ์.

๑๒๓ สตรีมีนิสัยไม่จดใจในครนั้ แต่ก็ไม่เกลียดใครทีเดียว, เปรียบ
คล้ายกับโคชอบแต่จะโคจรแสวงหาหญ้าใหม่ ๆ (สด ๆ).

๑๒๔ น้ำใจของสตรีกลับกลอกเสียเป็นนิจ ถึงจะอยู่ในประชุมของ
เทวดาก็ไม่หาย, ถ้าใครมีภริยาซื่อสัตย์ยืนยง นับว่าเป็น
เคราะห์ดีประสพสุข.

๑๒๕ เหตุที่สตรีจะทนเป็นพรหมจารีอยู่ไ้ว่าจะเป็นด้วยรู้สึกละอาย,
มีจรรยาสมบัติ, เกลียดการลามก, หรือมีใจเกรงขาม หามิได้;
แท้จริง เป็นเพราะยังไม่มีปรารถนาอย่างเดี๋ยวก่อน.

๑๒๖ นารีเสมอด้วยหม้อเปรียง บุรุษเสมอด้วยถ่านไฟ, เพราะฉะนั้น
ผู้ที่รู้แล้ว จึงไม่ควรนำหม้อเปรียงไปตั้งไว้ใกล้ไฟ.

๑๒๗ บิดาต้องรักษาในคราวเป็นเด็ก ภัสดาต้องปกครองในเวลาสาว

บุตรชายต้องดูแลในปูนชรา อันสตรีหาปกครองตัวเองได้ไม่.
๑๒๘ ไม่ควรจะอยู่ในที่ลี้ภัยกับมารดา พี่น้องสาวหรือลูกสาว,
เพราะความกำหนดอาจจะครอบงำผู้รู้ให้มีผิดหน้า.

อยู่มาวันหนึ่ง นางลิลาวตินั่งหยอกเอ็นสูงสิงอยู่กับชายชู้
บุตรพาณิชที่บนมานั่ง เห็นสวามีเดินไวๆ จะเข้ามา ก็ลุกขึ้นโดยเร็ว
รีบถลันออกไปข้างหน้า ทำกิริยารักใคร่กอดรัดดึงผมจุ่มพิตประวิงไว้.
ฝ่ายชายชู้ได้โอกาสที่สวามีนางมีทันสังเกตเห็น เลยหนีไปได้. ท่านจึงว่า-
๑๒๙ พระอุศนาเข้าใจกลศาสตร์อันใด, พระพลุสบดีเข้าใจกลศาสตร์
อันใด กลศาสตร์อันนั้นมีประจำเป็นอันดีในปัญญาหญิงตาม
สภาพมาแล้ว.

ชายผู้หนึ่งอยู่ในแถบนั้น เห็นนางลิลาวติทำกิริยารักใคร่
ต้อนรับผิตสังเกต นึกประหลาดใจว่าเหตุไรนางจึงทำเช่นนั้น แต่ไม่ซำก
หายสงสัย ด้วยแลเห็นชายชู้หลบวิ้งหนีออกไป.

เพราะฉะนั้นข้าเจ้า (วิณกรรณ) จึงว่า “ภริยาสาวทำ
กิริยาจุ่มพิต ทั้งผม สวมกอดสวามีชรา ย่อมจะมีอธิบายในข้อนั้น
(๑๑๕).

“การสั่งสมเสบียงอาหาร,” วิณกรรณสืบนุสนธิเมื่อ
ตริตรองลักครู่หนึ่ง; “คงเป็นเหตุให้เจ้าหนูตัวนี้มีความพยายามจริงๆ
เพราะ-

๑๓๐ ในโลกนี้ ในที่ทุกสถาน ในการทุกเมื่อ บุคคลทุกคนมีทรัพย์
นับว่ามีอำนาจ, แม้อำนาจของพญาก็ต้องอาศัยทรัพย์เป็น
มูล.”

อันดับนั้น นักบวชผู้นั้นฉวยจอบขุดโพรงที่ข้าเจ้า (ทิตถยกะ)
อยู่ เก็บรับอาหารที่ข้าเจ้าสร้างสมไปหมด. เมื่อข้าเจ้าหมดเสบียง
ก็หมดทำพยายาม ไม่สามารถหาอาหารได้จากไหนอีก จึงเดินตุหรัด
ตุเหร่นไปเวียนมาตามบริเวณนั้น. จูฬกรรณเห็นข้าเจ้า ได้พูดขึ้นว่า-

- ๑๓๑ “อำนาจทรัพย์” ทำให้โลกมีกำลังและเป็นบัณฑิต, ดูเจ้าหนูร้ายนี้เป็นเยี่ยง บัณฑิตก็เหลืออยู่แต่ตัวล่อนจ้อน.
- ๑๓๒ ความคิดของผู้ที่หมดทุน มักจะอับไม่โปร่งปรุ ทำอะไรพลาดเหลวไปหมด, เสมือนดังลำธาร ถูกแสงแดดแผดในคิมหฤดูแห้งขอดไปฉนั้น.
- ๑๓๓ ผู้มีทรัพย์ก็มีเพื่อนฝูง มีพวกพ้องพิน้อง มีคนนับถือว่าเป็นใหญ่เลยเป็นบัณฑิตไปด้วย.
- ๑๓๔ บ้านของผู้รับบุตรเหมือนบ้านเปล่าบ้านของผู้ไร้สหายรักก็ดูจกกันทิศของคนโง่ไม่เห็นหนอะไรเลย ก็ว่างเปล่า, คนไร้ทรัพย์เป็นผู้ว่างเปล่า จากสิ่งทั้งปวง.
- ๑๓๕ ในความจนและความตายทั้งสอง ถือกันว่าความจนเป็นอย่างร้าย, เพราะความตายให้ทุกข์ชั่วขณะจิต, ส่วนความจน ทรมานให้ทนรับทุกข์เวทนาทุกลมปราณ.
- ๑๓๖ อินทรีย์นั้นๆ มีจักขุเป็นอาทิไม่วิกล นับว่าเป็นทรัพย์, ปัญญาเฉียบแหลมไม่มีที่ติดขัดกล่าวว่าเป็นทรัพย์, อันบุรุษผู้มีอินทรีย์เรียบร้อยดีเป็นต้นนั่นเอง มาสิ้นสมบัติโครมลง อะไรๆ เปลี่ยนรูปหมด: อินทรีย์เผือดซีดพิการวิกลลง ปัญญาเชื่อมเฉาอับมืด, เพราะฉนั้น ธรรมดาอันนี้ประหลาดทีเดียว.”
- ๑๓๗ ผู้รู้มีบั้ควรประกาศหายนะของตน คือการเสียทรัพย์, ความทุกข์ในใจ, การอวมงคลในบ้าน, ข้อถูกลวงและการได้รับความขายหน้า.
- ๑๓๘ ลักษณะควรปิดบัง ๙ ประการ คืออายุ, ทรัพย์สมบัติ, เบาะแสในบ้าน, มนตร์, เมถุน, ยาที่รับประทาน, วิธีถ่ายโทษ, ความเผื่อแผ่ และความอัปราคาณ.
- ๑๓๙ เมื่อวาสนาไม่ช่วย ความพยายามของบุรุษก็สูญประโยชน์, เหตุฉนี้ ผู้ตกอับจะหาความสุขในที่อื่นมิได้นอกจากป่า.

๑๔๐ คนใจเหี้ยมถึงจะขาดใจตาย, ก็ไม่ยอมถึงซึ่งความยากจน, อัครนี้ แม้จะมอดดับ ก็ยังไม่ถึงซึ่งความเป็นธาตุเย็น.

๑๔๑ ความเป็นไปของผู้ใจเหี้ยม เสมือนความเป็นไปของช่อดอกไม้ ซึ่งมีคติเป็นสองสถาน: สำหรับชนทั้งปวงประดับศีรษะหรือ มิฉะนั้นก็โหมแหงอยู่ในป่า.

ครั้นข้าเจ้าจะทนทุกข้ออยู่ในที่นั้น ก็ดูน่าทุเรศนัก. เพราะ-

๑๔๒ โจนเข้ากองเพลิงที่รุ่งโรจน์ ดีเสียกว่าที่จะเป็นคนคั่นแค้น ต้อง ภาษอาจารย์ได้รับความคับใจด้วยถ้อยพรุสวาทจากผู้ให้โดยเสีย มิได้.

๑๔๓ ความยากจนให้ได้รับอัปยศ, ความอัปยศให้ถึงความเสื่อมเดช, ความเสื่อมเดชให้เป็นที่เกลียดหน่าย, ความเกลียดหน่าย ทำลายความนับถือ, ลงไม่มีใครนับถือก็มีแต่สลดแห่ง, ถูก ความสลดทับถมแล้วเลยสิ้นปัญญา, ความสิ้นปัญญาให้ลงสู่ ความหมดตัว; อนิจจา: ความไร้ทรัพย์เป็นมูลพิบัติทั้งสิ้น.

๑๔๔ ทนนิ่งเสียดีกว่า ป่วยการพูดอวดดี, ทนกลัดกลุ้มดีกว่า ป่วย การสู่หาภริยาเขา, วางอารมณ์เฉยเสียดีกว่า ป่วยการใส่ใจ คำของผู้ส่อเสียด, เป็นยากดีกว่า ป่วยการอาศัยข้าวของเข าบริโภค.

๑๔๕ ควรอยู่บ้านที่ว่างเปล่า ดีกว่าอยู่บ้านที่เจ้าของใจร้าย, ควรได้ หญิงแพศยาเป็นภริยา ดีกว่าหญิงที่ไม่มีใครเขาสมาคมอีก แล้ว, ควรอยู่ในป่า ดีกว่าอยู่ในประเทศที่ปกครองไม่ตั้งใน ยุติธรรม, ควรทำลายตนเองเสียดีกว่าเสพด้วยคนชั่ว.

๑๔๖ แสงจันทร์ทำลายความมืด ฉันทะ; การเป็นทาสเขาทำลาย ความนับถือตน, ขราทำลายความสวยงาม, สากัจฉาด้วย เรื่องของพระวิษณุและพระคิเวทำลายบาป, ความจนทำลาย ความดีตั้งร้อย ฉันทัน.

เมื่อข้าเจ้าคิดดังนี้ จะอาศัยอาหารของผู้อื่นได้อย่างไร? แท้จริง ข้อนั้นมิแต่นำตนไปสู่ความวินาศเท่านั้น. เพราะ-

๑๔๗ มีความรู้แต่ผิวๆ, ใช้ทรัพย์แลกเมถุน, อาศัยอาชีวะจากผู้อื่น, สามประการนี้เป็นการอุปาทว์ของมนุษย์.

๑๔๘ ชีวิตของผู้:- มีโรคเบียดเบียน, ต้องถูกเนรเทศชานาน, อาศัยรับประทานของเขา, อาศัยนอนในโรงเรือนผู้อื่น, นั้น ก็เสมือนกับตายแล้ว.

ข้อสุภาสิตเหล่านี้มิใช่ว่าข้าเจ้าจะไม่ทราบบ้างเลย แต่ความโลภบังคับให้ต้องดิ้นรนบริโภคอาหาร. เพราะท่านย่อมว่า-

๑๔๙ ปัญญาเฉาเพราะโลก, ความโลภให้เกิดความแสหา, บุคคลที่แสหาไม่รู้จักเพียงพอสมควรกระทำลำบาก ในปัจจุบันและอนาคต.

ฝ่ายวิณากรรณโอาไมติข้าเจ้า. ข้าเจ้าจึงนิกว่า-

๑๕๐ ผู้โลกต่อทรัพย์ ไม่มีสันโดษ ไม่สำรวมตน ไม่ข่มอินทรีย์, ความวิบัติจัญไรทั้งมวลย่อมมาสู่ผู้นั้นซึ่งมีใจไม่รู้พอบ้างเลย.

๑๕๑ ผู้ใดมีใจสันโดษ ผู้นั้นก็เป็นเจ้าของสมบัติทั้งปวง, เสมือนผู้สวมรองเท้าหนังเดินบนพื้นดิน ก็รู้สึกได้ว่า พื้นดินนั้นปูด้วยหนังมิใช่หรือ?

๑๕๒ ท่านที่ชุ่มชื่นด้วยน้ำอมฤต คือความสันโดษมีใจเย็นจ๋า ก็เสพความสำราญได้, ส่วนผู้ละโมภแก่ทรัพย์ เทียววิ่งกระเสือกกระสนแทบทุกหัวระแหง จะหาความสำราญอย่างท่านมาจากไหน?

๑๕๓ ผู้ใด ตั้งใจปรารถนาอะไรๆ ไว้ ภายหลังมาเลิกเสียได้ ตัดความทะยานขาด, ผู้นั้น ได้ชื่อว่ามีศาสตร์อันศึกษาจบแล้ว มีศาสตร์อันสดับตลอดแล้ว กรณีเยะทั้งปวงอันผู้นั้นไม่ต้องกังวลอีกแล้ว.

๑๕๔ ผู้ไม่ต้องไปรอรับประทานอยู่ที่ประตูบ้านของเศรษฐี ผู้ไม่เคยต้องระหกระเหินพลัดพรากจากกันไป ผู้กล่าววาจาอันไม่ไร้ประโยชน์ เชื่อว่ามีความสุขแท้จริง.

๑๕๕ คนมีสันดานดีนรณ แม้ต้องเดินทางไกลตั้งร้อยโยชน์เพื่อแสวงหาทรัพย์ ก็ยังเห็นว่าไม่ไกล, ผู้สันโดษ หมดพอใจ ถึงทรัพย์จะอยู่ใกล้มือ ก็รู้สึกห่างไกล ไม่มีน้าพา.

เพราะฉะนั้น การรู้จักตัดตอนว่าคุณานุรูปตนมีเพียงไรจึงเป็นคุณอันประเสริฐ. เพราะท่านย่อมว่า-

๑๕๖ สำหรับมนุษย์ในพื้นดิน- อะไรเป็นธรรม? ความเอ็นดูต่อสัตว์. อะไรเป็นความสุข? ความปราศจากโรคาพาธ. อะไรเป็นเสน่ห์? ความที่ใจบริสุทธิ์. อะไรเป็นองค์บัณฑิต? การรู้จักตัดตอน.

๑๕๗ แท้จริง การรู้จักตัดตอน ย่อมเป็นองค์บัณฑิต เพราะเป็นเหตุให้การพิบัติขัดข้องทั้งหลาย ลดเสื่อมหายสูญไป, ผู้ที่ทำอะไรโดยไม่รู้จักตัดตอน พึงมีความวิบัติทุกฝีก้าว.

๑๕๘ ควรยอมสละคนๆ หนึ่งในเพราะประโยชน์แก่ครอบครัว, ควรยอมสละครอบครัวในเพราะประโยชน์แก่คนทั้งตำบล, ควรยอมสละคนทั้งตำบลในเพราะประโยชน์แก่บ้านเมือง, ควรยอมสละแผ่นดินในเพราะประโยชน์แก่อาตมะ.

๑๕๙ น้ำดื่มที่ใสสะอาด หรืออาหารอร่อยซึ่งพ้นจากของแสลงก็ตาม ข้าเจ้าคิดเห็นชัดแล้วว่า อันใดมีนิพพุติ: ความสงบเห็นใจ อันนั้นเป็นสุข."

"เพราะเหตุฉะนั้น," หิรัณยกะพูดต่อไป; "ข้าเจ้าจึงมาอาศัยอยู่เสียในป่าสูง ไกลจากถิ่นมนุษย์. เพราะ-

๑๖๐ ผู้วิบัติจากทรัพย์ศฤงคาร ไปอาศัยป่าที่มีเสือและช้างใหญ่ เอาร่มเงารุกขชาติเป็นเคหะ เอาผลไม้และน้ำเป็นอาหาร เอาหญ้าเป็นที่ลาดนอน เอาเปลือกไม้หนุนหมอน ยังดีกว่าต้องอาศัย

ฟังในหมู่ญาติมิตร.”

“ต่อมา,” หิรัณยกะสึบอนุสนธิ; “ข้าเจ้าได้รับความเอื้อเฟื้อจากท่านกาฬุสหายใจบุญเยือกเย็นและได้ชักนำข้าเจ้าให้มารู้จักกับท่าน นับเป็นบุญยลาภของข้าเจ้า ที่ได้ท่านเป็นกัลยาณมิตรเพิ่มจำนวนขึ้นอีกผู้หนึ่ง รู้สึกว่าเท่ากับอาศัยท่าน จึงได้ขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น. เพราะ-

๑๖๑ รุกขชาติในสงสารวัฏเป็นไม้พิษ แต่มีผลรสหวานไม่แสดงอยู่ครู่เดียว, คือผลหนึ่งเป็นบทกลอนมีอมฤตรส, สำนวนหวาน อีกผลหนึ่งคือการร่วมสมาคมกับสัตบุรุษ.

๑๖๒ ตามที่ว่ากัน, สงสารวัฏไม่มีสาระเลย ประชากรต้องประพฤติตัวเองให้ได้ ๓ สถานะ จึงจะเป็นสาระ คือสมาคมกับสาธุชน ๑ น้อมใจเลื่อมใสในพระเอกะจะเป็นเจ้า ๑ ชำระล้างภายใน แม่คงคา ๑.”

มันกะระพุดว่า-

๑๖๓ “ความมั่งมีอุปมาเหมือนธูลีปลายเท้า, ความเป็นหนุ่มอุปมาเหมือนกำลังน้ำที่ตกจากเขา, ความเป็นมนุษย์เสมือนหยดน้ำอันสั้นไหว, ชีวิตอุปมาเหมือนด้อมน้ำ; ผู้ใดมีความรู้แน่นอน แต่ไม่ปฏิบัติธรรมอันเป็นกุญแจไขประตูสวรรค์, ภายหลัง ผู้ นั้นถูกชราพาให้มั่งงำม่อ่อนกำลังใจแล้ว ความเสียใจก็จะเป็นไฟเผาให้ร้อนกลุ้ม.

ท่านสร้างทรัพย์สมบัติไว้มันเป็นเหตุให้ได้รับความวิบัติเพราะ-

๑๖๔ มีทรัพย์แต่ไม่เผื่อแผ่ ก็ดั่งถึงน้ำที่อัดน้ำไว้ไม่มีทางออก ก้นแต่จะระเบิด, การเผื่อแผ่เป็นเครื่องรักษาทรัพย์ที่มีไว้มิให้เป็นอันตราย เสมือนถึงน้ำที่มีท่อระบายผ่อนให้ไหลได้.

๑๖๕ ผู้เหนียวแน่น ผังทรัพย์ที่สั่งสมไว้ได้ดินนั้น, เป็นทางพาดนไปอบายภูมิ.

๑๖๖ ผู้ไม่ระวังสุขของตน สาละวนแต่สั่งสมทรัพย์ ก็เท่ากับแบก

ภาระให้ผู้อื่น ก่อความลำบากเดือดร้อนให้ตนเอง.

ท่านกล่าวไว้ดีแล้วว่า-

- ๑๖๗ ถ้าเรามั่งมี แต่ไม่บริจาคทานและใช้สอยให้พอควรแก่ทรัพย์ ก็ไม่ผิดกับเอาฝังทั้งจมดินเสีย.
- ๑๖๘ เกิดมามีทรัพย์ แต่ไม่ใช้หรือเผื่อแผ่ให้เป็นประโยชน์ ก็เท่ากับ ผู้ที่ตายแล้ว แม้หายใจได้ก็ไม่อัศจรรย์กว่าสุบเป่าเล่นของช่าง.
- ๑๖๙ ประโยชน์อะไรกับทรัพย์ ซึ่งตนเองก็ไม่ใช้ให้พอและไม่เผื่อแผ่ แก่ใครๆ ? ประโยชน์อะไรกับบิณฑบาต ซึ่งไม่ใช่ต่อสัตว์? ประโยชน์อะไรกับพระคัมภีร์ ซึ่งละเลยไม่ปฏิบัติให้ชอบธรรม? ประโยชน์อะไรกับเนื้อตัวซึ่งผู้ปกครองไม่รู้จักข่มใจให้หน่ายจากชั่ว?
- ๑๗๐ ทรัพย์ของคนตระหนี่เท่ากับของผู้อื่น เพราะเก็บไว้มิได้ทำ ประโยชน์ ซ้ำถ้าเสียหายไป ความโทมนัสก็ครอบงำเอาด้วย.
- ๑๗๑ ทรัพย์ของคนตระหนี่ ไม่ได้ให้ประโยชน์แก่พระเป็นเจ้า, พรหมณ์, ญาติพี่น้อง หรือตนเอง มีแต่จะทำลายไปด้วย อคินิภัยเป็นเบื้องต้น.
- ๑๗๒ สิ่งอันปลื้มใจคือทรัพย์ มีคติเป็น ๓ สถานๆ ที่ ๑ เผื่อแผ่ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สถานๆ ที่ ๒ บริโภคใช้สอยให้ตนได้สุข สถานๆ ที่ ๓ สำหรับวินาศย่อยยับไป, ก็ถ้าเจ้าของไม่แบ่งปัน เฉลี่ยเผื่อเป็นสุขแก่ใครบ้าง มิหนำซ้ำตนเองก็ไม่ค่อยพอใจ จ่ายพอให้ได้รับความเอิบอิ่มสำราญไซ้, ทรัพย์ของเขาย่อมมี คติเป็นสถานๆ ที่ ๓.
- ๑๗๓ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พร้อมด้วยวาจาอันไพเราะ, ความรู้ ปราศจากโอ้อวด, ความกล้าประกอบด้วยอดทน, ทรัพย์ ประกอบด้วยการสละแจกปัน, ๔ นี้เป็นทางอันเจริญหาได้ยาก.
- ๑๗๔ วัตถุเสปียงควรสั่งสมจริง แต่อย่ามัวสะสมให้มากเกินไป, ขอให้ เห็นสุขซึ่งจกเป็นเยี่ยงทำวเลแต่จะสั่งสมอาหาร เลยถูกธนู

ตาย.”

ทิรัณยกะถามว่า “เรื่องเป็นอย่างไร?”

มันกะระเล่าเรื่องต่อไป:-

เรื่องที่ ๗.

วันหนึ่ง พรานชื่อไกรพ ชาวบ้านกัลยาณกัญจ์ มีความ
ทิวอยากได้เนื้อ ฉวยธนูได้ ออกไปป่าวินธัย ยิงได้กวางตัวหนึ่ง
กำลังลากกลับ เห็นสุกรตัวใหญ่อ้วนพีเดินสวนทางมาชอบใจ วาง
กวางลงขึ้นธนูยิงไป. สุกรต้องธนูเจ็บปวดสาหัส ก็แผดเสียงลั่นป่าน
ประหนึ่งว่าสายฟ้าฟาดกระหึ่มคำรนอยู่ก้องกึกในเวลาจะสิ้นโลกน่าสะพึง
กลัว กรากเข้าขวิดพรานด้วยโทสะอันบ้าร้าย. ฝ่ายพรานมิสามารถจะ
หลบหลีก ถูกสุกรขวิดเป็นแผลฉกรรจ์ ดังคนเอาขวานอันคมกริบฟัน
ต้นไม้เต็มกำลังฉนั้น แล้วทั้งคู่ก็ล้มลงขาดใจตาย. เพราะ-

๑๗๕ น้ำ, ไฟ, ยาพิษ, ศัสตรา, ความหิว, ความเจ็บ, การพลัดตก
จากยอดเขา แต่ละสิ่งเหล่านี้ ร้ายพอจะทำร้ายให้วายปราณได้.

ในเวลาทีพรานกับสุกร กำลังซูลมุนต่อสู้กันนั้น เพ็ญทัບงู
ซึ่งอยู่ที่นั่นตายด้วยอีกศพหนึ่ง ในเวลานั้นสุนัขจิ้งจอกชื่อเทียร์มเรว
เดินหาอาหารมาทางนั้น พบพราน, สุกร, กวาง และงู นอนตายอยู่ ก็ดีใจ
นึกว่า “นี่เรามาประสบอดิเรกလာเข้าเอง เป็นอาหารคอยรับปากเรา
โดยไม่ต้องแสวงหาให้เหนื่อย. หรืออีกนัยหนึ่ง-

๑๗๖ ความทุกข์ยาก ย่อมมาสู่ประชากรได้โดยไม่คาดหมายไว้
ฉนั้นใด, ความผาสุก ก็อาจจะมาสู่ในเวลาใดๆ ได้ ฉนั้นนั้น.

แต่นี้เราคิดเห็นว่าเป็นฉากของเราแท้ๆ อย่างไรก็ตามก็ดี เราเป็น

ต้องมีอาหารพอไปตั้ง ๓ เดือนเป็นอย่างเร็ว.

๑๗๗ คนเป็นอาหารได้เดือน ๑ ละ, กว้างกับหมูรวมกันประทังไปได้ ๒ เดือน, ส่วนงูพอจุใจเราในมือพຽงนี้ แต่จะต้องทะเจ้า สายธนกินเสียในวันนี้ก่อน,”

ตกลงแล้วจึงจอกก็กรากเข้าทะสายธนู พอสายธนูขาด คันธนูวัดโดยแรง เทงหน้าอกทะลุ ขาดใจตายคาที่. เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงว่า ‘วัตถุเสปียงควรสังสมจริง แต่อย่ามัวสุมให้มากเกิน, (๑๗๔),’

อีกประการหนึ่ง-

๑๗๘ ทຽพยไธ เจ้าของเผือแม่แก่เพื่อนมนุษย์ ตนเองกับริโกค้อม หน้า, ทຽพยนั้น จึงเป็นอันนับว่าทຽพ (เครื่องบำรุงสุข) แท้จริง เพราะเมื่อตายแล้ว สมบัติและภริยาจักตกไปเป็น เครื่องสำเร็จรมย์ของผู้อื่น.”

“ถูกแล้ว” ทิรณยกะรับรอง; “แต่เนื้เราจะมาสนทนาตอบโต้ กันมากมายด้วยประโยชน์อะไร?

๑๗๙ นรชาติบัณฑิต ย่อมไม่กังวลสิ่งที่ไม่เห็นทางจะได้ ไม่โทมนัส ถึงสิ่งที่เสียไป ไม่ตะลึงหลงเลอะแม้นในยามวิบัติ, ท่านต้องเป็น ผู้มีความกล้าหาญและขยันแข็งแรงอยู่เสมอเน, เพื่อน!

๑๘๐ ผู้แม้มีความรู้พระคัมภีร์คล่องแคล่ว อาจจะเป็นคนหลงม ก็ได้, ต่อเป็นผู้ปฏิบัติโดยชอบด้วย จึงนับว่าผู้รู้แจ้ง เปรียบ เหมือนยาที่แพทย์คิดปรุงเป็นอย่างดี มีแต่ชื่อ ก็ไม่รักษาโรค ของคนไข้ให้หาย.

๑๘๑ เครื่องมืออันล່วงรู้เหตุผลแจ้งประจักษ์ คือพระคัมภีร์ปิฎก แต่มีผู้ระยอในอันจะค้นคว้าให้รู้ข้อความ กล่าวคือไม่เอื้อเพื่อ จะสำเนียกหา ทำคุณให้แม้นแต่นิดน้อย, กนดั่งดวงประทีป แม้ขึ้นไปลอยเหนือฝ่ามือของคนบอด จะช่วยส่องสิ่งที่เขา ประสงค์ให้เห็นได้ละหรือ?

เพราะฉะนั้น, สหายเอ๋ย! จงสันโดษพอใจในภาวะของเราที่มีอยู่ในขณะนี้เท่านั้นเถิด. เพราะ-

๑๘๒ ควรยอมรับสุขซึ่งมีมา ทุกข์ที่มีมาก็ควรยอมรับเหมือนกัน; กงเกวียนหมุนเวียนไปฉันใด, ทุกข์ก็ดีสุขก็ดีย่อมผลัดเปลี่ยนวนมาฉันนั้น.

๑๘๓ ธรรมดาว่ามณฑกก็ไปสู่ลุ่มคลอง ผุงวิหคลงสู่สระหนองที่เต็มเปี่ยมด้วยวารี, ความเจริญสรรพสมบูรณ์ไหลมาสู่ผู้มีความขยันแข็งแรงไม่ย่อท้อ.

๑๘๔ โชคลาภมาโดยลำพังสู่ผู้สมบุรณ์ด้วยอุตสาหะ ไม่ผัดเพี้ยนเวลา รู้เท่าชั้นเชิงของกิจการ ไม่เลือกกลัวในทางฉิบหาย มีความกล้าหาญ รู้จักอุปการะคุณของท่าน และมีความปราณีแนบแน่นในสันดาน.

๑๘๕ วิสัยธีรชน แม้จะไร้ทรัพย์ ก็อาจจะได้รับเกียรติคุณ; ผู้ตระหนี่เหนียวแน่น แม้จะเป็นถึงเศรษฐี ก็จะต้องต่ำสู่ความเสื่อมรอบข้าง, สุนัข แม้สรวมสร้อยกนก แต่จะให้ส่งาเทียมราชสีห์ อันงามตระการนำชมเชยเป็นสภาพ ด้วยท่าไหน?

๑๘๖ สู้เจ้ามีทรัพย์ จะเย่อหยิ่งหรือไม่? สู้เจ้าเสียทรัพย์จะโทมนัสหรือไม่? แท้จริง ความเป็นสูงและต่ำของมนุษย์ เหมือนกับลูกคลื่นที่เดาะเล่น.

๑๘๗ ร่มเงาของเมฆ, การผูกมิตรกับคนโหด, รวงข้าวใหม่, สตรี, ความเป็นหนุ่ม และความมั่งมี เหล่านี้จะใช้ประโยชน์ได้ ก็ชั่วแล่น.

๑๘๘ มนุษย์ไม่ควรจะร่อนรนต่อความเป็นไป จนเกินส่วน เพราะพระเป็นเจ้านิรมิตไว้สำเร็จแล้ว, ดุตั้งถันของมารดา พอทารกคลอดก็มีน้ำนมสำหรับที่เดียว.

ฟังหน่อยเถิด, เพื่อน!

๑๘๙ ท่านผู้ใดสร้างให้หงส์มีขนขาว ให้นกแก้วมีขนเขียว ให้นกยูงมีขนสลบสี, ท่านผู้นั้นสร้างความเป็นไปไว้สำหรับเพื่อนแล้ว.

ขอเชิญฟังข้อรหัสแห่งสัตบุรุษอีกประการหนึ่ง:

๑๙๐ ทรพย์ที่สั่งสม ยังความทุกข์กังวลให้เกิดขึ้นหนึ่ง ครั้นวิบัติไป ก็ให้เกิดความทุกข์เสียหาย, คราวนี้อุดมด้วยสมบัติ เลยกำเรบหลงเพ้อหาทุกคติ; เออ ก็สมบัติทั้งหลายจะนำสุขมาให้อย่างไรหนอ?

๑๙๑ หมดปรารณาในสิ่งทั้งปวง ดีกว่ามีทรัพย์เพื่อหวังปฏิบัติในทางดี, เสียให้พินเปือกตมก่อน ดีกว่าพลาดเปื้อนแล้วจึงชำระล้าง.

๑๙๒ เสมือนว่า ในอากาศมีอมิสสำหรับปักซี่ ในพื้นปถุทพีมี่สำหรับประชาที่สัญจรบนดิน ในกระแสนลึง มีสำหรับมัดสยาชาติ ฉนใด ในโอกาสทุกแห่งหน ย่อมมีสิ่งซึ่งเป็นอาหารแก่นรชนอยู่อุดมดิน ฉนนัน.

๑๙๓ ผู้มีทรัพย์มีภยันตรายเสมอ กล่าวคือราชภัย, อุทกภัย, อัคนิภัย, โจรภัย, และพิพาทภัยจากผู้ร่วมมฤตก; ไม่แปลกไปกว่าผู้มีชีวิตอันมรณภัยติดตามตัวทุกกลมปรารณ.

๑๙๔ ในชีพอันมากไปด้วยความยุ่งนุง จะมีอะไรเป็นทุกข์หนักกว่านี้ไปได้หรือ? คือสมบัติที่ต้องการไม่มี, และต้องการก็สมปรารณาแล้ว แต่ยังไม่สงบหวัง.

๑๙๕ ทรพย์ไม่เป็นของหาได้โดยง่าย, หามาได้แล้วจะรักษาก็ทั้งยาก, การที่ทรพย์ย่อยยับไปก็เท่ากับม้วยมอด, เพราะฉะนั้น มิบังควรจะไฝฝืนถึงทรพย์นัก.

๑๙๖ ถ้าสละความกระหายอยากมั่งมีหมดใครจะเชียวใจ? ใครจะมั่งมี? ฝดยอมให้ความกระหายอยากโน่นนี้เป็นใหญ่ป่นเราไซร์ มันก็

จะบังคับเหนือศีรษะเราให้ป่วนไปตามมัน.

๑๙๗ เมื่อใด ปราณาสั่งใดลงไป เมื่อนั้น ความปราณาสั่งนั้นก็ดำเนินเรื่อย, ความปราณาทอยกลับเสียเมื่อใด สิ่งซึ่งประสงค์นั้นนับว่าเขาได้บรรลุแท้จริง.

แต่เรื่องโต้แย้งกันนี้ควรยุติเป็นพอเสียที; ให้เราสนทนากันด้วยเรื่องที่สนุกดีกว่า. เพราะ-

๑๙๘ ว่าโดยสาธุชน; ความปรานีมียึดจนตราบเท่าวันตาย ความขัดใจดับไปในชั่วแล่น, การบริจาคไม่มีมุ่งตอบแทน."

กาลมุปะตะนะกะไดยินดังนั้นก็เอ๋ยบ้าง-

๑๙๙ "ผู้เป็นสาธุชนทั้งน้ำใจ ย่อมช่วยถ่วงถอนความวิบัติของเพื่อนสาธุชนเป็นนิจ, เปรียบเหมือนช่างช่วยจุดช้างที่ตกหล่มให้ขึ้นฉะนั้น.

๒๐๐ ผู้รักคุณ ย่อมยินดีในผู้มีคุณ ผู้เนรคุณ ไม่มีความขมขื่นในผู้มิคุณ: แมลงผึ้ง (รู้ว่าบัวมีคุณ) ลู้ออกจากป่ามาหาดอกบัว, แต่ชาติกบอยู่ติดกับกอบัว ป่ห่อนเข้าหาดอกบัวเลย.

๒๐๑ ผู้มีความต้องการหรือผู้มาขอพึ่งต่อผู้ใด ไม่เสียความมุ่งหมายหน้าเผือดกลับ, ผู้นั้นก็เป็นคนเอกในหมู่มนุษย์ได้หล้า นำสรรเสริญเป็นบุรุษชั้นสูง มีสันดานอันบริสุทธิ์ ต้องลักษณะอันควรสงวน."

โดยประการฉะนี้ สัตว์ ๓ สหาย ก็มีสมัคสรโมสร่วมกันร่วมอยู่ พานักอาศัยในป่าอย่างสำราญ.

มาวันหนึ่ง กวางชื่อจิตรางค์ กระทบสิ่งที่ตกใจหลบหนีมาหา ๓ สัตว์นั้น. แต่ต่างคิดเห็นว่า ที่จิตรางค์ตกใจหนีมานี้จะมีอันตรายติดตามมาด้วย ก็พากันรีบตะลิตะลาน มั่นถะระคลานลงน้ำโดยเร็ว หิรัณยกะว้างเข้าโพรง ลมุปะตะนะกะบินขึ้นไปเกาะบนยอดไม้สูงสุดใ้ในแถบนั้น. กาอยู่ที่สูงเหลียวมองดูทั่ว ไม่ตระหนกอะไรที่จะเป็นภัย จึง

บินลงมาแจ้งความให้สหายทั้งปวงทราบ ต่างก็ออกจากที่ซ่อนมา ชุมนุมกันใหม่ มั่นกระจะจึงปราศรัยต้อนรับว่า “ท่านจิตรรงค์นับถือ! พวกเรามีความยินดีที่พบท่าน, ขอให้ดีกว่าที่นี้เหมือนกับที่อยู่ของท่าน จะปรารถนาน้ำทำอาหารชนิดไร ก็เชิญบริโภคตามสบายเถิด อย่าเกรงใจเลย ให้ดีกว่าป่าแถบนี้เป็นสมบัติของท่าน. กับข้าเจ้าอยากทราบว่า ท่านมีธุระอะไรหรือจึงได้มาถึงที่นี่?”

จิตรรงค์ตอบว่า “ข้าเจ้าตกใจด้วยเห็นพรานมา, มานี้ก็หมายจะขออาศัยท่านเป็นที่พึ่ง. เพราะ-

๒๐๒ การปฏิเสธไม่เอื้อเพื่อต่อผู้มาขอพึ่งด้วยต้องการทรัพย์และด้วยความตกใจกลัว ผู้เป็นบัณฑิตชาติลงความเห็นว่าเป็นบาปเสมอฆ่าพรานหมดตาย.

เพราะฉะนั้นมานี้ก็หมายจะขออาศัยมิตรสหายให้ช่วยเหลือ.”

หิรัญยกะพูดว่า “พวกเรามีความยินดีรับรองท่านและเต็มใจรับท่านเป็นมิตรในสมาคม. เพราะ-

๒๐๓ มิตร ท่านตราไว้ว่ามี ๔ จำพวก คือบุตร ญาติ ของตน ผู้ที่สืบเชื้อสายมาแต่สกุลตน และผู้ที่ตนได้ช่วยให้พ้นทุกข์ภัย.”

เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าขอเชิญท่านอยู่เสียที่นี้เถิด ให้ฉันก็เหมือนว่าเป็นที่อยู่ของท่านก็แล้วกัน.” กวางมีความยินดีบริโภคหญ้า น้ำ อิ่มหนา จุความพอใจ นอนพักอยู่ข้างหนอง. เพราะ-

๒๐๔ น้ำในสระ, ร่มเงาไม้ไทร, สตรีล่าแพะแพกตร์, เรือนที่ก่อด้วยอิฐ, เหล่านี้ ในฤดูหนาวอบอุ่น ในฤดูร้อนก็เย็นสบาย.

มั่นกระจะถามกวางว่า “ท่านสหาย! ท่านตกใจใครจึงวิ่งมานี้ อันป่าเปลี่ยวนี้ยังมีพรานสัญจรไปมาด้วยหรือ?”

กวางตอบว่า “ในกลิงควิลัย กษัตริย์ทรงนามว่ารุกมางคะทะ เสด็จกรีธาพลทวยหาญไปปราบปรามประเทศใกล้เคียงแห่งหนึ่งในเวลานี้ตั้งทัพพักแรมอยู่ ณ ฝั่งแม่น้ำจันทรภาคา. มีข่าวว่าจะเดินทัพ

มาทางนี้ และจะหยุดรอนทัพข้างหนองนี้ในวันรุ่งขึ้นเวลาเช้าตรู่. เพราะฉะนั้น เมื่อใคร่ครวญถึงอันตรายอันจะมาถึงพวกเรา เห็นควรจะเตรียมตัวย้ายไปเสียที่อื่นให้พ้นจะดีกว่า."

แต่ามันณะจะได้ยินก็ตกใจมาก พูกว่า "ส่วนข้าเจ้าเห็นจะต้องหนีไปอยู่หนองอื่นเสียทันที." กาและกวางเห็นพ้องด้วย รับรองว่า "สมควรแล้ว."

ฝ่ายทิรัณยกะเป็นผู้รอบคอบตรึกตรองหน้าหลังมาก ลังเลอยู่สักครู่หนึ่ง จึงพูกว่า "การที่สหายมันณะจะย้ายไปอยู่เสียที่หนองอื่น เขาเป็นคิละ, แต่จะไปอย่างไร ยังเป็นปัญหา. เพราะ-

๒๐๕ ธรรมดาน้ำ, เป็นที่กำบังภัยแห่งสัตว์น้ำ ป้อมปราการเป็นที่ด้านทานภัยของผู้อาศัย, ถิ่นของสัตว์ร้าย เป็นที่แอบเร้นตัวของมัน แสนยากรเป็นเครื่องป้องกันข้าศึกแห่งพระราชา.

จริงนา, ลมปะทะนั้นะกะ! จะเห็นได้ชัดว่าเพื่ออุบายนี้ บางทีจะต้องเข้าตำรา-

๒๐๖ บุตรชายพานิช เห็นภริยาของตนอันซุกกอดรัด เกิดความทุกข์เจ็บไข้."

สามสัตว์ถามว่า "เรื่องนี้เป็นไฉน?"

ทิรัณยกะเล่านิทานอ้าง:-

เรื่องที่ ๘.

ในจังหวัดกานยกุลย์ กษัตริย์ทรงนามว่าวิระเสน มีโอรสนามว่าตุงคพล สถาปนาให้เป็นยุพราชในนครวิระบูร. ตุงคพลมีชนมายุในประภมวัย อุดมด้วยแสนศฤงคาร วันหนึ่งตุงคพลเสด็จ

ประพาสตามท้องถนนในนคร ทอดพระเนตรเห็นสตรีสาวสวยคนหนึ่ง
ชื่อลาวัณยวดี เป็นภริยาของบุตรนายพานิช มีพระทนต์ถูกเทพองค์
สร้างเสียวกระสันสร้าน ริมเสด็จกลับ รับสั่งให้สาวใช้ไปพานางเข้าเฝ้า
เพราะ-

๒๐๗ ผู้ที่ตั้งมั่นในคลองธรรม บังคับความรู้สึกอยู่ มีความละอายต่อ
บาป และประพฤติดนรังสติไว้ได้ ก็ชั่วแต่เวลายังไม่ถูกสายตา
ของนางงาม.

อีกประการหนึ่ง นางลาวัณยวดี เมื่อสบเนตรตุงคพลก็
ต้องศรัสมรคือกามเทพประหาร ปักตรึงดวงทนต์ ปลงจิตจ่ออยู่ที่
ยุพราช. ท่านจึงว่า-

๒๐๘ การกล่าวเท็จ, ใจง่าย, มายา, หึงหวง, ละโมบ, ไม่เห็นคุณค่า,
ลามก, โทษเหล่านี้ฝังอยู่ในใจของสตรีเป็นสภาพ.

ครั้นข้าหลวงของตุงคพลถึงบ้านนางลาวัณยวดี จึงแจ้ง
ความธุระที่ตนมาให้ทราบ.

“การเรื่องนี้.” นางลาวัณยวดีพูดด้วยเสียงอันหนักแน่น;
“ทรงเข้าพระทัยผิดถนัด ดิฉันมีความจงรักในสามีแม้เพียงการแตะ
ต้องชายอื่น ดิฉันยังไม่พอใจ เพราะ-

๒๐๙ สตรีผู้ภริยาแท้ เป็นคนขยันในการเรือน,

สตรีผู้ภริยาแท้ มีบุตรสืบสกุลมาก,

สตรีผู้ภริยาแท้ มอบชีวิตแก่สามีเท่านั้น,

สตรีผู้ภริยาแท้ มีความจงรักในสามี,

๒๑๐ นกดูเหวว่าจะงาม เพราะมีเสียงไพเราะ,

สตรีจะงาม เพราะจงรักในสามี, คนอนาถจะงาม เพราะมีความรู้,

ผู้ประพฤติพรตจะงาม เพราะซนดี.

๒๑๑ สตรีใดไม่ทำให้ภรรดาได้ชื่นบาน สตรีนั้นไม่ควรเรียกว่าภริยา,
เพราะภรรดา ผู้มีองค์สมบัติดังไฟ (อันภริยาต้องบูชา) และ

เป็นผู้เห็น (ความบริสุทธิ์) ย่อมเป็นที่พึงของภริยา."

"เรื่องนี้." หญิงทนต์อธิบาย; "เจ้านายท่านทรงใช้ ก็ต้องสนองพระบัญชา ไซ้จะมาซักสื่อแนะนำหรือโต้แย้งด้วย."

"ถ้าเช่นนั้น." นางลาวัญยวดีเน้น; "จงนำคำของดิฉันนี้ไปทูลเถิด." หญิงทนต์ก็ลากลับนำความที่นางลาวัญยวดีพูดทั้งสิ้นขึ้นทูล, ตุงคพลเสียบพระทัยที่ผิดคาด ตรัสว่า "แม้มิได้สตรีคนนี้ เห็นจะไม่มีชีวิตสืบต่อไปอีก."

"เรื่องนี้." สาวใช้ทูลแนะ; "ต้องมีรับสั่งให้สวามีของนางนำตัวมาถวายเองจึงจะสำเร็จ."

"จะอย่างไร?" ตุงคพลปริกษา.

"ต้องใช้อุบาย," สาวใช้บอกความเห็น; เพราะท่านว่า-

๒๑๒ ถ้าจะข่มเอาด้วยพลการ และทำอำนาจมิสำเร็จไซ้, ท่านให้เปลี่ยนวิธีใช้เป็นกลอุบาย; แบบอย่างข้างสารถุกอุบายของสุนัขจิ้งจอกเดินล่อไปในทางหล่ม เลยถึงแก่ความตาย."

"เรื่องเป็นประการไร?" ตุงคพลตรัสถาม.

สาวใช้เล่าเรื่อง:-

เรื่องที่ ๙.

ข้างชื่อกรรปุระดิลก อาศัยอยู่ในป่าพรหม เป็นที่ต้องการของฝูงจิ้งจอกในแถบนั้น ซึ่งต่างตั้งใจจ้องด้วยกันว่า "เมื่อใดเจ้าสัตว์ตัวนี้ตายลง, เราคงมีอาหารเลี้ยงกันได้ตั้งสี่ห้าเดือน" จิ้งจอกเผ่าเจ้าปัญญาตัวหนึ่ง รับอาสาว่า "ข้าเจ้ามีอุบายพอจะลวงเจ้าตัวโตนี้ให้ตายได้." ก็เข้าไปหาข้างกรรปุระดิลก ทำกิจยานอบน้อมพร้อมด้วยองค์แปด

พูดประจบว่า “ข้าแต่ท้าว! โปรดทอดสายตาดูข้าเจ้าบ้างเถิด.”

“ท่านคือใคร? มาแต่ไหน?” ช้างถาม.

จึงจอบตอบว่า “ข้าแต่ท่าน! ข้าเจ้าเป็นข่มพุก, บัดนี้สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยในป่านี้ได้ประชุมตกลงกันว่าจะหาเจ้านายเป็นที่พึ่งปกครอง เห็นพร้อมกันในที่ประชุมว่า จะอัญเชิญท่านเป็นผู้ปกครองสรรพสัตว์ในป่านี้, เพราะท่านมีเกียรติคุณความดีสมแก่ความเป็นเจ้าใหญ่ในปวงประชาชาติ ควรได้อภิเษกในอภิวินิจฉัยเป็นที่ร่มเย็นแก่ข้าเจ้าเหล่าอรรณยสัตว์ทั้งหลาย. เพราะ-

๒๑๓ ผู้ใดทำนุบำรุงวงศ์สกุล เอื้ออารีประชาชน มีใจผ่องจากอคติ มีตบะเกรียงเดช ตั้งอยู่ในธรรมจรรยา ชำนาญในประศาสน์นโยบาย, ผู้นั้นสมควรเป็นเจ้าใหญ่ในโลก.

๒๑๔ ธรรมดาก็ต้องหาพระเจ้าแผ่นดินให้ได้ก่อน แล้วจึงหาภริยาแล้วทรรพ์, เมื่อไม่มีพระราชาในโลกนี้ ภริยาและทรรพ์จะได้มาจากไหน?

๒๑๕ อันว่าเมฆเป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ฉะนั้น, พระราชาก็เป็นที่พำนักของพลเมือง ฉะนั้น; แต่ว่า เมื่อเมฆมีอันเป็นขาดคราวไป โลกยังสืบชีพได้, ส่วนผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินเมื่อไม่มีเสียทีแล้ว โลกก็ดำรงเป็นสุขไม่ได้.

๒๑๖ ชนในโลกนี้ สงบเสถียรอยู่ เพราะเกรงทัณฑกรรม, ผู้ที่ดีจริงๆ หาได้ยาก, กุลนารีจึงยอมอ่อนน้อมต่อสามีผู้อ่อนแอพิกลป่วยเจ็บหรือไร้ทรรพ์ ก็เพราะกลัวจะต้องโทษ.

เพราะฉะนั้นเวลานี้เป็นมงคลสมัยที่จะประกาศตั้งผู้ปกครองหาควรจะมีหรือไม่. ข้าเจ้าจึงมาเชิญท่าน,” แล้วก็นำลูกขึ้นวิ่งนำทางไป.

ฝ่ายช้างยินดีไม่มีอะไรเปรียบ ออกได้วางวิ่งตะลิตะลานไปตามทางที่จอบบอก ตั้งใจแต่จะได้อำนาจเป็นผู้ปกครอง ไม่ได้พิจารณาถูทาง เลยพลัดตกหล่มจมฝังถึงคอขึ้นไม่ได้ ร้องตะโกน

เรียกจึงจอกว่า, “ท่านจึงจอกที่นับถือ! ทำอย่างไรดี? ดิดหล่มแน่นขึ้นไม่ได้แล้ว.”

จึงจอกหัวเราะตอบว่า, “ขอเดชะ! โปรตเหนียวทางข้าเจ้าก็จะขึ้นได้. เพราะพระองค์ท่านทรงพระกรุณาตามน้ำคำของข้าเจ้า จึงขอรับพระราชทานพระมางสะเสียดิเดียนี่เป็นผลของใจง่าย. ท่านยอมว่า-๒๑๗ เมื่อใด สุเจ้าเว้นการสมาคมกับทุรชน, สุเจ้าจักจำเริญ เมื่อนั้น; กาลใด สุเจ้าตกไปในหมู่พาลชน, สุเจ้าจักตกต่ำลง ณ กาลนั้น.”

ที่สุดของเรื่องนี้ ก็คือข้างนั้นมีสามารถจะขึ้นพ้นจากหล่มได้เลยถูกจึงจอกถมกินเสีย. เหตุฉะนี้ หม่อมฉันจึงทูลว่า ถ้าจะข่มเอาด้วยพลการและทำอำนาจมิสำเร็จไซ้ ท่านให้เปลี่ยนวิธีใช้เป็นกลอุบาย; (๒๑๒).”

เมื่อตุงคพลได้สดับคำแนะนำของหญิงสาวใช้ จึงรับสั่งให้หาตัวจารุทัต ผู้สวามิภัก์ลาวณยวดี มารับราชการส่วนพระองค์ในหน้าที่สำคัญต่าง ๆ. มาวันหนึ่ง ตุงคพลโดยคำแนะนำของหญิงข้าหลวงได้ตรัสกะจารุทัตว่า “บัดนี้เราจะทำพิธีถวายพระเคารีสักหนึ่งเดือน, เพราะฉะนั้นจงไปหาสตรีลูกสาวลูกสกุลมาให้เราคนหนึ่ง เสมอทุกราตรี จะได้บูชาตามศาสนพิธีอันศักดิ์สิทธิ์.” จารุทัตก็ไปจัดหาตามรับสั่ง นำสตรีที่ต้องพระประสงค์มาถวาย ส่วนตนนั้นซ่อนกำบังกายดูเพื่อจะรู้ว่าตุงคพลทำอะไร. ฝ่ายตุงคพลได้สตรีมา ทรงทำความเคารพต่อนางอย่างสูง ประทับอยู่ห่างพอควร ประทานเครื่องประดับอันมีค่าและเครื่องหอม และให้มหาดเล็กคุมไปส่ง. เมื่อจารุทัตมองดูเห็นชัดด้วยตาตัวเองดังนี้ พอใจหวังจะได้ลาภบ้าง รุ่งขึ้นจึงนำภริยาของตนมาถวายตัวและแอบซ่อนอยู่เหมือนดังก่อน. แต่คราวนี้เห็นเหตุผิดจากเคยแทบจะไม่เชื่อลูกตาตน คือตุงคพลทอดพระเนตรเห็นนางลาวณยวดีซึ่งมีความเสน่ห์ทาก็เสด็จเข้ามาใกล้ ประโลมเกี้ยว เคียงข้างเข้าสัมผัสสนาง: แล้วทั้งสองต่างก็ขึ้นไปบนแท่น. เมื่อจารุทัตเห็นดังนี้ ก็ตะลึงงันมิรู้ที่จะ

ทำประการไร ได้แต่เสียใจคลุ้มคลุ้มอยู่คนเดียว.

“เรื่องท่าน มันก็จะมาลงเคราะห์แบบเดียวกัน,” หิรัญยกะพูดกะกา เมื่อเล่าเรื่องนั้นจบแล้ว. อย่างไรก็ตาม ว่าข้างฝ่ายเต่ามันตระระรู้สึกตระหนกตกใจตัวสั่นขวัญหาย กระสับกระส่ายไม่เป็นอันฟัง อุทาหรณ์ที่หิรัญยกะเล่า รีบลนลานคลานออกจากที่นั่นไปโดยด่วน เพราะรู้สำนึกว่าตนเป็นผู้ล้าหลังกว่าเขาในการหนี. หนูกาและกวางก็ต้องตามไปด้วย. ไม่ถึงไหนก็เกิดเหตุพรวนจับมันตระระเอาเชือกผูกวางลงย่ำมสะพายกลับบ้าน เดินนึกกระหึ่มในใจที่ได้ลาภ. ส่วนหนูกาและกวางทุกซักร้อนมาก ติดตามไปแต่ห่าง ๆ. หิรัญยกะพิลาปว่า-

๒๑๙ “ที่สุดทุกซักร้างหนึ่ง ซึ่งเสมือนฝั่งแห่งอรรณพ ข้าเจ้ายังไม่บรรลुได้เพียงใด, สิ่งที่ไม่ปรารถนาทั้งหลายก็ได้ช่องมีมากเพียงนั้น; การณ์ร้ายจึงบังเกิดปรากฏแก่ข้าเจ้าเป็นครั้งที่ ๒.

๒๑๙ สหายอาจจะหาได้ในเวลาที่มีวสานา, -แต่สหายที่แท้จริง ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ.

๒๒๐ บุรุษมีความคุ้นสนิทใจเช่นใดในผู้เป็นมิตร ทั้งกายใจ, ความคุ้นสนิทใจเช่นนั้น จะหาในมารดา ภรรยาพี่น้องหรือบุตร ก็ไม่เหมือน.”

หิรัญยกะรำพึงไปมา แล้วพูดต่อไปว่า-

๒๒๑ “ความเป็นไปของข้าเจ้าต่าง ๆ ที่ได้รับในโลกนี้เสมอ กล่าวคือความดีบ้างความชั่วบ้างเป็นเพราะกุศลและอกุศลของข้าเจ้าเอง ที่ทำไว้ในชาติก่อน.

๒๒๒ ร่างกาย ตั้งขึ้นแล้วสลาย สมบัติ สมบูรณ์แล้ววิบัติ; สماعกันแล้วก็พรากกันไป, สรรพสิ่งเกิดขึ้นแล้วย่อยยับดับสูญสิ้น.

๒๒๓ ใครหนอ เป็นผู้สร้างแก้วดวงนี้ อันเป็นเครื่องมือต่อต้านโสภคัลลยศัตรูภัย สำหรับเป็นภาชนะรองรับความปลาบปลื้ม ปลอ่ยปลองใจ ให้สัมฤทธิ์เป็นอักษร ๒ พยางค์ว่า ‘มิตรัม’?

๒๒๔ มิตรใดเป็นที่เจริญตาเพลิดเพลีนใจ ย่อมตัวเป็นภาชนะ
รองรับทุกข์สุขคลุกคลีไปด้วยกับเพื่อน มิตรนั้นคบหายาก,
ส่วนเกลอใดมุ่งจ้องแต่ทรัพย์ในสมัยสมบูรณ์ ย่อมแลหลาม
ไปในที่ทุกสถาน เกลอชนิดนั้น จะกอบโกยสักเท่าไรก็ไม่
ขาดจำนวน; ยามวิบัติ เป็นดั่งหินผ่นทองได้อย่างดี สำหรับ
ทดลองความเป็นมิตรแท้หรือเทียม."

หิรัณยกะอาครุพิลาปให้ฉะนี้ หันมาพูดกับกาลมุปะตะนะกะ
และกวางจิตรางค์ว่า "เราต้องพยายามหาอุบายช่วยมันกระทำให้พ้นภัย
ก่อนที่พรานจะออกจากป่า."

กาและกวางถามขึ้นทันทีว่า "ที่คิดนี้ดีทีเดียว, บอกให้
ทราบด้วยว่า จะใช้กลอุบายอย่างไรจึงสำเร็จ?"

หิรัณยกะชี้แจงให้สหายจิตรางค์ไปทำเป็นนอนตายอยู่ริมน้ำ
ส่วนสหายลมุปะตะนะกะเกาะอยู่บนตัว ทำทิจิกเนื้อกิน พรานเป็น
ผู้ชอบเนื้อกวางมาก อยากรู้อย่างไรเสียก็ต้องวางเต่ามาหากวาง ในขณะนั้น
ข้าเจ้าจะกัดสายเชือกที่ผูกเต่าให้หลุดหนีไปได้" สามสัตว์ก็ทำตามที
ตกลงกันนี้. ฝ่ายพรานเดินมามีความเหนื่อยเมื่อยล้าหยุดดื่มน้ำแก้
กระหายแล้ว นิ่งพักได้ร่มไม้ เหลียวไปเห็นกวางนอนตายอยู่ วางเต่า
ลงที่นั่นซึ่งอยู่ข้างหนองดังพยากรณ์ ฉวยได้มีดออกไปจะฆ่าและ
เนื้อกวาง. ในทันทีนั้น หิรัณยกะจัดการใช้ฟันกัดเชือกที่ผูกเต่าขาด.
เต่าหลุดออกได้รับคลานลงน้ำ. ฝ่ายกวางยังมีทันพรานจะเข้าใกล้ ก็ลุก
ขึ้นเผ่นหนีไป. พรานสิ้นหวังในเนื้อกวาง กลับมาได้ต้นไม้เห็นเต่าหาย
ไปมีแต่ยามเปล่า ยืนบ่นฮึดฮัดโทษตัวเอง 'สม-สม-สมน้ำหน้าเราแล้ว;
ทำอะไรเอาแต่ได้ด้วยความรู้. เพราะ-

๒๕๕ ผู้ทั้งสิ่งที่ได้แล้วแน่นอน ไปพยายามคว้าสิ่งอื่นซึ่งยังไม่ได้แน่
ย่อมหลุดเหลวหมดไม่ได้ขึ้นอะไรเลย."

โดยประการฉะนี้ พรานก็กลับบ้านมีมือเปล่า ไม่ได้อะไร

เป็นอาหาร. ส่วนเดาว่ามันจะระและเหล่านายก็กลับไปตำแหน่งที่อยู่
ของตน ๆ อยู่เป็นสุขสามัคคีด้วยกันมาจนตลอดอายุขัยกาล.

จึงพระโอรสทรงสดับนิทานต่าง ๆ เป็นที่เพลิดเพลินพระทัย
ตรัสว่า "เรื่องที่ท่านเล่าให้พวกข้าเจ้าฟังนี้ก่อปรด้วยสาระเอนกนัย
ให้บังเกิดความรู้ในจรรยาวจรทั้งดีชั่ว."

วิชณุศรมันทูลว่า "บัดนี้ ข้อที่ต้องพระประสงค์สำเร็จ
ประโยชน์แล้ว. ในที่สุดนี้-

๒๒๖ ขอให้สาธุชนอย่าไว้จากกัลยาณมิตรสมาคม, ขอความ
อุดมสมบูรณ์จงดลแก่มนุษยชาติชนบท, ขอให้พระราชาทรง
ดำรงมไหศวรรยศบริหารราชพสุธาณาเขต สถิตมั่น ณ
พระราชวัตรประเทศธรรมจรรยา, ขอพระราชนิติกฤษฏีกา
บัญญัติ จงเป็นที่นิยมสนิทนบในมนัสแห่งประชานาคร-
ราชภูริ ประดุจพญานาฏแรกวิวาห์มงคล เป็นที่ปรีดีเปรม
กมลสนิทใจแห่งปรีภักศดาจะนั้น, ขอพระเป็นเจ้าจอมอมร
เทวัญอันทรงจันทราจรฤพามณี จงประสิทธิ์พรบวรราศีแผ่ผล
ภูมิภาคมหาชน ให้มีความสุขศรีสวัสดิ์ดีมรรณผล เพ็ญพูน
ความดำรงให้ประสงค้งทุกประการเทอญ."

กถาสงเคราะห์ที่หนึ่ง ซึ่งมีตราการผูกมิตร

ในศโศปเทศ ซึ่งบัณฑิตวิชณุศรมันรวบรวม

ดังนี้.

๒

สุหฤทเทท การแตกบิต

อันดับนี้ แสดงสุหฤทเทท การแตกบิตร

ต่อมา พระกุมารตรัสกะวิษณุครมัน: “ข้าแต่ท่านอารยะ! ท่านสอนพวกข้าเจ้าให้ทราบเรื่องการผูกมิตรแล้ว. บัดนี้ อยากจะฟังเรื่องการแตกมิตรต่อไป.”

วิษณุครมันกล่าวว่า “ถ้ากระนั้น ข้าเจ้าจะพรรณนาเรื่องสุหฤทเทท ซึ่งมีโคลกน่าวา-

- ๑ อันมิตรภาพ ซึ่งกำลังทวีมีความสนิทสนมเป็นอันมากของ ๒ สัตว์-สิงห์กับโค-ถูกสุนัขจิ้งจอกผู้ริษยาและละโมบจัดทำลายเสียแล้ว.”

พระกุมารตรัสถาม “เรื่องเป็นประการไร?”

วิษณุครมันเล่าเรื่องต่อไปนี้:-

นิยาย ๑

ในประเทศทักซิณบาถ มินครชื่อสุวรรณวติ. ในนครนี้ นายพณิขชื่อวรรธมานะ มั่งคั่งด้วยทรัพย์ศฤงคารเหลือล้นอาศัยอยู่, กระนั้น ยังมีญาติร่วมเมืองกัน มีโคกสมบัตินักุเคยงปานกัน; จึงทำให้

นายวรรณมานะรำพึงอยู่เสมอ เพื่อจะหาทางได้มาเพิ่มเติมสมบัติที่มี เพราะ-

- ๒ ผู้เห็นเขาดำกว่าตน มิได้ทะนงตัว, ความเป็นใหญ่ของผู้นั้นยิ่งทวีน้ำหนักมั่นคงขึ้น; แต่ผู้มักหมิ่นเพื่อน ย่อมเป็นคนไม่เจริญสมบูรณ์.
- ๓ คนมีทรัพย์ แม้เป็นผู้ฆ่าพราหมณ์ ยังไม่วายเป็นที่นับถือ, ผู้ไร้ทรัพย์ ต่อให้มีวงศ์สกุลเท่าเทียมพระจันทร์ ก็ย่อมถูกสบประมาท.
- ๔ โขคบห่อนมาสู่ผู้ไม่หมั่นประกอบกิจการงาน, เกียจคร้าน, ไม่หาญ, หลงถือवासนา; ประดุจเมียสาว บ่ห่อนหวังแต่ตาต้องผัวแก่.
- ๕ ความเกียจคร้าน, ฝากฝายในสตรี, ร่างกายเต็มไปด้วยโรค, ติดภูมิสถานบ้านเกิด, นิสัยคับแคบ, ใจซลาด ๖ ประการนี้เป็นเครื่องทำลายความเจริญเป็นใหญ่.
- ๖ ผู้ใดมีทรัพย์แต่นิดน้อย สำคัญตนว่ามีมาก-พระเป็นเจ้าของซึ่งสร้างสรรพลิงโดยเรียบร้อย จะไม่โปรดเพิ่มสมบัติให้ผู้นั้นเป็นแน่นอน.
- ๗ บุตรใดไม่มีอุตสาหะ-ไม่เป็นที่ปลื้ม-ไร้ความกล้าหาญ-เป็นที่เย้ยหยันของอริ, ขอย่าให้สตรีใดๆ คลอดบุตรเหมือนชนิดนี้เลย, แม่คุณ!
- ๘ เกิดเป็นมนุษย์ ต้องพยายามแสวงหาทรัพย์ซึ่งยังไม่ได้, ทรัพย์ซึ่งได้แล้วต้องรักษาให้พ้นภัยอันตราย, เพิ่มพูนทรัพย์ที่รักษาไว้นั้นโดยทางที่ชอบ, หว่านทรัพย์ที่เพิ่มพูนไฉไลในบุญเขต.

ผู้มีทรัพย์ซึ่งไม่หาเพิ่มเติม แม้จะกระเบียดกระเสียรใช้จ่ายให้น้อยเท่าไร, ทรัพย์นั้นต้องหมดเปลืองไปคล้ายยาตา; ผู้มีทรัพย์แต่เบียดกรอใช้จนไม่ให้ความสุขแก่ตนผู้เป็นเจ้าของ, ทรัพย์นั้น

ปราศจากประโยชน์แท้จริง ท่านว่าไว้ก็ชอบ-

- ๙ เพราะเห็นการหมดเปลืองแห่งยาตา และการพอกพูนแห่งจอมปลวก (เป็นแบบอย่าง) บัณฑิตควรทำการให้เกิดผลเพิ่มทุกวันด้วยการบริจาค, การศึกษาพระคัมภีร์และสุจริตกรรม.
- ๑๐ น้ำหยดลงที่ละหยาด ยังเต็มหม้อ (กรอง) ได้, นั่น: เป็นอุปมาแห่งวิद्याทั้งปวง, แห่งธรรม, แห่งทรัพย์ (อธิบายว่า ค่อยศึกษาวิชา ค่อยปฏิบัติธรรม ค่อยสั่งสมทรัพย์ แม้ทีละน้อย, สิ่งนั้นๆ ย่อมจะค่อยมีค่อยเจริญในตนจนบริบูรณ์).

นายวรรณมานะคิดเห็นดังนี้ จึงเอาโค ๒ ตัวซื้อสัญญาชีวิต และนนทก เข้าเทียมแอก, บรรทุกสินค้าต่างๆ เต็มเกวียนแล้ว. ก็เคลื่อนไปค้า ณ ประเทศกาศมีระ เพราะ-

- ๑๑ ผู้มีสามารถมาก รับภาระอะไรเล่าจะรู้สึกหนัก? ผู้มีความพยายามมาก ไปทำงานที่ไรเล่า จะรู้สึกไกล? ผู้มีความรู้มาก ไปประเทศไหนเล่า จะรู้สึกแปลก? ผู้มีวาจาปราศรัยให้เกิดนิมรรัก พลใครเล่าจะไม่รู้สึกเป็นกันเอง?

ขณะเดินทางในแดนดงใหญ่ชื่อทุรคม โคสัญญาชีวิตเกิดเหตุด้วยข้อเท้าหัก ล้มลง, นายวรรณมานะมาร่ำพิน-

- ๑๒ “ผู้รู้วิธีการ จะยกเยื้องทำพยายามอย่างไรจงทำไปละซี, แต่ผลที่ตนจะได้ ต้องเป็นไปตามระเบียบที่พระเป็นเจ้าลิขิตไว้.
- ๑๓ ความท้อถอยรวนเร เป็นอันตรายต่อการงานทั้งหมด ควรแก้ไขโดยประการทั้งปวง, เพราะฉะนั้น เมื่อละความท้อถอยพ้นได้แล้ว, คงสผลสำเร็จแห่งการงาน.”

ครั้นตรองเห็นดังนี้ จึงปล่อยโคสัญญาชีวิตไว้ในป่า เดินทางต่อไป. ฝ่ายโคสัญญาชีวิตเดินเขย่งเขยก ๓ ขาอยู่แต่เดียวในป่า. เพราะ-

- ๑๔ อายุของสัตว์โลกยังไม่ถึงชาติ แม้จะจมทะเล, พลัดตกจากภูเข, หรือถูกพญา ตั๊กษกะ = อสรพิษร้ายชบ ก็ไม่ต้องอันตราย.

- ๑๕ ในสมัยยังไม่ถึงพรหมลิขิต แม้ต้องครต้ง ๑๐๐ เล่มก็ไม่ตาย. ผู้ถึงคราวแล้ว เพียงถูกคมใบหญ้าคาบาดก็ดำรงชีพอยู่ไม่ได้.
- ๑๖ สิ่งซึ่งกรรมอุปถัมภ์ มิพักให้ใครช่วยรักษา ย่อมดำรงตัวอยู่ได้, สิ่งซึ่งกรรมทำลายล้าง ต่อให้ใครพิทักษ์สักปานไร ย่อมวินาศจนได้; เปรียบดังคน ถึงกับไม่มีอะไรเป็นที่พึ่ง ต้องขัดเซเตรไปในดง ยังยืนชีพอยู่แต่แม่ได้อารักขาของสากล.

โลก อยู่ก็ในบ้าน (ถึงคราว) ก็จำตาย. ต่อมาเมื่อวันคืนล่วงไป โดยสัญชิวกซึ่งเที่ยวพเนจรไปมาแต่เดียว ได้อาศัยอาหารบริโภค บริบูรณ์ ไม่ต้องรับงานหนัก ค่อยมีร่างกายอ้วนพีขึ้น คึกคะนองลำพองใจ ส่งเสียงร้องก้องท้าวในป่า. ณ ป่านั้น สิ่งหือซื่อปึงคะละกะอาศัยอยู่ มีกำลังเดชาานุภาพมหันต์ จึงเป็นใหญ่กว่าประชาสัตว์. ดังที่ท่านกล่าว-

๑๗ บรรดาโคถึกมฤคอรณยสัตว์ มิใช่จะมีหารอภิเชก หรือทำพิธีกรรมให้สิ่งหะ. อันตำแหน่งราชย์ซึ่งตกแก่ผู้มีมหานุภาพ ย่อมยกสิ่งหือให้เป็นพญามฤเคนทร์ขึ้นเอง.

วันหนึ่งปึงคะละกะกระหายน้ำ ออกไปริมฝั่งแม่น้ำ ได้ยินเสียงโคสัญชิวกบันลืออ้าวเอิกก้องคุ่มหาเมฆเมฆทั้งแท่งทิบจะถล่มคะโครมลง, ตกใจกลัวจนลืมหุนความกระหาย, รีบวิ่งแผ่นกลีบถ้ำของตน, ยืนตัวสั่นเทาอยู่กับที่, แลจ้องเหลียวไปมาอย่ากรู้อะไรแน่. สุนัขจิ้งจอก ๒ ตัว ชื่อกระฎะกะและหะมะนะกะ ลูกแห่งสัตว์ผู้มนตรีของสิ่งหือ เห็นนายเป็นเช่นนั้น หะมะนะกะจึงพูดกะสุนัขกระฎะกะ "มีเรื่องอะไรหนอ, กระฎะกะ! ท่านซึ่งเป็นเจ้าอยากน้ำ มิทันจะดื่ม, ก็รีบลงลานกลับมา?"

กระฎะกะตอบเขื่อนไปทางหนึ่ง: "เพื่อนหะมะนะกะ! หน้าที่ของเราในเวลานี้ ออกไม่สู้เหมาะนัก ควรหลีกเลียงไปเสีย, อย่ายืนคอยอาสาศให้สิ่งหือบัญชาใช้เราดีกว่า, เพราะเราจะได้ทำความดีมีความจงรักในเจ้ากูเท่าไร ก็ไม่ได้รับบำเหน็จรางวัลสักนิด, ท่านมักเลยๆ ไม่

รู้ไม่เห็นเสีย.

- ๑๘ เชิญดูบ่าวผู้แสวงหาทรัพย์ โดยรับใช้การงานเถิด, แม้แต่
อิสรภาพของตน เจ้าจังก้อยยังสละให้ได้.
- ๑๙ ผู้อาศัยเขา ย่อมทนรับความกรากกรำด้วยความหนาวและ
ลมแดด (เต็มที), ผู้มีเมธาบำเพ็ญตะบะ แม้ด้วยกรากกรำ
เพียงกึ่งหนึ่งก็ได้สุข,
- ๒๐ ความประพฤติซึ่งไม่เกาะใคร (พึ่งตัวเอง) ย่อมให้ผลแก่ชีวิต,
ถ้าผู้พึ่งผู้อื่น ต้องมีการเกาะเขาจึงสืบชีพไปได้แล้ว, (เทียบดู ๒
ฝ่ายนั้น) คนไหนจะเป็นคนตาย?
- ๒๑ ‘มานี้, ไป, ลง, ลุกขึ้น, พุด, นิ่ง.’ คำเหล่านี้ เป็นของท่านผู้มี
ทรัพย์ บัญชาเล่นกับผู้ขาดอับหวังผลบ้ายหน้า เข้าไป
หาด้วยปรารภนาทรัพย์.
- ๒๒ ผู้บัดซบ มัวแต่บำรุงตัวเองแล้วๆ เล่าๆ สำหรับเข้าไปให้คน
อื่น (นาย) เขาใช้เพื่อได้ลาภ, เสมือนหญิงแพศยาประดับตน
เพื่อชายอื่นฉะนั้น.
- ๒๓ บ่าวย่อมแสดงความนับถือ (นาย) อย่างสูง แม้แต่เพียงนาย
มองดู; แท้จริงธรรมชาติก็ไม่แน่นอนอยู่แล้ว บางทีจะมองจับ
อาการอันน่าเกลียดก็เป็นได้.
- ๒๔ บ่าวที่น้อมกายเพื่อให้อื่น (นาย) เขาชิงชัง, สละชีวิตตนเพื่อ
ให้อื่น (นาย) ยืนชีพ, ทนลำบากเพื่อให้อื่น (นาย) รับ
ความสนุกสำราญ; ยังจะมีใครโง่ร้ายกว่าบ่าวชนิดนี้อีกหรือ?
- ๒๕ สู้นิ่งเสีย หาวว่าโง่, พุดมากตาม หาวว่าสอพลอ, ยอมมอบน้อม
หนัก หาวว่าเงื่องกลัว, รีบกระตือรือร้น หาวว่ากิริยาหยาบ,
คอยอยู่ใกล้ หาวว่าทะลึ่ง, อยู่ห่างสักหน่อย หาวว่าเลียง เรียก
ใช้ไม่ทันใจ; หน้าที่ของบ่าวเฝ้าอย่างยิ่ง ต่อให้มีสามารถ
เทียมพระโยคี (อัสวร), ก็ไม่ปฏิบัติให้ถึงเจ้านายได้บริบูรณ์.”

ทะมะนะกะค้ำน “เพื่อนเอ๋ย! ข้อที่เพื่อนกล่าวนี้แม้เพียงนึก
ในใจก็ไม่สมควรโดยประการทุกอย่าง แต่เพื่อนประสงค์อย่างไรหนอ?

๒๖ นำสงสัย: ทำไมคนจึงไม่รักดีกับเจ้าใหญ่ ซึ่งเมื่อท่านนิยมแล้ว
ย่อมให้เต็มมโนรถโดยไม่นานกาล.

๒๗ เสวกผู้ไ้รงานการ จะสง่าผ่าเผยด้วยจามร, เสวตฉัตรซึ่งกัน
บนคั่นยาว, ม้า, ช้าง, และยานพาหนะ มาแต่ไหน?”

กระฎะกะแบ่งรับ “ถึงกระนั้น ก็ยังเห็นว่าป่วยการที่เราทำ
งานให้คนอื่น. การเผยแพร่หน้าที่ในฐะระของเขา มีแต่ความเสื่อมเป็นพื้น.
จงเห็นดัง-

๒๘ คนที่อยากเข้าไป่วนด้วยกิจ ซึ่งไม่เกี่ยวกับตนกันอนกลิ้ง (ตาย)
อยู่บนพื้นดิน. เหมือนกับลิงชน ไปถอนลัม (ที่เขาถ่างไม้ไว้).”

“เรื่องเป็นอย่างไ?”

กระฎะกะเล่า-

นิยาย ๒

คนสกุลกายัสถ์^๑ ชื่อศุภทัตต์ จัดสร้างวิหาร ณ ที่ใกล้ป่า
ธรรมารัณยในมคธประเทศ^๒ ช่างไม้เลื่อยไม้ค่างครึ่งหนึ่ง เอาลิ้มสอด
ทิ้งไว้, วานรฝูงใหญ่อาศัยในป่ามาเที่ยวเล่นในบริเวณนั้น. ตัวหนึ่งใน
ฝูงนั้นดุจว่าพระกาลซึ่งขาดให้มาตาย นิกสนุกขึ้นมา เข้าไปนั่งบนไม้ที่

๑. สกุลกายัสถ์ ใน ยาชญวัลลภย กล่าวว่า พ่อเป็นกษัตริย์แม่เป็นศุทร. ดูความ
พิสดารในเชิงอรธ ๑ หน้า ๑ แห่งนิยายเบงคลี พ.ศ. ๒๔๖๐ ๓

๒. แสดงตำนานไว้ในวิษยาณุกรม ‘มคธประเทศ’ หิโตปเทศหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๕๕

เลื่อยค่างไว้นั้น เอามือโยกลืมเล่น, อันทะลงไปห้อยในระหว่างง่ามไม้
ทั้งคู่; ไม่หนาใจแต่เพียงนั้น ถึงกับพยายามจุดคิง. ปล้าถอนลื้ม ตั้งใจ
จะให้ออกจนได้ พอลื้มหลุด ไม้ก็ประกอบกันบีบเอาอันทะแตก
ละเอียดตายคาที่.

“เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงว่า ‘คนที่อยากเข้าไปร่วนด้วยกิจซึ่งไม่
เกี่ยวกับตน ก็นอนกลิ้ง (ตาย) อยู่บนพื้นดิน; ฯลฯ (๒๘)’”

ทะมะนะกะยีนคำ: “ถึงดังนั้น หน้าที่ป่าวควรดูแลเอาใจใส่
ในกิจการของมูลนาย,”

กะระภูกะกะ- “ใครมีหน้าที่สำเร็จกิจการทั้งปวง เป็นประธาน
มนตรี, ให้เขาทำไปก็แล้วกัน, ผู้น้อยไม่ควรยื่นมือเข้าไปแซมยุ่งใน
กิจการของเขา. ขอให้อยู่เยี่ยง-

๒๙ ผู้ที่พึงทำความชวนชวายเป็นกิจการของผู้อื่น (นาย) ด้วยอยาก
ให้เขาได้ดี ย่อมเดือดร้อนเสมือนลาถูกตีเพราะแผดเสียง.”

“เรื่องเป็นไฉน?”

กะระภูกะกะบรรยาย:-

นิยาย ๓

ช่างซักเสื่อซื้อกรรปูระภูะ ในเมืองพาราณสี. วันหนึ่ง
เล่นหยอกเอนกับภริยารุ่นสาวสักพักใหญ่แล้วก็นอนหลับสนิท. ต่อมา
ขโมยย่องเข้าบ้านจะลักทรัพย์. ในลานกลางบ้านมีลาซึ่งเจ้าของบ้านผูก
ยืนอยู่ตัวหนึ่ง, สนัขก็เข้าไปอยู่ด้วยอีกตัวหนึ่ง.

ลาแลเห็นขโมย ก็พูดกะสุนัข “นี่เป็นหน้าที่ของสุเจ้า. เมื่อ
กระนี้ทำไมจึงไม่ทำเสียงดังให้นายตื่น?”

สุนัขตอบ “สุเจ้าไม่ต้องเลือกวงเรื่องของข้า, ส่วยอมทราบ ว่าข้าเจ้าเฝ้าบ้านให้เจ้าหมอนี่ อย่างไร. เหตุนี้ เขาซึ่งมีความสุขอยู่ได้นาน เลยไม่รู้ราคาของข้าเจ้า. เพราะฉะนั้น ชั้นในการจะให้อาหารข้าเจ้ากิน ในเวลานี้ ก็เฉื่อยชาไป. ธรรมดาว่านาย เมื่อยังไม่โดนเหตุที่โหดใจ ก็ มักเฉยๆ ลมๆ ในพวกลูกสมุน (ต่อเมื่อเห็นอะไรๆ มันแปลกตาไปนั้น แหละ จึงค่อยจ้าวละหวั่นเรียกบ่าวเข้าไปนั่งหน้าสลอน ที่นี้ไม่ตึกิดำ เถ่านั้นเป็นรางวัล.)”

ลาพูด “ฟังหน่อยเถิด, เจ้าสัญชาติพาล!”

๓๐ ผู้ซึ่งร้องขอบำเหน็จขึ้น ในขณะตนทำการในหน้าที่ จะเรียกว่า เป็นข้าเจ้าได้อย่างไร? จะว่าเป็นเพื่อนที่ตรงไหน?”

สุนัขย้อนถาม- “ผู้ซึ่งไม่ให้บำเหน็จบ่าว ในคราวที่เขาทำ การในหน้าที่ จะเรียกว่าเป็นนายชนิดไร?”

๓๑ ในการเลี้ยงดูผู้น้อยซึ่งขออาศัย ในการสนองพระคุณนาย ใน การปฏิบัติธรรม ในการคลออดบุตร เหล่านี้จะยืมมือของคน อื่นทำไม่ได้.”

ลาโกรธ-“ทุต! ไอ้ชาติถ้อย ละเลยหน้าที่อันควรสนองนาย. ซึงเจ้าเถอะ, ข้าจะขอทำให้ท่านตื่นจนได้. เพราะ-

๓๒ ควรบูชาตะวันทางเบื้องหลัง, บูชาพระเพลิงด้วยเบื้องท้อง, บูชานายทั้งกายและใจ, ปฏิบัติโลกหน้าด้วยความไม่มีมารยา.”

ว่าแล้ว ลาจึงส่งเสียงดังลั่นไปทั้งบ้าน. เวลานั้นช่างซักผ้า กำลังหลับสนิท ได้ยินเสียงลาก็กวาคืนพร้อมกับความโกรธจัดไม่มี อะไรเท่า, ฉวยไม้พลองได้ กระหน่ำลาลงไป สุดแล้วแต่จะถูกตรงไหน ไม่เลือก, หวดเสียจนหายใจแทบไม่ทัน. ธาตุซึ่งคุมเป็นลาก็กแยกออกไป เป็น ๕ ส่วน เป็นที่สุดบำเหน็จในอดีตภาพ.

“เพราะฉะนั้น ข้าเจ้า (กระแจะกระ) จึงบอกว่า ‘ผู้หวัง เกื้อกูลบำรุงนาย ฯลฯ (๒๙).’ การติดตามราชสีห์นายของเรา เพื่อจับ

สัตว์เป็นหน้าที่ของเราพอแล้ว. จึงควรตั้งหน้าทำเฉพาะหน้าที่ของตนเท่านั้น;" หยุดตรองสักครู่แล้วพูดต่อ "กับดูเหมือนสูงสงบบิตกวิจารณ์เสียก็ได้. เพราะอาหารเมื่อวานนี้ ยังเหลืออยู่เป็นกอง. กินแต่เจ้าเศษนั้นไปเถิด."

ทะมะนะกะเคื่องฉิว- "นี่ทำการสนองคุณนาย หวังแต่จะกินเท่านั้นหรือพ่อคุณ? พุดง่าย ๆ ฉะนี้หาควรแก่บ่าวไม่. เพราะ-

๓๓ ผู้มีปัญญามอบตัวในพระราชา ก็เพราะเพื่ออุปการแก่พรรคพวก, เพื่อทำอันตรายต่อศัตรู; ใครเล่าจะหวังบำรุงตนเองอย่างเดียว?

๓๔ ชีพราหมณ์, มิตรสหาย, และพงศ์พันธุ์ ดำรงชีพเนื่องด้วยชีวิตของผู้ใด, ชีวิตของผู้นั้นเจริญผล; ใครบ้างจะไม่เลียงชีพเฉพาะตน?

๓๕ เมื่อผู้ใดเป็นอยู่ ผู่อื่นเป็นอันมาก พลอยมีชีวิตอยู่ด้วย, ขอให้ผู้นั้นแล จงอายุมัน; แม้แต่กายยังเลียงท้องของมันด้วยปากมิใช่หรือ?

๓๖ คนหนึ่งไปเป็นทาสให้เขาใช้ โดยเงิน ๕ ปุราณ, อีกคนหนึ่งเป็นคนเก่งต้องถึง ๑๐๐,๐๐๐ อีกคนหนึ่ง แม้ถึง ๑๐๐,๐๐๐ ก็ไม่มีใครได้เขา.

๓๗ ในมนุษย์มีกำเนิดเท่าเทียมกัน การยอมเป็นทาสเขาน่าชังอย่างที่สุด; และในจำพวกบ่าวด้วยกันนั้น ผู้ใดไม่ขึ้นหน้า, เขาจะนับผู้นั้นเข้าในหมู่คนอย่างไร?

ท่านย่อมว่า-

๓๘ ในระหว่างม้า, ช้าง, และเหล็ก-ในระหว่าง ไม้, หิน, และผ้า-ในระหว่างหญิง, ชาย, และน้ำ-มีความคิดแปลกไกลกันลิบ.

๓๙ สุนัขได้กระดุก แม้หมดเนื้อ แต่ยังเกรอะด้วยเอ็นและไขข้อ เหลืออยู่บ้าง ย่อมยินดีปรีดา ซึ่งแท้จริงกระดุกนั้นไม่ทำให้หายหิวได้; ฝ่ายราชสีห์ ได้สุนัขจึงจอกไว้แล้วในเงื้อมมือ ก็ยัง

สู่สละไปประหารช้าง, ชนทั้งปวง แมตักยาก ก็ยังปรารถนา
ผลตามสันดานตน.

อีกประการหนึ่ง ขอให้พิจารณาความต่างกันในระหว่างผู้ใช้
และผู้รับใช้ (นายและบ่าว).

๔๐ สำหรับผู้ให้อาหารกิน สุนัขยังกระดิกหางหมอบราบลงที่เท้า
กลิ้งเกลือกลงบนดินแหงนหน้าหางยักท้อ (ด้วยดีใจ)! แต่
พญาช้างสวางท่าเฉย และต้องประโลมตั้งร้อยครั้ง จึงจะกินได้.

๔๑ แม้มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เพียงคนเดียวแต่เป็นคนมีชื่อเสียงขจรใน
หมู่มนุษย์ ไม่เสื่อมทรมานจากความรู้ ความกล้าหาญ และชื่อ
เสียง, นี้ผู้รู้สรรเสริญว่ามีชีวิตอยู่จริง; แม้หากยังมีชีวิตอยู่ได้นาน
และโอบข้าวพลีกิน (อาศัยมาตราว่าอาหารเลี้ยงตัว ชีวิตไม่ออก
ผลเลย).

๔๒ มีความรู้เปล่าจากวิจารณ์ความดีและความชั่ว ประพฤติละเมิด
ต่อกฎต่าง ๆ ของศาสตร์, พอประสงค์เพียงสักแต่เลี้ยงท้องไป
มือหนึ่ง: คนปศุชนิดนี้กับปศุสัตว์ จะมีข้อวิเศษ (กว่ากัน) ก็
มากนักน้อย?"

กระฎะกะพูด "เราทั้ง ๒ อย่างน้อยก็ไม่มีสิทธิแล้ว จะมา
รุ่นด้วยเรื่องนี้ เพราะเหตุอะไร?"

หะมะกะตอบ "อมาตย์จะได้ตำแหน่งหัวหน้าหรือมิได้
ก็ในเวลาไหนเล่า? เพราะ-

๔๓ ณ พื้นหล้านี้ ไม่มีผู้ใดเป็นที่เคารพนับถือของใคร หรือเป็นผู้
เลวทราม; กรรมของตนเองเท่านั้น จะเสนอนรชนไปสู่เกียรติ-
ยศหรือเสื่อมเสียเกียรติยศ ในโลกนี้.

๔๔ กลิ้งศิลาขึ้นภูเขา (กว่าจะขึ้นได้) ต้องออกกำลังทรหด, (แต่ครั้น)
ทิ้งลงปุบเดียว (ก็ถึงดิน) ฉันท; กำลังใจ จะกอบคุณและโทษ
(หรือจะสะละคุณและโทษ) ก็ (ขึ้นลง) ฉันทัน.

เพราะฉะนั้นแหละ, พ่อเอ๋ย! กำลังใจของคนทุกคนมีความพยายามของตนเองเป็นเครื่องอุดหนุนแท้.

๔๕ นรชน จะเสื่อมลงชั้นต่ำ หรือจะเจริญขึ้นชั้นสูง อาศัยกรรมของตนบันดาล; เสมือนคนขุดสระ (กึ่งลงต่ำอยู่ในหลุม), หรือคนก่อกำแพง (ก็ขึ้นสูงอยู่บนผนัง).

กระฎะกะถาม "ก็เมื่อดังนี้ พ่อคุณจะไปพูดจาวาอย่างไร?"

ทะมะนะกะตอบ "คือเดี๋ยวนี้ เจ้ากูปีงคะละกะกระหายน้ำไปที่ฝั่งไม่ทันดื่ม ตกใจอะไรเข้ารีบกลับมาเสียแล้ว."

กระฎะกะ- "เอ! ทำไมจึงรู้ได้?"

ทะมะนะกะ- "อะไรเล่า ที่ผู้เป็นบัณฑิตจะไม่รู้? ภาชิตท่านย่อมว่า-

๔๖ ถ้อยความที่พูดออก แม้ปศุสัตว์ยังหมายรู้ได้: ม้าช้างอันเขาฝึกแล้วเมื่อบอกก็เคลื่อนเดินไปหน้า; ชนบัณฑิตย่อมไหวทันคน แม้เขาไม่ทันแย้มพราย; ปัญญา (อันเฉียบแหลม) เป็นทางให้หยั่งรู้ถึงใจในกิริยาที่เคลื่อนไหวของผู้อื่นได้ด้วยดี.

๔๗ อาการภายนอก, การเยื้องยาดร์, ความเคลื่อนไหว, การพูดอภิปราย, การชำเลื่องเนตรหรือโอรุ, เหล่านี้เป็นช่องให้ (ผู้รู้ลักษณะ) ล่วงรู้ถึงในใจ.

เพราะฉะนั้น ในเวลานี้ เป็นคราวที่นายกำลังตกใจกลัว ข้าเจ้าเห็นเป็นโอกาสที่จะใช้กำลังปัญญาทำให้นายโปรดปรานอ่อนโยนได้สนิท. ท่านย่อมว่า-

๔๘ ปราศรียให้ถูกกับกาล, ปราณี้ให้ตรงกับอารมณ์ (อันดีของผู้รับ), ไกรธให้สมกับอำนาจตน: ผู้ใดรู้จักทำดังนี้, ผู้นั้นเป็นบัณฑิต."

กระฎะกะค่าน "เกลอเอ๋ย! สู้ยังไม่เข้าใจหน้าที่ปฏิบัติการณ์, จงสังเกตดังนี้ :

๔๙ ผู้ใด (อันนาย) ไม่ได้เรียก แปนสะเออะเข้าไปหา, (อันนาย)

ไม่ได้ถามเรื่อง พุดฉอเลาะจนเผื่อ, ตีราคาตัวว่าเป็นคนโปรด
ปรานของพระราชฯ; ผู้นั้นมีปัญญาที่อ."

ทะมะนะกะถาม "พ่อคุณ! ข้าเจ้าไม่เข้าใจหน้าที่ควรปฏิบัติ
(เจ้าขุนมูลนาย) อย่างไร? โปรดสังเกต-

๕๐ สิ่งอะไรเล่า โดยธรรมชาติของมันเอง จะบอกว่างาม? สิ่งใด
เป็นที่ถูกใจผู้ใด, สิ่งนั้นก็เป็นที่งามของผู้นั้น.

๕๑ ผู้มีเมธา พึงเรียนรู้เข้าใจของคนนั้นๆ ซึ่งสำแดงออกมาด้วย
อาการบอก แล้วแนะนำสู่อำนาจตนโดยพลัน: ปฏิบัติให้ถูกใจ
ได้ทุกท่า.

๕๒ เมื่อได้ยินถามว่า "ใครอยู่นั้น? ควรชวนว่า 'ข้าเจ้า,' แล้ว
บอกต่อไปว่า (ต้องการอะไร) โปรดสั่งมาจงสิ้น;" (และหน้าที่
ผู้รับใช้) ต้องปฏิบัติตามตรงบัญชาของเจ้าจนเต็มสามารถ
(ให้สำเร็จผล).

๕๓ ผู้มักน้อย-มีนิสัยหนักแน่น-มีปัญญา-ตามหลังดุจนกทุกเมื่อ-
อนรรตคำบัญชาไม่รีรอ: คนลักษณะนี้ควรอยู่ ณ ราชสำนัก
ได้."

ทะมะนะกะยังติดใจ- "ก็ต่างว่า นายไม่พอใจเพื่อนที่เลือก
เข้าไปในเวลาไม่บังควร?"

ทะมะนะกะตอบ "เป็นได้, กระนั้นแล ผู้รับใช้ควรอยู่รับหน้า
(นาย) ไว้โดยแท้. เพราะ-

๕๔ การไม่กล้าทำอะไร เพราะหวาดแต่จะผิด เป็นเครื่องหมาย
ของคนขลาด; พี่เอ๋ย! ใครเล่าสละ (ไม่กล้ากิน) อาหาร เพราะ
เกรงว่าไฟธาตุจะย่อยไม่ได้?

๕๕ นฤปดีโปรดแต่คนอยู่ใกล้ชิด ถึงจะไร้วิชา-ต่ำสกุล-หรือทรา
มกิริยา (ก็ตามที), เพราะโดยมาก ภูมิบดีสตรี เหล่าเถลตา
ย่อมจะพาดพันส่วนที่อยู่ใกล้.

กระแจะกะถาม “กระนั้นละก็ สูจะไปหาเจ้ากู จะคิดพูดอย่างไร?
 ทะมะนะกะ- “อ้าว! คุณฉลาดก่อนชีว่าท่านโปรดหรือไม่โปรด.”
 กระแจะกะซัก “ทำอย่างไรจะรู้อาการของเจ้ากู?”

ทะมะนะกะ- “ฟังนะ-

- ๕๖ ทอดสายตามา (รับบ่าว) แต่ไกล, ยิ้มพรายในคราแย้มเยื่อน.
 ชมเชยคุณลักษณะ แม้แต่ในเวลาลับหลัง. ฟ้นความหลัง (ที่
 เคยสนทนสนม) ขวนให้จับใจ.
- ๕๗ รักใครในผู้มีได้รับใช้, เอื้ออารีกว้างขวาง, เพิ่มความรักให้
 ระลึกความดีแต่ก่อนแม้ทำผิด: เหล่านี้เป็นลักษณะของเจ้าผู้
 สนทนสนม (มีกรุณา).
- ๕๘ ใช้ไม่เลือกเวลา, สล่อให้มัวหวัง, เหนียวบำเหน็จ: องค์เหล่านี้
 คนมีความคิดก็พอเข้าใจได้ว่า เป็นลักษณะของนายที่ใจโหด.
 ครั้นข้าเจ้ารู้เช่นนั้นแล้วก็มีทางพูดให้สอดคล้องต้องใจนาย,ดัง-
- ๕๙ บัณฑิตแสดง (หรือ) ดุจบอกโป้งออกมาถึงผลแห่งนี้วิธีว่า:
 ความวิบัติเกิดขึ้นจากการแสดงความอ่อนแอ (ของตน, และ)
 การสำเร็จประโยชน์เกิดขึ้นจากการแสดงความคิดอ่าน(ของตน).
- ๖๐ (นายใจดี): โทษเป็นคุณ, (นายใจโหด): คุณเป็นโทษ, (นาย
 ยุติธรรม): โทษคงเป็นโทษ-คุณคงเป็นคุณ; การคาดดู
 ลักษณะของนาย มี ๓ สถานดังนี้.”

กระแจะกะเถียง “ก็จริงแล, แต่ทว่าเมื่อยังไม่ถึงเวลาอันควร
 พูด ก็ไม่ควรพูด. เพราะ-

- ๖๑ พูดไม่ควรแก่กาละ ถึงพระพฤษ์สบัติ (ซึ่งไม่มีใครสู้ในเชิงวาจา
 พูดออกไปไซ้) ก็คงถูกครหาว่าไม่มีความคิด และรับความ
 อับประมาณชั่ววันรันดร.”

ทะมะนะกะ- “ซื่อนั้น, เพื่อน! อย่ากลัวเลย, คำที่ไม่เหมาะ
 แก่การ ข้าเจ้าไม่พูดซี. เพราะ-

๖๒ ในคราวเกิดอันตราย, เดินผิดทางไป, ถึงคราวที่เป็นช่อง
กระทำการ จะล่วงเลยไป: อันบ่าวผู้หวังดีต่อนาย แม้นายไม่
ทันถาม ก็จำต้องบอกกล่าว.

เมื่อและถึงคราวสมควรร้องเรียน ข้าเจ้าไม่เสนอความเห็น
(ตามที่มิ) เช่นนั้นตำแหน่งเสนาบดีของข้าเจ้าก็ไม่มีราคา. เพราะ-

๖๓ องค์คุณอันใด ซึ่งบุคคลได้มีอยู่เป็นทางเลี้ยงชีพ และสาธุชน
สรรเสริญในโลก; องค์คุณอันนั้น (ของใดมีอยู่แล้ว) ควรถนอม,
และควรพยายามประพฤติกุศลให้ยิ่งขึ้น.

ฉะนั้น, เพื่อน! ขอให้ข้าเจ้าไปหาเจ้าปิงคะละกะเกิด."

กระษัตริย์กะอวยพรส่ง "ศุภมัสดุ: ขอผลจงสำเร็จสม
ปรารถนาเกิด.

๖๔ ขอให้ไปได้ลาภผล, ดลความเกษมสิริสุข, หมู่เสี้ยนศัตรู
กษัยเนียรพินาศ, กลับมา (ด้วยพักตร์ผ่องพิลาศ) ปราศจาก
ภัยอันตรายเกิดเพื่อนเรา."

ทะมะนะกะจุตตะลิง (รับพรของเพื่อนแล้ว) ไปหา
ปิงคะละกะ, อันราชาแลเห็นแต่ไกล และ (แสดงกิริยาอย่างเอื้อเฟื้อว่า
ต้องการ) ให้เข้าใกล้, จึงค่อยเข้าไปน้อมด้วยสาธุภูวนคประณม.

ราชาทัก "นานเทียวหนอ กว่าจะได้เห็นเจ้า."

ทะมะนะกะ- "ข้าเจ้าผู้เสวกไม่สู้เป็นประโยชน์สักนิดน้อย
แต่พระบาทพระเป็นเจ้า, แต่กระนั้น ถึงคราวสมควรแล้ว ข้าเจ้าผู้
อาศัยบารมี ควรเข้ามาเฝ้าแน่แท้ (เพื่อสนองพระคุณตามหน้าที่ให้เต็ม
กำลัง).

๖๕ ข้าแต่ราชา! เพียงไม้หญ้า พระผู้เป็นเจ้าเลิศ ยังต้องการใช้
ชำระตนหรือไค้ใครตร; อันคนมีทั้งกายวาจาและไม้มือ จะยิ่ง
กว่า (ไม้หญ้า) เพียงไร.

แม้ว่าข้าเจ้าจะโอดเขลาเห็นต่าง (มิได้มาเฝ้าสิ้นเวลานาน)

จนเจ้ากุ่มีระแวง, แต่การหาใช่เช่นนั้นไม่. เพราะ-

๖๖ แก้วมณี ประดับเสียเบื้องเท่า, แก้วกระจกประดับไว้บนศีรษะ;
ในเมื่อจะ (ตีราคา) ซื้อขายกัน; กระจกก็ (คงมีค่าตัวอย่าง)
กระจก, มณีก็ (ย่อมมีราคาขึ้น) มณี.

๖๗ ผู้มีนิสัยมั่นคง แต่ขาดปัญญา แม้จะประพตติกิริยาธรรม จะ
ถือเอาเป็นข้อคำนึงมิได้: เปลวเพลิงแม้หกกลับ ก็ไม่พุ่งลงล่าง
เลย.

ข้าแต่ทเวะ! อันผู้เป็นนายเขา ควรมีความรู้ลักษณะพิเศษ
(คือความดีและความชั่ว) อยู่ทุกเมื่อ. เพราะ-

๖๘ เมื่อใด พระราชาทรงดำเนิน (การย์) ในชนทุกเหล่าเหมือน
กันไปหมดไม่แตกต่างกัน (ตามฐานานุรูป), เมื่อนั้นอาณาภาพ
(ในพระคุณทั้งหลาย) อันเป็นกำลังของกิจการ ก็เสื่อม
เสียรอบข้าง.

๖๙ ข้าแต่ราชา! บุรุษมี ๓ ชั้น: สูงสุด, ต่ำ, กลาง, ฉะนั้น ควร
เลือกใช้ทำการให้ถูกตามชนิดของงานทั้ง ๓ สถาน. เพราะ-

๗๐ คนรับใช้ที่ดี เครื่องประดับก็ดี ต้องประกอบให้ควรแก่ฐานของ
กัน; (ดัง) ปีนปักผมไม่ใช่เอาลงไปแต่งเท่า, หรือกำไลเท้าเอา
ขึ้นมาประดับศีรษะ.

๗๑ แก้วมณีมีค่าควรสถิตในเรือนทอง เอาไปฝังไว้ในดินบุก ก็จะไม่
มีเสียงกริ่งหรือฉวยแววาว (แต่) เป็นความผิดของช่างผู้ทำ
(ต่างหาก).

๗๒ เชิดกระจกขึ้นประดับบนมุกฏ ลดมณีลงประดับกำไลเท้า; หา
เป็นโทษแก่แก้วมณีไม่ แต่คนใช้นั้นแหละ ไม่รู้ประสาอะไรเลย.

๗๓ คนนี้มีปัญญา, คนนั้นซื่อตรง, คนโง่มีดีทั้ง ๒ อย่างนั้น:
นฤปราชทรงพิจารณาหมู่เสวกดังนี้ ย่อมบริบูรณ์ด้วยเสวกา-
มาตย์ที่ดี.

- ๗๔ ม้า, คัสตรา, หนังสือ, พิน, ถ้อยคำ, ชาย, และหญิง, จะใช้ได้
ดีหรือไม่ดี แล้วแต่วิธีของมนุษย์ผู้ใช้.
- ๗๕ (ประโยชน์) อะไรกับผู้ภักดี แต่ไม่มีสามารถ, (ประโยชน์)
อะไรกับผู้สามารถ (แต่) คอยขัด (เป็นศัตรู); ข้าแต่ราชา! ส่วน
ข้าเจ้า ทั้งมีภักดีและสามารถ ไม่ควรที่พระบาทพระเป็นเจ้า
จะดูหมิ่น.
- ๗๖ อันว่าพระราชผู้ทรงดูหมิ่น (คนเป็นเบื้องหน้า) ก็จะมีแต่
ชนจนความรู้เป็นบริวาร; เพราะฉะนั้น ตามหลักนี้ ก็จะมีผู้
สติสัมปชัญญะ, เมื่อราชาอาณาจักรว่างเว้นจากผู้มีปัญญา,
ประกาศนโยบายก็เสื่อม หากประกาศนโยบายทรมานแล้ว,
(ประเทศ) ทั้งโลกจำต้องล่มจมลง.
- ๗๗ พลเมืองย่อมเคารพเป็นนิจ ต่อชนที่พระนฤปราชทรงยกย่อง;
ก็ผู้ใดอันพระนฤปบดีดูหมิ่นเสียแล้ว, ผู้นั้นย่อมถูกเขาดูหมิ่น
ทั่วหน้า.
- ๗๘ ถ้อยคำที่กล่าวชอบ แม้ผู้พูดเป็นเด็ก คนมีปัญญายังต้องถือ
เอา; เมื่อยังไม่เห็น (แสง) อาทิตย์, แสงตะเกียงจะใช้ไม่เป็น
คุณประโยชน์เทียวหรือ?"

ปิงคะละกะถาม "เจ้าจำเรณูทะมะนะกะ! พุดอะไรหว่านนั้น?
ออเจ้าก็เป็นลูกมีปัญญาแห่งประธานอมตย์ของเรา, ถูกกล่าวขวัญ
ร้ายบ้างหรือ จึงจะเล็ดลอดไปในหมุ่นนี้ ไม่เข้าไกล? จงบอกไปตามจริง
เดี๋ยวนี้เถิด."

ทะมะนะกะตอบอย่างกล้า: "เทวะ! เมื่อประทานโอกาส,
ข้าเจ้าขอถาม: พระบาทพระเป็นเจ้ามีประสงค์จะดื่มน้ำ ไม่ทันดื่มก็หยุด
เสีย ดูประหนึ่งว่าตกตะลึง?"

ปิงคะละกะกล่าว "เจ้าพุดดี; แต่ที่ไว้นือเชื่อใจของเราพอจะ
บอกข้อลับสำคัญนี้ได้ ก็ไม่เห็นมีใคร; เจ้าแหละ. เพราะฉะนั้น จะบอก

ให้ฟังเดี๋ยวนี้ ป่านีมาเกิดมีเจ้าสัตว์แปลก: เราจึงควรอพยพกันไปเสีย. และเสียงใหญ่โตไม่เคยมีแต่กาลก่อน เจ้าก็น่าจะได้ยินด้วยเหมือนกัน, เมื่อคาดคะเนตามรูปเสียง, โอ้เจ้าสัตว์นั้น มันคงมีกำลังเหี้ยมมโหฬาร."

ทะมะนะกะพูด "เทวะ! นี่ก็เป็นเหตุให้น่าวัดกมากอยู่. ข้าเจ้าได้ยินเหมือนกัน-เสียงนั้น. แต่ผู้ใดเพียงในชั้นต้น ยังมิได้ตรัสรอง ก็ทูลแนะนำให้พระภูบาลละจากราชสมบัติ, หรือให้เตรียมทำสงคราม: คนชนิดนั้น จะเป็นมนตรีด้วยหรือ? อีกประการหนึ่งเล่า, ข้าแต่เทวะ! ในเรื่องซึ่งยังเป็นที่สงสัยดังนี้ ก็พอจะพิสูจน์ทราบคุณประโยชน์ของเหล่าเสวกได้. เพราะ-

๗๙ ในยามวิบัติ อันเปรียบเหมือนหินฝนทอง (สำหรับทดลอง) คนเราย่อมรู้แรงกำลังในปัญญาและความดีของญาติ, ภริยา, จำพวกเหล่าเสวกข้าทาส ทั้งตัวของตัวเอง."

สิงห์พูด, "เพื่อนเอ๋ย! เรามีความวิตกใหญ่รัดเรายู่นา."

ทะมะนะกะนึก (คงจะกลัวจริงแหละ มิฉะนั้นทำไมจะตั้งอกตั้งใจพูดกะเราถึงการที่จะละสุขแห่งราชะไปเสียที่อื่น?) จึงรับรองกะสิงห์โดยดั่งว่า "เทวะ! ตราบใดข้าเจ้ายังมีชีวิต, ตราบนั้น พระบาทพระเป็นเจ้าไม่พึงวิตก; ขอแต่ให้อุดหนุนน้ำใจของกะระภูกะกะ และบริวารอื่นๆ ให้กล้าไว้, มิฉะนั้น, จะเกิดมีหมู่คน ซึ่งหาได้ยากสำหรับปลดเปลื้องเหตุร้ายได้อย่างไรเล่า?"

ทะมะนะกะ และ กะระภูกะกะ ทั้ง ๒ ได้เกียรติยศใหญ่จากราชะ และได้รับรองจะแก้ไขอันตรายแล้ว จึงพากันออกไป.

กะระภูกะกะเดินพลาง พูดกะทะมะนะกะว่า "เพื่อนเอ๋ย! เหตุผลต้นปลายแห่งภัยนี้ จะสามารถแก้ไขได้หรือไม่ก็ยังไม่รู้เลย, มารับรองเสียก่อนแล้ว, ได้รับรางวัลใหญ่โตด้วย, ดูกระไรอยู่นา! เพราะเมื่อยังไม่ได้ทำความชอบ ก็ไม่ควรรับบำเหน็จจากผู้ใดผู้หนึ่ง; ทั้งพระ-ราชทานด้วย. จงเห็นเถิด-

๘๐ เมื่อชอบใจผู้ใดแล้ว โชคลาก็มาสถิตในผู้นั้น, หากหนูนกำลังผู้ใดไซ้ ชัยชนะก็มาสู่ผู้นั้น, ถ้าโกรธผู้ใดเข้า ความตายก็ตามหาผู้นั้นทีเดียว; แท้จริงผู้ (ที่กล่าว) นี้ประกอบด้วย ศักดิ์อำนาจทั้งหมด.

๘๑ พระภูบดีแม่เยาว์พระชนม์ ใครๆ ก็ไม่ควรดูหมิ่นว่าเป็นคนธรรมดา; (เพราะนั่น) เทพเจ้าอันใหญ่ยิ่ง มาปรากฏตนเป็นกายมนุษย์."

หะมะนะกะหัวเราะพูด "เจ้าเพื่อนเอ๋ย! นิ่งเสียเถิด, ข้าเจ้ารู้เรื่องที่ดีใจแล้ว: คือโคพลีพรหมันร้องคะนองนั่นเอง, พฤษภเป็นภักษาของเรา, ยิ่งสำหรับสิ่งหมีดิขึ้นไปอีกหรือ?"

กะระภูกะซัก "อ้าว! เช่นนั้น ทำไมจึงไม่กำจัดความกลัวของนายเสียที่นั่นทันที?"

หะมะนะกะตอบ "ถ้าไปขยายบอกก่อน, ไฉนจะได้รางวัลใหญ่โตฉะนี้เล่า?" ประการหนึ่ง-

๘๒ ไม่ควรทำให้นายพ้นจากการพึงบ่าวเลย; เพราะทำให้ท่านพ้นพึงเสียเมื่อไร, บ่าวก็จะเข้าแบบแมวทอธรณ."

กะระภูกะถาม "เป็นอย่างไร?"

หะมะนะกะเล่าเรื่อง-

นิยาย ๔

สิงห์ข้อมหาวิกรม อยู่บนเขาอรรพทศิธร ในป่าอุตตราภ. เมื่อนอนหลับอยู่ชอกเขา มีหนูขึ้นไปแตะขนสร้อยคอ, สิงห์ตื่น เห็น

ชนสร้อยคอขาด โกรธจะตะครุบ แต่ไม่ทัน, หนูวิ่งลงชอกเล็กไปแล้ว, จึงนอนคิดว่า “ทำอะไรดีหนอ? มีสุภาวดีบทหนึ่งว่า-

๘๓ ผู้ใดปราบศัตรูกระจอยร้อยด้วยความแกล้วกล้า ไม่สำเร็จ.
(เมื่อประสงค์จะ) จับให้ได้, ก็จำต้องหาเพียงผู้ที่พอสมเป็นคู่
ปราบกันมาปราบ.”

คิดดังนี้แล้ว จึงออกไปหมู่บ้าน ชักชวนแมวซื้อทริทริกรณ โดยจะให้มังสะและอาหารอื่นๆ, วิ่งวอนกันนาน จึงพาไปชอกเขา ของตนได้. แต่นั้นมา หนูก็ไม่กล้าออก เพราะฉะนั้น สิ่งที่ไม่ถูกกัด ชนสร้อยคอ ค่อยนอนหลับเป็นสุข. อย่างไรก็ตาม เมื่อสิ่งที่ไม่ได้ยืมเสียงหนู ก็เพิ่มเติมรางวัลมาสำหรับแปลกๆ แก่แมวนั้นทุกคราว. ถึงคราวที่หนู อดอาหารเต็มที (ต้องอยู่แต่ในรู) ทนไม่ไหว แฉ่งใจออกมา; แมวก็โดด เข้าตะครุบกัดกินเสีย, ครั้นสิ่งที่ไม่ได้ยืมเสียงหนูแล้ว นับว่าไม่ต้องการ ใช้แมวต่อไป ก็เฉยเมยในเรื่องให้อาหารแมว.

เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงว่า “ไม่ควรทำให้นายพ้นจากการพึ่ง บ่าว.....(๘๒).” จึงทมะนะกะและกะระกะกะ พวกกันไปใกล้โคสญชิว; กะระกะกะตั้งท้าวางปิ้งนั่งอยู่โคนต้นไม้. ส่วนทมะนะกะตรงเข้าไปใกล้ สญชิวกล่าวว่า “ท่านจัวเอ๋ย! ข้าเจ้าเป็นเจ้าพนักงาน อันราชาปิละ- กะตั้งให้เป็นผู้ดูแลป่า. ท่านกะระกะกะ เสนาบดี ให้ข้าเจ้ามาแจ้ง แก่ท่านว่าดังนี้: ‘มาเร็ว; ถ้าไม่มาจงออกจากป่านี้ไปให้ไกล. มิฉะนั้น, ท่านจักได้รับผลความผิด.’” ราชากริ้วขึ้นมา จะลงโทษอย่างไรก็ไม่ทราบ. เพราะ-

๘๔ ขัตรราชโองการ, หยาบข้าต่อพราหมณ์, ต่างที่นอนกับสตรี, (เหล่านี้เท่ากัถึง) ความตายโดยปราศจาก (ประหารด้วย) อาวุธ.”

ฝ่ายสญชิวไม่รู้ธรรมเนียมของประเทศ มีความครั่นคร้าม แสดงความเคารพกะระกะกะอย่างสาธุการ. ท่านจึงว่า-

๘๕ ปัญญาเห็นเหตุผล ประเสริฐกว่าพลการโดยแท้, เมื่อขาดปัญญาชนิดนั้นจะใช้แล้วก็เหมือนสภาพของช้าง; กล่าวดังนี้ดูความอูญกระทั้งมโหระทึกใน (หุ) ช้างเป็นอาณัติ.

จึงสัญญาชิวกพูดด้วยความพรั่นพรึง: “ข้าแต่เสนาบดี! โปรดบัญชาให้ข้าเจ้าทราบด้วยว่าควรทำอย่างไร”

กระฎะกะอะธิบาย “คือ, ท่านจัว! ถ้าท่านมีความประสงค์จะอาศัยอยู่ในป่านี้, จงไปนอนน้อมประณมต่อบัวบาทแห่งนายเรา.”

สัญญาชิวกยอมว่า “เมื่อท่านสัญญาว่าจะไม่ทำร้ายข้าเจ้า, ข้าเจ้าจึงจะไป.”

กระฎะกะรับรอง “ไม่ต้องวิตกกอด, พลีพรท! ขอให้ฟังเพราะ-

๘๖ เมื่อถูกท้าวเจทิสำป, พระเกศวะมิได้โต้ตอบ; ไกรสรสิงห์ย่อมแผดสีหนาทตอบฟ้ำร้องได้, -แต่ไม่ตอบเสียงหอนแห่งจิ้งจอกเลย.

๘๗ อันว่าพายุ ย่อมไม่หักรานกอไม้หญ้าซึ่งโอนอ่อนต่ำไปตาม, แต่แท้ย่อมทำลายโคนไม้ต้นอันสูงใหญ่; ฉะนั้น ผู้มีอิทธยานุภาพย่อมหาญหักกำลังของผู้ฤทธิ์ห้าว.”

แล้ว ๒ สัตว์พาสัญญาชิวกให้ไปอยู่พอไม่สู้ไกลนัก, ตนเองเข้าไปหาปิงคะละกะ ครั้นราชาเหลียวมาเยือนด้วยเอื้อเฟื้อ, ก็ประณมก้มเข้าไปเฝ้า.

ราชา- “พบตัวแล้วหรือ?”

ทะมะนะกะตอบ “พบแล้ว, เทวะ! ตามที่พระบาทเป็นเจ้าสดับเป็นการจริง: สัตว์ตัวนั้นกำลังร่างกายมึนเมาแล้ว, บัดนี้อยากมาเฝ้าพระบาทพระเป็นเจ้า. ขอให้เตรียมการรับรองไว้เถิด. อย่างไรก็ตาม เพียงแต่เสียงไม่ควรกลัวเลย. เพราะ-

๘๘ สะพานท่านบ ย่อมแตกทำลายเพราะกระแสน้ำ, ข้อปรีक्षाซึ่ง

ไม่ซ่อนงำก็ฉันเดียวกัน, มิตรภาพย่อมแตกรานเพราะการสอ
เสียด, คนขลาดย่อมแตกตื่น เพราะเสียงพูดโดยแท้.

๘๔ เพียงแต่เสียง เมื่อยังไม่ตระหนักเหตุ ก็ไม่ฟังกลัว; หึงแพศยา
เมื่อพิสูจน์มูลของเสียงได้ จึงถึงความเป็นคนที่โลกเคารพ."

ราชาถาม "เรื่องเป็นไฉน?"

ทมะนะกะบรรยาย-

นิยาย ๕

ในนครชื่อพรัหมบุรี ณ ท่ามกลางศรีบรรพต มีเสียงโจษ
กันว่า บณยอดเขามีรากษสสิงอยู่ตนหนึ่ง ชื่อมัญญาकरण. เดิมโจรคน
หนึ่งลักเอามัญญะ (ระฆัง), (ขนะหนีมา) ถูกเสือกักตาย. ผูลิงได้
มัญญะซึ่งกลิ้งจากมือโจรนั้น ไปกระทั่งเล่นเนื่องๆ. แล้วเรื่องที่คนถูก
เสือกักตาย มีผู้ทราบกันอยู่ ทั้ง (เมื่อโจรตายแล้ว) ก็ยังได้ยินเสียง
มัญญะลั่นอยู่. ประชาชนต่าง (มีความตกใจกลัว) พวกกันหนีออกจากเมือง.
ต่อมาหึงแพศยาคนหนึ่ง ชื่อกะราลย์ ได้ดริตรองและสืบสวนเป็นที่
พอใจแล้วว่า เสียงนั้นเป็นเสียงระฆังที่ลั่น จึงเสนอเรื่องแด่ราชา: "ท้าว!
ถ้าพณเจ้าบำเหน็จสินจ้างให้บ้างแล้ว: จะขอกำจัดปีศาจมัญญาकरणให้
สำเร็จ." จึงราชามีความยินดีประทานทรัพย์ตามที่ขอร้อง. หึงแพศ-
ยาก็ไปตั้งมณฑลพิธีบวงสรวงพระคเณศ และเทพเจ้าอื่นๆ, เก็บเอา
ผลไม้ที่ลึงชอบพอสมควร, เข้าไปในป่า โยนผลไม้ไว้เกลื่อนกลาด พอ
วานรเห็นผลไม้ก็ทั้งระฆัง, ฝ่ายหึงแพศยาดวยระฆังได้, รีบกลับเมือง,
ก็เป็นผู้ที่ประชาชนทั้งหมดยกย่องกันเท่านั้นเอง.

“เพราะฉะนั้น ข้าเจ้า (ทะมะนะกะ) จึงว่าเพียงแค่เสียง...ก็ไม่มีฟังกลัว;” ต่อนั้น ๒ สัตว์ก็นำสัญญาชีวิตมาให้พบกับสิงห์. ภายหลังสิงห์กับโคกีสนิทสนมกลมเกลียวเป็นมิตรกันในปีนั้นตลอดกาลช้านาน.

มาสมัยหนึ่ง สิงห์ผู้ภราดาของปิงคะละกะซื้อสัตว์พธกรรมมาหา. ปิงคะละกะรับรองโดยดีฉันญาติ แล้วออกไปฆ่าปศุสัตว์มาเลี้ยงดู.

สัญญาชีวิตเห็นดังนั้น แล้วถามว่า “เทวะ! สัตว์ที่ท่านจัดเข้ามาในวันนี้ เนื้อหายไปไหนหมด?”

ราชาตอบ “ทะมะนะกะ และกะระฎะกะเป็นผู้รู้เห็น.

สัญญาชีวิต- “ถ้าเช่นนั้น จะต้องถามดู ว่ายังเหลืออยู่หรือไม่?”

สิงห์หัวเราะตอบ “ป่านนี้ไม่เหลือแล้ว.”

สัญญาชีวิต- “เจ้า ๒ ตัวนั้น กินเนื้อหมดมากมายดังนั้นเทียวหรือ.”

ราชา- “ก็กินบ้าง, ให้ผู้อื่นบ้าง, สรุ่ยสร่ายเสียบ้าง. เป็นอย่างนี้แหละทุกวันมา.”

สัญญาชีวิต- “ทำไมมันจึงล่วงกระทำตามอำเภอใจโดยไม่ได้รับราชานุญาตดังนี้?”

ราชา- “มันเป็นเช่นนั้นเอง.”

สัญญาชีวิต- “เช่นนั้นก็ไม่บังควร. ท่านย่อมสอนว่า-

๙๐ ผู้ใด, เมื่อยังไม่แจ้งให้นายทราบก่อนแล้ว. ไม่ควรทำอะไรตามอำเภอใจ; เว้นไว้แต่กระทำเพื่อป้องกันเหตุร้ายของนาย.

๙๑ ข้าแต่ณฤบดี! อมาตย์ควรมีลักษณะเหมือนหมอน้ำฤๅษี: เวลารินออกแต่น้อย, เวลากรอกเก็บไว้ให้มาก; (ผู้กล่าวว่) ‘เป็นไรกับเวลาขณะเดียว’ เป็นคนหลง, ‘เป็นไรกับเงินเบี้ยเดียว’ เป็นคนไร้ทรัพย์.

๙๒ ผู้ใดค่อยเพิ่มพูน (พระราชทรัพย์) แม้เพียงกาคณิกเดียว

เสมอทุกวัน, ผู้นั้นเป็นอมตย์ที่ดียิ่งแท้. คลังย่อมเป็นหัวใจ
ของท้าวผู้มีพระคลัง, หัวใจเสียอีกยังมีใช้หัวใจ.

- ๔๓ อนึ่ง บुरुขผู้สิ้นทรัพย์แล้ว แม้ประพุดติชอบตามธรรมของสกุล
ก็ไม่เป็นที่น่าเชิดชูของใครๆ; แม้เมียของตนเอง เขาก็ออกหาก,
จะกล่าวไปโยถึงผู้อื่น?

และข้อต่อไปนี้เป็นความเสียสำคัญในรัฐภูประศาสน์ เชิญ

สดับ-

- ๔๔ ความฟุ่มเฟือย ขาดการสืบสวน กับการสั่งสมทรัพย์โดย
ผิดธรรม, การฉ้อโกงแห่งผู้ซึ่งอยู่ห่าง; เหล่านี้เรียกว่าลักษณะ
ร้ายแห่งคลัง.

- ๔๕ ไม่พิจารณาทางได้, จ่ายทรัพย์ตามอำเภอใจ; แม้เขาเป็นคนมี
ทรัพย์ปานท้าวกูเวร ก็จะต้องประพุดติตัวเป็นศรมณะ (ขอ
ทานเขากิน) โดยเร็ว."

สตัพพกรรมได้ฟัง จึงพูดขึ้นบ้าง: "ฟังก่อน, ภราดา!
ทะมะนะกะและกระฎะกะอาศัยทำการในท่านมานาน เป็นการยาธิการิ
(หัวหน้าการบริหาร) ในหน้าที่รักษาไมตรีและการสงคราม. อันผู้มี
อำนาจไม่ควรบรรจุการยาธิการิในตำแหน่งธนาธิการ (การคลังสมบัติ).
อีกประการหนึ่ง ขอแถลงข้อคติการยาธิการิ เกี่ยวกับประชาชนที่เคย
ได้ยินมาบ้าง:-

- ๔๖ พรหมณ, นักรบ, พงศ์พันธุ์, (๓ นี้) ไม่ควรยกย่องใน
ตำแหน่งอธิการ (เจ้าคลังสมบัติ), เพราะ- พรหมณไม่ยอม
ให้แม้แต่ทรัพย์ ซึ่งมีไว้สำหรับ (ใช้การ) นอกแต่ (จะให้ด้วย)
ไม่เต็มใจ.

- ๔๗ ใช้นักรบให้มีหน้าที่ในทรัพย์ ก็จะมีหุนหันชักกระป้อออกจัดการ,
พงศ์พันธุ์ (ซึ่งดำรงในตำแหน่งเจ้าคลัง) ก็จะมีกลืนสรรพสมบัติ
ไว้หมด โดยถือตนว่าเป็นญาติ.

- ๙๘ จิรวาท (ข้าแก่ได้รับหน้าที่) แม้กระทำผิดพลาด ก็ไม่มีใคร
หวาดกลัว ทำอะไรถือตามแต่ใจตัว (เพราะรู้นิสัยนายมานาน
แล้ว, เมื่อนายไม่ว่าเขา, ใครจะกล้าชม?).
- ๙๙ ผู้ซึ่งได้ทำความชอบไว้ เมื่อมีอำนาจ, ไม่ใคร่สำคัญใจซึ่งความ
ผิดของตน, นี่ก็ถือดีว่าทำประโยชน์แก่นายแล้ว, ก็คิดการฉ้อ
กระบัดทุกทางไป.
- ๑๐๐ อมาตย์ผู้เล่นหัวรู้ระแคะระคายสิ้นเชิงแล้ว (มักทำท่าอ้าโอง
เทียมท้าวพญา; เพราะ) เขามีความชินรู้ต้นลึกลอยเสมอนั้น ก็
มักมีแต่การดูถูกดูแคลนต่อเจ้าเป็นเทียงแท้.
- ๑๐๑ ผู้ประทุษร้ายลับหลัง มีความอดกลั้นคอย (กว่าจะมีช่อง) ได้
นับว่าเป็นผู้กระทำความพินาศให้ได้ทุกอย่าง. ในข้อนี้ก็มิ
ศกุนี และศักรินทร์ เป็นตัวอย่างทั้ง ๒.
- ๑๐๒ อมาตย์ทุกคนที่จะแต่งตั้ง ไม่ควรให้บริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์;
อุปเท่ห์ของนักรู้ กล่าวว่าฤทธิ (คือความเจริญทรัพย์) ย่อม
ย่อมนิใจของนรชนให้เป็นไปได้ต่างๆ.
- ๑๐๓ ไม่ยึดไว้ให้ได้ ซึ่งประโยชน์อันถึงแล้ว, หมุนเปลี่ยนทรัพย์,
คล้อยตาม (ใจนายเสมอ), เมินเฉย, ขาดวิจารณ์, (หมกมุ่นใน)
ความสนุก, เหล่านี้เป็นความพิบัติของอมาตย์.
- ๑๐๔ ลงโทษรับเสียบ้าง, หมั่นตรวจตราดูเสมอ, เลื่อนตำแหน่งบ้าง,
ย้ายหน้าที่บ้าง, นี่เป็นพระศาสนวิธีของท้าวพญาดำเนินแก
อมาตย์.
- ๑๐๕ อมาตย์โดยมาก ก็เป็นเสมือนผีอันบวมเต่ง; (เพราะ) ถ้าไม่บิบ,
ก็ไม่ขยอกเงินหลวงออกมาได้.

๓. มนตรีของทูลโยธิน ในเรื่อง พระนลคำหลวงฯ.

๔. มนตรีของท้าวหนท ใน ภาสกรวิเศษ.

๑๐๖ ควรถอดถอนอมาตย์ผู้รักษาคลึงของท้าวพญาให้บ่อยๆ, อันว่าผ้าอาบนํ้าบิดหนเดียว น้ำจะไหลออกมาหมดอย่างไร?

เมื่อทราบดังนี้ เราควรจัดการให้เรียบลงเสียสักคราวในเมื่อมีโอกาส."

ปิงคะละกะ- "จริงทีเดียว, ทั้งเจ้าจิ้งจอก ๒ ตัวนี้ไม่ค่อยยำเกรงคำสั่งของข้าเจ้า."

สัพพัตถกรรมเสริม"ดังนั้นยังไม่ควรละเลยเป็นอันขาด. เพราะ-
๑๐๗ แม้โอรส พระราชาก็ไม่ควรปล่อยปะให้ดื้อกระด้าง; (มิฉะนั้น) พระราชาจริงกับพระราชาที่เป็นพระรูปซึ่งเขาเขียนไว้จะผิดกันอย่างไร?

๑๐๘ สิริของผู้ถืออำนาจ มีแต่จะตกอับ, ไมตรีของผู้กลับกลอก (มีแต่จะวิบัติ), สกูลของผู้ไร้อินทรีย์อันเกิดความกำหนัด (มีแต่จะสิ้นศูนย์), ความดีของผู้ที่มากมูลไปด้วยโลก (มีแต่จะทำลาย), ผลแห่งความรู้ของผู้ประพศิตราย (มีแต่จะร่วงหล่น), ความสุขสบายสภณธ์ของคนตระหนี่ (มีแต่จะห่างเหิน), พระราชาที่มีอมาตย์โหลเล (ย่อมล่มจม).

๑๐๙ พระนฤปดีทรงปกปักรักษาประชากรประดุจบิดา ให้พ้นภัยจากดัสกร, จากเสวกามาตย์, จากศัตรู, จากผู้ที่ทรงโปรดปราน, และจากความโลภของท้าวเอง.

น้องเอ๋ย! ควรจะยึดคำพร่ำเตือนของข้าเจ้าเถิด. วันนี้เราก็กินอาหารแล้ว. เป็นแต่ขอแนะนำให้ตั้งสัจชีวกในโภชนาธิการ (ตำแหน่งเจ้าพนักงานกองเสบียง) เพราะเป็นผู้บริโภคนแต่ศัสยาหาร (คงไม่ต้องการจะฉ้อโกง)."

เมื่อได้จัดการตามที่แนะนำนี้แล้ว ปิงคะละกะและสัจชีวกต่างก็เลิกเกี่ยวข้องกับผู้อื่นทั้งหมด มีความรักใคร่สนิทสนมหาแก่กัน (ตลอดกาลยิตยาวมา).

ฝ่ายพระมนะกะและพระกระณะกะ ต่อมาไม่สามารถจะยกยอกอาหารได้ตามเคย มีความผิดเคื่องลง ต่างปรับทุกข์กันว่าทำอะไรดี.

พระมนะกะตัดสำนวน: “จะโคกไปทำไมนะ? นับเป็นความผิดของเรา (ที่ชักจูงเอาเข้ามาเอง) นี่. ความผิดซึ่งตนทำลงไปแล้ว ไม่ควรประทุษร้าย. ดังที่ว่า-

๑๑๐ ดูข้า เพราะสัมผัสรูปนางสุวรรณราชา, แม่สื่อ เพราะยอมให้มัดตนเองแทน, และพาลิชต้องการเอาดวงแก้ว ๓ คนนี้ ต้องรับทุกข์ เพราะความผิดของตนเอง.”

พระกระณะกะถาม นี่ความหมายว่ากระไร?”

พระมนะกะแถลงนิยาย-

นิยาย ๖

ท้าววิริวงกรมราช ผ่านสมบัติ ณ กรุงกาญจนปุระ วันหนึ่งกำลังธรรมาธิการ (เจ้าพนักงานแผนกตัดสินดูแลทุกข์สุขของราษฎร) นำตัวท่านกลับจะไปจะประหารชีวิต, มีชายพนจรถือเพศเป็นปริพาชก ชื่อกันทรปรเกตุพร้อมด้วยพ่อค้าอีกผู้หนึ่งเข้ามายึดชายเสื้อธรรมาธิการไว้, และพูด “ท่านไม่ควรประหารชีวิตชายคนนี้”

เจ้าพนักงานถาม “เพราะเหตุไร?”

กันทรปรเกตุตอบ “ขอให้ท่านฟัง;” และเขาก็ร้าย (โคลก ๑๑๐ ซึ่งขึ้นต้นว่า) “ดูข้า เพราะสัมผัสรูปนางสุวรรณราชา.”

เจ้าพนักงานฟังไม่เข้าใจ. ถามว่า “เรื่องอะไร” เพราะฉะนั้น

ปริพพาชกจึงเล่าเรื่องต่อไปนี้:-

ข้าเจ้าชื่อกันทรปรเกตุ เป็นโอรสของท้าวชิมูตะเกตุ กษัตริย์แห่งสัททหวิป. ครั้งหนึ่ง เมื่อข้าเจ้าอยู่ในเกลิกานนท์ (สวนสำราญ) พบพาณิขเรือผู้กลับมาจากทะเล, เขาเล่าให้ฟังว่า: ในวัน ๑๔ ค่ำ ณ กลางทะเลที่อยู่ใกล้ๆ ตรงเชิงซึ่งดูเหมือนเป็นต้นกัลปพฤกษ์ต่างๆ จะเห็นสตรีมีรูปเฉิดโฉม งามราวพระลักษมี ประดับกายด้วยเครื่องถนิมอาภรณ์อันมีค่า นั่งติดพันอยู่เหนือบัลลังก์ อันแพรวพราวไปด้วยรุ่งรัศมีแห่งเพชรพลอยเครื่องประดับ. เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงให้พ่อค้าทางทะเลพาไปยังที่นั้น. เมื่อไปถึงก็ได้เห็นจริงสมดังที่เขายกทุกประการ. ให้บังเกิดความเสน่หารักใคร่ในนางงามผู้นั้นนัก, เหลือที่จะยังสติไว้ได้, จึงกระโดดลงไปในทะเล; พอผุดขึ้น, รู้สึกว่าตัวมาอยู่ที่เมืองกนก (คือเมืองทอง), เห็นนางงามคนนั้นเองในปราสาททอง นอนอยู่ด้วยท่วงทิดังที่เห็นมาก่อนนั้น. เหนือบัลลังก์อันวิจิตร งดงามด้วยมุกดาหาร มีนางวิหยาธรินงเยาว์อันแรกรุ่งสง่าโฉมเป็นบริวารแวดล้อมคอยปฏิบัติ พอเห็นข้าเจ้าเข้าไป, นางใช้ให้หญิงบริวารออกมาเชิญให้ไปหา ข้าเจ้าถามว่า นางงามนั้นคือใคร? หญิงบริวารนั้นอธิบายว่า “นั่นคือพระนางรัตนมัญชรี (=พวงแก้ว) ธิดาของท้าวกันทรปรเกลิจักรพรรดิราชแห่งพิทยาธร. นางได้ปฏิญาณไว้ว่า แม้บิดานางไม่อยู่ที่ใด จะยอมแต่งงานกับชายคนแรกที่มาเห็นเมืองกนกนี้;” (ข้าเจ้าได้ฟังก็มี ความพอใจ), และในไม่ช้า ได้แต่งงานกับนางงามนั้นด้วยพิธีคานธรรพวิวาห์^๕ ครั้นกระทำคานธรรพวิวาห์สำเร็จแล้ว, ข้าเจ้าสมสู่อยู่กับนางเป็นผาสูกมาโดยเวลาช้านาน, (ที่ในปราสาทนั้นมีรูปนางวิหยาธรี ชื่อ สุวรรณเรขา) ซึ่งวันหนึ่งภริยาข้าเจ้าได้บอกให้ทราบเป็นความลับว่า “ฉันขอเตือนไว้: อย่าถูกต้องรูปนางสุวรรณเรขาเป็นอันขาด, ส่วนสิ่ง

๕. ดูเชิงอรรถ ๑ หน้า ๖๑ ภาสกรวิสาร ศ.ศ. ๒๔๖๒.

อื่นทั้งสิ้นไม่หวงห้าม.” (ข้าเจาก็ไม่จะต้องรูปนั้นล่วงมาได้หลายเวลา). แต่ภายหลัง ทนความประหลาดใจไม่ได้-ให้อยากจับดูเป็นกำลัง, จึงเข้าไปลองจับรูปนางสุวรรณเรา, แต่พอจับเข้า นางนั้น (แม้เป็นเพียงรูป) ก็เย็นปัทมาทอออกมาถึงข้าเจ้าโดยเร็ว! ข้าเจ้าเลยกระเด็นกลับมายังเมืองสุหรัต.

ตั้งแต่นั้นมา ข้าเจ้า (มีความเสียใจ) ถือเพศเป็นปริพาชกโซ เทียวพเนจรไปในภูมิพิภพ, เมื่อมาถึงนครนี้เวลาจวนค่ำได้เข้า (ขอพักอาศัย) นอนในบ้านของชายเลี้ยงจัว, ได้เห็น (เรื่องต่อไปนี้); ตอนเย็นชายเลี้ยงจัวกลับจากทำงาน มาเห็นภริยาของตนนั่งสนทนากับหญิงสื่อผู้ภริยาของช่างกลบก; ชายเลี้ยงจัว (มีความโกรธ) จึงตีภริยาและมัดไว้กับเสา, แล้วตนก็เข้านอน. ตกเที่ยงคืนหญิงสื่อภริยาช่างกลบก (ที่เป็นใจชักสื่อภริยาชายเลี้ยงจัวให้แก่อู) กลับมาหาภริยาชายเลี้ยงจัว, และบอกว่า “บัดนี้ ผู้รักคิดถึงเจียนใจจะขาด; ขอให้รีบไปหา. ฉันจะให้มัดตัวฉันไว้กับเสาแทนกว่าหล่อนจะกลับมา.” หญิงทั้ง ๒ ได้ทำตามที่ได้ตกลงกันไว้ ชายเลี้ยงจัวตื่นขึ้น, ร้องตะโกนถามภริยาว่า “ทำไมถึงไม่ไปหาไอ้คูเล่า?” หญิงสื่อไม่ตอบ, ชายเลี้ยงจัว (บันดาลโทสะขึ้นมาก) จึงพูด “มึงนะ มันหยิ่งมาก จึงไม่บอกกู.” ว่าแล้ว ชายใจร้ายเข้าใจว่าภริยาตน, ฉวยได้มีดออกไปเชือดจมูกหญิงสื่อนั้นขาด. แล้วกลับเข้ามานอนหลับอย่างเดิม. ต่อมาไม่ช้า ภริยาชายเลี้ยงจัวได้สนทนาสมาคมกับอู แล้วกลับมากระซิบถามหญิงสื่อโดยเร็วว่า “แม่มหาจำเริญ! มีเรื่องอะไรบ้าง?”

หญิงสื่อตอบ “ดูหน้าฉันบ้างซี!” เพราะฉะนั้นภริยาชายเลี้ยงจัว (จึงรีบแก้มัดภริยาช่างกลบกออก, และ) ให้มัดตนเข้าไว้กับหลักเดิม, ฝ่ายภริยาช่างกลบก ฉวยได้ขึ้นจมูกที่ขาดกลับไปบ้าน.

รุ่งเช้าตรู่ ช่างกลบกสั่งให้ภริยาหยิบกล่องมิดโกนมาให้ เพื่อออกไปหากินตามบริเวณเมือง; นายเมียไม่สั่งให้ทั้งหีบ, แกล้ง

หยาบมิดโกนให้แต่เล่มเดียว.ช่างตัดผมฉุนขึ้นมาขว้างมิดโกนไปทางภริยา. นางเมียบ้าง (เอามือขึ้นปิดหน้าทันที, ทำกิริยาเป็นเจ็บ, และ) ร้องขึ้น “นี่ทำไมจึงตัดผมฉุน? ไม่ได้ทำอะไรให้สกนดิเดียว:” ว่าแล้วก็ไปร้องทุกข์ต่อท่านธรรมาธิการ (=สุภา).

จะกล่าวถึงภริยาชายเลี้ยงจัว: เมื่อผัวชักใช้ไล่เลี้ยงตน (ถึงเรื่องที่ทำโทษเมื่อคืนนี้), แสร้งทำพูดว่า “เจ้านะ ช่างชั่วชาติจริง ๆ, ใครหนอสามารถทำข้า ซึ่งประพฤติดัวบริสุทธิ์ที่สุด ให้เสียโฉมได้? เทพประจำโลกทั้ง ๘^๖ ย่อมเล็งเห็นแจ้งในความประพฤติดัวของข้า. เพราะ-๑๑๑ พระอาทิตย์, และพระจันทร์, ลม, และไฟ, ฟ้า, ดิน, น้ำ ห่วงใจ, และพญายม, วัน, และคืนสนธยาทั้ง ๒ (เช้าและเย็น), และพญาธรรมราช (ความยุติธรรม): เหล่านี้แหละ ย่อมทราบความประพฤติดัวของนรชนโดยประจักษ์.

เดชะ ถ้าวัวเจ้าเป็นหญิงบริสุทธิ์ ใจมั่นไม่ทิ้งสามีของตน ไม่รู้จักชายอื่น แม้แต่นึกฝันว่าได้สมาคมกับชายอื่นก็ไม่มีแล้ว จงอาเพศให้หน้าของข้าเจ้าอย่าเป็นอันตรายเลยสกนดิเดียว พัว!” ชายเลี้ยงจัว (ได้ยืนสัถย์อธิษฐาน) จึงจุดไฟมาพิจารณาดูหน้าภริยา, เห็นมีจมูกอยู่จะแจ้ง, ก็คุกเข่าลงที่ข้างเท้านางเมีย, ตะบอมกอดด้วยความรัก, ขอบมาโทษ.

ส่วนนายพาณิขที่ยืนอยู่นี้ เชิญฟังเรื่องของเขาด้วย. เขาออกจากบ้าน, เดินทางจากประเทศแถบภูเขามลย์^๗ ๑๒ ปี, มาถึงเมืองนี้, ไปขออาศัยนอนบ้านหญิงแพศยา. ที่เหนือบานประตูบ้าน มีรูปไฟดาล^๘ แกะด้วยไม้ บนหัวติดดวงแก้วอันมีค่า, นายพาณิขเห็นของมีราคา ก็

๖. โลกบาล; ดูในพระราชนิพนธ์ เรื่อง ศกุนตลา ในหน้า ๑๑๘.

๗. เทือกเขาในแคว้นมลพารา (ดูในเรื่อง พอลคอน พ.ศ. ๒๔๖๑) ด้านตะวันตกของทักซิณเทศภูเขานี้มีไม้จันทน์มากจึงนิยมกันว่าเป็นที่รันทมนำอยู่

๘. ดูเชิงอรธ ๒ หน้า ๑๐๒ นิยายเบงกาลี พ.ศ. ๒๔๖๐ ๖

เกิดโลกเจตนาอยากได้ขึ้นมา;^๙ เพราะฉะนั้น พอตกเวลาเที่ยงคืนจึงลุกขึ้น, ย่องไปที่ประตูเพื่อจะดูให้ทราบว่ามีราคามากเท่าไร, เอามือเอื้อมไปที่ดวงมณีและคร่ำเอามาโดยแรง; ทันใดนั้น ก็ถูกมือไพตาล ซึ่งมีสายกลอยู่ภายใน ฉวยเอาตัวบีบไว้แน่น, จนทนไม่ไหว ต้องร้องส่งเสียง (ขอความช่วยเหลือ). หลิงแพศยา (เจ้าของบ้าน) ตื่นขึ้น, (เห็นไพตาลจับนายพานิชไว้) จึงพูด “อ้อ! ลูก, ถ้าเช่นนั้นคงมาจากประเทศทางกุเขามลย์ เพราะฉะนั้น จงมอบเครื่องเพชรพลอย (ของท่าน) ทั้งหมด. ถ้าท่านไม่มอบสิ่งของนั้นๆ ให้, ปิศาจก็จะไม่ปล่อยท่านให้หลุดไปได้.” เหตุฉะนี้ นายพานิชก็จำใจต้องมอบสิ่งของที่ตนมีมาทั้งหมดให้ไป (จึงพ้นอำนาจปิศาจมาได้) และบัดนี้ นายพานิชจึงเสียทรัพย์สมบัติจนหมดตัว, มาเข้าเป็นพวกเดียวกันกับข้าเจ้า.

“เมื่อฟังปากคำตลอดแล้ว.” (พระมณเฑาะระเล่าต่อไป): เจ้าพนักงาน จึงทำโทษผู้กระทำความผิดตามโทษานุโทษทุกคน: คือโกณम्मภริยาช่างกลบก-เนรเทศภริยาชายเลี้ยงวัว-ปรับนางกุกุณินแพศยา, และนายพานิชนั้นได้ทรัพย์ของตัวเองกลับคืน.

เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงว่า ‘ดูข้า เพราะสัมผัสรูปนางสุวรรณเรขา ฯลฯ (๑๑๐).’ จากเรื่องนี้ (จะเห็นได้ว่า) เป็นความผิดเราทำเอง, จะเสียใจในเรื่องนี้ก็ป่วยการ,” เมื่อตรองอยู่สักครู่ (พระมณเฑาะระพูดเพิ่มเติมว่า) “อย่างไรก็ดี, เพื่อน! ข้าเจ้ารีบร้อนให้ทั้ง ๒ (นายเรากับโค) เป็นมิตรภาพกันได้แล้ว, ก็ต้องหาอุบายทำลายมิตรภาพนั้นเสียให้เหมือนกัน. เพราะ-

๑๑๒ คนฉลาดคล่องแคล่ว สามารถประดิษฐ์สิ่งแม้ไม่จริงให้เห็นเป็นจริงได้: ดุจช่างวาดที่ฉลาดอาจเขียนรูปในพื้นที่ราบแบนให้คนเห็นเป็นสูงๆ ต่ำๆ ไปได้.

๙. “พานิชขมิณีสัยโลกิโนธนสมบัติ” - หน้า ๕๗ กภาสวัสดิศาสตร พ.ศ. ๒๔๖๐.

๑๑๓ ผู้ใดใจไม่งวงวายในเหตุการณ์ แม้เกิดขึ้นในปัจจุบันทันด่วน, ผู้นั้นลุล่วงเหตุขัดได้; เสมือนภริยาแห่งคนเลี้ยงโค กับชายชู้ ๒ คน”

กะระภูกะถามว่า “เรื่องเป็นอย่างไร?”

ทะมะนะกะจึงเล่าคดี:-

นิยาย ๗

ในเมืองทวาราวดี มีหญิงภริยาเลี้ยงโคผู้หนึ่งใจโลเลไม่
ซื่อตรง: ประพฤติทุจริตกับทณนายกแห่งนิคมนั้นและบุตรของเขา.
เพราะท่านแสดงว่า-

๑๑๔ ธรรมดาไฟ ย่อมไม่พัวพันไม้เชื้อ, ทะเลใหญ่ไม่ปรากฏว่าเปื่อน้ำ;
มฤตยูไม่เคยอิมหน้าประสาส์ตว์ นางผู้งามจรัสก็ไม่รู้สึกจิตใจ
ในผู้ชาย.

๑๑๕ ด้วยการป้อยอให้ ก็ไม่ได้, ด้วยการยกย่อง ก็ไม่ได้, ด้วย
การอ่อนโยน ก็ไม่ได้, ด้วยการเอาใจ ก็ไม่ได้, ด้วยการทำโทษ
ก็ไม่ได้, ด้วยกฏข้อจรรยา ก็ไม่ได้ทั้งนั้น (ซึ่งสำหรับจะเป็น
เครื่องทำให้หญิงอยู่ในความซื่อสัตย์; แท้จริง) สตรีชั่วโดยประ
การทั้งปวง.

๑๑๖ สามีผู้มีคุณสมบัติ: ประกอบด้วยความดีมีเกียรติยศ, รูปร่างงาม,
มีความชำนาญในเรื่องรัก, มีทรัพย์สมบูรณ์, และรุ่มรวย-
หญิงยังทั้งริดเสียได้พลัน, แร่ถลันไปคบชายจร อันปราศจาก
คุณความดีน่ารักใคร่ในตัวและอื่นๆ.

๑๑๗ แนนอนที่เดียว, นารีแม่นอนสบายบนที่นอนซึ่งปักลวดลาย ก็ไม่รู้สึกรังเกียจเท่ากับความบันเทิงร่วมเรียงกับชายคู่รักแปลกหน้า, แม้พื้นจะเพียงลาดด้วยหญ้าคาหรืออะไรเช่นนั้น.

คราวหนึ่ง ภริยาคนเลี้ยงโคกำลังนั่งร่ำนมัยอยู่กับบุตรแห่งทนต์นาย, ๑๐ ตัวนายทนต์นายเองก็มาหาด้วย นางเห็นนายทนต์นายมา, เมื่อช้อนบุตรของเขาไว้ในฉางแล้ว, ก็ออกมาต้อนรับภริยากับทนต์นายกันเดียวกับลูกของเขา, ระหว่างนั้น คนเลี้ยงโคผู้ภักศากลับมาจากทุ่งนา พอนางเห็นสามี ก็บอก "ทนต์นายขา! ท่านจงฉวยไม้ ทำที่เป็นโกรธ รีบออกไปเสียเดี๋ยวนี้." เมื่อทนต์นายทำตามนั้นแล้ว, คนเลี้ยงโคก็มาถึงที่นั่น, ถามภริยาว่า "นี่ทนต์นายเข้ามาด้วยธุระอะไร?"

ภริยาตอบ "ก็ไม่ทราบ, โกรธลูกชายด้วยเรื่องอะไรมานะแหละ: ลูกชายกลัวหนีมาขออาศัยที่นี่, ฉันช่วยซ่อนไว้ในฉาง, พ่อของเขามาตามหาที่นี่ไม่พบ, จึงโกรธจนอ่านกลับไป." แล้วนางนำตัวลูกทนต์นายออกมาจากฉางให้ดู. ท่านจึงว่า-

๑๑๘ สตรีย่อมทราบกันแล้วว่า มีอาหาร ๒ เท่า, มีเซวาร์ปัญญาแบบยล ๔ เท่า, และเล่ห์กลมายา ๖ เท่า, กามราค ถึง ๘ เท่า.

เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงพูด "ผู้ใดไม่จงงวยในเหตุการณ์ แม้เกิดขึ้นในปัจจุบันทันด่วน ฯลฯ (๑๑๓)."

กระแจะกะกล่าว "ที่พูดนี้ ก็จริงอยู่ แต่ทำอย่างไรความรักใคร่ อันเกิดขึ้นเป็นนิสัยสนิทสนมกลมเกลียวกันแน่นแฟ้นมากของทั้ง ๒ นี้จึงจะแตกกันได้?"

ทะมะนะกะตอบ "คิดหาอุบายซี. ท่านย่อมว่า-

๑๑๙ ถ้าจะชมเอาด้วยผลการ และทำอำนาจมีสำเร็จไซ้, ท่านให้

เปลี่ยนวิธีใช้เป็นกลอุบาย, (แบบอย่าง) นางกา กระทำให้งู
เห่าหม้อถูกฆ่าตายด้วยสร้อยทอง."

กระแนะกระถาม "เรื่องเป็นอย่างไร?"

ทะมะนะกะจึงแสดงเรื่อง:-

นิยาย ๘

กา ๒ ผัวเมีย อาศัยอยู่บนต้นไม้. งูเห่าหม้อตัวหนึ่ง อาศัย
อยู่ในโพรงต้นไม้ นั้น เลี้ยงชีพโดยกินลูกกาเป็นอาหาร. ครั้นถึงเวลาฟัก
ไข่อีก นางกาปรารถนุชกะผิวว่า "สวามิน! เราควรจะทำต้นไม้ไป (จัด
การหาที่อาศัยใหม่); ด้ราบโคงูเห่าหม้ออยู่ที่นี้, ลูกเราคงจะไม่มีวันเป็น
ตัวเลย. เพราะ-

๑๒๐ ภริยาใจร้าย-เพื่อนใจคด-บ่าวตอบวจา (ด้วยใจทนง) -อยู่
ในบ้านซึ่งมีงู. เหล่านี้ คือตัวมฤตยูโดยไม่ต้องสงสัย.

กาผัวตอบ "เมียจ๋า! เรื่องเหล่านี้ อย่าเพิกทอดอาลัยเสียที
เดียว. เราได้รับมหาภัยจากงูนั้นทุกคราวมาพอแล้ว, คราวนี้ จะไม่ลด
รามันละ."

เมียถาม เออ, ท่านจะสามารถพจญกับไอ้งูเห่าหม้อมีกำลัง
ตัวนั้นได้อย่างไร?"

กาผัวว่า "เรื่องเท่านั้นหล่อนไม่ควรวิตก. เพราะ-

๑๒๑ ผู้ใดมีปัญญา, ผู้นั้นก็มีกำลังแหละ; ผู้ไร้ปัญญาจะหากำลังมา
จากไหน? จงดูสิงห์ทรงตน เลยต้องแพ้กระต่าย."

นางกาถาม "เรื่องเป็นอย่างไร?"

กาฬุจิงบรยาย:-

นิยาย ๙

สิงห์ชื่อทูลทนต์ อยู่ที่ภูเขามันทร, มันจับสัตว์ในบริเวณ
เขานั้นกินเป็นอาหารเสมอ. ภายหลังปศุสัตว์ทั้งหลายพร้อมใจกันเข้าไป
วิงวอนสิงห์ว่า “ทเวะ! โฉนพระบาทพระเป็นเจ้าจึงประหารสัตว์เสีย
คราวละมากๆ? แท้จริงพวกข้าเจ้าก็เป็นอาหารของท่าน, ข้าเจ้าจักนำมา
ถวายวันละตัวทุกวันไป.”

สิงห์รับว่า ถ้าพวกท่านปรารถนาดังนั้น, ก็ตามใจ,” ตั้งแต่
นั้นมา สิงห์ก็ไม่ต้องออกแรงไปจับสัตว์อีก, อยู่กับที่ คอยนอนกินเหยื่อ
ที่สัตว์ป่าส่งมากันลวันละตัวเรื่อยไป. มาวันหนึ่งถึงคราวของกระต่าย
แก่, มันคิดว่า-

๑๒๒ เพราะความกลัวหวังมีชีวิตอยู่ จึงพินอบพิเทาเคารพ, ก็เมื่อ
เราจะต้องถึงเบญจภาพแน่แล้ว, ธุระอะไรจะนอบน้อม
ยำเกรงต่อสิ่งนั้น?

เพราะฉะนั้นเราจะเข้าไปหาอย่างสบายไม่รีบร้อน. ฝ่ายสิงห์
(คอยนาน) หิวจัดขึ้นมา, ก็โกรธ, จึงตวาดว่า “มึงไปเมื่อยล้ามาจากไหน
จึงมาช้านัก?”

กระต่ายตอบ “เป็นเพราะเมื่อเดินมาตามทางได้ถูกพญา
สิงห์กักตัวไว้, และบังคับให้สบลให้ข้าเจ้ากลับไป. เหตุฉะนี้ ข้าเจ้าจึงมา
ทูลเจ้านายให้ทรงทราบในเรื่องนั้น, แล้วแต่จะโปรด.”

สิงห์โกรธตวาดถาม “พาไปชี้ไอ้ชาติระยำที่เจ้าพูดนี้ว่ามัน

อยู่ที่ไหน?

เมื่อกระต่ายบอกว่า “ขอให้พระบาทพระเป็นเจ้าเสด็จตามมานี้แลดูเอง.” แล้วก็ชี้ให้สิงห์ดูรูปตนเอง ซึ่งฉายอยู่ที่น้ำในสระ. สิงห์ (ชะโงกมองลงไปเห็นเงาของตนในน้ำ. สำคัญว่ามีคู่แข่งอำนาจอีกตัวหนึ่ง, เต็มด้วยความหยิ่ง ก็) บันดาลโทสะประกอบด้วยโมหันธ์ กระโดดลง (ในบ่อจะพินาศคู่ปรีภักษ์), เลยถึงเบญจภาพ.

กาผู้กล่าวต่อ: “เหตุดังนี้ เราจึงว่า ‘ผู้ใดมีปัญญา ฯลฯ (๑๒๑).’”

นางกาว่า “ได้ฟังจบแล้ว; จะคิดอ่านประการไรเล่า?”

กาพัวแนะนำ “เมียรัก! ที่ใกล้ต้นไม้เรามีบ่อแห่งหนึ่ง ซึ่งโอโรสภษัตริย์มาสรงน้ำเสมอ, และมักทอดสร้อยทองคำวางไว้ที่แผ่นหิน. เจ้าต้องโฉบเอาสร้อยนั้นเมื่อเวลาพระราชบุตรสรงน้ำอยู่. เามาวางไว้ในโพรงไธ้ธมน์.”

ต่อมาวันหนึ่ง พอพระราชบุตรเสด็จมาสรงน้ำ ทรงเปลื้องสร้อยทองคำวางไว้บนหิน. นางกาทำตามอุบายนั้นสำเร็จ. ฝ่ายงูก็ถูกราชบุรุษมหาดเล็ก ซึ่งค้นหาสร้อยทองคำพบตัวฆ่าเสีย.

หะมะนะกะพูดต่อ “เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงว่า ‘ถ้าจะชมเอาด้วยผลการ และทำอำนาจมีสำเร็จไซ้.’ (๑๑๙) ฯลฯ”

กะระภูกะสอดคล้องว่า “ถ้าดังนั้น, จงไปหา (เจ้า) เกิด, ขอให้หนทางดำเนินการจงมีความสัมฤทธิ์ด้วย.”

ครั้นหะมะนะกะเข้าไปหาปิงคะละกะ, ก็ประณมน้อมแล้วพูด “ทเวะ! ข้าเจ้าสังเกตเห็นเหตุร้อนนำวิตกมากประการหนึ่ง, จึงมาขอเสนอแด่พระบาทพระเป็นเจ้า. เพราะ-

๑๒๓ เมื่อเกิดอันตราย, หรือดำเนินทางผิดก็ดี, และเมื่อเวลามีช่อง (สำหรับนำประโยชน์มา) จะพลันล่วงเลยไปเสียก็ดี; นรชนผู้มีอนุกุล, แม้ใจไม่ทันถาม, ก็ควรเสนอข้อแนะนำอันเป็นประโยชน์

ให้.

๑๒๔ พระราชาเป็นเหมือนภาชนะรับโภคสุข, มนตรีเป็นดุจภาชนะรองรับราชกิจ; เมื่อการณของพระเป็นเจ้าเสียหายพลาดพลั้งลง, ผู้ที่ต้องรับตำหนิก็คือมนตรี.

หนทางที่ท่านนิยามกำหนดไว้สำหรับอมาคย์ มีชัดเจนอยู่
อย่างนี้-

๑๒๕ เป็นข้าท่าน ควรสละชีพหรือยอมบั่นเคียร ดีกว่านั่งดูตาย
ปล่อยให้ผู้ทรยศประทุษร้ายต่อเจ้า."

ปิงคะละกะถามด้วยความกรุณาว่า "เรื่องอะไรที่เจ้าพูดแก่
เรานี้?"

ทะมะนะกะตอบ "เรื่องคือ บัดนี้ สัณฺฑชิวกแสดงกิริยา
มารยาทอันไม่บังควรต่อพระบาทพระเป็นเจ้า, ขึ้นต่อหน้าข้าเจ้า ยิ่งวาง
หยิ่งกลักล้าว่าจากหมิ่นพระศักดานุภาพทั้ง ๓ ประการ, กระทั่ง
ทะยานอยากจะได้ราชย์มาเป็นของตัว."

ปิงคะละกะได้ฟัง ให้รู้สึกunamiในใจและตะลึงยืนอ้าอึ้งอยู่.

ทะมะนะกะพูดต่อไป: "ทเวะ! พระบาทพระเป็นเจ้าทรง
ทอดถอนข้าราชการเดิมเสียหมด, และตั้งให้สัณฺฑชิวกเป็นผู้สำเร็จราชการทั้ง
สิ้น. ข้อนี้ให้โทษมหันต์. เพราะ-

๑๒๖ พระศรี (คือพระนางสมบุรณ์โชค) ต้องยันบาทของตน เพื่อ
พะยุงมนตรีผู้รุ่งเรืองสง่าศักดิ์ และพระเจ้าแผ่นดิน; แต่
สภาพของพระนางเป็นสตรีเพศ เกินสามารถที่จะแบกทั้งข้า
ทั้งเจ้าให้คงวัฒนาไปไหน, อย่างไรเสีย ก็ต้องปล่อยให้ตกต่ำ
ลงฝ่ายหนึ่ง: ไม่ช้าก็เจ้า.

๑๒๗ เมื่อพระภูปดีทรงตั้งมนตรีให้เป็นเอกในแผ่นดินท่าน, ความ
เมาอำนาจก็สรวนเข้ามาสิงมนตรีนั่น เพราะระเริงหลง; แล้วก็
ฮึกเหิมทรงด้วยความมั่งงายเหตุเมาอำนาจ, ครั้นเกิดจิตคิด

เหม็นขึ้น ก็ยังแต่จะเอื้อมเอาไอศูรยราชย์ เพราะความกำเริบที่จะตั้งตน, อาศัยความกำเริบรณเช่นนั้นเป็นมูล ในที่สุดเขาก็เลยประทุษร้ายพระนฤบดีเสียเท่านั้น.

๑๒๘ อันว่า ชาวที่เจือพิษ-พันธุ์โยกคลอน-อมตย์ที่ชั่วร้าย: ต้องถอนทำลายเสียให้สิ้นเชิง จึงเป็นสุข.

๑๒๙ ท้าวพญาองค์โตมอบหมายอายัดราชลักษณะคือไอศวรยชาติปัตย์ แก่อมตย์เสียหมดแต่ผู้เดียว; พระภูบาลองค์นั้น, ครั้นอมตย์นั้นพิบัติแล้ว, ก็จะซบเซาสิ้นท่า, ดุจคนตาบอดไร้คนจูงฉะนั้น.

อันสัจยชนกนั้นย่อมประพติน้ำที่สรรพการณ์ตามอำเภอใจ. ในประเทศนี้พระบาทพระเป็นเจ้าก็มีอานุภาพสิทธิ์ขาดคืออยู่แล้ว (ไม่ควรมอบอำนาจให้ผู้อื่นอีก). แต่ข้อนี้ ข้าพระบาทเจ้าก็ย่อมทราบมาด้วยความชำนาญขึ้น เพราะ-

๑๓๐ นรใดไม่ปรารถนาโภคทรัพย์, นรชาติชนิดนั้น ย่อมไม่มีในโลก; (เปรียบเหมือน) ภริยาเขอันสาวสวยคนใดไม่รู้จักชะม้ายชายดาต, (ผู้นั้นจักเป็นมนุษย์ที่มีวิญญานได้) ดังฤฯ?"

ราชสีห์ตรึงตรองลึกครู่, แล้วพูด "สหาย! (ที่เจ้าชักอ้างนี้อาจเป็นไปได้). แม้ฉะนั้นเรากับสัจยชนกได้มีความสนิทเสน่หากันมาก. จงเห็นเถิด-

๑๓๑ สหายใด แม้จะมีกระตบกระทั้งพลังผิดกันบ้าง, แต่ส่วนที่เป็นที่รักยังคงเป็นที่รักอยู่: เปรียบเหมือนร่างกายเรา, แม้เป็นมลทินด้วยความบกพร่องไม่รู้สิ้นสุด^{๑๑} แต่ใครเลยจะไม่รักของตน?

๑๓๒ สหายที่รักใดแม้กระทำการที่ไม่ถูกใจไม่น่านิยมให้หลายประการ, ฉะนั้น เขายังคงเป็นสหายที่รักอยู่นั้น; ไฟแม่ไหม้พระราช

๑๑. มอธบายพิสดารใน "การชำระให้บริสุทธิ์" หน้า ๔๖๑ ภาคผนวกแห่งนิยายเบงกาลี พ.ศ. ๒๔๖๐.

มนเทียรมหาศาล, แต่ใครเล่าจะสิ้นความนิยมในพินัน?”

ทะมะนะกะคำน “พระอาชญาไม่พินเกล้าฯ ข้อนั้นก็ยังไม่
วายเสีย. เพราะ-

๑๓๓ พระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตรเป็นพิเศษในผู้ใด; ไม่ว่าจะเป็น
พระโอรส-อมาตย์-หรือคนต่างด้าว: โสคลาย่อมสะพรังสู่ผู้นั้น.
พระบาทพระเป็นเจ้า ฟังหมายความข้อนี้ไว้:

๑๓๔ สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล, แม้ไม่ต้องใจ, ก็ยังเกิดผลนำความ
สุขมา; ณ ที่ใด มีผู้กล้าพูดและผู้เชื่อฟัง (ต่อสิ่งชนิดนั้น).
การสำรวจผลย่อมมาสู่ในที่นั้น.

บัดนี้ พระบาททรงถอดถอนข้าเก่าออกหมด, ยกผู้ต่างแดน
ให้เป็นใหญ่เหนือพวกเก่า, นี้ หาชอบด้วยธรรมไม่. เพราะ-

๑๓๕ ผู้เป็นใหญ่ ย่อมไม่ควรเกื้อกูลคนต่างเมืองโดยอ้างเหตุว่า
ข้าหลวงเดิมกระทำผิด; เพราะผู้อื่นที่จะทำความเสียหายต่อ
ราชสมบัติ (โดยแพร่พรายความลับ) นอกจากคนนั้นแล้ว จะ
มีใคร?”

ราชสีห์ท้วง “ตามที่เจ้าพูดนี้ ฟังคู่ศจรย์นัก! สัตว์ชิวกัน
เราเป็นผู้ลั่นวาจาทอภัย และตั้งแต่งให้มิเกียรติดียศสูง. เจ้าจะหมาย
ความว่า เขาคิดกบฏต่อเรา ดั่งนั้นหรือ?”

ทะมะนะกะตอบว่า “ขอเดชะ-

๑๓๖ อันว่าทุรชน, ถึงจะให้ยศบรรดาศักดิ์สูงเพียงไร, ย่อมคงลงไป
สู่ปรกตสันดานเดิมของตน; ไม่ผิดกับทางสุนัข ซึ่งถึงจะเข้า
เครื่องดัดขัดน้ำมันขโลมสักเท่าไร มันไม่หายงอ.

๑๓๗ ธรรมดาว่าทางของสุนัข แม้จะถูด้วยน้ำมันรดไว้ด้วยผ้าตั้ง ๑๒
ปี, แต่พอแก้ออกมันก็กลับงอตามธรรมชาติเดิมของมัน.

๑๓๘ การพอกพูนหรือยกย่อง จะสามารถทำให้คนใจกระด้างยินดี
จากไหนได้? ต้นไม้พิษ, ต่อให้ได้น้ำอมฤตมารด, ที่จะออกผล

อันเอมโอช ย่อมไม่มีเสียเลย.

เพราะฉะนั้น ข้าเจ้ายังขอกล่าว (ตามความเดิม) อยู่ว่า-

๑๓๙ เมื่อเห็นความพิบัติจะตกแก่ผู้ใด, ถึงเขาจะไม่ขอร้อง, ก็ควร
กุลบุตรจะอนุกุลบอกเล่าให้รู้ตัว; นั่นเอง เป็นธรรมสมบัติของ
ผู้ดีทั้งหลาย, มิฉะนั้น ก็เป็น (จรรยา) ของคนชั่ว.

อนึ่งโสด ท่านย่อมว่า-

๑๔๐ ผู้ใด ป้องกันให้พ้นภัย, ผู้นั้น มีความกรุณา, อันนั้นเป็นกรรม
(ของเพื่อน) ที่ปราศจากตำหนิ; นางใด อนุวรรตน์ตามฉันทะ
ของสามี, นางนั้น เป็นสตรี (ผู้ภริยา) แท้; ผู้ใด อันนัก
ปราชญ์ยกย่อง, ผู้นั้น เป็นบัณฑิต; ธรรมชาติใด ไม่ให้เกิด
ความมัวเมา, ธรรมชาตินั้น เป็นศรีสมบัติ; ผู้ใด พ้นความ
กระสันทะเยอทะยาน, ผู้นั้น เป็นคนมีสุข; ผู้ใด ไม่มีความ
คดค้อม, ผู้นั้น เป็นมิตรแท้; ผู้ใด ไม่ถูกอินทรีย์ของตนบั่น
ให้เสีย (คือรู้ว่าไม่ดี ยังขึ้นอยากประพฤติโดยเข้ากับตัว), ผู้นั้น
ท่านสรรเสริญว่า เป็นชายชาติ.

ถ้าพระบาทเจ้ายังเฝ้าในข่ายความจำนองร้ายของสัญชีว^{๑๒}
ทั้งที่ทรงทราบลู่วางของมันติแล้ว, ยังไม่ผละกลับ; ภายหลังจะโทษ
อมาตย์เช่นข้าพระบาทไม่ได้. อีกประการหนึ่ง-

๑๔๑ พระนฤปราชติดข้องในกามสมบัติ หาทรงรู้ค่าแห่งราชกิจ
หรือหิดานุหิตประโยชน์ไม่, โปรดแต่ประพฤติตามอำเภอ
พระประสงค์ มัวเมาระเริงหลงราชหฤทัยดุจช้างตกมันอัน
เหลือขอ: ภายหลัง เมื่อใดพระองค์ซึ่งถูกความเพลินหลงเข้า
ครอบงำ ตกต่ำลงในเหวแห่งความโศกคัลลย์, เมื่อนั้น ก็จะทรง
ขัดโทษในอมาตย์; หาหวนระลึกว่า เป็นความเหลวไหล

๑๒. ฎีกาแก้ว่า 'ยังสนทนฤทัย เพราะเสนาหาในสัญชีว.'

ของพระองค์ไม่”

ปิงคะละกะ (ตริกแต่ในใจ)-

๑๔๒ “ไม่ควรลงทัณฑ์แก่คนอื่น ๆ เพราะเพียงคำกล่าวหาของอีกฝ่ายหนึ่ง; เมื่อทำการไต่สวนประจักษ์ด้วยตัวเองก่อนแล้ว ผู้เป็นใหญ่จึงค่อยลงโทษหรือยกย่อง.

และท่านว่า-

๑๔๓ อันบุคคลจะมาเคราะห์ (ยกย่อง) หรือนิเคราะห์ (ข่มขี่) เขาตะบึงไป, ไม่ทันวินิจฉัยให้ถ่องคุณและโทษของเขาตามวิธีก่อน. ก็เท่ากับมงายพายมือไปที่ปากงู กันแต่จะเอาความวินาศมาสู่ตัวเอง.”

(ตริตรองแล้ว), จึงหันถามทมะนะกะ: “ถ้าเราจะดักเตือนให้สัญชีวกรูสึกนิกกลับใจเสียใหม่ จะไม่เหมาะหรือ?”

ทมะนะกะรีบตอบ “ไม่บังควร, พระบาทเจ้า! ไม่บังควรเลย; เพราะจะทำความลับให้แพร่พรายขึ้น. ท่านย่อมว่า-

๑๔๔ หน่อพืชแห่งความลับเป็นของสงวนกัน ต้องรักษาให้มิดชิดอย่างไรรก็ตาม อย่าให้แตกเสียได้จนนิดเดียว; ถ้าแตกทำลายเสียแล้วก็จะไม่เกิดผล.

อนึ่ง-

๑๔๕ ถ้าธุระที่จะเอา-ธุระที่จะใช้-ธุระที่จะทำ อันผู้ลงมือไม่รีบประกอบให้ทันท่วงทีไซ้, กาลเวลาก็จะเต็มรสของธุระนั้นฉิบ (ผู้ลงมือเลยคลาดผล เพราะช้าไป).

เหตุดังนั้น สิ่งที่ดีกลงเริ่มขึ้นแล้ว จำเป็นต้องจัดการด้วยพากเพียรเต็มที่. อีกอย่างหนึ่ง-

๑๔๖ ความลับ (เป็นเรื่องที่แพร่ได้ ไม่เร้นอยู่นั่นนาน) เหมือนดังทหารโจรจนเร, แม้มีส่วนทั้งสิ้นอันได้ป้องกันตัวดีแล้ว, ก็ไม่อาจตั้งมั่นจรัสกาลได้ เพราะสยงคร้ามแก่ปรปักษ์จะทำ

อันตราย.

ถึงว่า สัญชีวกนั้นจะเห็นโทษจนสารภาพผิด, กระนั้นยังมีบั้งควมยอมสมานมิตรกับมันอีกต่อไป. เพราะ-

๑๔๗ ผู้ใด ยอมสมานมิตรกับผู้เคยทุจริตมาครั้งหนึ่ง, ผู้นั้นแหละรับมฤตยูเข้ามาด้วย; เสมือนกับนางอัสตรซึ่งพกลูกในท้องจะนั้น."

ราชสีห์พูด "อย่างไรก็ดี เราจะต้องรู้ชัดเสียก่อนว่า สัญชีวกจะมีอำนาจทำร้ายเราได้เพียงไหน?"

ทะมะนะกะว่า "เทวะ!"

๑๔๘ นอกจากรู้สภาพแห่งกายและสิ่งที่เกี่ยวกับกายนั้นแล้ว จะคาดคะเนกำลังสามารถอันแท้จริงอย่างไรถูก? จงดูอย่างพระสมุทรรยังพ่ายแพ้แก่มาตรว่านกฏิกฏิกะ."

ราชสีห์ถาม "เรื่องเป็นอย่างไร?"

ทะมะนะกะจึงเล่าเรื่องต่อไปนี้:-

นิยาย ๑๐

นกฏิกฏิกะผัวเมียทำรังอยู่ข้างฝั่งทะเลเมื่อเวลานางนกจะไข่ได้บอกผัวว่า "นะกะ! ควรหาที่ไข่ให้เหมาะกว่านี้."

นกผัวถามตอบ "ก็ที่นี่ไม่เหมาะดอกหรือ?"

นางนกว่า "ที่นี้คลื่นทะเลซัดขึ้นมาลบฝั่ง."

นกผัวพูดขึ้นเสียง: "แม่คุณ! นี่เห็นว่าข้าไม่มีกำลังสู้ละซี? จนชั้นไขอยู่กระทั่งในรัง จะปล่อยให้พระสมุทรรกล้าเอาไปนะหรือ?"

นางนงกัณณ์ และพูด “นะละ! ตัวท่านจะไปเทียบกับพระสมุทรร ผิดกันลึกซึ้งนัก. หรือทว่า-

๑๔๙ ข้าเจ้าเองสามารถรู้จักประมาณตนว่า นี่เป็นความเชียวหรือไม่; ‘ผู้ใดมีความรู้ชนิดนี้, ผู้นั้นย่อมไม่ลุ่มจมแม้ในยุคเชียว.’

๑๕๐ เริ่มประกอบกิจที่ไม่สมควร, ขัดขวางกับพงศ์พันธุ์, ประชันสู้ กับผู้มีกำลังกว่า, หลงใโลในสตรี: นี่เป็นทวารแห่งมฤตยูทั้ง ๔ ด้าน.”

แต่ลงท้าย นางนงกัณณ์ยอมตามผัว ไขว้ไว้ที่ (ชายทะเล) นั้น. ฝ่ายพระสมุทรรได้ยินนงกัณณ์ ๒ พูดโต้ตอบกันตลอดเรื่อง, มีความ ประสงค์จะลองตักกับนง, จึงพัดพาเอาไขไปหมด. นางนงก็มีความเสียใจ ร้องไห้คร่ำครวญครางรำพันกะผัว: “ท่านผู้พี่พี่เอ๋ย! เกิดความเชียวขึ้น แล้ว: ไข่ของฉันทายไปหมด.”

นงกัณณ์ปลอบเอาใจ: “เมียที่รักจ๋า! อย่าวิตกทุกข์ร้อนไปเลย;” ว่าแล้วส่งเสียงร้องประชุมคนต่างๆ มาพร้อม, พวกกันไปหานกครุฑ ผู้ พญาแห่งนกทั้งหลาย, นำข้อเคียดแค้นเรื่องเสียไข่ของตนขึ้นร้องทุกข์. ท้าวปักษีไปเสนอ (วิบัติเหตุ) แต่พระนารายณ์ ผู้เป็นเจ้าสร้างโลก (สฤษฏ์), ปกครองโลก (สถิต), และล้างโลก (บรรลัย) เมื่อทรงทราบ เรื่องแล้ว; พญาครุฑจึงอัญเชิญเทพโยงการประกาศิตของพระนารายณ์ ภควตสถิตเหนือเกล้าฯ ไปยังพระสมุทรร: บังคับให้คืนไข่แก่นกภิกษุภิกษุ.

“เหตุฉะนี้ ข้าเจ้าจึงว่า ‘นอกจากรู้สภาพแห่งกายและสิ่งซึ่ง เกี่ยวกับกายนั้นแล้ว จะคาดคะเนกำลังสามารถแท้จริงอย่างไรได้ฤๅ? ฯลฯ (๑๔๘).’

ราชสีห์- “ทำอะไร เราจึงจะรู้แน่ว่าสัจชีวิตคิดร้ายเรา?”

ทมะนะกะแกล้งต่อ: “เมื่อสัจชีวิตมาหา, คงเตรียมตัวตั้ง ทำกัมปลายเขาเข้ามา; เมื่อนั้นพระบาทเจ้าจะทราบได้.” พูดแล้ว ทมะนะกะไปหาสัจชีวิต, ค่อยๆ ย่องเข้าไป แสดงทีประหนึ่งว่ามีความ

กลัวและวิตกในใจ.

ลัญชีวิกรมถามโดยสุภาพ: “ท่านสหายหะมะนะกะ ขอความ
ผาสุกจงมีแก่ท่าน.”

หะมะนะกะตอบ “เฮ้อ! บ่าวเขาจะหาความผาสุกมาจากไหน?
เพราะ-

๑๕๑ ความสำเร็จผลของราชเสวก ต้องแล้วแต่ผู้อื่น, จิตใจมีแต่
ความวิตกเป็นทุกข์เสมอ, แม้ชีวิตของตัวเอง (ก็วางใจลงไม่ได้).

ยังประการอื่น-

๑๕๒ ใครเลยประสมสมบัติเข้า จะไม่หะง? ความทุกข์หยิกใจของ
ใครผู้ฝึกฝนในคติโลกจะดับสูญ? ดวงใจของใครหนอในโลกนี้
จะไม่แปลบปลานเพราะพวกอริสตร? ใครเล่าจะเป็นที่รักของ
ท้าวพญาแท้? ใครบ้างจะไม่ไปสู่เงื้อมมือแห่งพระกาล? คน
ขอทานหน้าไหน จะได้รับเกียรติศักดิ์ หรือบุรุษคนไรพลาดลง
ในชายของพาลแล้ว จะกลับรอดตัวออกไปได้โดยเกษม?”

ลัญชีวิกรมถาม “สหายเอ๋ย! นี่ท่านพูดอะไรดังนี้เล่า?”

หะมะนะกะย้อนถาม “ก็จะให้ผู้มี ความอาภัพยากในใจอย่าง
ข้าเจ้าตอบอย่างไรอีก? จงเห็น-

๑๕๓ อย่างผู้ที่พลัดตกทะเล อาศัยคว่ำเอาจูไว้, ที่นี้จะปล่อยก็ไม่ได้
จะยึดต่อไปก็เหลือคว่ำ; ข้าเจ้ามีความพะอืดพะอมฉันทเดียว
กันนี้.

เพราะ-

๑๕๔ ฝ่ายหนึ่ง ความไว้วางพระทัยของท้าวพญาจะถึงความพินาศ,
อีกฝ่ายหนึ่ง (ความไว้วางใจของ) เพื่อนฝูง (ก็จะพินาศ), ข้าเจ้า
จะอย่างไร? จะเข้าฝ่ายไหน? เท่ากับตกลงไปในห้วงสาคร
คือความยาก.”

หะมะนะกะพูดแล้วถอนใจใหญ่และนั่งลง.

สัญญาชีวิตอันวอน “เมื่อเป็นเช่นนี้, ควรจะบอกให้ทราบ โดยถ่องแท้ว่า ท่านมีความในใจอย่างไร.”

ทะมะนะกะทำเข้ามากระซิบว่า “ที่จริงข้าเจ้าจะนำความลับของนายซึ่งไวใจปรึกษาหารือด้วยมาเปิดเผยให้ผู้อื่นทราบ ก็เป็นความผิดอยู่. แต่-แต่-เห็นว่า ท่านได้มาอยู่ที่นี้เพราะข้าเจ้าพามา. เพราะฉะนั้น ถ้าเกิดเรื่อง (ภัยอันตรายอย่างไร) แก่ท่าน จึงเป็นหน้าที่ของข้าเจ้าผู้ปรารถนาโลกหน้า จะต้องบอกเล่าให้ทราบไว้. คือ บัดนี้นายเรากลับจะไม่ชอบท่านเสียแล้ว, และได้พูดเป็นความลับ (แก่สหายผู้หนึ่ง) ว่า ‘จำจะต้องฆ่าเจ้าชีวิต, เอาเนื้อมาเลี้ยงบริวารเราเสียให้พอใจ.’

พอทราบความ สัญญาชีวิตก็ตกใจ. แต่ทะมะนะกะทำเป็นเดือนสติให้ระงับใจไว้ก่อน, ค่อยตริตตรองหาอุบายแก้ไขตามเหตุคิดว่า, สัญญาชีวิตตริตตรองได้สักครู่ แล้วออกกวาจา “ข้อนี้ท่านก็ได้แสดงไว้ชัดแท้แล้ว คือ-

๑๕๕ คนถ้อยตลบตะแลง มักเป็นที่พอใจของสตรี, คนไม่มีคุณความดี มักเป็นที่โปรดปรานของท้าวไท, คุณตระหนี่ มักเป็นที่อาศัยแน่นแห่งทรัพย์ศฤงคาร, ภูเขา อันแห้งแล้งในสถานอันปราศจากประโยชน์ และกลางทะเล มักเป็นที่ซึ่งเทพวลาหกตกลงพรูพรั่ง.

ฉะนั้นเอง-

๑๕๖ พระลักษณะมีประธานเกียรติยศแก่คนต่ำด้อย, พระสวัสดิพลอยโปรดคนต่ำศักดิ์, นารีชอบสมัครสมานด้วยชายตลบตะแลง, แคล้วคล่อง, วลาหกมักตกต้องแต่ยอดเขา”

สัญญาชีวิตหยุดนิ่งนึก “นี่จะเป็นความคิดของเจ้าจิ้งจอกเอง กระมัง ก็รู้ไม่ได้, สังเกตดูกริยาวาจาก็ยากที่จะเดา. เพราะ-

๑๕๗ คนถ้อย มักจะได้รับศมึมาจากผู้อุปการะ; เหมือนเขม่า ซึ่งสตรีรูปน่ารักทาขอบตา (ย่อมกลายเป็นของใช้ดีไปด้วย.)

ครั้นตรึกตรองแล้ว จึงถามว่า “อนิจจา! เรื่อง (ความวิบัติที่จะมาสู่ตัวข้าเจ้า) นี้ แปลว่าอย่างไร? เพราะ-

๑๕๘ พระนฤปดี แม้ข้าไทจะคอยปฏิบัติระวังระไวเป็นอันดียิ่ง ก็ไม่สู้ยินดีปรีดานัก; ข้อนี้เป็นการอัสจรรย์พอทำเนา: แต่นี้มาแปลก; เขาจงรักภักดี กลับมาเป็นศัตรูต่อ ก็มีได้.

นี่ ความหมั่นพยายามโดยไม่เห็นแก่เหนื่อยเป็นอันไม่เกิดผลดี. เพราะ-

๑๕๙ ผู้ที่โกรธโดยมีเหตุผล ครั้นกำจัด (เหตุผลที่โกรธ) นั้นเสียแล้วก็สงบโดยเร็ว; แต่ผู้ที่มีใจโกรธโดยปราศจากเหตุ ใครจะทำท่าไหน จึงสบช่องให้เขายินดีได้?”

(ลัญชีวีกกล่าวต่อไป): “ข้าเจ้าได้ทำผิดอะไรไว้ต่อเจ้า? หรือเจ้านายอาจมีการโกรธมุ่งร้ายลอยๆ อย่างไม่มีเหตุ?”

ทะมะนะกะตอบรับ “ก็เป็นเช่นนั้น, ขอให้ฟัง-

๑๖๐ บางคน, แม้ผู้อื่นซึ่งเขาเป็นคนรู้ดีมีความสนิทสนมหา ช่วยทำอุปการ, ยังเกลียดชังต่อเขาได้; ส่วนอีกข้างหนึ่งสื ทำร้ายอย่างเปิดเผย, กลับนิยมยินดีต่อเขา; เออ ก็จริตนิสัยของคนที่ไม่มีความหลักใจ น่าอัสจรรย์ไหมล่ะ? เสวกาธรรม (หน้าที่เสวก) ยากอย่างยิ่ง, แม้พระโยคิน (ผู้เรืองฤทธิ์) ก็ปฏิบัติให้บริบูรณ์ไม่ได้.

๑๖๑ ทำคุณในเหล่าพาล ตั้ง ๑๐๐ ครั้ง ย่อมสูญผล, กล่าวสุนทรพจน์ให้พวกโจร ตั้ง ๑๐๐ หน ย่อมบ่วยการ, พร่ำพูดคำสอนใจให้คนดื้อรั้น ตั้ง ๑๐๐ สถาน ย่อมไร้ประโยชน์, และบัญญัติในคนโฉดเขลา ตั้ง ๑๐๐ กระบวน ย่อมเหนื่อยเปล่า.

๑๖๒ ในต้นจันทน์ ยังมีมือสรพิษ, ในลุ่มน้ำที่ดาดดาษด้วยกอบัว ยังมีจระเข้, ในความสุขสมบัติ ยังมีคนอิจฉาคอยรังควานอยู่เสมอ; จะหาที่สุขอันปราศจากสิ่งขัดใจไม่ได้เลย.

๑๖๓ ที่ราก มือสรวพิษ (เต็ม), ที่ดอก มีแมลงผึ้งตอม, ตามกิ่ง มี วานรพล่าน, บนยอด มีหมีไขว้: เมื่อเป็นดังนี้ ต้นจันทน์ก็ไม่ มีส่วนไหน ซึ่งไม่มีสิ่งชั่วร้ายยิ่งอยู่เต็ม.

นายเรา มีลิ้นหวานปานน้ำผึ้ง, ใจท่านเสมือนยาพิษ, ข้าเจ้า ทราบได้ดี. เพราะ-

๑๖๔ ยื่นมือมาแต่ไกล, ทอดดวงตาใสแสดงว่ารักใคร่, เชื้อเชิญชัก ไขว้ให้ร่วมอาสนะกับตนคนละครั้ง, เข้ากอดรัดประหนึ่งแสน เสนหาน่าปลื้มจิต, ปากพร่ำถามข่าวด้วยถ้อยประดิษฐ์น่า ยินดีต่างๆ- แต่งำพรางพิษร้ายไว้ภายใน, สำแดงไข่ออกมาล้วน น้ำผึ้งหวาน-ชำนาญในการมายา วิชาอะไรซึ่งลือลือลือกพิลึก ดังนี้ (แต่) ทูรชนฝึกได้ชำนาญ.

๑๖๕ อันนาวา มีไว้เพื่อข้ามห้วงวารีที่ข้ามยาก, ดวงประทีป มีไว้ เพื่อในกาลใกล้มืดค่ำ, พักษิ มีไว้สำหรับใช้ในที่ที่วาทาสงัด, แสงขอ มีไว้สำหรับจัดการบ้ำอาละวาดแห่งช้าง ซึ่งคลุ้มด้วยความกระสัน. ตามวิธีนี้ ย่อมไม่มีสิ่งนั้นๆ ในภูวดล ซึ่งพระ เป็นเจ้าจะมีได้ดำรงสรรค์ขึ้นไว้เป็นคู่ปรับกัน; แต่วิธีดัดแปลง จิตตสันดานของทูรชน ข้าเจ้าเห็นว่า แม้พระธาดา (ผู้สร้าง) เอง ก็เห็นจะจนแท้."

ลัญชีขวณิกกราบทูล "ประหลาดจริง, พ่อเฮย! ทำไมหน่า เรา ซึ่งกินแต่หญ้า ก็จะมาถูกราชสิทธิ์ของผลาญด้วย เพราะ-

๑๖๖ ทั้ง ๒ ฝ่ายมีสมบัติปนกัน, ทั้ง ๒ ฝ่ายมีกำลังทัดเทียมกัน, การวิวาทในคูนนั้นก็ทำเนาแท้; แต่ฝ่ายหนึ่งสูง, อีกฝ่ายหนึ่งต่ำ, ดูไม่สม (จะวิวาท) กันเลย."

คิดอีกแล้วพูดว่า "ใครหนอ ชั่งแกลงยุงให้พณเกล้ามุ่ง ร้ายต่อเรา? อันผู้เป็นราชาประสงค์จะทำลายแล้ว ก็น่ากลัวเป็นนิรันดร์ ไป. เพราะ-

๑๖๗ พระหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน (เมื่ออ่อนโอน) เหมือนสร้อยมณี ถูก (มนตรีป็นให้เชื่อนไปในทางผิดอันเท่กกับ) ให้ซาดเสียแล้ว, ใครเล่า จะสามารถติดต่อให้กลับได้ดังเดิม?

๑๖๘ สิ่งอันน่ากลัวยิ่ง มี ๒ ประการ: คือสายฟ้าและพระเดชพระราชา, (แต่) สายฟ้า ย่อมตกในที่เดียว, พระเดชนั้น ย่อมตกได้ทั่วทุกแห่ง.

เพราะฉะนั้น ความตายในการต่อสู้นั้นแล ควรยินดีรับ, จะยอมตายตามอาชญาเขา หาชอบไม่.

เพราะ-

๑๖๙ ตายแล้วได้ไปสวรรค์ก็ดี, สังกหาคศัตรูแล้วได้ความสุขสงบก็ดี, คุณทั้ง ๒ ประการนี้แหละ สำหรับพวกผู้มีใจหาญ; เป็นการยากแท้ที่ (คนขลาด) จะได้พบ บัดนี้ ก็ถึงคราวรบกันละ.

๑๗๐ กาลใด, เมื่อไม่รบ ต้องพินาศแน่, แต่เมื่อรบ ยังมีทางรอดชีวิต; กาลนั้นเหล่าปราชญ์ยอมดัดสินแล้วว่า ‘ต้องรบแท้จริง.’

เพราะ-

๑๗๑ เมื่อใด นักปราชญ์ไม่เห็นประโยชน์จะพึงเกิดแก่ตนเพราะการไม่รบ, เมื่อนั้นท่านก็ยอมตายในเมื่อเข้ารบกับศัตรู.

๑๗๒ เมื่อมีชัย ได้โภคผล, แม้ตาย ก็ได้เจ้าสาวชาวสวรรค์; ไหนๆ ร่างกายเป็นผลที่แตกสลายได้ในครู่เดียวแล้ว, จะมัวคิดทำไมถึงความตายในณรงค์?”

สัญญาขวกคิดฉะนี้แล้วว่า “เพื่อนเอ๋ย! จะทราบได้อย่างไรว่า เขาต้องการจะกำจัดข้าเจ้าแน่?”

ทะมะนะกะตอบ “เมื่อใด ราชสีห์หุ่ผึงยกหาง, ขยายอุ้งเล็บ, อ้าปากกว้าง, จ้องตาดมึงดูท่าน; เมื่อนั้นแหละ ท่านจะต้องสำแดงความกำแหงหาญของท่านบ้าง. เพราะ-

๑๗๓ แม้มีกำลัง แต่ไร้เดช (ความแผดกล้า) จะไม่เป็นที่ถูกใครหมั่น

ได้หรือ? จงดู, นรชนย่ำบนกองเท่าได้อย่างไม่พริ้งพริ้งเลย.

อย่างไรก็ดี เรื่องนี้ทั้งหมด ต้องปิดบังให้มืดชิดอย่าแพร่
พราย; หากมิฉะนั้น ก็ตัวท่านหรือตัวข้าเจ้า (จะพากันวินาศหมด).

หะมะนะกะจัดการวางกลเสร็จแล้ว จึงไปหากระฎะกะ.

กระฎะกะถาม "สำเร็จหรือไม่?"

หะมะนะกะตอบ "สำเร็จซี; ปั่นหัวให้ทั้งคู่ตั้งทำกันแล้ว."

กระฎะกะพูด "นีกแล้วไม่ผิดคาด เพราะ-

๑๗๔ ใครเขาจะผูกมิตรกับคนชั่ว? ถูกยั่วเข้าแล้ว ใครเลยจะไม่เกิด
โทสะบ้าง? เอาทรัพย์เข้าง้าง ใครเล่าจะไม่เอน? ใครหนอจะ
ไม่เจนกล ในวิธีทุจริต?

๑๗๕ คนร้าย ย่อมปั่นผู้ดีมีชื่อให้ประพฤติชั่วได้ด้วยหวังความได้ดี
แก่ตน; อันว่าการส้องเสพกับพาลชน จะไม่เท่ากับเล่นด้วยไฟ
หรือ?"

ครั้นแล้วหะมะนะกะจึงไปหาปิงคะละกะ บอกว่า "ข้าแต่พณ
เกล้า! ไฉนทศกำลังเตรียมตัวมาแล้ว เพราะฉะนั้น ควรยืนทำท่า
เตรียมไว้." แล้วเตือนให้สิงห์ทำท่างกล่าวข้างต้น. ในมิช้า สญชิวกกี้
เข้ามา, พอเห็นสิงห์ทำท่า (จะประทุษร้ายสมดังที่หะมะนะกะบอกไว้) ก็
ตั้งท่าสู้ตอบบ้าง. คราวนี้ ได้เกิดต่อยุทธกันในระหว่างสิงห์กับโคอย่าง
พิงกลัว. ถึงที่สุดสิงห์ได้ประหารสญชิวกิตาย. แต่พอปิงคะละกะมาโคผู้
เสวกแล้ว ก็นึกรู้สึกตัวใจสลด, ร้องขึ้นว่า "อนิจจา! ไม่พอที่เราจะ
ทำการทารุณดังนี้เลย. เพราะนี่ก็-

๑๗๖ ราชย์ให้พวกอื่นเข้าครอบครอง พระราชาเองก็เท่ากับภาชนะ
สำหรับรับบาปอันเกิดจากการละเมิดธรรม; ดูจงสิงห์สังหารข้าง
(ให้คนอื่นเอาแก้วซึ่งกล่าวว่ามืออยู่ในหัวข้างไป).^{๑๓}

๑๓. สิงห์ประหารข้าง ความผิดที่ฆ่าเขาก็ตกพบบ่อยแก่สิงห์ ส่วนงาและกระดูกข้าง
ลิ ผู้อื่นเอาไปฉิบ.

๑๗๗ ในการเสียภาคแห่งอาณาจักร หรือเสียอมาตย์ผู้ก่อปรด้วย
ความดีมีปรีชาสามารถก็ตาม: การเสียอมาตย์เป็นการสิ้น
อายุของนฤปราช; อาณาจักรแม้เสียไปอาจได้คืนง่าย, อมาตย์
ย่อมไม่ได้เช่นนั้นเลย.”

หะมะนะกะพูต (เตือน) “สวามิน! นี่เรื่องราวอะไรจึงมาทำ
เสียใจ เพราะสังหารศัตรู? แท้จริงท่านยอมกล่าวไว้แล้วว่า-

๑๗๘ พ่อหรือพี่ที่ดี ลูกหรือเพื่อนก็ตาม, ผู้กระทำอันตรายต่อชีวิต
อันทำพญาผู้หวังความเจริญ ต้องกำจัด.

๑๗๙ อันว่าผู้รู้สภาพจริงแห่งธรรม, อรรถ, และกาม, ไม่ควรมี
กรุณาแต่ส่วนเดียว; (เพราะ) ผู้ที่ยอมอดให้ ย่อมไม่อาจรักษา
แม้จนของที่อยู่ในมือตน.

๑๘๐ การยอมอดโทษให้ ในศัตรูและในมิตร เป็นความงามของ
เหล่าผู้บำเพ็ญพรตแท้จริง, แต่การยอมอดโทษในประชาราษฎร์
ที่ผิด เป็นความเสียของพระราชาทั้งมวล.

๑๘๑ ผู้ใดมักใหญ่ใฝ่สูง ด้วยโลภราชสมบัติหรืออหังการ, โทษที่จะ
ลงให้สมแก่ความผิดของมันก็มิมีสถานเดียว คือประหารชีวิต
ไม่มีประการอื่น.

๑๘๒ ท้าวพญามีกรุณามากไป, พรหมณิกินของไม่เลือกสิ่ง (ไม่
ยกเว้นของต้องห้าม),^{๑๔} ภริยาไม่อยู่ในโอวาท, สหายมีนิสัย
ประพฤติร้าย, บ่าวดีอรัน, เจ้าพนักงานสะเพร่า, -กุลบุตรควร
หลีกเลี่ยงคนจำพวกนี้ รวมทั้งคนที่ไม่รู้จักอุปการคุณท่านด้วย.

๑๘๓ ราชনীติ (รัฐประศาสน์) ย่อมเหมือนกับหญิงบำเรอราชภรร
มีการเปลี่ยนรูปเป็นอนเก (กล่าวคือ) ตรงตามจริงหรือกลับ
อุบายบ้าง, เข้มงวดหรือผ่อนผันบ้าง, ดุร้ายหรือกรุณาบ้าง,

ตัดผลประโยชน์เสียหรือช่วยทุนทรัพย์บ้าง, มีรายจ่ายเสมอ แต่ก็มิได้กังวลทางการเงินเป็นรายได้จำนวนมากใหญ่."

โดยอำนาจลมปากของทมะนะกะเจ้าปัญญาชี้แจงแสดง เหตุผลดังนี้ ปิงคะละกะค่อยๆเพิ่มขึ้น สงบอาการได้ตามปกติของตน กลับเข้าสู่สภาวะเหมือนสืบทอด. ทมะนะกะมีใจเบิกบานบรรเทา, อำนาจพรแต่พญาสัตว์ว่า "ข้าแต่มหาราชา! ขอพณเกล้าจงชำนะวิเศษ, ขอประชาในสกลเขตจงประสบความงามดีเทอญ." ครั้นแล้วตนก็อยู่เป็นสุขสำราญ.

วิชณุกรรมันทูลพระราชกุมารว่า "เป็นอันได้ทรงสดับการแตกมิตรแล้ว."

เหล่าพระราชบุตรตรัสตอบ: "ข้าเจ้าทั้งหลายมีความสำราญใจ (ในเรื่องของท่านอาจารย์)."

วิชณุกรรมันทูล "ขอให้ต่อไปจงเป็นดังนี้ด้วย-

๑๘๔ ขอความแตกมิตร จงเกิดมีแต่ในเรือนศัตรูของท่านเป็นประณม, ขอพระกาลจงคร่าพาลทรยศไปสู่ความล่มจมทุกวันวาร; ขอมหาชนพึงอยู่ด้วยความสมบูรณ์พูนสุขสาร ทั้งสิ้นจงเนื่อง นิตย์ ขอกุลบุตรแม้ยังเยาว์วัย จงมีจิตเพิลิดเพิลินในสวน ขวัญมธุรนิยายอันน่ารื่นรมย์นี้ ทุกทิวาราตรีเทอญ."

กถาสงเคราะห์ที่ ๒ ชื่อสุทฤทเทท การแตกมิตร

ในหิโตปเทศ

ดังนี้.

๓

วิเคราะห์ สบคราม

อันดับนี้ แสดงวิเคราะห์ คือสงคราม

ในเวลาเริ่มเรื่องอีก พระกุมารตรัสว่า “ข้าแต่ท่านอารย พวกข้าเจ้าเป็นราชบุตร, เพราะฉะนั้น จึงอยากใคร่ฟังเรื่องสงคราม.”

วิชณุक्रमันตอบว่า: ข้าเจ้าจักบรรยายเรื่องซึ่งถูกอารมณ พวกท่าน. ขอตั้งเหตุยัสดับเรื่องสงคราม ซึ่งมีข้อความในโคลก ดันดังนี้-

- ๑ ในสงครามระหว่างยุงกับหงส์อันมีกำลังแกลวล้ำทัดเทียมกัน, หงส์หลงไวใจ ถูกกาซึ่งอยู่ในถิ่นศัตรูลงได้.

พระกุมารตรัสถามว่า “เรื่องเป็นอย่างไร?”

วิชณุक्रमันจึงเล่าเรื่องต่อไปนี้.

นิยาย ๑

ในกรรปฐทวีป มีทะเลสาบชื่อปัทมเกลิ, พญาหงส์มีนามว่า หิรัณยครรภ อาศัยอยู่ ณ ที่นั้น. บรรดาพวกนกชนิดจรรน้ำทั้งหมด

ประชุมพร้อมใจกันอัญเชิญหิรัญนครกรับอภิเชกขึ้นเป็นพญาแห่งนก.
เพราะ-

๒ ถ้าไม่มีรบดีเป็นผู้ควบคุม, ปวงประชาราษฎร์ก็จะสำระสาย;
เสมือนเรือขาดคนพาย ต้องลอยคว้างคว้างในกลางทะเล.

ประการหนึ่ง-

๓ พระราชาคุ้มครองประชาราษฎร์, ประชาษฎร์เชิดชูพระองค์;
การคุ้มครองดีกว่าการเชิดชู, ขาดความคุ้มครองเสียแล้ว แม้
สิ่งซึ่งเป็นมงคล ก็ไม่เป็นมงคลเลย.

ครั้งหนึ่ง พญาหงส์กำลังสำราญกายบนบัลลังก์บัว ซึ่งแผ่
เป็นปริมณฑลมีบริวารแวดล้อมอยู่รอบข้าง. ภายนั้นนกยางชื่อหิรัญมุข
กลับจากประเทศบางแห่งหรือประเทศอื่น เข้ามาประณม. พญาหงส์
ปราศรัยว่า "ดูก่อนหิรัญมุข! เจ้ามาจากต่างประเทศ, จงเล่าข่าวคราวให้
ฟังบ้าง."

หิรัญมุขตอบว่า; "ท้าว! มีข่าวสำคัญ ซึ่งข้าเจ้าใคร่เสนอ;
จึงได้รับกลับมา. ขอพระบาทเป็นเจ้าสดับ."

มีนกยูงชื่อจิตรวรรณ เป็นพญานก อาศัย ณ ภูเขาวินธัย
ในชมพูทวีป. ขณะข้าเจ้าจิกอาหารอยู่กลางป่าอันแห้งแล้ง, บริวารของ
จิตรวรรณพบข้าเจ้า และซักถามว่า "ท่านนี่คือใคร? มาจากไหน?"

ข้าเจ้าตอบว่า "ข้าเป็นอนุจร (บริวาร) ของท้าวหิรัญนครกร
ราชะแห่งกรุงปุรวิป. อยากเห็นเมืองต่างประเทศจึงได้มา."

นกเหล่านั้นได้ฟังก็ถามว่า "เช่นนั้น ในระหว่างสองทวีปนี้
ทวีปไหน หรือเจ้าของใคร จักดีกว่ากัน?"

ข้าเจ้าตอบว่า "เออเน้! เหตุไฉนพวกท่านจึงถามดังนี้? ผิด
กันใหญ่หลวงนัก. เพราะกรุงปุรวิปคือประเทศหนึ่งในสรวงสวรรค์,
และพระราชาก็คือท้าวสวรรค์องค์หนึ่ง. จะพรรณนาให้ถูกได้
อย่างไร? พวกท่านมัวหลงทำอะไรหนอ จึงได้ตกมาอยู่ในถิ่นที่

แร้นแค้นฉะนี้? เชิญไปอยู่เสียในประเทศของข้าเจ้าเถิด.” ครั้นนกล่าวนั้นได้ยินวาทะนี้ก็โกรธ. ท่านยอมว่า-

๔ การดื่มน้ำนมแห่งพญานาค มีแต่เพิ่มพิษร้ายขึ้น; การว่ากล่าวตักเตือนคนบัดซบก็ฉับเดียวกัน สำหรับให้มันโกรธหาเพื่อความสุขสงบไม่.

อีกประการหนึ่ง-

๕ ผู้มีความคิด ก็พอดักเตือนกันได้, แต่คนไม่มีความคิด หากจะไม่เลย; นก เมื่อตักเตือนพวกลิงโง่ กลับถูกทำลายรังต้องหนีไป.

พญาทริณยครรภถามว่า “เรื่องเป็นอย่างไร?”

ทิรมมุขบรรยายดังต่อไปนี้:-

นิยาย ๒

บนฝั่งแม่น้ำนรรมทาบบริเวณภูเขา มีต้นจิวใหญ่. ผู่นกอาศัยทำรังบนต้นไม้ต้นนั้น แม้แต่ในฤดูฝนก็มีความสุข กาลหนึ่งชอบฟ้ามีดครีมีด้วยเมฆบดบัง ค่ำดั่งแผ่นคราม, ฝนตกลงมาทำใหญ่. จึงผู่นกเห็นพวกวานรหนาวตัวสั่นอยู่ใต้ต้นไม้, เกิดความกรุณาร้องว่า “เฮ้ยพวกลิง! จงฟังเราพูดหน่อย.

๖ พวกเราสร้างรังโดยใช้แต่จะงอยปากคาบเอาหญ้ามาเท่านั้น; พวกท่านชิมิพร้อมทั้งมือและตีน, ไฉนนั่งทนทุกข์หมดปัญญาอยู่เล่า?”

พวกลิงได้ยินดังนี้, มีความโกรธแค้นหน้าดุแล้วพูดว่า

“เออน่า! เจ้าพวกนกสบาย, ถือดีว่านอนคุตอุ่นอยู่กับกันรังไม่ต้องถูกลม, ก็มาเยาะกัน, ดีแล้ว; คอยให้ฝนหยุดก่อนเถิด.” ครั้นฝนสงบลง ฝูงลิงก็บินขึ้นบนต้นไม้, พวกมันรื้อรังหมด, โยนไข่นกเหล่านั้นลงมา, เพราะฉะนั้นข้าเจ้าจึงว่า “ผู้มีความคิด ก็พอดักเตือนกันได้, แต่คนไม่มีความคิด หาควรไม่เลย. (๕)”

พญาหงส์ถามว่า “แล้วพวกนกเหล่านั้นว่าอย่างไรต่อไป?”

ทิมมูขเล่าเรื่องต่อ:-

ครั้นแล้ว พวกนกเหล่านั้นมีความโกรธมาก ถามข้าเจ้าว่า “ใครเป็นผู้ตั้งแต่งให้ราชหงส์นั้นเป็นพญา?”

ข้าเจ้าจึงย้อนถามบ้าง- “ใครเล่าเป็นผู้ตั้งแต่งให้นกยูงของเจ้านี้เป็นพญา?” พอมันได้ยินเท่านั้นก็โกรธ จะฆ่าข้าเจ้าเสีย. ข้าเจ้าจึงแสดงความมองอาจเป็นอย่างดี. เพราะ-

๗ บางคาบ ความยอมอดเป็นอสังการของบุรุษ, ดุจเดียวกับความละอายเป็นอารมณ์ของสตรี; แต่เมื่อเกิดเหตุจะปราศัยก็ต้องมีความอจหาญ, ดังในยามประสานสมพาส (ก็ต้องมีความไม่อายกัน.

พญาหงส์ท้าวเราะ พุดว่า:-

๘ ผู้ใดเมื่อพิจารณาดูกำลังน้อยใหญ่ของตนและท่านแล้ว, ยังหาว่าผิดแปลกกันไม่, ผู้นั้นก็ถูกศัตรูเย้ยหยัน.

ประการหนึ่ง-

๙ ลาโง่ ได้หนังสือคลุมตัว เทียวสัจจกรกินข้าวกล้าในทุ่งนาเป็นเนืองนิจได้เนิ่นนาน, ถูกฆ่าตายเพราะโทษที่แผดเสียง.

นกยางถามว่า “เรื่องเป็นอย่างไร?”

พญาหงส์แสดงเรื่องต่อไปนี้:-

นิยาย ๓

ช่างซักผ้าชื่อวิลาส อยู่ในหัสตินาปุรี, มีลาตัวหนึ่งถูกใช้การชนของหนักเกินประมาณก็หมดแรงจนจะตาย, จึงเจ้าของเอาหนังเสือคลุมให้ แล้วปล่อยเข้าไปในทุ่งนาใกล้ป่าละเมาะ. เจ้าของนาเห็นลาแต่ไกล สำคัญว่าเสือก็ตะลิตะลานหนี.

คราวนี้ชายเฝ้าชาวคนหนึ่ง เอาผ้าห่มสีเทาคลุมตัวถือธนูคลานออกไปซุ่มอยู่ในที่เปลี่ยว. ครั้นลาได้กินอาหารพินกำลังขึ้น, เห็นชายผู้นั้นแต่ไกล, สำคัญใจว่านางลาก็ค่อยเดินเหยาะๆ ไปหา, ส่งเสียงร้องขึ้น, ชายเฝ้าชาวคนนั้นทราบว่ามันเป็นลาก็ม่าเสีย, เพราะความคะนองของมันนั่นเอง. เพราะฉะนั้น ข้าจึงว่า 'ผู้ใดเมื่อพิจารณาดูกำลังน้อยใหญ่ของตน. (๘)'

เมื่อพญาหงส์สาธกเรื่องจบลงแล้ว, ทิรมมุขจึงเล่าเรื่องของตนต่อไป-

ภายหลังนกเหล่านั้นร้องขึ้นว่า "เฮ้ย, อ้ายนกยางถ่อย! เจ้าก็มาหากินอยู่ในถิ่นดินแดนของเรา, ยังกล่าววาทาหยาบคายต่อเจ้านายเรามากหรือ? ใครจะนิ่งได้?" ว่าแล้วมันทั้งหมดกรากเข้าเอาปากจิกสับซ้ำเจ้าด้วยความโกรธ, กล่าวว่า, เฮ้ย, อ้ายบัดซบ! เจ้านกหงส์ที่เป็นนายของเจ้านั้น เป็นผู้มีใจสะอาด, ไม่สมควรเป็นราชันย์ผู้ปกครอง; เพราะผู้อ่อนแอที่สุด ก็ไม่สามารถจะรักษาสम्บัติซึ่งได้ไว้แล้วในกำมือ, จะปกครองแผ่นดินแผ่นดินทรายกันได้ทำไหน? มีไอศวรรยอะไรเป็นของตนกับเขาด้วย? แต่ทว่าเจ้าเปรียบเหมือนนกบออยู่ในสระ, เหตุนี้เอง จึงได้แนะนำให้พวกเราไปพำนัคนายของเจ้า.

จงฟัง-

๑๐ ธรรมดาตันไม้ใหญ่ จะเป็นประโยชน์ก็ด้วยมีผลและร่มเงาให้อาศัย; หากสวรรณค์บันดาลให้ต้นไม้ขึ้นไร้ผล, เหตุไรจะต้อง

เห็นห่างจากร่มเงาด้วยเล่า?

ประการหนึ่ง-

- ๑๑ ขึ้นชื่อว่าปวดตำซ้ำแล้ว ไม่ควรใช้มัน, ควรพำนักผู้มีอัธยาศัยใหญ่; น้ำ แม้เป็นน้ำนม, เมื่ออยู่ในมือคนขายสุรา, เขาก็ต้องเข้าใจว่าเป็นเหล้า.

ประการหนึ่ง-

- ๑๒ นางแพะ อาศัยสิงห์โปรดปราน ย่อมเที่ยวแสวงหาอาหารในป่าได้โดยไม่มีภัย: พิภษณ (พิเภก) พบพระราม จึงได้ราชัยในลังกา.
- ๑๓ ผู้เป็นใหญ่ ไพบาลด้วยคุณ อาศัยคนถ้อยเป็นวัตถุคอยรองรับประดับประดา ย่อมถึงความตกต่ำ, เปรียบเหมือนช้างดูเงาในกระจก.

และพิเศษอีกข้อหนึ่ง-

- ๑๔ แม้อาศัยกลอุบาย ยังเอาชนะนราธิป (พระราชา) ซึ่งทรงศักดิ์ใหญ่ได้สำเร็จ; กระต่ายได้อยู่เป็นสุข เพราะอุบายเรื่องพระจันทร์.

ข้าเจ้าชักว่า "เรื่องเป็นอย่างไร?"

นกเหล่านั่นก็สาธก-

นิยาย ๔

ครั้งหนึ่ง แม้ในวราชฤดี ฝนก็แห้งแล้ง, ช้างโขลงมีความทรมานด้วยกระหายน้ำ ร้องทุกข์กะจำโขลงว่า "นาถ! พวกข้าเจ้าไม่

มีทางจะทรงชีวิตไว้ได้แล้ว. สัตว์ที่เล็กกว่ายังมีที่อาบน้ำ, แต่พวกข้าเจ้าขาดการส่นานกาย ก็เสมือนคนจ้กษบอด ได้แต่ถามเขาว่า ไปทางไหนกัน? เราทำอย่างไรกัน?”

พญาข้างจึงออกไปไม่สู้ไกลนัก ช้บอกลงันมน้ำใสสะอาด. ต่อมาไม่ช้า ผุ่งกระต่ายซึ่งอาศัยตามขอบบึง ก็ถูกข้างโขลงเหยียบย่ำบีแบน.

เหตุนี้ กระต่ายตัวชื่อศิลมุขจึงรำพึงว่า “ข้างโขลงนี้ได้ทุกขเพราะกระต่ายน้ำ, คงจะมาที่นี้ทุกวัน, แต่นี้ไป ครอบครวัของเราระพินาศหมด.”

ขณะนั้น กระต่ายแก่อื้อวชัยพูดขึ้นว่า “อย่าเพิกท้อใจก่อน; ข้าเจ้าคงหาวิธีแก้ไขได้.” ให้ปญญญาแล้วก็ออกไป. ขณะเดินมาพราลงรำพึงว่า “เมื่อเข้าไปถึงจำโขลงแล้ว เราจักพูดประการไรดีหนอ? เพราะ-๑๕ ข้าง เพียงโดนถูก, งู เพียงพ่นพิษ, พระภูบาล เพียงทรงพิทักษ์อยู่, ทูรชน เพียงยั้มใส่, (เหล่านี้) ก็ทำให้ถึงตายได้,

เพราะฉะนั้น เมื่อขึ้นไปบนยอดภูเขา เราก็จักปราศรัยกะจำข้างคูทิ,” ครันกระทำตามนี้แล้ว, ข้างจำโขลงถามว่า “ท่านนี้เป็นใคร? มาจากไหน?”

กระต่ายตอบว่า “ข้าเจ้าเป็นทูตของพระจันทรภควัทรงใช้ให้มา.”

นายโขลงพูดคล้ายตามว่า “เชิญแจ้งธุระของท่านเถิด.”

กระต่ายวิชัยกล่าวว่า-

๑๖ “วิสัยทูต แม้อยู่ในท่ามกลางอาวูธอันเงื่อง่าก็ไม่เจรจาเป็นอย่างอื่น (นอกจากกิจที่รับใช้มา); อาศัยเหตุที่ทูตมีลักษณะซึ่งไม่มีใครพึงทำลาย, จึงเป็นผู้เจรจาตามความจริงเสมอ.

เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าขอพูดตามความที่รับคำสั่งมา; เชิญฟัง: อันกระต่ายเหล่านี้ เป็นผู้รักษาบึงของพระจันทร, ท่านมาขับไล่เสีย

ดังนี้, ไม่ชอบธรรม. เพราะพวกกระต่ายซึ่งรักษาบึงนี้เป็น (บริวาร) ของเรา, เหตุฉะนั้นนามไทยของเราจึงประกิตว่า 'ศคางก' (มีกระต่ายเป็นเครื่องหมาย)."

เมื่อพูดแจ้งข้อความดังนี้, นายช้างก็ตกใจ, พูดว่า "เทวะ! ข้าเจ้าได้ทำ เพราะไม่ทราบข้อนี้. ข้าเจ้าจักไม่ดำเนินอีกละ."

ทูตชี้แจงว่า "เช่นนั้น เมื่อกลับมาโทษและประณมพระจันทร์ภควัต ซึ่งกำลังกริ้วจนองค์สั่นอยู่ในบึง เสียที่นี่แล้ว, ก็จงไปเถิด." ครั้นกระต่ายนำจำช้างไปในราตรี, บอกให้ดูเงาพระจันทร์ ซึ่งกระพือมไหวอยู่ในน้ำแล้ว, ก็บังคับให้จำช้างประณม (จบ), และกล่าวว่า "เทวะ! ช้างได้ทำล่วงเกินเพราะไม่ทราบเรื่อง, ข้าเจ้าอ้อนวอนขอภัยโทษแก่ช้างด้วยเถิด." กระต่ายกล่าววาทา ดังนี้แล้ว ก็ขับจำช้างให้กลับไป, เพราะฉะนั้น เราจึงว่า "แม้อาศัยกลอุบาย (๑๔)."

(ตอนินิยาย ๑)

ภายหลัง ข้าเจ้าพูดขึ้นว่า "เจ้านายของเราทรงเดชใหญ่สามารถยิ่งนัก, ตำแหน่งกษัตริยาธิราชแม้ของไตรโลกก็สมควรได้, จะกล่าวไปไปถึงตำแหน่งราชย์ (ของประเทศเดียว)."

ฝ่ายนกเหล่านั้นด่าข้าเจ้าว่า "ทุษฏ์! (ก็ถ้าเช่นนั้น) ทำไมจึงมาเพ่นพ่านในแดนของกูเล่า?" มันก็พาตัวข้าเจ้าไปหาพญาจิตรวรรณ. ครั้นเมื่อนกเหล่านั้นกระทำความเคารพแล้ว ก็เสนอข้าเจ้าขึ้นแถลงเรื่องราว "เทวะ! โปรดสดับ, อ้ายนกยางร่างร้ายตัวนี้ แม้เมื่อสัจจรลวงล้ำเข้ามาในถิ่นของเรา ยังหมิ่นประมาทต่อพระบาทเป็นเจ้า."

พญาจิตรวรรณถามว่า “มันเป็นอะไร? มาจากไหน?”

นกบริวารตอบว่า “เป็นนกอนุจรของพญาหงส์ชื่อหิรัญย-
ครรรณ, มาจากการปรุทวีป.”

ขณะนั้น นกแร้งผู้มนตรีซักถามข้าเจ้าว่า “ใครเป็น
มุขมมนตรีในที่นั้น?”

ข้าเจ้าตอบว่า “นกจักรพราภ ชื่อสรวิชัยะ ทรงความรู้
สำเร็จในเรืองศาสตร์ทั้งสิ้น.”

นกแร้งพูดต่อไปว่า “ดีแล้ว, นับว่าเขาเป็นเพื่อนร่วมประเทศ
ได้. เพราะ-

๑๗ ผู้เกิดร่วมประเทศ มีความประพฤติถูกต้องตามธรรมของกุลวงศ์,
พ้นจากมายา, ชำนาญในศาสตร์, เว้นการเป็นนักเลงในทางชั่ว,
ไม่คบเมียท่าน,-

๑๘ ครอบรู้ด้วยทกกฎหมาย, ลือชาปรากฏเกียรติคุณ, สืบเชื้อจาก
สกุลบริสุทธิ, รอบคอบ, ทำทรัพย์ให้บังเกิด-พระนฤป
พึงทรงบำรุงเลี้ยงมนตรีชนิดนี้.”

ขณะนั้น นกแขกเต้าซึ่งเป็นธรรมาธิการิน ออกความ
เห็นว่า “ทเวะ! อันกรปรุทวีปและทวีปอื่นๆ นอกนั้น ก็เป็นแต่เกาะ
เล็กน้อยอยู่ในเขตของชมพูทวีป; เพราะฉะนั้น ความเป็นอธิบดีของ
พระบาทเป็นเจ้าก็แผ่ไปถึงด้วย.”

พญานกยูงรับว่า “จริงซี.” เพราะ-

๑๙ พระราชา ๑, คนวิกลจริต ๑, เด็ก ๑, คนโลภ ๑, คนหยิ่งเหต
ทรัพย์ ๑, ย่อมอยากได้จนกระทั่งสิ่งซึ่งแม้ไม่สามารถเพื่อได้มา;
ก็สิ่งที่อาจเอามาได้ เท่าไรเล่าจึงจะพอ?

ข้าเจ้าแย้งว่า “ถ้าราชาอธิปไตยของพระบาทเป็นเจ้าจะแผ่
สิทธิไปถึงได้ดังว่าไซ้; ดังนี้ ความเป็นเจ้าแห่งพญาหิรัญยครรรณาย
ข้าเจ้า ก็แผ่มาถึงชมพูทวีปด้วย.”

นกแขกเต้าถามว่า “ท่านสามารถพิสูจน์ความข้อนี้ได้อย่างไร?”

ข้าเจ้าตอบว่า “รบซี.”

พญาจตรวรรณยิ้มหยันและว่า “เจ้าจงไปบอกนายของเจ้า, และเตรียมการไว้ให้พร้อมเถิด.”

ข้าเจ้าบอกว่า “ขอให้ส่งทูตไปเจรจา.”

พญาจตรวรรณปรึกษาว่า “จักแต่งใครไปดี? เพราะควรจักใช้ทูตซึ่งมีลักษณะดังนี้-

๒๐ ผู้มีความรักดี, มีความดี, บริสุทธิ์ดี, การงานดี, แคล้วคล่องดี, ประพฤติตนดี, อดทนดี, เป็นพราหมณ์, ทราบความอ่อนแอของผู้อื่นได้ดี, และมีปฏิภาณดี, จึงควรเป็นทูต.”

นกแร้งแถลงว่า “บุคคลมีลักษณะดังนั้นก็ยังมีมาก; แต่อย่างไรก็ดี, ควรตั้งให้พราหมณ์เป็นทูตไป. เพราะ-

๒๑ พราหมณ์ย่อมทำความกรุณาของเจ้าให้บังเกิด, ไม่เห็นแก่สมบัติ; สีดำแห่งพิษกาลกุญยอมไม่ปราศไปเพราะอยู่ร่วมกับพระอิศวร.”

พญานกยูงพูดว่า “เช่นนั้น ก็ให้นกแขกเต้าไป (เพราะผู้ประเสริฐสำหรับมนุษย์ ก็พราหมณ์, สำหรับนก ก็นกแขกเต้า); เจ้านกแขกเต้า, เจ้าจงไปกับนกยางตัวนี้, เจรจาความประสงค์ของเรา.”

นกแขกเต้าสนองโองการว่า “ทเวะ! อาชญาไม่พ้นเกล้าฯ แต่่นกยางนี้มีสันดานพาล; ข้าเจ้าไม่ขอเดินทางร่วมกับทุรชน, เพราะท่านแสดงไว้ว่า-

๒๒ คนร้ายย่อมทำการชั่ว พลอยให้ผลเกิดในหมู่คนดีด้วย; เพราะท้าวทศานน (ทศเคียร) ลักนางสีดา, พระมโหทธิ (สมุทร) จึงต้องถูกจองถนน.

ประการหนึ่ง-

๒๓ ไม่ควรยืน ไม่ควรไป ร่วมกับทุรชนในที่ไหนๆ; หงส์ถูกฆ่าใน

เวลายืน, และนกรกระทำถูกฆ่าในขณะที่ไป, เหตุร่วมกับกา.”

พญานกยูงถามว่า “เรื่องเป็นอย่างไร?”

นกแขกเต้าจึงเล่า-

นิยาย ๕

หงส์กับกาอาศัยอยู่ด้วยกันบนต้นมะเดื่อใหญ่ ซึ่งขึ้นอยู่ริมทางเปลี่ยว ณ ถนนที่จะไปเมืองอุชชินี, วาระหนึ่งในฤดูร้อน ชายเดินทางมีชื่อ เกิดความอดโรย ก็วางธนูและลูกธนูลงใต้ต้นมะเดื่อ, แล้วเอนกายนอนหลับไป. ต่อมาสัครู้ ร่มเงาต้นไม้ทอดสั้นไปจากหน้าของชายคนนั้น, ฝ่ายพญาหงส์โง่งนัย ไม่ทำร้ายใคร เกาะอยู่ข้างบน. เห็นแสงแดดส่องเปรี้ยงเต็มหน้าชายผู้นั้น, ก็มีความกรุณา, แฉปีกเป็นร่มเงาบังหน้าชายนั้นไว้อีก. ต่อมา ชายเดินทางซึ่งเหนื่อยอ่อนมาก กำลังนอนหลับสนิท ก็อ้าปากออก. ฝ่ายกามีสันดานเป็นทุรชน ไม่สามารถทนดูผู้อื่นซึ่งรับความสุขได้, ก็ถ่มมูลลงไปตรงปากชายเดินทาง แล้วบินไป. ครั้นชายเดินทางตื่นขึ้น, แหวงมูล ในไม่ช้าก็เห็นหงส์ สำคัญว่าเป็นผู้รอกคุกลงมาเต็มปากตนก็โกรธ, ฉวยธนูขึ้นยิงหงส์ตาย, เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงว่า, ‘ไม่ควรยิน..’ (๒๓) เพราะ-

๒๔ จงเว้นการคลุกคลีกับทุรชน, เข้าหาสมาคมคนดี; จงบำเพ็ญบุญทั้งกลางวันกลางคืน, ระลึกถึงความไม่เที่ยงไว้เป็นนิตย์.

เหว! ข้าเจ้าจะขอเล่าเรื่องนกรกระทำต่อไป-

นิยาย ๖

กาตัวหนึ่งอยู่บนกิ่งไม้, และนกกะทาตัวหนึ่งก็อาศัยในโพรงโคนไม้ นั่น. อยู่มาวันหนึ่ง บรรดานกทั้งหลายเตรียมการไปนมัสการนาคฤททศวัต พวกกันไป ณ ผีงทะเล, นกกะทาไปกับกา. (มาตามทาง) กาเกาะจิกกินบ่อยๆ ซึ่งเนยชั้นในหม้อที่ชายเลี้ยงโคเดินทูนไป; พอชายเลี้ยงโควางหม้อลงยังดิน, ก็เห็นกากับนกกะทา, กาดกใจหนีไปได้; แต่นกกระทานั้นตัวมเดียวมอยู่ จึงถูกชายเลี้ยงโคจับฆ่าเสีย. เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงว่า ไม่ควรไป..."(๒๓)

เมื่อ (นกแขกเต้าเล่าเรื่องเปรียบเทียบ) ดังนี้ ข้าเจ้าจึงค้านว่า "ท่านนกแขกเต้า, เหตุไฉนท่านจึงกล่าวฉะนี้? ข้าเจ้ามีความนับถือท่านเสมอด้วยพระบาทพระเป็นเจ้า."

นกแขกเต้าตอบว่า "ข้อนี้ก็เป็นอย่างได้. แต่..."

๒๕ วาจาของทูลชนแม่อ่อนหวาน กล่าวด้วยยิ้มแย้ม, ก็ยังทำให้ข้าเจ้าเกิดความกลัวอยู่คนเดียว, เปรียบเหมือนดอกไม้บานผิดฤดูกาล ฉะนั้น.

แม้วาจาที่ท่านปราศรัย ก็ส่อให้เห็นสันดานพาลอยู่แล้ว. เพราะจักเกิดสงครามขึ้นในระหว่างสอง (ประเทศ) ก็ด้วยวาจาของท่านเป็นมูลแน่แท้. จงดุ-

๒๖ เขากระทำผิดแม้ให้เห็นประจักษ์, คนโง่เขลาอย่างสงบเฉยอยู่ได้ด้วยการเพ่นพ้องอารมณ์, ดังเรื่องช่างทำรถ ถึงกับทูลภริยาและชายชู้ไว้."

พญานกยูงซักว่า "เรื่องราวอย่างไร?"

นกแขกเต้าก็แถลง-

นิยาย ๗

ชายช่างทำรถขี่ม้านมดติ อาศัยอยู่ในศรีนคร, ทราบระแคะระคายว่าภริยาไม่ซื่อตรง แต่ไม่เคยเห็นนางอยู่กับผู้ตัวต่อตัวด้วยตาตนเอง; ภายหลังอยากเห็นจนทนไม่ไหว, แสร้งอุบายบอกภริยาว่า “วันนี้ฉันจะไปหมู่บ้านอื่น.” แล้วออกจากบ้านไปได้สักหน่อย ก็ลอบย้อนกลับมาเข้าซ่อนตัวอยู่ใต้ที่นอน. ฝ่ายนางเมียแน่ใจว่าสามีตนไปหมู่บ้านอื่น, ก็ชวนชายชู้เข้ามาหาในเวลาเย็นอย่างเข้าสนธยา. ขณะกำลังเคล้าคลึงกริทาสนุกสนานกับชายชู้บนที่นอนอย่างไม่ต้องกลัวใคร, เขามือไปถูกคนซึ่งหมอบซ่อนอยู่ใต้ที่นอนแต่เบาๆ, ก็รู้แจ้งว่าเป็นสามีร้ายของตน; นางก็ใจหาย.

ชายชู้ (เห็นชู้รักผิดสังเกต) ก็บ่นว่า “วันนี้ทำไมจึง (มีท่าเซงัก) ไม่เล่นหยอกกันให้สนุกใจ? ดูตกใจเป็นทุกซักร่อน.”

นางตอบว่า “เจ้าไม่รู้จักอะไร, ผู้ซึ่งเป็นเหมือนเจ้าชีวิตของฉันวันนี้ไม่อยู่ ไปหมู่บ้านอื่น; ขาดเขาไป, ในหมู่บ้านนี้แม้จะมีผู้คนอยู่เต็มแน่น, ฉันก็ยังเห็นว่าเป็นเหมือนที่เปล่าเปลี่ยว, (เขา) ไปอยู่ในหมู่บ้านต่างถิ่น จะเป็นอย่างไรบ้างก็ไม่รู้, จะกินอะไร, อาศัยนอนที่ไหน, ก็เหลือทราบ. ยิ่งคิดดังนี้ หัวใจฉันแทบครากออกจากร่าง.”

ชายชู้ว่า “นี่หมายความว่า ยังมีเสนหะในพัวจู้จี้ฉันอยู่อีกหรือ?”

“เจ้าโง่บัดซบ! พุดอะไรอย่างนั้น?” จงฟัง-

๒๗ หญิงใด แม้ถูกกล่าวอย่างรุนแรง หรือถูกมองด้วยความโกรธเคือง, ยังมีหน้าตาสงบเสงี่ยมไว้ด้วยดี, หญิงนั้น จัดว่าเป็นภริยาที่บริสุทธิ์.

อีกประการหนึ่ง-

๒๘ สตรีเหล่าใด รักใคร่ในสามี ไม่ว่า (เขา) เป็นคนขี้เมาหรือขี้กลัว ขี้บ่นหรือขี้บ่น; สตรีเหล่านั้น จะได้รับส่วนแบ่งความสุขสำราญของโลก.

๒๙ ภรรยาคือเป็นอารมณ์อันเลิศของนารี โดยไม่ต้องมีเครื่องประดับ: นางขาดสามีแล้ว แม้จะเป็นหญิงผู้สวยงาม ก็หางามไม่.

ตัวเจ้าซึ่งเป็นซู้รักใจบาป มีใจกลับกลอกเปรียบเหมือนดอกหมากหรือไม้จันทน์ ซึ่งใช้ชมเล่นชั่วคราว. แต่สามีของฉันทันเป็นคู่ปกครอง, แม้อยู่ไกล, ก็อาจขายตัวฉันทันแก่เทวดา หรือให้แก่พราหมณ์ก็ได้, ไม่ต้องกล่าวอื่นไกล: เมื่อสามีทรงชีพอยู่, ฉันทันก็มีชีวิตอยู่ด้วย, และเมื่อสามีตายไป, ฉันทันก็ต้องตายตามไปด้วย. เพราะ-

๓๐ โลมชาติมีอยู่ที่ตัวนรชน นับได้สามโกฏีและอีกครั้งโกฏี; นางผู้ติดตามสามี (ในเมื่อสามีตายไป), จะอยู่ในภพสวรรค์นานปีมากเท่านั้น.

ประการหนึ่ง-

๓๑ อันหมอง ลากูขึ้นจากรูได้ด้วยกำลัง ฉันทัน, นาง (ผู้ตายตาม) ย่อมนำภรรยาคงของตน (ขึ้นจากนรกได้) ฉันทัน, อยู่บันเทิงร่วมกันกับเขาไปที่เดียว.

๓๒ นางผู้ยอดรัก พุ่มพ่ายกอดรัดสามีผู้ตายจาก, สละตัวของตนเข้าสู่เพลิงเชิงตะกอน: นางนั้นแม้ทำบาปตั้งร้อยแสน ก็ยังพาสามีของตนไปสู่สุโลก (สวรรค์) ได้. เพราะ-

๓๓ บิดา หรือภรรยาคือได้รับอนุมัติของบิดา พึงมอบตัวนางให้แก่ผู้ใด, ผู้นั้น เมื่อยังมีชีพอยู่ นางควรนบนอบ; เมื่อตายไปแล้ว

ควรประพฤติตนอย่าให้เสียเกียรติคุณ.”

ฝ่ายช่างทำรถได้ยินเรื่องตลอด. ก็นึกตกลงในใจดังนี้ “เราเป็นคนเคราะห์ดีที่มีเมียเช่นนี้ พุดจาก็อ่อนหวานรักใคร่ในสามี.” แล้วมันหมดก็เอาที่นอนซึ่งมีชายชูและหญิง (ภริยา) อยู่บนนั้นขึ้นทูนหัว. และสิงโลดโคดเดินด้วยยินดี. เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงว่า “เขากระทำผิดแม่ให้เห็นประจักษ์” ฯลฯ (๒๖).’

(นกกางเล้าเรื่องต่อไป)

“ครั้นพญานกยูงรับรองให้เกียรติยศข้าเจ้าตามธรรมเนียมแล้ว, ก็ปล่อยข้าเจ้ามา, บัดนั้นกแซกเฝ้าตามมาด้วย; เมื่อทรงทราบความตลอดดังนี้, สิ่งใดสมควรจัดการทำ ก็ควรดำริเสีย.”

ฝ่ายนกจักรพราภผู้มัทมนตรี ก็เย้ยว่า “ท้าว! นกกางพึงไปเมืองต่างประเทศมา, ก็จัดราชการเสร็จแล้วเต็มความสามารถ, แต่ทว่าที่จัดไปเช่นนี้ เป็นวิธีของคนโง่. เพราะ-

๓๔ ‘ควรยอมร้อย, ไม่ควรวิวาทหนึ่ง,’ มติของปราชญ์เป็นฉะนี้; ‘แม้ไม่มีมูล, ก็วิวาทเถิด,’ ดังนี้ คือลักษณะของคนโง่.”

พญาหงส์ว่า “ไหนๆ ก็ล่วงเลยไปแล้ว, ข้อคำทูลนี้เอาเป็นพอที. ควรเป็นธุระด้วยเรื่องปัจจุบันเถิด.”

นกกจักรพราภกล่าวว่า “ท้าว! ข้าเจ้าขอแถลงเรื่องนี้ในที่ปราศจากชน. เพราะ-

๓๕ ผู้มีปัญญาอาจจะอนุমানความในใจ (ของผู้อื่น) ได้โดย (สังเกต) สี, รูป, และเสียง; แม้กระทั่งใช้ดาหรือปาก, เพราะฉะนั้น ควรหารือในรโหฐาน.”

พญาหงส์กับนกมณตรีจึงอยู่ ณ ที่นั้น. ส่วนนกบรียารออกไปที่อื่น.

นกจักรพราภพุดขึ้นว่า “ทเวะ! ข้าเจ้ามีความเห็นว่า ประพฤติเหตุที่นกยางดำเนินแล้วนี้ คงมีบรียารของเราเองบ้างเป็นผู้ ยยงส่งเสริม. เพราะ-

๓๖ คนป่วยเจ็บย้อมเป็น (ปัจจัย) อันดีสำหรับหมอ, คนชั่วสำหรับ เจ้าพนักงาน; คนโง่มีชีวิตอยู่ก็สำหรับคนฉลาด, คนหา ความก็สำหรับท้าวพญา.”

พญาหงส์ว่า “ก็ดังนั้น ในเรื่องนี้ควรสืบสวนเอาต้นเหตุเมื่อ ภายหลัง; ในเวลาบัดนี้จึงหารือเรื่องซึ่งควรจัดการ.”

นกจักรพราภว่า “ควรส่งผู้สอดแนมไป ณ ที่นั้น, จะได้ ทราบความคิด, กำลัง, และความบกพร่องของเขา (ศัตรู). เพราะแท้จริง- ๓๗ ควรใช้จารบุรุษในการที่จะสืบให้ได้ความว่า สิ่งไรควรทำหรือ ไม่ควรทำในประเทศของตน และในประเทศอื่น; จารบุรุษเป็น พระเนตรของพระราชา: ผู้ใด ไม่มีไว้สักคน, ผู้นั้น ก็จักชุกอด โดยแท้.

และให้เขา (จารบุรุษ) ไป, มีผู้ช่วยที่ไว้วางใจไปด้วยสักผู้หนึ่ง. เพื่อเมื่อสืบสวนทราบข้อปริกษาหารือและประพฤติกการณ (ของศัตรู) อันเนื่องด้วยประเทศนั้นโดยทางลับที่สุด ตนจักได้อยู่ ณ ที่นั้น ส่งข้อความ (ที่สืบได้) แก่ผู้ช่วยของตนไป. เพราะท่านย่อมว่า-

๓๘ พึงทรงสื่อสารกับจารบุรุษของพระองค์ซึ่งจำลองเพศเป็นดาบส ทำนองไปศึกษาศาสตร์ ณ บณยสถาน, อาศรม, หรือสุรสถาน ต่างๆ.

และจารบุรุษนั้น คือผู้ไปได้ทั้งทางน้ำทางบก, เพราะฉะนั้น ให้ตั้งนกยางนี้ (กับ) ให้นกยางพวกเดียวกันอีกตัวหนึ่งไปเป็นเพื่อน, และให้เอาผู้หนึ่งในครอบครัวของเขา (นกยาง) มาคอยรับใช้อยู่ที่ทวาร

(เป็นประกัน), เทวะ! แต่การชนิดนี้ ต้องจัดให้มิดเม็ดที่สุด. เพราะ-

๓๙ การปรึกษากันทั้ง ๖ หุยมรวัธแพร่ได้, และกระจายออกไปด้วยการพูดกัน; (เหตุฉะนั้น) พึงทรงหาหรือเฉพาะพระองค์เอง กับอีกผู้หนึ่ง.

ประการหนึ่ง-

๔๐ ‘การเสียหายซึ่งตกอยู่แก่พระปฤถิพิบัติ โดยอาหารหรือกระจายออกไป, จะกลับสมานให้ดีไม่ได้;’ ดังนี้ มติของผู้รู้การเมือง.”

พญาหงส์ตริตรองแล้วพูดว่า “เรานึกหาจารย์บุรุษชนิดนั้น ได้แล้ว.”

นกมนตริตอบว่า “เทวะ! เช่นนั้น ความมิชั้ยในสงครามก็เป็นของเรา.”

ขณะนั้น นกรักษากรเข้ามำทำเคารพ พูดว่า “เทวะ! ข้าเจ้าขอแถลงให้ทราบ; นกแขกเต้ามาจากชมพูทวีปคอยอยู่ที่ทวาร.”

พญาหงส์มองดูหนำนกจักรพราก, นกจักรพรากพูดขึ้นว่า “ให้พาไปพักในห้องสักครู่หนึ่ง; แล้วจึงนำเข้ามาพบตัว.”

นกรักษากรรับว่า “พระเจ้าข้า,” แล้วพานกแขกเต้าออกไป.

พญาหงส์กล่าวขึ้นว่า “น่ากลัวสงครามจะต้องเกิดขึ้นแน่.”

นกจักรพรากตอบว่า; เทวะ! ถึงกระนั้นการด่วนทำสงครามไม่เป็นวิธี (ที่ดี.)

๔๑ ผู้ใดพอเริ่มขึ้นก็ไม่วิจารณ์ หนุนเสนอให้ภูบดีเตรียมรบหรือละทิ้งบ้านเมือง; ผู้นั้นเป็นมนตรีมีความคิดรอบคอบละหรือ?

ประการหนึ่ง-

๔๒ พึงพยายามเอาชัยในศัตรู ด้วยการไม่ทำสงครามทุกคราวไป; เพราะความมิชั้ยในระหว่างทั้งสองฝ่าย ในเมื่อเข้าสัประยุทธ์กัน เป็นผลที่ไม่แน่.

ประการหนึ่ง-

๔๓ / ฟิงมุงเอาชนะศัตรูด้วยการไกล่เกลี่ยประนีประนอมบ้าง, ดิด
สินบนบ้าง, กระทำอุบายให้แตกสามัคคีกันบ้าง; จะใช้อุบาย
เหล่านี้รวมกันหรือแยกกันก็ตาม ฟิงพยายามเอาชนะให้ได้
ทุกคราวด้วยไม่ทำสงครามกัน. เพราะ-

๔๔ ทุกคนที่ไม่เคยรบ ย่อมมั่นใจว่า (ตน) กล้า; ผู้ไม่เห็นแจ้งใน
กำลังของศัตรู ทำไมจะทะนงตัวไม่ได้?

ประการหนึ่ง-

๔๕ ใช้กำลังสิ่งที่มีวิญญาน (มนุษย์) เข้ายกแท่งศิลา ไม่เหมาะ
เท่าใช้ท่อนไม้ (แม่แรง) ฉันทิด; ผลสำเร็จอันใหญ่ ก็ย่อมมีได้
ด้วยสิ่งเล็กน้อย; นั่น คือการปรึกษา (อันเป็นลมๆ).

แต่เห็นว่า สงครามจะเกิดขึ้นแน่ ก็จงลงมือจัดการ. เพราะ-

๔๖ การเพาะปลูก ย่อมมีผล (ยังข้าวกล้าให้เกิดขึ้น) ด้วยตะ
เดรียมตามฤดู (ก่อน) ฉันทิด; ข้าแต่ท้าว! (การเมือง) นี้ได้
ผลต่อเมื่อล่วงเวลา (จัดการนาน), ฉะนั้น, หาใช้ได้ในขณะนั้น
ไม่.

ประการหนึ่ง-

๔๗ ในเหตุแห่งภัย ณ ที่ไกล มีความกลัว, ในเหตุแห่งภัย ณ ที่ใกล้
มีความกล้า, นี่คือนิคุณลักษณะของผู้เป็นใหญ่; ครั้นถึงยาม
วิบัติในโลกนี้ ผู้เป็นใหญ่ก็สำแดงความหนักแน่น.

๔๘ ได้ยินว่า อันตรายเบื้องต้นของบรรดากิจที่จะสำเร็จ คือการ
รีบร้อนเกินควร; น้ำแม่เย็นเฉียบ จะเซาะแทรกลงไปในพื้นที่
ดินไม่ได้หรือ?

ยังมีข้อพิเศษอีก, ท้าว! พญาจิตรวรรณผู้ราชาของพวก
นกยูงนี้ มีกำลังอำนาจมาก. เพราะ-

๔๙ 'ควรรบกับผู้ไม่มีกำลัง,' ดังนี้ ไม่มีเยี่ยงอย่าง; การที่พวกมนุษย์
สู้กับช้าง ย่อมไม่เหมือนการตะกันเลย.

อนึ่ง-

- ๕๐ ผู้ใดไม่ได้ช่อง ย่อมเป็นไปในคัตรู (รบ), ผู้นั้นก็เป็นคนโง่; การวิวาทกับผู้มีกำลัง ก็เสมือนใช้ปิกตัวแมลงขึ้นบินร่อน.

ประการหนึ่ง-

- ๕๑ ชาย (ชาติทหาร) เมื่อล่าเข้าไปอยู่ในที่มั่นดั่งกระดองเต่า ฟิงทนแม้การประหาร (คราวแรก); แต่ได้ช่องแล้ว จงลุกปราดให้เหมือนกับบ่อสรพิษ.

เทวะ! ขอได้สดับ-

- ๕๒ เมื่อมีคัตรูก่อปรด้วยกำลังใหญ่หรือน้อยก็ดี, ผู้ชำนาญอุบาย ฟิงเป็นผู้สามารถถอนรากได้เท่ากันทีเดียว; ดุจกระแสน้ำย่อมอาจจะพัดถอนต้นไม้หรือต้นหญ้าได้หมด.

เหตุนี้จึงเอาใจนกแซกเต่าผู้หูตึง และกักตัวไว้ที่นี้ก่อน, กว่า จะตระเตรียมป้อมคูพร้อม. เพราะ-

- ๕๓ ทหารป็นคนเดียวอยู่ในปราการ ย่อมต่อสู้ได้ตั้งร้อย, เมื่อร้อยคน ก็สู้ได้ตั้งแสน; เพราะฉะนั้น ขอเสนอการป้อมค่าย.

ประการหนึ่ง-

- ๕๔ บ้านเมือง ไร่ป้อมปราการ คัตรูไรเล่าจะไม่ดูแลน? พระราชา ไร่ป้อมปราการ ก็หมดที่ฟิง, เสมือนคนตกจากเรือน ฉะนั้น.

- ๕๕ ควรสร้างป้อมค่าย มีคูใหญ่ พร้อมด้วยปราการสูง มีเครื่อง ยนต์ มีน้ำ มีภูเขา แม่น้ำ ทะเลทราย และป่า เป็นเครื่อง อาศัยกำลัง.

- ๕๖ สมบัติของป้อม ๗ ประการ คือกว้างขวาง เข้าดียากที่สุด มี เรือนไว้น้ำและข้าวฟืน มีทั้งทางเข้าและออก.

พญาหงส์ปรึกษาว่า "ควรตั้งใครดี ในการจัดเตรียมป้อม ค่าย?"

นกจักรพรรดตอบว่า:-

๕๗ ผู้ใดโกศล (ฉลาด) ในการใด, พึงตั้งผู้นั้นไว้ในการนั้น; ผู้ใดยังไม่เคยพบเห็นกิจการ, แม้รู้วิชาที่ย่อมงงงวย.

เพราะฉะนั้น ขอให้เรียกท่านเสนาบดีนกสารสะเข้ามา.

เมื่อกระทำตามนี้แล้ว, พญาหงส์มองคุณกสารสะเข้ามาหาพูดว่า "สารสะ! ท่านจงรีบเตรียมป้อมคูไว้ให้พร้อมเถิด."

นกสารสะทำเคารพตอบว่า: เทวะ! ส่วนป้อมค่ายนั้น แท้จริงก็ได้จัดเตรียมไว้พร้อมสรรพนานแล้ว, (ทั้ง) สระก็ใหญ่. ขอแต่ให้สะสมเสบียงไว้กลางเกาะ. เพราะ-

๕๘ ข้าแต่ราช! ฉางข้าวเปลือก เลิศกว่าฉางของอื่นทุกอย่าง; ดวงแก้ว (ของที่นิยมว่าดีที่สุด) โยนลงในปาก ก็ไม่ทำหน้าที่การดำรงชีพได้เทียว.

ประการหนึ่ง-

๕๙ บรรดาสัตว์หมดแล เกลือเป็นขึ้นชื่อว่าเลิศ; ข้าแต่ราเชนทร์! เว้นเกลือเสีย อาหารก็เหมือนมูลโค.

พญาหงส์พูดว่า "เสนาบดีสารสะ! ท่านจงรีบไปเตรียมไว้ให้พร้อมสรรพเถิด."

ขณะนั้นนกรักษาการเข้ามาอีก แกล้งว่า "เทวะ! กาชื่อเมฆวรรณมาจากสิชลทวีปคอยอยู่ที่ทวาร มีบริวารห้อมล้อม จะขออภิวาท (และ) ขอเฝ้าพระบาทเป็นเจ้า."

พญาหงส์พูดว่า "กาเป็นปราชญ์และได้เห็น (เหตุผล) มาก, เพราะฉะนั้น ให้รับรองว่า; ดังนี้ ย่อมเป็นที่เข้าใจกันแล้ว."

นกจักรพราภพพูดว่า "เทวะ! ข้อนั้นก็จริงอยู่; แต่กาเป็นผู้สัจจรไปมาทางสถล ผิดจากฝ่ายพวกเรา, เพราะฉะนั้น เป็นผู้เข้าอยู่ในหมู่พวกวิปักษ์ของเรา; จะรับรองได้อย่างไร? ท่านกล่าวไว้ดังนี้-

๖๐ ผู้ใดละทิ้งพวกฝ่ายของตน ยินดีเข้าด้วยฝ่ายอื่น, ผู้นั้นเป็นคนโง่ ย่อมถูกพวกฝ่ายอื่นนั้นประหารเสีย, เหมือนจิ้งจอกสีนิล."

พญาหงส์ถามว่า “เรื่องเป็นฉันทน?”

นกกมนตรีกีเล่า-

นิยาย ๘

หมาจิ้งจอกเที่ยวเตร่ไปโดยอำเภอใจ, เข้าไปในชายเขตเมือง, พลัดตกลงไปในถังไคร้, ภายหลังไม่สามารถจะขึ้นได้จนเวลารุ่งเช้า ก็นิ่งทำเป็นตาย. ขณะนั้นเจ้าของถังไคร้หยิบเอามันขึ้นมาลากไปโยนทิ้งเสียในที่ไกล. ครั้นมันเดินไปในป่า เห็นตัวของมันเป็นสีนวล ก็นึกใคร่ครวญว่า “บัดนี้เรามีสีสวยที่สุด, เราจะยกตนขึ้นให้สูงจะไม่ได้หรือ?” นึกดังนั้นจึงเรียกบรรดาจิ้งจอกมาประชุม, แล้วกล่าวว่า “เฮ้ย เฮ้ย, เจ้าผู้สัจจรไพรวัน! เจ้าป่าผู้ควรบูชาแห่งป่านี้ ได้ใช้น้ำยาจากต้นยาทุกชนิด อภิเษกข้าเจ้าในความเป็นเจ้าป่าด้วยพระหัตถ์ของท่าน. จงดูสีกายข้าเจ้าเถิด. เพราะฉะนั้น แต่วันนี้เป็นต้นไป กิจการในป่านี้ ต้องเป็นไปตามบัญชาของข้าเจ้า.” ฟุ้งจิ้งจอกเห็นสีกายงามเลิศ ก็อภิวาทด้วยสาธุ- ฆาต, พู่ว่า “สุดแล้วแต่พระบาทเป็นเจ้าจะโปรด.” อาศัยอุบายนี้ ตนก็ได้สถิตอยู่ในความเป็นอธิบดีเหนือเหล่าอรัญญสัตว์ทั้งหมด. ลำดับนั้น ความเป็นอธิบดีของตนก็สบบลบริบูรณ์ มีฝูงสัตว์อันเป็นเชื้อชาติเดียวกับตนห้อมล้อม; ต่อมาเมื่อได้สิงห์เสือและสัตว์อื่น ซึ่งเป็นสัตว์ชั้นสูงมาเป็นบริวาร, เห็นฟุ้งจิ้งจอก (ชาติของตน) อยู่ในที่ประชุม ก็นึกขวย- ใจใจเกิดดูหมิ่นขึ้น; จึงเกียดกันพวกสกุลของตนไปเสียไกล. เหตุดังนี้ จิ้งจอกแก่ตัวหนึ่งเห็นพวกมีความคับแค้นใจ จึงปฏิญาณว่า “หากพวกเราซึ่งเป็นผู้รู้กำเนิด ถูกอ้ายโง่เขลาต่อการเมืองดูหมิ่น, ก็อย่าเพิกทอด

อาลัย. ข้าเจ้าสามารถจัดการทำลายมันได้. ที่เสือและสัตว์อื่นๆ เหล่านี้
ถูกสักว่าสีมันหลอก. ไม่รู้ว่ามันเป็นหมาจิ้งจอก, เข้าใจว่าเป็นราชะ,
เพราะฉะนั้น ต้องคิดอุบายบางอย่างอันจะทำให้มันถูกเขาจับเคাঁได้. ข้า
เจ้าขอบอกว่า ควรเดินอุบายตามนี้: เวลาเย็นสนธยาสมัย บรรดา
พวกท่านทั้งหมด จะร้องทอน ณ ที่ใกล้ๆ ให้ดังขึ้นพร้อมกัน; เมื่อมัน
ได้ยินเสียงนั้น, มันก็ทอนรับขึ้นด้วยตามชาติสภาพของมัน. เพราะ-

๖๑ นิสัยสภาพของใครเป็นอย่างไรก็ตาม, นิสัยนั้นยากที่ตนเองจะ
ฟังล่วงได้; ถ้ายกโสณชาติขึ้นเป็นท้าวพญา มันจะไม่ทะหนัง
รองเท้าหรือ?

เมื่อจำเสียงมันได้, เสือกก็จะประหารมันเสีย.

ครั้นจัดการอย่างนี้แล้ว, การก็ได้เป็นไปตามนั้น. ท่านย่อมว่า-

๖๒ เผ่าของตนหากเป็นศัตรู ย่อมเห็นช่องดำหนิ, ที่เป็นที่ตาย,
และความกล้าแข็ง, ทุกอย่าง, และเมื่ออยู่ภายใน ก็ทำลาย
ล้างเหมือนกับไฟคุไหม้ต้นไม้แห้ง.

เหตุนี้ข้าเจ้าจึงว่า "ผู้ใดละทิ้งพวกฝ่ายของตน." ฯลฯ (๖๐)

พญาหงส์พูดว่า "แม้กระนั้นก็จริงแต่ก็ควรให้เข้ามาดูตัวก่อน;
เขามาจากประเทศไกล. ในเมื่อรับรองเลี้ยงดูเขาแล้ว, จึงใคร่ตรองกัน
ต่อไป."

นกจักรพราภแถลงว่า; เทวะ! เราได้ตั้งจารบุรุษไปแล้ว,
และป้อมคูก็เตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อได้พบนกแขกเต้า, ให้
คำตอบไปแล้ว, ก็ควรส่งตัวเขาไปเสีย. แต่-

๖๓ (พราหมณ์) จาณกัย ใช้ทูตที่เนียนแหลมประหารท้าวหนที่ได.
เหตุนี้ เมื่อได้แวดล้อมระวีระไวไว้รอบข้างแล้ว จึงควรพบกับ
ทูต.

ครั้นได้จัดเตรียมสภาสำหรับรับรองแล้ว, ก็ได้เบิกนกแขก
เต้าเข้ามาพร้อมทั้งกาด้วย.

นกแขกเต้าเจ้าเล่ห์ยังที่ซึ่งจัดไว้ เพยอหัวขึ้นนิดหน่อย, แกล้ง
 สารว่า “ท่าน ท่าน ทิรัณยครรภ! พญาจิตรวรรณผู้มหาราชาธิบดี เจ้า
 แห่งมยุรปักษิน มีบัวบาทช่วงโชติพระพรายด้วยพวงสร้อยมณี (ซึ่ง
 ประดับอยู่) ที่มกุฏของท้าวพญาสามนตราช (ซึ่งโอนศรเกล้าอ่อนน้อม)
 ทั้งสิ้น สิ่งมายังท่านว่า ‘ถ้าสูท่านยังมีประโยชน์ด้วยชีวิตหรือไอศวรรย์
 ก็จงรับมาอภิวัตน์ต่อบาทเรา, มิฉะนั้น สูท่านจะออกไป (อยู่) เสีย
 ที่อื่น.”

พญาหงส์ได้ฟังดังนั้นโกรธ, พุดขึ้นว่า “ทา! ไม่มีใครในสภา
 สักผู้หนึ่งหรือ ที่จะบีบคอเจ้านี้ได้?”

ขณะนั้น กาเมฆวรรณก็ลุกขึ้นพุด “ทเวะ! ขอให้สิ่งเกิด,
 และข้าเจ้าจะประหารเจ้านกแขกเต้าถ้อยนี้เสียเอง.”

นกมนตรีห้ามว่า “ผู้เจริญ! อย่า, จงฟังก่อน-

๖๔ ที่ใดไม่มีพฤทธา; ที่นั้นไม่ใช่ที่ประชุม ผู้ใดไม่กล่าวธรรม ผู้นั้น
 ไม่ใช่พฤทธา; ข้อใดไม่มีสัตย์ ข้อนั้นไม่ใช่ธรรม; ส่วนใด
 ประกอบด้วยภัย (คือระแวงสงสัย) ส่วนนั้นไม่ใช่สัตย์.

เพราะลักษณะที่ชอบ คือดังนี้-

๖๕ ทูตแม้เป็นอนารยชน ก็ไม่ควรถูกฆ่า, เพราะเขาเป็นปาก
 ของพระราชา; แม้ในท่ามกลางอาวุธที่เงื้อง่า ทูตก็ไม่เจรจาไป
 อย่างอื่น (นอกจากที่ได้รับคำสั่งมา).

ประการหนึ่ง-

๖๖ ใครเล่าจะสำคัญตนว่าต่ำ หรือสำคัญคิดว่าสูง เพราะคำ
 เจรจาของทูตเป็นประมาณ? อาศัยเหตุที่ไม่ต้องถูกฆ่า ทูตจึง
 แจ้ง (ความเมือง) ทั้งหมดได้เสมอ.”

เมื่อพญาหงส์และกามีอารมณ์เป็นปกติแล้ว, นกแขกเต้าก็
 รีบลุกขึ้นออกไป. ครั้นเมื่อนกจักรพรรพราภได้นำตัวนกแขกเต้าออกมา
 แสดงความเสียใจขอโทษ, และให้รางวัลสิ่งของมีทองคำเครื่องประดับ

เป็นต้นแล้ว, ก็ส่งนกแขกเต้าให้ออกไป. นกแขกเต้าครั้นกลับมาประเทศ
ตน, ถึงเขาวินธัย, ก็เข้าไปทูลพญาจักรวรรณเจ้านายของตน,
พญาจักรวรรณเห็นนกแขกเต้าก็ปราศรัยว่า “แขกเต้า! มีข่าวอะไรบ้าง?
ประเทศนั้นเป็นอย่างไร?”

นกแขกเต้าตอบว่า “ทเวะ! กล่าวย่อๆ ก็คือ ควรจัดเตรียม
ทำสงคราม ณ บัดนี้. และกรรปุรทวีปนั้นก็ประเทศหนึ่งในสรวง
สวรรค์ จะพรรณนาได้อย่างไรถูก?”

พญานกยูงเมื่อได้เรียกบรรดานกมนตรีทั้งหมดมาชุมนุมแล้ว,
ก็เข้าที่ประชุมหารือว่า “เราขอความเห็นพวกท่าน: สิ่งไรบ้างเราควรจัด
การ? อย่างไรก็ต้องทำสงครามกันละ.

ท่านกล่าวมาดังนี้ :-

๖๗ พราหมณ์ไม่สันโดษ, หรือกษัตริย์สันโดษ ย่อมวิบัติทุกเมื่อ:
หญิงแพศยามีละอาย, หรือกุลสตรีสิ้นละอาย กิวิบัติ.”

นกแร้งชื่อทูลทรรคินซึ่งเป็นมนตรี กล่าววว่า “ทเวะ!
การกระทำสงครามด้วยธรรม ไม่เป็นวิธี (ที่ถูก). เพราะ-

๖๘ เมื่อใด มิตรomadยสหาย พึงรักใคร่มั่น (ในเรา), และฝ่าย
ศัตรูตรงกันข้าม เมื่อนั้นแล พึงกระทำสงคราม.

ประการหนึ่ง-

๖๙ เมื่อใดการสงครามจะมีผลสามประการ คือ ดินแดน ๑ เมตร ๑
และเงินทอง ๑, เมื่อนั้น ก็ควรทำสงคราม.”

พญานกยูงพูดว่า ระหว่างนี้จึงให้มนตรีตรวจดูไพร่พลของ
เรา, จงแจ้งว่าเตรียมไว้พร้อมสรรพแล้ว และเรียกไพร่ให้หาฤกษ์
ยามสำหรับยาตราทัพ.”

นกมนตรีแถลงว่า “ทเวะ! ถึงกระนั้น การยาตราทัพไปโดยด่วน
ยังมีบังควร. เพราะ-

๗๐ คนโง่เหล่าใด ไม่พิจารณากำลังของไพร่ เข้ารบโดยเร็ว; คนเหล่านั้น

ได้กอดค้อมอาวูธเป็นแม่นมั่น.

พญานกยูงเฉลยว่า “ท่านมนตรี! อย่าทำลายอุตสาหะของข้าเจ้าไว้ทุกอย่างเลย, ขอให้ชี้ช่องแก่ผู้ปรารถนาแผ่อาณาเขตปราบปรามประเทศอื่นเถิด.”

เร่งตอบว่า “ท้าว! ข้าเจ้าจักแถลงให้ (ทราบ) ได้, แต่จะเป็นผลก็เฉพาะปฏิบัติตาม. ท่านกล่าวไว้ว่าดังนี้:-

๗๑ อะไรกับข้อแนะนำดังเช่นศาสตร์ เมื่อพระปฤถิพิบัติไม่ทรงประพฤติตาม? ไม่พียงมีที่ไหนเลย ผู้ที่รู้จักยาดี (เมื่อไม่กิน), ความเจ็บไข้จะสงบหาย.

และจะขัดขึ้นราชโองการเป็นอันไม่ได้, เพราะฉะนั้นจึงขอแจ้งข้อซึ่งเคยได้ฟังมา. ท้าว! ขอได้สดับ-

๗๒ ข้าแต่ณฤพรราช! ณ ที่ใด (ถึง) มีภัย จะเป็นกลางแม่น้ำถ้ำผา ป่าบ่อมกิติ, ผู้บัญชาการทัพ ก็ต้องยกกระบวนแสนยาไปในที่นั้น.

๗๓ แม่ทัพพร้อมด้วยนายกองที่กล้าแข็งต้องยกไปหน้า, สตรี, และท้าวพญา, คลังทรัพย์, และทหารที่อ่อนกำลัง ไว้กลางกระบวน.

๗๔ สองปีกเป็นพลม้า, สองปีกกระบวนม้าเป็นพลรถ, สองปีกกระบวนรถเป็นพลช้าง, และสองปีกกระบวนช้างเป็นพลราบ.

๗๕ เสนาบดี (แม่ทัพ) ต้องเดินหลังกระบวน, คอยปลุกใจไพร่พลรบที่ท้อแท้; พระนฤปติพร้อมด้วยมนตรีที่ปรึกษาและวีรโยธาห้อมล้อม ทรงบัญชาการทัพ.

๗๖ พึงเดินทัพเข้าไปในประเทศที่ลุ่มชุ่มด้วยน้ำ (หรือ) มีภูเขามากด้วยพลช้าง, ในที่ราบ ด้วยพลม้า, ในน้ำ ด้วยพลเรือ, ในที่ทุกแห่ง ด้วยพลราบ.

๗๗ การเดินกองคชโยธา ท่านแสดงว่า ในต้นฤดูฝนเป็นเอก; ฤดู

แต่นั้น (หน้าแล้ง) สำหรับกองดุรงค์; ในเวลาทุกเมื่อ สำหรับกองทหารราบ.

๗๘ พิงระวังรักษาท้องพระนฤปดี ในย่านทางหว่างภูผาและที่คับขันเข้าออกยาก, แม้พระองค์มีโยธาทาญแวดล้อมรักษา (อยู่แล้วก็ดี), ก็พึงบรรทมตามเยี่ยงโยคินิทร (ตื่นไว).

๗๙ พิงทรงพิฆาต พิงทรงคร่ำครวญ ไปทางที่คับขัน กอปรด้วยดงหนามและปลักตม; เมื่อเข้าเขตประเทศไพร่ ก็พึงทรงจัดให้ผู้ที่เคยลู่ทางไปข้างหน้า (ทัพ).

๘๐ พระราชาประทับ ณ ที่ใด ที่นั้น (ควรให้มี) พระคลังไปด้วย, เว้นพระคลังก็ขาดราชย์; พิงประทาน (รางวัล) ให้เนื่องนองแก่โยธาทาญ, ใครเล่าจะไม่ (เต็มใจ) เข้าสู้รบเพื่อหวังบำเหน็จ?
เพราะ-

๘๑ ข้าแต่พระภูบดี! คนไม่ใช่ทาสของคน; แต่ (เป็นทาส) ของทรัพย์; ความเป็นสูง หรือเป็นต่ำ ก็แล้วแต่การมีและการจน.

๘๒ พลรบพึงเข้าต่อสู้โดยไม่แตกกระบวนทัพ, และพึงระวังซึ่งกันและกัน; กองพลส่วนใดก็ดี อ่อนกำลังลง ก็ควรกองทัพชะลอไว้กลางกระบวน.

๘๓ และพระมหิบาลควรทรงจัดให้ทหารราบเข้าประจัญบานข้างด้านหน้า; และเมื่อกักปรักษ์ไว้ได้แล้ว, ก็พึงประทับ (พักไพร่พล), และพึงปีทาบ่านเมืองของศัตรู.

๘๔ พิงทรงเข้ากระทำยุทธในที่ราบ ด้วยกองรถ และกองม้า, ในลุ่มน้ำ ด้วยกองเรือ หรือกองช้าง; บนบกซึ่งมีต้นไม้และดงละเมาะปกคลุม ด้วยอาวุธคือดาบโล่.

๘๕ พิงทรงทำลายหญ้าม้า, อาหาร, น้ำ, และปิ่นของศัตรูเสมอไป; พิงทำลายที่ซึ่งน้ำปราศารเซิงเกินและคูเขื่อนให้แตกด้วย.

๘๖ บรรดากองทัพ พลช้างเป็นเอก, สำหรับพระมหิบดีแล้ว ไม่มี

อื่นเสมอด้วยพลนั้น; นับถือกันว่า ช้าง แต่ลำพังอวัยวะวงงา
 ขาแข้งของมัน ก็เป็นอาวุธ (อยู่ในตัว) ตั้ง ๘ อย่าง.

- ๘๗ ม้าเป็นกำลังของกองทัพ ถือกันว่าเป็นป्राการซึ่งเคลื่อนที่ได้;
 เพราะฉะนั้น พระราชาอุปด้วยทหารม้ายิ่งใหญ่ (กว่าของศัตรู)
 แล้ว ก็มีชัยในยุทธสงครามทางบก.

ท่านกล่าวไว้ดังนี้:-

- ๘๘ (ทหาร) เหล่าใด ขึ้นม้าเข้ากระทำการยุทธ, แม้เทวดาก็ยากที่จะ
 เอาชนะ (ทหารเหล่านั้น) ได้; เหล่าไพร่แม้อยู่ไกล ก็เหมือน
 ตกอยู่ในเงื้อมมือ.
- ๘๙ ประถมกิจแห่งการยุทธ: การอภิบาลรักษาพลนิกรไว้ครบครัน
 ย่อมเป็นข้อสำคัญแห่งการยุทธเป็นเบื้องต้น; ท่านกล่าวว่า
 หน้าที่ของทหารราบ ก็คือการปราบมรรคาในทิศทางให้ราบ
 เรียบ.
- ๙๐ ความกล้าหาญเป็นสมบัติโดยนิตย ชำนาญการใช้ศัสตราวุธ,
 ไม่คิดคดเอาใจออกหาก, ชนะความท้อแท้, (เหล่านี้ย่อมมีอยู่)
 เฉพาะหมู่ตระกูลกษัตริย์ (นักรบ) ที่ประสิทธิ์ชื่อ, ท่านผู้รู้
 เห็นว่า กองทัพนั้นมีกำลังอันประเสริฐสุด.
- ๙๑ ข้าแต่พระกบฏดี! อัมมมนุษย์ในโลก ย่อมเข้าสู่รบด้วยหวังเกียรติ
 ยศจากเจ้านายของตน, จะรบด้วยหวังสินรางวัลแม้เป็นทรัพย์
 มากมาย หามิได้.
- ๙๒ กองทัพน้อยที่ล้วนตัวสำคัญยังดี, อะไรกับตัวเลวๆ มากมาย
 หัวสลอน; เพราะโยธาที่อ่อนแอแพ้พ่ายลง ย่อมกระทำให้
 โยธาที่ดีพลอยปราศด้วยโดยแท้.
- ๙๓ ไม่เอื้อเฟื้อ ๑ ไม่อยู่ ๑ รวมเอาเสียซึ่งส่วนที่ควรแบ่งปัน ๑
 ผัดเพี้ยนเวลา (ที่จะให้ปัน) ๑ ไม่ตอบแทนให้สม ๑ เหล่านี้
 เป็นเหตุแห่งการเหินห่างจากกัน.

- ๙๔ พระนฤปดีผู้หวังเอาชัย พึงยกเข้าตีศัตรู โดยอย่าให้กองทัพ (ของตน) ได้รับความลำบากเดือดร้อน; กองทัพที่ติดโรยด้วย เติมน้ำกลั่น ศัตรูย่อมเอาชัยได้ง่ายดาย.
- ๙๕ ข้อแนะนำสำหรับทำให้พวกศัตรูเกิดแตกร้างกันขึ้น ย่อมไม่มี อย่างอื่นนอกจาก (ยุยงพวกศัตรูให้เกิดมีผู้อ้างตนเป็น) ทายาท (ในราชสมบัติของศัตรู); เพราะฉะนั้นจงพยายามตั้ง รัชทายาท ของประเทศศัตรูขึ้นให้ได้.
- ๙๖ เมื่อผูกสัมพันธ์กับยุพราช หรือมุขมนตรี (ของศัตรู) นั้นแล้ว, พึงทำความแตกร้างในภายใน แก่ศัตรูซึ่งมีใจเด็ดเดี่ยวมั่นคง.
- ๙๗ และเมื่อทำความแตกร้างในการรบนั้นแล้ว พึงปราบสัมพันธ์- มิตรที่คิดคดเสีย; หรือพึงปราบด้วยปศุสัตว์, หรือกักขังคน สำคัญและบริวารของปรปักษ์.
- ๙๘ พระราชาพึงบำรุงแคว้นของพระองค์ ให้มีพลเมืองอยู่เต็ม ด้วยการกวาดต้อนจากประเทศศัตรู; หรือมิฉะนั้นก็พึงบำรุง แคว้นด้วยการให้ปัน และความนิยมนับถือ; เพราะนี่ย่อมมี ผลรุ่งเรือง."

พญานกยูงพูดขึ้นว่า:- เออท่าน! ประโยชน์อะไรด้วยการพูด ให้มาก?

- ๙๙ ความเจริญแห่งตน ความเสื่อมแห่งศัตรู; สองข้อเท่านั้นเป็นนิติ (คือรัฐประศาสน์); เมื่อถือตามนี้ได้แล้ว, การกล่าว วาจาโอ้อวดอย่างคล่องปาก อันบัณฑิตย่อมเข้าใจได้.

นกมนตรีหัวเราะพาลงกล่าวว่า:- ทั้งหมดนี้ก็จริงอยู่. แต่ทว่า:-

- ๑๐๐ พละที่รังไว้ไม่อยู่เป็นอย่าง ๑ พละที่รังไว้ได้ด้วยธรรมจรรยา เป็นอีกอย่าง ๑; ความสว่างและความมืดทั้งสองจะมีลักษณะ เหมือนกันได้ แต่ไหน?

ครั้นแล้วพญานกยูงก็ลุกขึ้น และยก (ทัพ) ไปตามลัคนาที่

โทรแถลงว่าเป็นมงคลฤกษ์. บัดนั้นมาใช้ซึ่งจารบุรุษ (ของพญาหงส์) ส่งไป ก็มายังหิรัญนครรภ ทำเคารพแล้วเสนอข่าวว่า “ทเวะ! พญา จิตรวรรณ (ยกกองทัพ) มาเกือบถึงแล้ว, บัดนี้กำลังตั้งค่ายอยู่ที่เชิง ภูเขามลัย. ขอให้เตรียมระวังค่ายไว้งตติ. เพราะนกแร้งนั้นเป็น มหามนตรี (ของพญานกยูง). ประการหนึ่ง ในขณะที่เขา (นกแร้ง) ได้ พุดจาหารือเป็นความลับกับบางผู้, ข้าเจ้าได้เค้าเงื่อนข้อนี้ คือเขาได้ใช้ ใครบางผู้เข้ามาอยู่ในป้อมของเราแล้ว” นกจักรพรากพุดขึ้นว่า “ทเวะ! ผู้นี้คงเป็นกา” พญาหงส์ค้ำว่า “เห็นจะไม่ใช่ ถ้าเช่นนั้นจริง, ก็เหตุไร กาจิงทำท่าจะขยี้กแซกเต้าเล่า? อีกประการหนึ่ง ตั้งแต่กแซกเต้ามา คราวนั้นแล้ว, เขา (กา) ก็แสดงความตั้งใจร้อนรนที่จะรบจริง ๆ, และก็ ได้มาอยู่ที่นี่เป็นเวลาช้านาน.” นกมนตรีกล่าวว่า “อย่างไรก็ดี, ควร รังเกียจผู้มาใหม่ไว้บ้าง.” พญาหงส์พุดว่า “แม้เป็นผู้มาใหม่ ก็ดูเหมือน ทดแทนคุณความเอื้อเฟื้อ (ได้เหมือนกัน). จงฟัง.-

๑๐๑ แม้คนอื่น แต่มีประโยชน์เกื้อกูลก็เป็นพงศ์พันธุ์, แม้พงศ์พันธุ์ แต่ไม่มีประโยชน์เกื้อกูลก็เป็นคนอื่น ๆ; โรคเกิดในร่างกายแท้ ๆ หาประโยชน์เกื้อกูลมิได้, ยาเกิดถึงในปากก็มีประโยชน์เกื้อกูล.

ประการหนึ่ง-

๑๐๒ มีเสวกของท้าวศุทระกษผู้หนึ่ง ชื่อวีรวร, เขา (รับราชการ) อยู่ ไม่นานนัก ก็ยังถวายนบุตรของตนเอง (เป็นราชพลี).

นกจักรพรากถามว่า -เรื่องเป็นอย่างไร?

พญาหงส์ก็เล่า:-

นิยาย ๙

เมื่อก่อนนี้ ข้าเจ้าได้ไปผูกสมักรักใคร่กับนางกรรปุระ-
มัญชรีบุตรราชหงส์ชื่อกรรปุระเกลี ในทะเลสาบสราญรมย์ของท้าว
ศุทธะกษ. ณ ที่นั่น ชายชาติราชบุตร (ตระกูลนักรบ) ชื่อวีรวร มาจาก
ประเทศอื่น, เข้าไปหาผู้รักษาพระทวาร, พูดว่า “ข้าเจ้าเป็นชาติราชบุรุษ
แสวงหาการเลี้ยงชีพ, โปรดให้ข้าเจ้าได้เฝ้าพระราชาด้วยเถิด.” เมื่อ
(ผู้รักษาพระทวาร) พาเข้าเฝ้าแล้ว, เขากราบทูลว่า “ท้าว! ถ้ามีพระ
ประสงค์จะรับข้าเจ้าไว้เป็นเสวกแล้ว, ขอได้กำหนดเรื่องเงินค่าจ้างแก่
ข้าเจ้าด้วย, ท้าวศุทธะกษตรัสว่า “เงินค่าจ้างของเจ้าสักเท่าไร?” วีรวร
ทูลสนองว่า “วันละ ๔๐๐ สุวรรณ.” ท้าวศุทธะกษรับสั่งถามว่า “ต้อง
การเครื่องประกอบอะไรบ้าง?” วีรวรทูลว่า “แขน ๒ ข้าง, และดาบเป็น
ที่ ๓.” พระราชาทรงไตร่ตรองในทันที, และตรัสออกมาด้วยประหลาด
พระหฤทัยว่า “สหายเอ๋ย! นั้นมันไม่ได้นี่.” วีรวรได้ฟังดังนั้นก็ถวาย
คำนับออกไป. ขณะนั้นอมาตย์ที่ปรึกษาของพระองค์ทูลขึ้นว่า “ท้าว!
ขอโปรดลองจ้างเอาไว้สัก ๔ วัน, เพื่อให้แจ้งลักษณะนิสัยของเขาว่า
มีคุณประโยชน์สมควรแก่สินจ้างอันมากเท่านั้น หรือว่าไม่มีประโยชน์
เลย.” เนื่องจากคำแนะนำของอมาตย์, (พระองค์) จึงตรัสเรียก (ชายผู้
นั้น) กลับมาประทานหมาก(เป็นเครื่องหมายในเมื่อได้ทำสัญญาตกลงกัน)
แล้วก็ประทานสินจ้างนั้นให้. เพราะ-

๑๐๓ พลู มีรสเผ็ด, ขม, ร้อน, หวาน, กัด, สมนาน, ดับลม, ดัดเสมหะ,
ฆ่าตัวแรง, กำจัดกลิ่นเหม็น, ประดับปาก, ชำระมลทิน, ชวน
ให้เกิดกำหนัด; เพื่อนเอ๋ย! สรรพคุณของพลู ๑๓ ประการนี้
แม้ในสวรรค์ก็ยากที่จะหาได้.

พระเจ้าแผ่นดินทรงสังเกตการจับจ่ายใช้สอยทรัพย์สินที่เป็น
สินจ้าง (ของวีรวร) โดยลับๆ. (ทรงทราบว่) วีรวรแบ่งทรัพย์สินครึ่ง ๑

ถวายแก่เทวดาและพราหมณ์, เหลือจากนั้นครึ่ง ๑ แบ่งให้แก่ผู้ได้ทุกข์
 เชิญใจ, นอกนั้นใช้จ่ายเป็นค่าอาหารและการสำราญของตน; เมื่อ
 ปฏิบัติหน้าที่เป็นนิตยครบอย่างนี้แล้ว, เขาก็ไประวังการ มือถือดาบ
 อยู่ที่พระทวารทั้งกลางวันและกลางคืน, และต่อเมื่อมีพระราชโองการ
 (ให้ไปได้) จึงกลับไปยังเคหะของตน. อยู่มาคืนหนึ่งในวันแรม ๑๔ ค่ำ
 พระราชาทรงได้ยินเสียงร้องไห้โหยหวน, เมื่อทรงได้ยินดังนี้, ก็ตรัส
 ถามออกไปว่า “ใครเฝ้าอยู่ที่ประตูนี้?” เขา (วีรพร) ทูลว่า “พระเทวะ!
 ข้าเจ้าวีรพร.” พระราชารับสั่งว่า “จงไล่ตามหาเสียงร้องโอดครวญนี้ไป
 ดูที.” วีรพรทูลว่า “ดังพระโองการ พระเจ้าข้า.” แล้วก็ออกไป.
 ส่วนพระราชาก็ทรงอนุสรว่า “นี่เราใช้ให้ราชบุตรแต่โคตมเดียวออกไป
 ในที่มีคติบจนแทบแทบด้วยเข็มได้, ดังนี้ไม่บังควรเลย, จำเราออกไป
 ดูด้วยว่าจะมีอะไรบ้าง.” ทรงหยิบพระแสงดาบเสด็จดำเนินตามออก
 ประตุมองไป.

เมื่อกำลังวีรพรเดินมา, ได้เห็นสตรีคนหนึ่งทรงรูปโฉมอยู่
 ในวัยดั่งดงาม, ประดับสรรพด้วยอสังการ, ร้องไห้สะอึกสะอื้นอยู่,
 จึงร้องถามว่า “เจ้าเป็นใคร? เหตุไฉนจึงร้องไห้?” สตรีนั้นตอบว่า
 “ข้าเจ้าเป็นลักษมี (เทวีประจำความเจริญ) แห่งองค์ท้าวศุทระกะ, ได้
 อาศัยอยู่ใต้พระฉายาแห่งพระพาหุของพระองค์ เป็นสุขมาช้านาน, ใน
 วันที่สาม (แต่นี้ไปอีก) พระราชาจะถึงเบญจภาพ (สิ้นพระชนม์). ข้าเจ้า
 จะเป็นผู้ไร้ที่พึ่ง, จะอยู่ต่อไปไม่ได้, เหตุนี้ ข้าเจ้าจึงร้องไห้.” วีรพร- “ทำ
 ฉันทใดเล่า พระภักตวจึงจะอยู่ที่นั่นต่อไปได้?” ลักษมีตอบว่า “ถ้าท่านนั้น
 ศิยรศักดิ์ธรรบุตรท่านซึ่งมีมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการด้วยมือ
 ของท่านเอง ถวายเป็นพลีแก่พระสรรพมงคลภักต (ทศพร) แล้ว,
 พระเจ้าแผ่นดินก็จะมีพระชนมอยู่ได้ถึงร้อยพรรษกาล, และข้าเจ้าก็จะ
 ได้อาศัยอยู่เป็นสุขด้วย; พุคดังนี้แล้วนางก็หายกายไป. วีรพรมีความ
 ยินดีกลับไปยังเคหะตน, และปลุกบุตรภริยาซึ่งกำลังนอนหลับสนิท. เขา

(ทั้งสอง) ตื่นแล้วก็ลุกขึ้นนั่ง. วิรวรรได้เล่าเรื่องที่พระลักษมีแจ้งให้ฟังทั้งหมด คักคิธรได้ฟังก็ดีใจ, พูกว่า “ลูกเคราะห์ดีมีช่องเหมาะ ที่รักษาราชสมบัติของเจ้านายเราไว้ได้. บิดาเจ้าข้า. เหตุไรจึงชักช้าอยู่เล่า? เพราะไม่ว่าเวลาไร การสละตัว (ของเรา) นี้ไปในกิจ (สนองพระเดชพระคุณ) ดังนี้ ย่อมเป็นที่น่าสรรเสริญ.”

๑๐๔ ปรากฏ ย่อมสละทรัพย์และแม้ชีวิต (ของตน) เพื่อผู้อื่น; (เมื่อ) ความตายเป็นสิ่งที่เที่ยง, ก็ควรสละตัวเพื่อความดี.

มารดา คักคิธรก็พูว่า “สวามี, ถ้าไม่กระทำการตามนี้เพื่อประโยชน์แห่งพระราชาของเราแล้ว, จะประกอบกิจอย่างอื่นอะไรอีกเล่า เพื่อสนองพระเดชพระคุณให้สมกับที่ (พระราชทาน) เงินเดือนอันสูง?” เมื่อใคร่ครวญกันดังนี้แล้ว คนทั้งสามก็พากันไปยังศาลเจ้าแม่สรพมวงคณ ครั้นบูชาพระสรพมวงคณแล้ว. วิรวรรได้พูว่า “ข้าแต่พระเทวี! ขอให้โปรดด้วย ขอให้ท้าวสุทรกะมหาราชาจงมีชัย, ขอได้ทรงรับพลีนี้ด้วย;” กล่าวแล้วก็บ้นเศียรบุตรตนขาด. แล้ววิรวรรมาร่ำพินว่า “เราก็ได้สนองพระเดชพระคุณตอบแทนสมกับเงินเดือนที่ได้รับพระราชทาน, บัดนี้สิ้นบุตรไป ชีวิตเราก็เป็นภาระหนักเปล่า.” นึกดังนี้จึงตัดศีรษะของตนเสีย. ส่วนภริยาก็มีความโศกเศร้าด้วยเรื่องสามีและบุตร จึง (ทำลายตน) ลงอย่างเดียวกัน.

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินได้สดับ และทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์นี้ตลอด, ก็ตะลึงพระหฤทัย, ร่ำพินว่า:-

๑๐๕ คนเลวๆ อย่างเราเกิดมาก็มีแต่ตายไป; (มนุษย์) เหมือนดังผู้นี้บ่พ่อนได้มีขึ้นในโลกหรือจักมี.

เพราะฉะนั้นขาดเขาไป. ถึงแม้มีราชสมบัติอยู่ก็จะมีประโยชน์อะไร? ท้าวสุทรกะเห็นดังนี้, ก็กวัดแกว่งพระแสงดาบขึ้นจะบ้นพระเศียรของพระองค์เสีย. ขณะนั้นพระสรพมวงคณภักดีมีพระหฤทัยกรุณาก็ปรากฏพระกายให้เห็น, จับพระกรท้าวสุทรกะไว้, (พลางตรัสว่า)

“ลูกเอ๋ย! ใจดวงหนึ่งหันดั่งนี้จึงพอที, ณ บัดนี้ราชสมบัติของเจ้าเป็นอันไม่มีอันตรายแล้ว.” พระราชาน้อมประณตด้วยสาขางวางคประดิษฐ์ทูลว่า “ข้าแต่พระเทวี! ราชสมบัติกิตติ, ชีวิตหรือความสิริสวัสดิ์ของข้าเจ้ากิตติ, ไม่มีประโยชน์แก่ข้าเจ้าแล้ว: ถ้าข้าเจ้าสมควรเป็นผู้ได้รับความเมตตา, ก็ขอให้ชายราชบุตรอมาตย์วิเศษผู้เป็นเสวกของข้าเจ้ากับบุตรภริยา มิชิฟ (อยู่อีก) โดย (ข้าเจ้ายอมสละ) ชีวิตที่มีเหลืออยู่ให้, มิฉะนั้นข้าเจ้าจะขอตามไปสู่คติซึ่ง (คนทั้งสาม) ได้ถึงแล้ว,” พระภักดีตรัสว่า “อาศัยคุณความดีจริง ๆ และความรักใคร่ในเสวกผู้นี้ เรามีความปราโมทย์ (ในถ้อยคำของเจ้า) ทุกประการ; ไปเถิด, จงมิชั้ย; เราให้ราชบุตรผู้นี้พร้อมทั้งครอบครัวมีชีวิตอยู่ด้วย.” ขณะนั้นวีรราชบุตรภริยาก็นั่งขึ้นกลับกลับบ้าน, ส่วนพระราชาก็คืนสู่ที่ประทับ ณ ยอดปราสาท (หลังคาแบน) โดยคนทั้งสามมิได้เห็น, และเสด็จเข้าบรรทมอย่างเดิม. ฝ่ายวีรราชขณะ (กลับมา) ยืนประจำอยู่ที่พระทวาร, อันพระเจ้าแผ่นดินรับสั่งถามอีก, กราบทูลว่า เทเว! “สตรีที่ร้องไห้สนั่นนั้น เมื่อได้เห็นข้าเจ้าก็หายไป; แล้วก็ไม่มีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอีก.” พระราชาได้สดับคำกราบทูลก็ทรงยินดี, ทรงคำนึงอย่างประหลาดพระทูลทูลว่า “ผู้เป็นมหาสัตว์ (อัจฉริยะบุคคล) อย่างนี้ ควรชมเชยอย่างไรดีหนอ? เพราะ- ๑๐๖ ผู้มีตระกูลพึงกล่าวถ้อยที่น่ารัก วีรบุรุษพึงไม่โอ้อวด; ผู้เอื้อเฟื้อพึงพรั่งพรู (ความเอื้อเฟื้อ) ในผู้ที่ทรงคุณความดี, ผู้กล้าหาญพึงสงบเสงี่ยม.

นี่คือลักษณะของมหาบุรุษ, มีอยู่ในจักรทั้งสี่.” ครั้นรุ่งเช้าพระเจ้าแผ่นดิน, เมื่อตรัสสั่งให้มีศิษฐานา (ขุนนางรัฐมนตรี) แล้ว, ทรงประกาศเหตุการณ์ซึ่งได้มีขึ้นเมื่อคืนนี้ทั้งหมด, ทรงแสดงความพอพระทัย, ประทานนครกรรณาฏแก่วีรราช.

พญาหงส์พูดต่อไป “เช่นนี้ ผู้มาใหม่ โฉนจะต้องเป็นศัตรูด้วยเล่า? ในจำพวกคนมาใหม่เหล่านี้ ก็มีที่ดี ที่ชั่วและปานกลาง

เหมือนกัน."

นงจักรพรากพูดว่า:-

๑๐๗ ผู้ใดกราบทูลแนะนำสิ่งซึ่งไม่ควรทำประดุจว่าควรทำ เพื่อให้
ถูกพระหฤทัยพระนฤบดี, ผู้นั้นเป็นมนตรีละหรือ? (เมื่อดังนี้)
กระทำให้เป็นที่ขุนเคืองพระหฤทัยของท้าวเสียยิ่งดีกว่า, แต่
จงอย่านำความวินาศ (มาสู่) พระองค์ เพราะกิจซึ่งไม่ควรทำ.

๑๐๘ พระราชาผู้มีแพทย์, ราชครู และมนตรี สมพลอยย่อยก ก็
จะพลันเสื่อมสิ้นพระสรีระ, พระคุณธรรมและพระราชทรัพย์.

ข้าแต่ท้าว! ขอได้สดับ-

๑๐๙ 'สิ่งใดเขาได้เพราะบุญ สิ่งนั้นเราก็ควรได้ด้วย;' ช่างโกณผมผู้
แสวงทรัพย์, ฆ่าจากตาย เหตุความหลงคิดดังนี้ ก็ต้อง
ตายตกไปตามกัน.

พญาหงส์ถามว่า "เรื่องเป็นอย่างไร?"

นกมนตรีเล่าเรื่องต่อไปนี้-

นิยาย ๑๐

ในกรุงอโยธยา มีชายตระกูลกษัตริย์ชื่อ จูทามณี เขา
ปรารถนาทรัพย์, ได้ทรมานกายบูชาพระภควัดผู้ทรงพระจันทร์ครึ่ง
มณฑลเป็นปีน (คิระ) อยู่ช้านาน. ภายหลังเมื่อชำระตนสิ้นบาปแล้ว,
อาศัยความโปรดปรานแห่งพระคัมภีเจ้า (คิระ), ตนก็ฝันเห็นท้าวยักษ
ราช (กุเวร) มีบัญชาว่า "ดูก่อนพ่อผู้กษัตริยราช (เจ้าแห่งตระกูลนี้กรบ).
วันนี้เจ้าให้ช่างโกณผมแต่เช้าแล้ว จงถือตะบองแอบไปอยู่ที่ประตูบ้านตน,

เมื่อเห็นคนขอทานคนใดเข้ามาในเขตหน้าบ้าน, จงเอาไม้ประหารคนขอทานนั้นอย่าได้กรุณา; ทำดังนี้, คนขอทานนั้นก็จะเป็นหม้อมีทองเต็มในทันใด, ซึ่งเจ้าและบริวารจะได้อยู่เป็นสุขสบายตลอดชีวิต,” ครั้น (ชายผู้นั้น) ได้ทำตามนี้, การก็สมจริง. ฝ่ายช่างซึ่งมาโกนผมชายผู้นั้น ได้เห็นเรื่องตลอด ก็นึกว่า “โอโฮ! นี่เป็นอุบายแห่งการได้ทรัพย์, เช่นนี้เหตุใดเราจึงไม่ทำตามบ้าง?” แต่นั่นต่อมา ช่างโกนผมผมมีมือถือไม้ตะบองคอยเฝ้าหาคนขอทานตามวิธีนั้นอยู่ทุกวัน: มาวันหนึ่งพบคนขอทาน, ก็เอาไม้ตะบองตีจนตาย. ด้วยความคิดอันนี้ ช่างโกนผมเองก็ถูกราชบุรุษเมียนเสียจนขาดใจ. เหตุนี้ ข้าเจ้าจึงว่า “สิ่งใดเขาได้เพราะบุญ ฯลฯ (๑๐๙)”

พญาหงส์พูดว่า:-

๑๑๐ “การที่เอาประพจน์เหตุครั้งโบราณมาแสดง จะเป็นเครื่องแจ้งให้รู้ได้หรือไม่ว่า คนมาแต่อื่นนั้นเป็นมิตรไม่คิดเจตนา (ร้าย) อะไร, หรือว่าเป็นคนคดทรยศต่อความไว้วางใจ?

ไปเถิด, ไปเถิด, ไปเตรียมการเถิด; บัดนี้พญานกขี้อิจรวรรณยกทัพมาตั้งค่ายอยู่บนเนินเขามลย์, เพราะฉะนั้น เวลานี้จะคิดอ่านประการไรกัน?” นกมนตรีพูดว่า “เทวะ! ข้าเจ้าได้ยินมาจากปากของผู้สืบข่าวที่มาถึงว่า จิตรวรรณไม่เชื่อฟังคำตักเตือนของนกแร้งผู้มหามนตรี, เหตุนี้เจ้าโง่งนั้น เราก็เอาชนะได้ง่าย.

ท่านกล่าวไว้ดังนี้:-

๑๑๑ ธิปฐิมลัทธิ (ดังนี้) ย่อมทราบกันว่าห้าห้าได้ง่าย คือ โลก, ดุร้าย, เหลิง, ไร้สัตย์, เลินเล่อ, ขลาด, รวนเร, โง่เขลา, หมิ่นโยธานักรบ.

เพราะฉะนั้น ตราบเท่าที่เขาไม่ได้ล้อมป้อมค่ายเรา, ข้าเจ้าขอแนะนำให้ตั้งนกลาสระ และนกเสนาบดีอื่นๆ ไปทำลายโยธาของเขา ณ ที่แม่น้ำ ภูเข ป่า และถนนหนทาง.

ท่านกล่าวไว้ดังนี้-

๑๑๒ เมื่อยลด้วยเดินทางไกล, จงสนทนากับทางแม่น้ำภูเขาและป่า, ตกใจกลัวอัคนียอันร้ายแรง, อัดโรยด้วยความอดอยาก และความกระหาย-

๑๑๓ มุทะลุ, ขัดสนเสียดอาหาร, ถูกโรคพาธ และความอดอยาก บีบคั้น, คุมกันไม่ติด, ไม่มีกำลังมากนัก, เตือดร้อนลำบาก ด้วยฝนและลม-

๑๑๔ ชะมุกชะมอมด้วยเปือกตม ฝุ่นธุลีและน้ำ, อลหม่านอย่างใหญ่, ระส่ำระสายไม่ได้ระเบียบด้วยใจผู้ร้าย (รังควาน), แสนยากไร้ให้มีประการดังนี้ พระมหิบาลพึงพิฆาต.

ประการหนึ่ง-

๑๑๕ พระราชาพึงสังหารกองทัพ (ศัตรู) ไว้เสมอ ในเมื่อ (ศัตรู) เมื่อยลพักนอนในเวลากลางวัน อัดโรยลงด้วยคอยระวังภัยที่จะถูกตี (ในเวลาค่าคืน).

เหตุนี้ ให้นกสารสกับนกนอกนั้นไปยังกองของพลศัตรูที่ประมาทนั้น สังหารมันเสียทั้งกลางวันและกลางคืน."

เมื่อได้ทำตามนี้แล้ว ไพร่พลและแม่ทัพนายกองของ จิตรวรรณก็ถูกประหารหมดเปลืองไปมาก, ครั้งนั้น จิตรวรรณเป็นทุกข์ท้อใจ จึงพูดกะทูลทรรคินมนตรีของตนว่า;- พ่อเอ๋ย! โฉนท่านจึงทำเพิกเฉยแก่ข้าเจ้า? หรือว่าเราได้มีวินัยบกพร่องลงที่ข้อไหน?

๑๑๖/ปราบได้ประเทศแล้ว, (เมื่อคิด) ดังนี้ ก็อย่าพึงประพฤติให้บกพร่อง; เพราะความผิดวินัยทำลายความเจริญ, ดุจชรา (ทำลาย) รูปเลิศฉนั้น.

ประการหนึ่ง-

๑๑๗ ผู้ขยันก็บรรลุนิหาร, ผู้ละของแสลงก็บรรลุนิหาร, ผู้ไม่มีโรคก็บรรลุนิหาร, ผู้มีเพียรก็บรรลุนิหาร, ผู้ประพฤติ

วินัยก็บรรลุลหรรณ ความดี ทิพย์สมบัติ และยศศักดิ์.

นกแร้งพูดว่า “เทวะ! ขอได้สดับ:-

๑๑๘ พระภูบาลแม้ไร้ความรู้ ก็ได้รับความเจริญอย่างเอกได้ โดย
สั่งเสพผู้เจริญด้วยวิทยา เปรียบเหมือนพฤษชาติอยู่ใกล้
น้ำฉะนั้น.

ประการหนึ่ง-

๑๑๙ สุรา, นารี, ลำเนื้อ, การพนัน, ธิบทิพย์สมบัติโดยไม่ยุติธรรม,
วาทะยาบช้า, และทัณท์รุนแรงไป เป็นข้อเสียหายของพระ
มหิกษ (ราชา).

อนึ่งโสด-

๑๒๐ อันบุคคลผู้ประพฤติการเป็นไปตามความห้าวหาญของตน
ฝ่ายเดียว หรือมีความคิดภายในตนหมดอุบาย ย่อมไม่อาจ
บรรลุลผลไพบูลย์อันยิ่งใหญ่. ความเจริญย่อมมาอยู่ในที่มีทั้ง
ปัญญาแก้ไข และความกล้าหาญ.

ท่านเห็นกองทหารของท่านเข้มแข็ง, ก็เอาแต่หักโหมไม่
วิจารณ์, ท่านหมิ่นต่อการแนะนำ, แม้ข้าเจ้าได้เตือนแล้วและใช้วาทะจตุตัน
เหตุนี้พระบาทเป็นเจ้าจึงเสวยผลแห่งวิธีดำเนินการอันทรามนี้; และ
ท่านกล่าวไว้ว่า:-

๑๒๑ มนตรีชั่ว คนไรเล่า ที่ความผิดพลาดในการเมืองจะไม่ตามมา
ทัน? ผู้กินของแสลง คนไรเล่า ที่โรคร้ายจะไม่เบียดเบียน? ผู้
ไรเล่า ที่ความมั่งมีศรีสุขจะไม่ทำให้หึงจองหอง? ใครเล่า
มฤตยูจะไม่สังหาร? ใครเล่า ถูกสตรียั่วเย้าจะไม่รู้สึกระวน
กระวาย?

๑๒๒ ความเศร้าทำลายความร่าเริง, ฤดูหนาวทำลาย (ความงามใน)
ฤดูร้อน, พระอาทิตย์ทำลายความมืด, เนรคุณทำลายความดี,
การแสดงความรักทำลายความเสียใจ, ดำเนินการดีทำลาย

ความวิบัติ, ดำเนินการไม่ดีก็ทำลายสิริเจริญ.

เพราะฉะนั้น ข้าเจ้าจึงตริตrongว่า ‘หา! วันร้าย! พญานก
ยุงนี้โหดเขลาเบาปัญญา, ไม่เช่นนั้นเหตุไรจึงกระทำข้อเค้านิติศาสตร์
(การเมือง) ดังจันทร์กำลังส่องสว่างให้อับแสงลงด้วยวจา (ร้าย) ของตน
ดังคบไฟ. เพราะ-

๑๒๓ ผู้ไม่มีความรู้ซึ่มด้วยตนเอง, ศาสตร์จะทำประโยชน์อะไรแก่
เขาได้; ผู้เสียจักษุทั้งสองข้าง, ตะเกียงจะทำประโยชน์อะไรให้
ได้?”

เพราะเหตุนี้ ข้าเจ้าจึงนั่งอยู่ พญาจิตรวรรณก็จับปีก รู้แจ้ง
ในความผิดของตน, แสดงความนับถือพูดว่า “พ่อเอ๋ย! ความผิดนี้ให้
ตกอยู่แก่ข้าเจ้าเถิด, บัดนี้ขอแจ้งให้ข้าเจ้าทราบโดยเร็วด้วย ว่าทำ
อย่างไรข้าเจ้าจึงจะล่าถอยกองทัพที่ยังเหลืออยู่ไปถึงภูเขาวินธัยได้.”

นกแร้งตริตrongว่า “นี่จะต้องหาทางแก้.”

เพราะ-

๑๒๔ ฟังรังไว้เสมอ ซึ่งความโกรธในเทวดา, ครู, โค, ท้าวพญา,
พราหมณ์, เด็ก, ผู้ใหญ่ และคนได้ทุกซ์”

แล้วยัมพลางกล่าวว่า “เทวะ! อย่าวิตกกกลัวเลย, ทำใจเย็น
ไว้เถิด, เทวะ! จงฟัง:-

๑๒๕ อันว่าปัญญาของมนตรีทั้งหลาย โลกย่อมแจ้งในเพราะการ
แก้ไขในส่วนซึ่งสลายไปแล้ว ให้เข้าร่วมติดกันได้อีก, ปัญญา
ของแพทย์ทั้งหลาย โลกย่อมแจ้งในเพราะการแก้ไขใช้สันนิบาต;
เพราะเมื่อการเรียบร้อยเป็นปกติอยู่ (ยังไม่ต้องแสดงความ
สามารถ) ใครเล่าจะไม่ (อวดตัวว่า) เป็นบัณฑิต?

อีกประการหนึ่ง-

๑๒๖ ที่แท้ คนมีปัญญาน้อย ย่อมแสดงอาการพลุกพล่าน (เป็นที่
อวดว่าชาญฉลาด) แม้นในกิจการอันน้อย; แต่ผู้มีปัญญามาก

(ถึง) ทำการใหญ่หลวง, ก็เจยมันอยู่ ไม่แสดงอาการพลุกพล่าน.

เทวะ! เมื่อยกเข้าทำลายป้อมค่าย (ของศัตรู) โดยความแคล้วคลาดของท่านแล้ว, ในไม่ช้าข้าเจ้าจักนำท่าน (กลับ) ไปยังเขาวินธัย โดยได้ (ทั้ง) เกียรติยศและอำนาจ, พญานกยูงถามว่า "ในบัดนี้มีไพร่พลน้อยนัก จะทำการสำเร็จได้อย่างไร?" นกแร้งตอบว่า "เทวะ! จักสำเร็จได้ทุกประการ, เพราะอะไร? ความ (ฉับไว) ไม่ผัดเพี้ยนเวลาแห่งผู้หวังเอาชนะ ย่อมเป็นหลักแห่งความสำเร็จชัย, ฉะนั้นไซ้, ก็ให้ล้อมป้อมประตู (ข้าศึก) ไว้เสียแต่วันนี้."

บัดนั้น นกยางผู้สืบข่าวของทริณยครรภกลับมา, รายงานว่า "เทวะ! พญาจิตรวรรณเชื้อใจในข้อแนะนำของนกแร้ง ยกทัพอันมีจำนวนน้อยที่สุดมาแล้ว จะล้อมป้อมประตูไว้." พญาหงส์พูดว่า "ท่านสรราชย์! บัดนี้จะทำประการไร?" นกจักรพรากตอบว่า "เท่านี้ยังไม่ควรวิตก, ให้พิจารณาตรวจดูไพร่พลในกองทัพของเรา ว่าไหนใช้ได้ดีและใช้ไม่ได้ดี, เมื่อรู้แจ้งแล้ว, ก็จงแจกจ่ายให้รางวัลเลี้ยงน้ำใจ (ไพร่พลเหล่านั้น) ด้วยเงินทองเสื้อผ้า และของอื่นๆ ตามสมควรแก่คุณานุรูปของผู้รับ. เพราะท่านกล่าวไว้ว่า-

๑๒๗ พระราชาใด หน่วงเหนี่ยวไว้ซึ่งทรัพย์แม้กานีหนึ่ง อันไม่นำจ่ายไปในทางมิบังควร เท่ากับจะต้องจ่ายตั้งพันนิษก, ในคราวอันจำเป็นแล้ว แม้พระราชทรัพย์ตั้งโกฏิ ก็ทรงสละได้; โชคสมบัติย่อมไม่ละพระราชาดุจสิงหะพระองค์นั้น.

อีกโสดหนึ่ง-

๑๒๘ ในคราวทำพิธีกรรม ๑ คราวทำวิวาร์ ๑ คราวได้ทุกข์ ๑ คราวทำให้ริษุหมดเปลืองไป ๑ คราวบั้นยศ ๑ คราวผูกมิตรสหาย ๑ ในภริยายอดรัก ๑ คราวพงศ์พันธุ์ขัดสน ๑: ใน ๘ (คราว) นี้ การใช้จ่ายไม่นับว่าฟุ่มเฟือยเลย.

เพราะ-

๑๒๙ คนโง่เขลา ย่อมทำความวินาศทั้งหมด เพราะวิตกกกลัวแต่
การจ่ายเล็กน้อย; ใครเล่าที่มีความคิดจะละทิ้งสินค้าของตน
ไป เพราะกลัวเสียภาษีแรง?

พญาหงส์ถามว่า “ในเวลาบัดนี้ การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย
อย่างไรจึงจะสมควร? ท่านย่อมว่า-

บุคคลพึงถนอมทรัพย์ไว้ เพื่อคราวล้าเคียด.”

นกมนตรีตอบว่า-

“คนมีโชคลาภ ความล้าเคียดจะมาแต่ไหน?” พญาหงส์
เฉลยขึ้นว่า-

“บางคราวโชคลาภก็กลับกลอก.” นกมนตรีสอดคล้องว่า-

“เทวะ! ทรัพย์ที่สะสมไว้ก็สูญได้.

“เทวะ! เหตุนี้ ขอให้เลิกละความตระหนี่ถี่เหนียวเสีย ให้
โยธาที่กล้าหาญของท่าน ได้รับความพอใจด้วยสิ่งของ, รางวัลและ
ยศศักดิ์, ท่านกล่าวไว้แล้วว่า-

๑๓๐ (ทหาร) ซึ่งไม่ตรัสรู้ใจกัน มีความร่าเริงยอมสละชีวิต มั่นคง มี
ตระกูลดี อันจอมทัพยกย่องแล้ว ก็ปราบกองพลไพร่ได้อย่าง
งาม.

อีกโสดหนึ่ง-

๑๓๑ เหล่านักรบ มีวินัยดี, มีความกลมเกลียวกัน, ใจเด็ดเดี่ยว,
เป็นวีรโยธา, แม้ ๕๐๐ คนก็ย่ำยีกองทัพบิรุได้.

อีกโสดหนึ่ง-

๑๓๒ คนดำช้า, ไร้วิจารณ์, ดุร้าย, ไม่รู้จักอุปการ, ย่อมถูกแม่เมียทิ้ง
ขว้าง โฉนคนอื่นเขาจะไม่ทิ้ง? กลับเป็นคนตัวเดียวหัวหาย.

๑๓๓ พระนฤปดีมีลักษณะสามประการ คือ ความสัตย์จริง ความ
แก้แค้นกล้าหาญและความโอบเอื้ออารี; ขาดคุณสมบัติสามประการ

การนี้ไป พระมหิบาลก็ยอมสปรหา.

ในเหตุการณ์ปัจจุบันเช่นนี้ อย่างน้อยก็ควรเรียกเหล่า
อมาตย์มาหารือ. ท่านกล่าวไว้ว่า-

๑๓๔ ผู้ใดอาจผูกสนิทชิดเชื้อกับใครๆ ก็ตาม. ย่อมขึ้นสูงหรือตกต่ำ
ด้วยกับเขา; ควรใช้ผู้ที่ไวใจได้จริงในกิจซึ่งเกี่ยวกับชีวิตและ
ทรัพย์สมบัติ.

เพราะ-

๑๓๕ นักเลง สตรี หรือเด็กหนุ่ม พึงเป็นมนตรีของพระมหิบัติได้,
แต่ทว่าเธอจะถูกกลม คือวิธีการเมืองอันทราม (ของมนตรีนั้น)
พัดพาให้ระเหเรน ก็จมลงในห้วง คือธุระกังวล.

ข้าแต่พระภูบาล! ขอได้ทรงสังเกตไว้-

๑๓๖ แม่ธราพึงเป็นผู้ถวายขุมทรัพย์แด่พระองค์ผู้ทรงเหนียวรั้ง
หรรษะและพิโรธไว้ได้, และพระคลังก็มีการใช้จ่ายน้อย, และ
ทรงเอื้อเฟื้อในบรรดาอมาตย์อยู่เสมอ.

๑๓๗ ไม่ว่ากาลไหน พระราชาอย่าพึงดูหมิ่นอมาตย์ผู้รอบรู้การเมือง.
ผู้มีการขึ้นสูงหรือตกต่ำเกี่ยวแน่นอยู่ด้วยกับพระองค์.

เพราะ-

๑๓๘ เหตุเมื่อพระมหิราชมีดมนด้วยมัวเมา กำลังจะจมลงในห้วง
คือกิจการกังวล. เหล่ามนตรีที่ซื่อสัตย์ก็เอาหัตถ์ยันพสุธาอัน
มั่นคง ประคับประคองช่วย (พระองค์) ไว้ได้."

ขณะนั้น กาเมฆวรรณเข้ามาถึง ทำความเคารพพุดว่า "ทเว!
ขอประทานทอดทัศนากการ (มาที่ข้าเจ้าหน้อย); นกยูงปรปักษ์ซึ่ง
ปรารณากกระทำยุทธ ได้ยกมาประชิดที่ประตูบ้อมแล้ว. เพราะฉะนั้น
ถ้าพระบาทเป็นเจ้ามีบัญชาสั่ง. ข้าเจ้าจะขอออกไปแสดงความแกล้วกล้า:
ตั้งนั้นข้าเจ้าจะสนองคุณพระบาทเป็นเจ้าได้" นกจักรพรากค้ำว่า "ข้าก่อน
ถ้าต้องออกไปสู้รบกัน, กระนั้นการมีป้อมค่ายไว้กำบังก็ไร้ประโยชน์.

จึงดูตัวอย่างเช่น-

๑๓๙ จะเข้แม้ดูร้าย, ขึ้นจากน่านน้ำแล้วก็หมดอำนาจ, ความจริง
แม้สิ่งพระราชพลัดออกจากปามา, ก็เท่ากับสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง."

นกมนตรีพูดว่า "เทวะ! เชิญออกไปพิจารณาอุทด้วย
ตนเอง.

เพราะ-

๑๔๐ เมื่อยกทัพรุกเข้าไปแล้ว, พระราชาขณะทอดพระเนตรดูอยู่, ก็
ฟังทรงเร้งเร้าพลเข้าประจัญบาน; แม้สุนัข, อันนายของมัน
คอยควบคุมอยู่ด้วย, ก็แสดงตนดุจสิงหะมิใช่หรือ?"

ลำดับนั้น พลโยธาฝ่ายหงส์ก็ยกออกไป ณ ที่ประตูป้อม,
กระทำยุทธประจัญบานกันสาหัส, รุ่งขึ้นพญานกมีนามว่าจิตรวรรณได้
พูดกะนกแร้งว่า "พ่อเอ๋ย! ขอท่านจงจัดการตามที่ปฏิญญาไว้ในบัดนี้
เถิด." นกแร้งตอบว่า "ขอได้สดับบ้างก่อน."

๑๔๑ ท่านกล่าวว่า ป้อมค่ายที่มีบกพร่อง คือ- ไม่ทนอยู่ได้นาน,
เล็กมาก, ผู้บัญชาการเป็นคนโง่ หรือมีความประพฤติเลว,
ขาดการป้องกัน, และมีทหารใจซลาด.

แต่ในที่นี้ อย่างไรก็ดี การหาเป็นเช่นนั้นไม่.

๑๔๒ อุบายสำหรับตีป้อมค่ายให้แตก ท่านแสดงว่ามี ๔ ประการ
คือเหล่านี้- หวานความแตกร้าวย่าง ๑ ล้อมไว้ให้ท่านอย่าง ๑
ยกเข้าจู่โจมอย่าง ๑ เข้าตีด้วยความกล้าหาญอุตกฤษฏ์อย่าง ๑

และในที่นี้ ต้องใช้ความพยายามจนสุดกำลังอำนาจ (ของ
เรา)." จิตรวรรณพูดว่า "สุดแล้วเถิด." ครั้นเข้าตู่พระอาทิตย์มีทันอุทัย,
เมื่อกำลังซุลมุนรบพุ่งกันพัลวันอยู่ทั้งสี่ด้านประตูป้อม, กากก็ทิ้งเพลิงลง
ตามหอห้องในป้อมทุกแห่งพร้อมกัน. ฝ่ายไพร่พลของพญาหงส์และ
พวกที่อยู่ในป้อมได้ยินเสียงร้องก้องไกลหาลว่า "ป้อมแตกแล้ว! แตก
แล้ว!" ก็แลเห็นไฟติดขึ้นตามหอห้องหลายแห่งแน่ชัด, ก็รีบพากัน (หนี)

ลงน้ำเอาตัวรอด.

๑๔๓ ข้อตกเดือนที่สี่ ๑ กล้าดี ๑ รบดี ๑ ถอยทัพดี ๑ (เหล่านี้)
บุคคลควรทำจนสุดสามารถให้ทันที่สมัย, และอย่าได้รีรอเลย.

พญาหงส์ มีกิริยาเอื่องช้าเพราะนิสัยเคยแต่ความสุข. และ
นกสารสะคอยระวังให้, ก็ถูกไก่แม่ทัพของจิตรวรรณยกทัพเข้ามาล้อมไว้,
พญาหงส์หิรัณยครภจึงพูดว่า “ท่านเสนาบดีสารสะ! ท่านอย่าให้ตัว
ท่านเองต้องถึงพินาศเพราะความภักดีต่อข้าเจ้าเลย. บัดนี้ข้าเจ้าไปไม่ได้
อีกแล้ว; ส่วนท่านยังสามารถ (หนี) ไปได้, เพราะฉะนั้นจงไปเถิด, ลง
ไปในน้ำเสีย; เมื่อหนีรอดไปแล้ว ท่านจงยกจุฬามณีบุตรข้าเจ้าขึ้นเป็น
ราชา โดยความเห็นพร้อมยินยอมของสรวรัชญ์ด้วย.” นกสารสะตอบว่า
“เทวะ! วาจาซึ่งเหลือจะทนได้เช่นนี้ หากควรกล่าวขึ้นไม่, トラบใดเดือน
ตะวันยังมีอยู่ トラบนั่นขอให้พระราชางมีชัย; ข้าเจ้าเป็นผู้บังคับการ
ป้อมค่ายของพระบาทเป็นเจ้า. เพราะฉะนั้นจะอย่างไรก็ตามจงให้ศัตรู
หมูปัจจามิตรยกเข้ามาทางประตูซึ่งเปื้อนเลือดเนื้อของข้าเจ้าเถิด; เทวะ!

อีกประการหนึ่ง-

๑๔๔ นายที่ก่อปรด้วยความอดทน, ใจโอบอ้อมอารี, และรู้คุณความดี,
อันแสวกย่อมได้ด้วยบุญ.”

พญาหงส์เสริมว่า “นี่ก็จริงอยู่ แต่ทว่า- แสวกที่ซื่อสัตย์,
ฉลาดเฉลียว, และภักดี, อันนายย่อมยากที่จะได้.”

นกสารสะพูดว่า “เทวะ! ขอได้สดับ-

๑๔๕ ถ้าหากสลัดการสงครามได้แล้ว เป็นอันไม่ต้องมีความวิตก
กลัวตาย, เช่นนั้นก็ควรหนีไปเสียทางอื่นจากที่นี่; แต่เมื่อ
ความตายเป็นเที่ยงแก่ทุกรูปทุกนาม, เหตุไรจะพึงให้เกียรติยศ
ของตนมัวหมอง โดยเปล่าประโยชน์เล่า?

ประการหนึ่ง-

๑๔๖ ในโลกนี้อันมีแต่ความทำลายเสมือนความกลิ้งหายแห่ง

ลูกคลื่นอันถูกพัดขึ้น การสละชีวิตเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ย่อมมีขึ้นด้วยอำนาจบุญบันดาล.

เหว! เมื่อเช่นนี้ ก็ต้องรักษา (ชีพ) เจ้านายไว้เสมอ.

๑๔๗ ประกฤติ (ประชากราษฎร) แม้เจริญยิ่ง ถูกเจ้าละทิ้งก็เป็นอยู่ไม่ได้: คนจะถึงคราวตาย แม้ธวัณตรี (แพทย์ของเทวดา) ก็ทำอะไรไม่ได้.

ประการหนึ่ง-

๑๔๘ เมื่อจอมประชาหัลบนตร (ลัม), ประชากรก็หัลบตา (ลัมจม), เมื่อท้าวพื้นขึ้น, ประชากรก็พื้นตัว; เหมือนดวงรพี เมื่อถึงอัสตง บัวก็เหี่ยวหุบกลีบ, เมื่ออุทัย บัวก็บานกลีบขยาย.

ประการหนึ่ง-

๑๔๙/ผู้ปกครอง ๑ อนาคตย์ ๑ อาณาเขต ๑ ป้อม ๑ คลัง ๑ กองทัพ ๑ สัมพันธมิตร ๑ และประกฤติ (ประชากราษฎร) ๑ ชุมชนมทวยนาคร ๑ เหล่านี้เป็นราชยางค์ (องค์แห่งประเทศชาติ).

แต่ในที่นี่ พระราชาก็เป็นองค์ประธาน (ของราชยางค์) ด้วย."

ขณะนั้น ไก่เมื่อเข้ามาถึงก็เอาเดือยอันคมกริบแทงถูกตัวพญาหงส์เป็นแผลบาดเจ็บ, นกสารสะจึงถลันเข้ามาเพื่อเอากายบังเจ้านายของตนไว้, ในไม่ช้า ถูกไก่เอาปากจิกและเดือยแทงเป็นแผลฉกรรจ์, ได้เอากายเข้าบังเจ้านายตนแล้ว ก็ผลัก (พญาหงส์) ลงไปในน้ำ. ฝ่ายไก่ก็ถูกนกสารสะเสนาบดีเอาปากจิกเอาปีกตีประหารเสียย่อยยับจนตาย. ภายหลังนกสารสะเองก็ถูกพวกนก (ศัตรู) เป็นอันมากกลุ้มรุม, สู้ไม่ได้ก็ถูกประหารตายลงด้วย.

บัดนั้นจิตรวรรณเมื่อเข้าป้อมได้, สั่งให้เก็บบริขารสมบัติพัสดุ ซึ่งมีเหลืออยู่ในป้อมแล้ว, ก็ยก (รีพล) ออกมา, เสียง (พวกนก) กล่าวครครชิตสรรเสริญบารมีแซ่ซ้องด้วยสุรศัพทว่า "ชโย!"

พระกุมารตรัสขึ้นว่า “ในกองทัพของพญาทงสนั่น นัก
สารจะเป็นผู้ (ควรได้รับสรรเสริญว่า) ใจบุญแท้, รักษาพระเจ้าแผ่นดิน
ด้วยพลชีวิตของตน.

เพราะ:-

๑๕๐ อันว่าโคตกลูก, เหล่าลูกทั้งหมดก็มีรูปพรรณสัณฐานเหมือนโค,
บางตัวดอกเป็นพญาโคมีเขาระบ่า.”

วิษณุक्रमันกล่าวว่า “ขอท่านผู้มหาสัตว์ (มีใจใหญ่) จงมี
นางเพ็ชฌาทรเป็นบริวาร เสวยอมรโลก ซึ่งสร้างไว้ด้วยความดี.

ท่านกล่าวไว้ดังนี้ด้วย:-

๑๕๑ นรชนเหล่าใด แกล้วกล้า สละชีพเพื่อเจ้านายของตนในสงคราม
มีความรักดีในผู้ซบเลี้ยง เป็นคนกตัญญู นรชนเหล่านั้นก็ไปสู่
สวรรค์.

๑๕๒ วีรบุรุษชาตินักรบถูกศัตรูสมทบห้อมล้อมประหัตประหารซึ้ง,
หากเขาไม่ลดตนต่ำลงจากฐานะแห่งชาติชายแล้ว, เขาก็จะลู
อมรโลก.

บัดนี้พระองค์ก็ได้สดับเรื่องสงครามแล้ว.”

พระกุมารต่างก็เปล่งพระวาจาว่า “พวกข้าเจ้ารู้สึกสำราญ
ใจเมื่อได้ฟังแล้ว.” วิษณุक्रमันจึงกล่าวว่า:-

อีกประการ ขอจงเป็นดังนี้ด้วย:-

๑๕๓ ขอพระกุมารทั้งหลายจงอย่าประสพศึกสงครามด้วยช้างม้า
และทหารรบ, ขอราชริปูหมูปัจจามิตรจงถูกปราบกระจัด
กระจายไปด้วยลม คือนีติราโชบาย ปลาตลิ่งนี้กระจายซุกซุ่ม
ซ่อนอยู่ตามภูผาป่าถ้าทุกคราเทอญ.

กถาสงเคราะห์ที่สาม ชื่อวิเคราะห์ การสงคราม

ในทิโตปเทศ

ดังนี้.

๔

สนธิ ความสงบ

อันดับนี้ แสดงสนธิ ความสงบ

ในเวลาเริ่มสนทนาอีก พระกุมารตรัสว่า “ข้าแต่ท่านอารยะ! พวกข้าเจ้าได้สดับเรื่องสงครามแล้ว; บัดนี้ ขอท่านบรรยายเรื่องสนธิ (ความสงบ) เกิด.”

วิษณุศรมันตอบว่า “เชิญสดับ, ข้าเจ้าจะแถลงเรื่องสนธิ (ความสงบ) อันมีโคลกตันดังนี้-

- ๑ ครันมหาสงคราม ระหว่างสองราชผู้มีรัพลหมดเปลือง ได้เป็นไปแล้ว, ก็ได้ทำสนธิ (ความสงบศึก) กันในลำดับ ด้วยเจรจาแห่งผู้เป็นกลางทั้งสอง คือแครงและจักรพราก.”

พระกุมารตรัสถามว่า “เรื่องอย่างไร?”

วิษณุศรมันก็เล่า-

นิยาย ๑

ครั้นแล้ว (ดังได้เล่าไว้ในเล่ม ๓) ราชหงส์จึงถามว่า “ใคร
ทิ้งไฟเข้าไปในป้อมค่ายข้าเจ้า? จะเป็นศัตรูหรือใครในป้อมค่ายเราเอาใจ
ฝากฝ่ายศัตรู?”

จักรพรรดิตอบว่า “ทเวะ! เมฆวรรณ สหายผู้ไม่เห็นแก่
ประโยชน์ส่วนตัว ของพระบาทเป็นเจ้า กับทั้งบริวาร ไม่เห็นอยู่ที่นี่,
เพราะฉะนั้นข้าเจ้าเห็นว่า (เรื่องไฟไหม้ป้อมค่าย) นี่เป็นการกระทำของ
เขาเอง.”

ราชหงส์ทริณยครรรภร่าพึงอยู่ขณะหนึ่ง, แล้วกล่าวว่า
“แม้กระนั้นก็จริงอยู่, นั้นมันเป็นโชคร้ายของข้าเจ้า, และท่านกล่าวไว้
ดังนี้-

๒ นั้นคือโทษของเคราะห์, แท้จริง มันมิใช่ของอมตย์มนตรี:
การงานอันได้กะจัดไว้เรียบร้อยดีแล้ว ย่อมเสียหายไปได้เพราะ
ประจวบเคราะห์.”

มนตรีจักรพรรดิแถลงว่า “ท่านกล่าวไว้ดังนี้-
๓ นรชนได้ความไร้สุขก็ลงเอยเคราะห์; ผู้โง่เขลามิได้รู้จักโทษแห่ง
กรรมของตนเอง.

๔ ผู้ใดไม่ยินดีคำตักเตือนของเพื่อนผู้ปรารถนาเกื้อกูล ก็พินาศ,
เสมือนเต่าโง่พลัดจากไม้ (ที่คาบไว้).”

ราชาทริณยครรรภถามว่า “เรื่องอย่างไร?”

มนตรีจักรพรรดิบรรยาย-

นิยาย ๒

ในนครประเทศ มีสระชื่อ ผลุโลตบล, หงส์สองตัวชื่อ สังกฐะ และวิกฐะ อาศัยอยู่ ณ ที่นั้นมาช้านาน. เต่าชื่อกัมพูครีพ สหายของสองหงส์ก็อาศัยอยู่แถบนั้น. วันหนึ่งพวกหาปลาไปที่นั่น พูตกันว่า “รออยู่ที่นี้คืนนี้; รุ่งขึ้นแต่เช้า เราจะได้จับปลาเต่าและสัตว์อื่น ๆ.” เต่ากัมพูครีพได้ยินดังนั้น ก็กล่าวกะหงส์ว่า “สหายเอ๋ย! ท่านก็ได้ยินคำสนทนานี้ของประมงแล้ว, บัดนี้ ข้าเจ้าพึงทำประการใด?” หงส์ตอบว่า “ชั้นแรกต้องสืบ (เรื่องให้รู้) ภายหลังจึงค่อยคิดอ่านให้คิดว่าควรจะทำอย่างไร.” เต่าตอบว่า “ไม่ได้เลย, เพราะข้าเจ้าเคยเห็นภัย ณ ที่นี้มาแล้ว. และดังนั้นท่านจึงกล่าวว่า-

๕ อนาคตวิธาดาและปรตยุตบันนมติ ทั้งสองด้วยกัน หนีภัยพ้น
โดยสวัสดิภาพ, ยัทภวิษย์ยอมวินาศไป.”

หงส์ทั้งสองถามว่า “เรื่องอย่างไร?”

เต่ากัมพูครีพจึงเล่า-

นิยาย ๓

เดิมที ในสระนี้เอง ประมงเหมือนเช่นนี้เข้ามา, ปลาสามตัวปรึกษากัน ตัวหนึ่งชื่ออนาคตวิธาดา กล่าวว่า “ข้าเจ้าจะไปยังชลาลัย (สระ) อื่นในวันนี้,” ว่าแล้ว มันก็เลือกสนไปด้วยความลำบากสู่สระอื่นได้. ปลาอีกตัวหนึ่ง ชื่อปรตยุตบันนมติกกล่าวว่า “เมื่อขาดหลักฐานประมาณกาลข้างหน้า, ข้าเจ้ายิ่งจะควรไป ณ ที่ไรเล่า? แต่เมื่อความ

จำเป็นเกิดขึ้นแล้ว, จึงค่อยจัดการไปตามเพลง. และท่านกล่าวไว้ดังนี้-

๖ ผู้ใดแก้ไขหายนะ ซึ่งเกิดขึ้นแล้วได้, ผู้นั้นก็ฉลาด; เหมือนภริยา
พาศิขปฐิสถายชู้ได้ซึ่งหน้าจะนั้น."

ยทภวิษย์ถามว่า "เรื่องอย่างไร?"

ปรตยุตบันนมติเล่า-

นิยาย ๔

ในวิกรมบุรี มีพาศิขช่อสมุทรรัตต์ มีภริยาชื่อรัตนประภา
ผู้ยินดีด้วยคนใช้เสมอเป็นนิตย์.

๗ คงไม่มีบุรุษไร เป็นที่พอใจแน่ หรือมีแต่ไม่เป็นที่พอใจประจำ
(ของสตรี), อย่างเดียวกับโค ชอบแต่จะหาหญ้าใหม่ๆ (สดๆ)
ที่ในป่า.

ภายหลังวันหนึ่ง รัตนประภานั้นถูกสมุทรรัตต์ แลเห็น
กำลังจูบปากคนใช้, ทันใดนั้น ภริยาตรงเข้ามาหาสามี, พูดว่า "นาถะ!
คนใช้นี้มีพิรุณมาก: มันกินกรรบูรที่เขาเอามาให้ท่าน. จันตมปากมันได้
กลืนกรรบูรเห็นประจักษ์." เพราะฉะนั้น ท่านจึงว่า-

๘ สตรี ย่อมทราบกันแล้วว่า มีอาหารสองเท่า มีเซาว์ปัญญา
แบบยลสี่เท่า, และเล่ห์กลมายาหกเท่า, กามราคถึงแปดเท่า.

ฝ่ายคนใช้ เมื่อได้ยินดังนี้ ก็ทำเป็นโกรธ กล่าวว่า "คนใช้จะ
พึงอยู่ในบ้านของนายผู้มีภริยาเช่นนี้ได้อย่างไรได้? นายหญิงคอยคมปาก
คนใช้อยู่ทุกขณะ:" ว่าแล้วก็ลุกขึ้นไปเสีย. เมื่อเป็นดังนี้ชายสามิผู้สาธุชน
ก็จำต้องขอโทษมันด้วยวาจาอย่างเอาอกเอาใจมากมาย, ให้พูลงและของ

ต่าง ๆ เป็นการทำความชั่ว, จนมันพอใจแล้วจึงได้กลับมา. เพราะฉะนั้น ข้าเจ้า (ปลาปรตยุดบันนมิติ) จึงว่า “ผู้ใดแก้ไขหายนะซึ่งเกิดขึ้นแล้วได้ (๖.)”

ปลาวิทยุทวิษย์พูดว่า-

๙ สิ่งใดไม่มี (ปัจจัย) ก็ไม่มีขึ้นได้, ถ้ามี ก็ไม่เป็นอื่น (คือจะต้องมีจนได้); ยา (คือความรู้สึก) ชนิดนี้เป็นของแก้โรคพิเศษคือ ความวิตกได้, เหตุฉนั้น จึงไม่เสพขนานนี้หนอ?”

ครั้นรุ่งเช้า ปรตยุดบันนมิติถูกพรานปลาจับตัวไปได้ด้วย ข่าย, ก็ทำเป็นตายนิ่งอยู่. ด้วยประการดังนี้ คนหาปลาก็โยนทิ้งออกจาก ข่าย, มันดิ้นกระโดดขึ้นจากพื้นดินลงน้ำลึกไป. ยัทวิทยุถูกประมงจับ มาเสีย.

เพราะฉะนั้น ข้าเจ้า (เต่ากัมพูครีฟ) จึงว่า ‘อนาคตวิธาดา และปรตยุดบันนมิติ (๕).’

“เหตุนี้ ขอให้จัดการเสียวันนี้เถิด ด้วยประการที่ข้าเจ้าจะ ไปยังสระอื่นได้.” หงส์ตอบว่า “เมื่อได้ถึงชลาลัยอื่นแล้ว, ก็เป็นกุศลของท่าน. ท่านจะไปทางบกด้วยวิธีไร? เต่ากัมพูครีฟตอบว่า “คิดหาอุบาย อันข้าเจ้าจะไปกับท่านทางอากาศได้ก็แล้วเถิด.” หงส์ย้อนถามว่า “อุบาย นั้นจะสำเร็จอย่างไร?” เต่าตอบว่า “ท่อนไม้ท่อนเดียวที่ท่านทั้งสองเอา จะลอยคาบไว้ ข้าเจ้าอาจห้อยอยู่ได้ด้วยปาก ในวิธีนี้ อาศัยกำลังปีกท่าน ข้าเจ้าก็ไปได้ง่ายตาย.” หงส์รับรองว่า “อุบายนี้ใช้ได้, เอาเป็นตกลง. แต่-

๑๐ ปราชญ์ ขณะนี้ถึงอุบาย ก็พึงนึกถึงอุบาย (ความวิบัติ) ด้วย เหมือนกัน; นกยางถ้อย คิดแต่กาลข้างหน้าถ้าตายเดียว ก็ถูก พังพอนกินลูกเสีย.”

เต่ากัมพูครีฟถามว่า “เรื่องอย่างไรกัน?”

หงส์เล่า-

นิยาย ๕

ในอุตรราถ มิภูเขาชื่อ คฤธรรุญ เหล่านกยางอาศัยอยู่แถบนั้น ณ ต้นไทรบนฝั่งแม่น้ำเรว ภูตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในโพรงโคนต้นไทรนั้น, และเคยกินลูกอ่อนๆ นกยางเสียด้วย, ฝ่ายนกยางเฒ่าได้ยินเสียงพวกนกยางด้วยกันครวญครางด้วยความทุกข์, ก็พูดว่า “เจ้าต้องทำอย่างนี้ เอาปลามาวางเรียงทีละตัวเป็นทางเริ่มแต่รูฟงพอนจนถึงโพรง, ครั้นแล้ว โดยทางแห่งอาหารนี้ ฟงพอนเดินมาก็จะแลเห็นกู, และโดยเวรซึ่งมีเป็นสภาพ ก็จะมีสิ่งหารงเสีย.”

เมื่อทำตามนี้แล้ว, ก็ได้ผลดังต้องการ. ต่อมาฟงพอนได้ยินเสียงลูกนกยางบนต้นไม้, ภายหลัง ลูกนกยางก็ถูกฟงพอนตัวนั้นกินเสีย. เหตุนี้ เรา (หงส์) จึงกล่าวว่า ‘ปราชญ์ ขณะนี้ถึงอุบาย (๑๐).’

“ประชาชนเห็นเราพาท่านไป, ก็คงจะพูดอะไรขึ้นบ้างเป็นแน่. เมื่อได้ยินดังนี้, หากท่านออกจาดอบ, ความตายก็จะบังเกิดขึ้นแก่ท่านในขณะนั้น. เพราะฉะนั้น ควรอยู่ที่นี้ดีกว่า.”

แต่กัมพูคริพตอบว่า “นั่นหมายความว่าข้าเจ้าไม่รู้อะไร; ข้าเจ้าจะไม่ฟังกล่าวอะไรออกมาเลย.” ครั้นหงส์และเต่ากระทำตามอุบายนี้, บรรดาพวกโคบาลเห็นเต่าถูกพาไปในอากาศ, ก็วิ่งตามไปดู และออกอุทานว่า “ว๊อย! นกพาเต่าไป.” แล้วคนหนึ่งพูดว่า “ถ้าเต่าพลัดลงมาก็จะดัมมันกินเสียทีนี้.” อีกคนหนึ่งว่า “ต้องเอามันไปบ้าน.” ยังอีกคนหนึ่งสอดว่า “เมื่อทำให้มันตกลงมาได้, ก็จะทำไฟมาอย่างมันกินเสียทีนี้แล.” เต่าได้ยินผรุสวาท, ก็ลืมนโยบายของตน, ร้องออกมาด้วยความโกรธจะพูดว่า “มึงจะได้กินแต่ชีเท่า;” พออ้าปากก็หลุดจากไม้ตกลงมาให้พวกโคบาลฆ่ากินเสีย เหตุนี้ ข้าเจ้า (จักรพราภ) จึงว่า ‘ผู้ใดไม่ยั้งคิด เตือนของเพื่อนผู้ปรารถนาเกื้อกูล (๔).’

ขณะนั้น นกยางจารบุรุษเข้ามา ณ ที่นั้น, พูดว่า “เหวะ!

ข้าเจ้าได้ชี้ให้เห็นมาแต่แรกแล้ว ว่าควรจัดเตรียมป้อมค่ายเสียโดยเร็ว; และท่านก็หาจัดทำไม่, เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้เสวยผลแห่งความเฉยเมย ในทางนี้. เทวะ! การเผาป้อมค่ายนี้ ก็คือกาซื้อเมฆวรรณ รับใช้แรง มาทำ."

พญาหิรัญยครรภอนใจใหญ่, พูกว่า-

๑๑ "ผู้ใด ทำความวิสาสะในเหล่าศัตรู, ด้วยความนับถือก็ดี ด้วย อุปการก็ดี, ผู้นั้นก็เหมือนหลับพลัดตกจากยอดไม้แล้วจึงตื่น."

จารบุรุษเล่าต่อไปว่า:- ครั้นเผาป้อมค่ายสำเร็จแล้ว กาเมฆ- วรรณก็กลับไป. พญาจิตรวรรณกล่าวด้วยความพอใจ "ควรอภิเษก เมฆวรรณครองอาณาจักรกรรปุรทวีป ณ ที่นี้เถิด. เพราะท่านกล่าว ดั่งนี้-

๑๒ บุคคลมีควรละเลยกิจการของเสวกผู้กระทำเสร็จแล้ว, ควรให้ เขารื่นเริงใจด้วยรางวัล, ด้วยน้ำใจ, ด้วยวาจา และด้วยการ ทอดสายตาแลดู."

จักรพรรคพุดว่า "เทวะ! พระบาทเป็นเจ้าได้สดับคำจารบุรุษ กล่าวหรือไม่?" พญาหิรัญยครรภาว่า "ต่อไป ต่อไป." จารบุรุษก็เล่าต่อ:-

ครั้งนั้น แร้งผู้ประธานมนตรีค้ำว่า เทวะ! ดั่งนี้หาสมควร ไม่, ขอได้ประสาทความชอบอย่างอื่นเถิด. เพราะ-

๑๓ การถอดถอนผู้ปกครองผู้มีอธิการอำนาจ จะได้ด้วยอย่างไร? ข้าแต่ราชา! อุปการะในเหล่าชนชั้นต่ำ ก็เสมือนกตลายลงบน ทราย.

ไม่บังควรตั้งแต่งคนต่ำด้อยไว้ในตำแหน่งสูง. เพราะท่าน กล่าวดังนี้-

๑๔ คนต่ำ ได้รู้ตำแหน่งมีเกียรติยศแล้ว ก็ปรารถนาจะกำจัดนาย เสีย; เหมือนหนูได้ความเป็นเสือ ยังจะไปประหารมุนีเสีย ฉะนั้น."

พญาจิตรวรรณถามว่า “เรื่องอย่างไร?”

แรงมนตริเล่า-

นิยาย ๖

ในป่าที่บำเพ็ญพรตแห่งพระเคาตมะมหาฤๅษี มีมุนีชื่อ มหาตบะ, ในละแวกอาศรมนั้น ท่านพบลูกหนูตัวหนึ่งพลัดตกจาก ปากกา. มุนีมีความเมตตาเลี้ยงดูหนูด้วยเมล็ดข้าวป่าจนเติบโต. ต่อมา มุนีเห็นแมวไล่จับจะกินหนู. ลำดับนั้น ด้วยอำนาจตบะ ท่านก็ซุบหนูให้ เป็นแมวมีพละกล้า. แต่แมวฉลาดกลัวสุนัข, เพราะฉะนั้น ท่านก็ซุบให้ เป็นสุนัข. สุนัขมีความกลัวเสือเป็นอันมาก, ท่านก็ซุบให้เป็นเสือในทัน ใด. ฝ่ายมุนี, ถึงจะเห็นมันเป็นเสือ, ก็ยังนึกอยู่ว่ามันไม่วิเศษไปกว่าหนู. เหตุนี้ บรรดาคนซึ่งอาศัยอยู่แถบนั้นได้เห็นเสือก็พูดว่า “หนูตัวนี้ได้สู้ สภาพ ก็เพราะมุนีตนนี้.” เสือได้ยินดังนั้นก็รำคาญใจ, ตรึกตรองว่า “ตราบใด มุนีนี้มีชีวิตอยู่, เรื่องอัปยศแห่งชาติของเราก็จะไม่หายไป ตราบนั้น,” ต่อนี้กแล้ว, ก็ลุกขึ้นผลุนผลันไปจะสังหารพระมุนี. พระมุนี เล็งเห็นเจตนาของมัน, ก็ว่า “จงกลับเป็นหนูอย่างเดิม!” แล้วมันก็กลับ เป็นหนูไปทันใด. เพราะฉะนั้นข้าเจ้า (แรง) จึงว่า ‘คนด่าได้ลุตาแหน่ง มีเกียรติยศแล้ว (๑๔).’

“ทเว! อีกประการหนึ่ง อย่าเพิกถ้อยคำนี้ว่าง่าย ขอได้สดับ:-
๑๕ นกยางโง่ เมื่อกินปลาทั้งดีชั่วและปานกลางมากมายได้แล้ว,
ก็ถูกปูหนีบถึงพินาศ เพราะความละโมภเกินประมาณ.”

พญาจิตรวรรณถามว่า “เรื่องอย่างไร?” แรงมนตริเล่า-

นิยาย ๗

ในมาลาวประเทศมีสระชื่อปัทมครรภ. ณ ที่นั้น นกยาง
เฒ่าตัวหนึ่งซึ่งกำลังหมดแล้ว ยืนทำเป็นทุกข์โศกอยู่. บุปผิงร้องถามมา
แต่ห่าง ๆ ว่า “ไฉนท่านผู้มีเกียรติยศจึงยืนเจ้า ณ ที่นี้ด้วยละเลยอาหาร
เสีย?” นกยางตอบว่า “ท่านผู้เจริญ! ขอให้ฟัง; ปลาทั้งหลายเป็นเหตุแห่ง
การดำรงชีพข้าเจ้า, และ ‘ปลาที่นี้จะต้องถูกพวกหาปลาฆ่าตายเป็นแน่; -
ข้าเจ้าได้ยินคำสนทนาของคนหาปลาดังนี้มาจากที่ใกล้เมือง. เพราะ
ฉะนั้น เมื่อขาดทางเลี้ยงชีพจากด้านนี้แล้ว, ความตายของข้าเจ้าก็ใกล้
เข้ามา, แม้แต่อาหาร ข้าเจ้าก็เพิกเฉยเสีย.” ลำดับนั้น บรรดาฝูงมดสย-
ชาติก็รำพึงว่า “อย่างไรก็ตาม คราวนี้ดูเหมือนว่านกยางเป็นผู้อุปการ
เราจริง ๆ: เพราะฉะนั้น ควรถามเขาดูว่าจะทำประการไรดี. เพราะท่าน
กล่าวว่า-

๑๖ พึงผูกสันติ (ไมตรี) กับศัตรูที่อุปการ, อย่างกับมิตรที่คิดร้าย;
การอุปการ (ทำคุณ) ก็ดี การอุปการ (ทำร้าย) ก็ดี ควรกำหนด
เอาเป็นลักษณะของศัตรูและมิตรทั้งสองนี้.”

ปลาพูดว่า “ท่านนกยาง! ท่านมีอุบายอย่างไรบ้าง ที่จะ
รักษาชีพพวกข้าเจ้าไว้ได้?” นกยางตอบว่า “มีทางรักษาชีพได้ก็คือสระ
อื่น. ข้าเจ้าอาจพาพวกท่านไปที่นั่นได้ทีละตัว.” ปลาพูดด้วยความกลัว
ภัยว่า “เอาเป็นตกลง.” จึงเจ้านกยางพาปลาเหล่านั้นทีละตัวไป
ยังที่แห่งหนึ่ง, เมื่อได้กินปลาหมดแล้ว, กลับมาพูดกะปูว่า “ข้าเจ้าได้เอา
ปลาเหล่านั้นไปไว้ที่ชลาลัย (สระ) อื่นแล้ว.” บุปผิงวอนมันบ้างว่า “ท่าน
นกยาง! พาข้าเจ้าไปที่นั่นด้วยเถิด.” ฝ่ายนกยางปรารถนาเมื่อปูซึ่งยัง
ไม่เคยกิน, ก็นำปูไปวางลงยังพื้นดินอย่างละม่อม. แต่ปูเห็นก้างปลา
เกลื่อนกลาดอยู่บนพื้น. ก็มารำพึงว่า “อนิจจา! เราช่างเคราะห์ร้าย
ถูกสังหารแล้ว, ช่างเถิด, บัดนี้ต้องประพฤติให้สมโอกาส. เพราะ-

๑๗ ตราบใด ที่ภัยยังอยู่ไกล, ก็ควรกลัวภัยตราบนั้น; แต่เมื่อเห็น
จวนตัวเข้า นรชาติพึงเข้าเผชิญอย่างทรหด.

๑๘ เมื่อใด ปราษฎ์ถูกทำร้ายแล้ว ไม่พึงเห็น (การยอม) ว่าเป็น
ประโยชน์แก่ตน, เมื่อนั้น ท่านก็เข้ารบ ยอมตายกับศัตรู."

คิดดังนี้, ปูจึงหนีบคอนกยางขาด, นกยางก็ถึงเบญจภาพ.
เหตุนี้ ข้าเจ้า (แครง) จึงว่า นกยางโง่ (๑๕)."

ลำดับนั้น พญาจิตรวรรณจึงกล่าวขึ้นอีกว่า "ท่านมหา
มนตรี! ขอเชิญฟัง. ข้าเจ้าได้คิดไว้ดังนี้: เมื่อให้เมฆวรรณเป็นราชันย์
ณ ที่นั้น, สิ่งประเสริฐใดๆ อันเป็นของกรรปฐทวีป, เขาก็อาจส่งไปให้
เราได้. อาศัยเหตุนี้ เราก็จักอยู่ ณ ภูเขาวินธัยอย่างพุ่มเพื่อย" แครง
ทูลทรรคินหัวเราะพลางพูดว่า "เทวะ!

๑๙ ผู้ใดรำเริงการที่คิดไว้ข้างหน้า, ก็จะประสบความเดือดร้อน
เหมือนพราหมณ์ทำหม้อแตกจะนั้น."

จิตรวรรณถามว่า "เรื่องอย่างไร?"

แครงทูลทรรคินสาธก-

นิยาย ๘

มีพราหมณ์ชื่อ เทวศรมัน อยู่ในทวีปโกฏญนคร คราว
สงกรานต์ ได้รับทานข้าวสัณฑ์ ๑ จาน. เมื่อได้รับมาแล้ว, ตนถูกแดด
แผดเผา ก็เข้าไปนอนเอนกายในโรงเพิงของช่างหม้อ ซึ่งมีหม้ออยู่
เต็ม, ถือไม้ไว้ในมือเพื่อป้องกันข้าวสัณฑ์ เริ่มคิดว่า "ถ้าเราขายข้าวสัณฑ์
จานนี้แล้ว, ก็จะได้เงินมาสิบเบี้ย, เวลานั้น เราก็จะเอาเบี้ยที่ได้ในครั้งนี้

ซื้อหม้อจานต่างๆ (ขาย), ได้กำไรทวีกันเรื่อยไป, แล้วซื้อขายหมาก
ผ้าผ่อน ฯลฯ เป็นลำดับ, อาศัยการค้าขาย ก็จะมีทรัพย์สินสะสมไว้มากถึง
สักหนึ่งลัษ (แสนรูปีย), แล้วเราก็จะมีเมีย ๔ คน, และเราก็จะมอบ
ความรักใคร่ไว้ในนางซึ่งมีวัยเยาว์และรูปโฉมประโลมใจเลิศในหมู่เมีย
เหล่านั้น, คราวนี้ภริยาเหล่านั้นเกิดริษยาขึ้น, ก็จะวิวาทกัน, แล้ว
เรารำคาญใจเกิดโทโส, ก็จะเอาไม้ตีนางเมียเหล่านั้นให้หมดทุกคน!"
พอคิดเป็นจริงเป็นจังมาถึงนี้, ก็เอาไม้ตีไปต่อยจานข้าวสัสดุแตก,
และยังโดนหม้อในพะเพิงข้างหม้อแตกด้วยอีกมาก. ข้างหม้อได้ยินเสียง
หม้อแตก, ก็กรากเข้ามาคว่ำคอใส่ออกไปนอกบ้าน. เหตุนี้ ข้าเจ้า (แรง)
จึงว่า 'ผู้ใดรำเริงการที่คิดไว้ (๑๙).'

อันดับนั้น พญาจิตวรรรณถามแรงผู้มนตรีในที่ลับว่า
"พ่อเอ๋ย! โปรดแนะนำข้าเจ้าด้วยว่า จะอย่างไรดี." แรงตอบ-

๒๐ "การแนะนำพระนฤปดี ผู้สูงแล้วด้วยความทรงดังช้างเมามัน
กันแต่จะได้รับความผิดเป็นแน่แท้ เหตุความนอกทางของ
พระองค์.

ทเวะ! โปรดสดับ: ป้อมที่ทำลายลงได้ เป็นเพราะอำนาจ
กำลังของข้าเจ้า หรือเป็นด้วยอุบายอันประดิษฐ์ขึ้นด้วยปัญญาของ
พระบาทเป็นเจ้า?" พญาจิตวรรรณตอบว่า "โดยอุบายของท่านผู้เจริญ
ดอก." แรงจึงว่า "ถ้าจะปฏิบัติตามคำแนะนำของข้าเจ้าแล้ว, ก็ควรยก
กลับไปประเทศเรา, มิฉะนั้น, บัดนี้ก็ใกล้ฤดูฝนแล้ว, ถ้าเริ่มทำสงคราม
กันต่อไปอีก, สองฝ่ายมีกำลังร้พลเท่าเทียมกัน, (ฉวยพลาดพล้ง) การ
ล่าถอยไปยังอาณาเขตเราก็จะยากลำบาก, ด้วยรืออยู่ในประเทศศัตรู.
เพราะเพื่อประโยชน์แห่งความสุขและชื่อเสียง ควรเราจะทำสนธิ (ความ
สงบ) และถอยกลับไป; ป้อมค่ายก็ได้หักพังลงแล้ว, และเกียรติยศก็ได้
แล้ว. ความเห็นของข้าเจ้านี้. เพราะ-

๒๑ ผู้ใด ถือหน้าที่เป็นใหญ่, เมินการชอบหรือชังของนายเสีย,

กล่าวเหตุผลอันสมควร ไม่ค่อยชอบใจนาย, ผู้นั้นนับว่าเป็น
สหายพระราชา.

๒๒ พระพฤห์สบัติกล่าวไว้ดังนี้: พึงปรารภนาฏกสนธิ (ไมตรี) กับ
ผู้เท่าเทียมกัน, ความมีชัยในสงครามย่อมสนเท่ห์ (ไม่แน่นอน),
ไม่ควรกระทำให้ข้องอยู่ในสิ่งสนเท่ห์เลย.

๒๓ ใครที่มีใ้คนโง่ จะพาเอาสัมพันธมิตร เอากองทัพ เอาอาณาจักร
เอาตัวเองและเกียรติยศ เข้าข้องอยู่ในความแกว่งไกวแห่ง
สนเท่ห์ (ความไม่แน่นอน)?

๒๔ ในยุทธร บางคราวก็มีการเสียหายทั้งสองฝ่าย: สุนทะและ
อุปสุนทะ มีความแกล้วกล้าทัดเทียมกัน ก็สังหารกันเอง."

พญาจิตรวรรณถามว่า "เรื่องอย่างไร?" แร้งมนตรีเล่า-

นิยาย ๙

ครั้งบุราณ แทตย์ลือเกียรติเกริกไกรสองตนชื่อสุนทะและ
อุปสุนทะ บำเพ็ญตบะทรมาณกายอย่างทรหด บุษาพระจันทร์เศษเป็น
เวลานาน เพื่อปรารภนาราชัยในไตรโลก ภายหลังพระภควัดพอพระทัย
แทตย์ทั้งสอง, ตรัสว่า "จงขอพรเถิด." ขณะนั้น อาศัยพระสร้อยดี (เทวี
ประจำวจา) เข้าสิงในแทตย์ร้ายทั้งสองนี้ บันดาลให้ทูลขอพรอย่างอื่น
จากความปรารถนาที่ตั้งใจไว้ว่า "ถ้าพระภควัดโปรดแล้ว, ก็ขอพระ-
ปรเมศวร ประทานพระबारपतिผู้ปรีะของพระองค์." เมื่อนั้น พระ-
ภควัดทรงพระโกรธ, แต่จำต้องประสาทพร. และด้วยความมึนเมา
(ของสองแทตย์) ก็ประทานพระबारपति, ภายหลัง แทตย์ผู้ (ปรารภนา

จะ) ล้างโลกทั้งสองนั้น ร่มร่อนรักใคร่ในพระสิริรูปลาวัลย์ของพระเทวี, เกิดจิตหึงหวง, กิ่ววาทปล้ำปลุกกัน, ต่างกล่าวว่านางเป็นของตน. (ในที่สุด) ตกลงกันเชิญใครคนหนึ่งมาเป็นประมาณบุรุษ (อนุญาโตตุลาการ) ตัดสิน; ครั้นตกลงกันดังนี้, พระเป็นเจ้า (เล็งเห็นเจตนาของสองแทตย์) ก็เสด็จลงมาปรากฏเป็นพราหมณ์พฤตมา แทตย์ทั้งสองขอร้องพราหมณ์ว่า “นางนี้ เราได้มาด้วยกำลังของเรา, จะสมควรเป็นของใครในเราทั้งสองนี้?” พราหมณ์กล่าวว่า-

๒๐ “ควรบูชา พราหมณ์ที่มีปัญญาเลิศ, กษัตริย์ที่มีอำนาจ, แทตย์ที่มีทรัพย์และข้าวเปลือก, แต่ศุทร ด้วยการทำงานรับใช้ในชนทวิชาติ.

เมื่อท่านทั้งสองเป็นกษัตริยชาติ, การยuthเป็นหน้าที่นิยมของท่านโดยแท้.” ครั้นประมาณบุรุษกล่าวดังนี้แล้ว แทตย์ทั้งสองก็ร้องว่า “สาธุ!” เหตุทั้งคู่มิพลอำนาจเท่าเทียมกัน ก็สังหารกันด้วยความเต็มใจ ประลัยลงในขณะเดียวกัน. เหตุนี้ ข้าเจ้า (แรัง) จึงว่า ‘พึงปรารภนาสุกสนธิ (ไมตรี) กับผู้เท่าเทียมกัน (๒๒).’

พญาจิตรวรรณถามว่า “เมื่อดังนี้, เหตุไฉนท่านไม่ชี้แจงให้แจ่มมาแต่ต้น?” แรังมนตริตอบว่า “เวลานั้นพระบาทเป็นเจ้าเชื่อฟังคำแนะนำของข้าเจ้าถึงที่สุดหรือไม่? ครั้นนั้น สงครามนี้มีได้เกิดก่อขึ้นด้วยข้าเจ้าเห็นพร้อมด้วย เพราะไม่บังควรจะไปรบกวทริธนยครรภผู้ไฝ่แต่ความสงบแท้ๆ. ท่านย่อมว่า-

๒๖ ๑ ผู้มีสัตย์, ๒ ผู้อารยชาติ, ๓ ผู้ทรงธรรม, ๔ ผู้อนารยชาติ, ๕ ผู้มีพี่น้องมาก, ๖ ผู้มีกำลัง, ๗ ผู้มีชัยในการยุทธมากครั้ง: เจ็ดประเภทนี้ ท่านว่าควรทำสันติภาพ (ไมตรี) ด้วย.

๒๗ ๑ ผู้มีสัตย์ ย่อมตามรักษาสัตย์: ใครๆ ทำสนธิ (ความสงบ) ด้วยแล้ว, ก็ไม่ลุความแปรปรวน, ๒ ผู้อารยชาติ แม้ในคราวจะเสียชีพ ก็ไม่ดำเนินสู่ความเป็นอนารยะแน่แท้.

- ๒๘ ๓ แท้จริง ขึ้นชื่อว่าผู้ทรงธรรม เมื่อถูกทำร้าย, ใครๆ ทุกคนก็ คงช่วยต่อสู้ให้; อาศัยความรักใคร่แห่งบริษัทและคุณธรรมของ ตน ผู้ทรงคุณธรรมเป็นผู้ที่ใครๆ ยากที่จะทำอันตรายได้.
- ๒๙ ๔ ในเมื่อความพินาศเข้ามาใกล้, แมื่อนารายณ เราก็ควรทำ สนิธิ (ความสงบ) ด้วย; เพราะเว้นอาศัยเขาเสียแล้ว, คนอื่น ไม่พึงให้เวลาขยับขยายได้.
- ๓๐ ๕ ความหนาที่บแห่งเวณฺหาติ (กอไผ่) ซึ่งมีหนามแวดล้อมอยู่ รอบข้าง อันใครๆ ไม่อาจเข้าไปตัดได้ ฉนฺได, ผู้มีพี่น้องมากก็ ฉนฺนํ.
- ๓๑ ๖ ‘พึงต่อสู้กับผู้มีกำลัง’ ดังนี้ ไม่มีเยี่ยงเลย, ในกาลไหนๆ ก้อนเมฆมหาเคลื่อนทวนลมไม่.
- ๓๒ ๗ ชนทุกคน ในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ ย่อมยินยอมเพราะ อานุภาพแห่งวีรบุรุษ ผู้มีชัยในการยุทธมากครั้ง ดัง (ปรศฺราม) โอรสพระชมทคฺนิ.
- ๓๓ ผู้มีชัยในการยุทธมากครั้ง ทำสนธิ (ความสงบ) กับราชาใด; อาศัยอำนาจของสัมพันธมิตรนั้น, ศัตรูก็จะพล้นมาสู่อำนาจ ราชาฉน.

เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ ราชหงส์ผู้อุดมด้วยคุณลักษณะ หลายประการ เราควรทำสนธิ (ความสงบ) ด้วย."

จักรพราภ (ได้ฟังเรื่องที่จารบุรุษเล่ามาข้างต้นนี้) พูดยว่า "จารบุรุษเอ๋ย! เราได้ทราบหมดแล้ว. ท่านจงไปอีก, ได้รับความประการไร ให้รับมาบอก." แล้วทริณยครรภชกถามจักรพราภว่า "ท่านมนตริ! ข้าเจ้าขอทราบว่ บุคคลผู้ที่เราไม่สมควรจะทำสนธิ (ไมตรี) ด้วย มีกี่ ชนิด." มนตริตอบว่า "เทวะ! ข้าเจ้าจักบรรยาย. ขอได้สดับ:

- ๓๔ ๑ เด็ก, ๒ คนแก่, ๓ ผู้มีโรคเรื้อรัง, ๔ กับผู้ถูกญาติขับไล่, ๕ คนขลาด, ๖ ผู้มีบิรवारขลาด, ๗ ผู้โลก, ๘ กับผู้มีบิรवार

โลก,-

- ๓๕ ๙ ผู้มีบิรवारเกลียดชัง, ๑๐ ผู้หมกมุ่นจัดในกามคุณ, ๑๑ และ
ผู้มีการศึกษายักย้ายได้, ๑๒ ผู้หมิ่นเทพเจ้าและพราหมณ์,-
- ๓๖ ๑๓ ผู้มีเวรคอยกำจัด, ๑๔ ผู้ใฝ่ฝันเคราะห์, ๑๕ ผู้ถูก
ทรมานกักขัง, ๑๖ และผู้มีใจหดหู่ด้วยเสียไพร่พล,-
- ๓๗ ๑๗ ผู้ไม่อยู่ในประเทศของตน, ๑๘ ผู้มีศัตรูมาก, ๑๙ ผู้ไม่
ประกอบตามเวลา, ๒๐ และผู้ละเลยสัตย์ธรรม: เหล่านี้คือ
บุรุษ ๒๐ จำพวก.
- ๓๘ บุคคลสมควรทำสนธิ (ไมตรี) กับพวกเหล่านี้, แต่ทว่าควรทำ
สงคราม; เพราะพวกเหล่านี้ เมื่อเข้าสงคราม, ก็พลันตกไปสู่
อำนาจศัตรู.
- ๓๙ ๑ ธรรมดาโลกย่อมไม่เต็มใจกระทำยุทธ (ให้แก่เด็ก) เหตุที่
เด็กเป็นผู้ไม่สำคัญ; เพราะเด็กไม่อาจเข้าใจถึงผลในการรบ
หรือไม่รบ.
- ๔๐ ๒ คนแก่ และทั้ง ๓ คนมีโรคเรื้อรัง ขาดกำลังความสามารถ;
ทั้งสองนี้ ไม่ต้องสงสัยเลย แม้แต่ตนเองก็เกลียดชัง.
- ๔๑ ๔ ผู้ถูกญาติทั้งปวงขับไล่ ย่อมถูกทำลายได้ง่าย; ญาติทั้งหลาย
ย่อมชนะอยู่เหนือเขา, และจะฆ่าเขาเสียเอง.
- ๔๒ ๕ คนขลาด เมื่อหนีจากยุทธก็ทำลายตนเอง; ๖ ผู้มีบิรवार
ขลาด ก็ถูกมันละทิ้งไปเอง ในเวลาสงครามเช่นเดียวกัน.
- ๔๓ ๗ คนโลก ย่อมมีบิรवारไม่สู้รบ เพราะมันไม่ได้ส่วนแบ่งปัน;
๘ ผู้มีบิรवारโลก, เมื่อมันไม่ได้รางวัล, ก็ถูกมันฆ่าเสียเอง.
- ๔๔ ๙ ผู้มีบิรवारเกลียดชัง ในคราวสงครามมันย่อมละทิ้งเสีย;
๑๐ ผู้หมกมุ่นจัดในกามคุณ อันใครๆ อาจเอาชนะได้ง่าย.
- ๔๕ ๑๑ ผู้มีการศึกษายักย้ายได้ ย่อมเป็นที่เบื่อหน่ายของเหล่า
ผู้ช่วยปรึกษา (มนตรี); เพราะความที่มีใจไม่มั่นคงนั้น ถึงคราว

ฉุกเงิน พวกเหล่านั้นก็วางเฉยเสีย.

- ๔๖ ๑๒ อาศัยเดชแห่งศาสนาซึ่งมีมาในกาลนาน ผู้หมิ่นเทพเจ้า และพราหมณ์จะสลดแห่งไปเอง: ผู้มีเวรคอยกำจัดก็ตุดเดียวกัน.
- ๔๗ ๑๔ เคราะห์เป็นเหตุแห่งสมบัติ หรือวิบัติ; เมื่อพระวงอยู่ดังนี้, ผู้ไฝฝันเคราะห์ก็ไม่ตั้งความพยายามในตนเอง.
- ๔๘ ๑๕ ผู้ถูกทรมานก็เบียดเบียน ย่อมจมลงไปเอง; ๑๖ ผู้เสียไพร่พล ย่อมไม่มีกำลังต่อสู้.
- ๔๙ ๑๗ ผู้ไม่อยู่ในประเทศของตน ย่อมถูกศัตรูแม้กระจอยร่อยทำลายได้; จะเช้ หากตัวกระจิริด อยู่ในน้ำย่อมคร่ำแม้คชสารได้.
- ๕๐ ๑๘ ผู้มีศัตรูมาก ก็หวาดหวั่นเหมือนนกพิลาบินในหมู่เหยี่ยว, ไม่ว่าจะไปทางไหนย่อมวิบัติ.
- ๕๑ ๑๙ ผู้ไม่ประกอบตามเวลา ย่อมถูกโยธีเหมาะสมัยประหารเสีย, เหมือนกาถูกนกเค้าแมวประหารเสีย ในราตรีอันอับมืดปราศจากดวงดาวฉะนั้น.
- ๕๒ ๒๐ บุคคลมีควรจะผูกสันติ (ไมตรี) กับผู้ละเลยสัตย์ธรรมในกาลไหนๆ: เขาแม้ (เรา) ได้ประกอบสันติ (ความสงบ) ด้วยแล้ว, ย่อมกลับกลายเป็นได้ไม่ช้าเพราะความที่มีไชสาธุชน.

ข้าเจ้าขอบรรยายต่อไปอีก. สันติ (ความสงบ), สงคราม, หยุตทัฬ, เติณทัฬ, ชุมนุมทัฬ, แบ่งกองทัฬเป็นสอง, หกประการนี้ เป็นหมวดของคณของกองทัฬ, อุบายเริ่มชิงชัย, มีไพร่พลและสรรพาวุธบริบูรณ์, ความสังเกตรู้กาลเทศะ, ด้านทานศัตรู, ดำเนินการณเป็นผลสำเร็จ, องค์ทั้งห้านี้เป็นข้อที่ต้องหาหรือ. การประนีประนอม, การให้สินบน, การยุให้แตกร้าง, การขู่ สี่ประการนี้เป็นอุบาย. อำนาจคือความอุตสาหะ, อำนาจคือการหาหรือ, อำนาจคือพระราช, หมวดสามนี้เป็นศักดิ์ (อำนาจ). เมื่อได้ดำเนินตามนี้ทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว, ผู้ปรารถนา

กระทำการปราบปราม ย่อมเป็นคนมีฐานะใหญ่ (ได้เปรียบ) เสมอ.
เพราะ-

๕๓ พระศรี (โชคลาภ) ไต่ อันใดใครๆ บ่ทอนจะได้เลย แม้เอาค่าแห่ง
ชีวิตเข้าแลกเป็นพลี, พระศรีนั้น แม้กลับกลอกได้ ก็ย่อมวิ่งเข้า
สู่เรือนของเหล่าผู้มีความชำนาญในนิติศาสตร์ (การปกครอง).

และท่านกล่าวไว้ว่า-

๕๔ เมื่อผู้ใดมีทรัพย์แบ่งปันให้ผู้อื่นเสมอกัน และมีจารบุรุษแทรก
ซ่อนเร้นอยู่, และข้อหาหรือกิมิดชิด, และไม่เจรจาคำไม่น่ารักใน
เพื่อนมนุษย์, ผู้นั้นก็ย่อมประสาสน์ (ปกครอง) ปฤติพินณทล
อันมีสาครเป็นเขตคั่น.

เทวะ! แม้ผิวว่าแรงผู้มทมนตริจักได้แนะนำให้กระทำสนธิ
(ไมตรี) กิตติ, ถึงกระนั้น ในเวลาบัดนี้ พระราชายังกำลังทรงอยู่ด้วย
ความมิชช, คงจะไม่ยินยอมเลย, เพราะฉะนั้น พึงกระทำด้วยประการ
ฉะนี้: ให้นกยางสหายของเรา มีนามว่ามหาพล ผู้เป็นราชาแห่งสิทธทวีป
ไปก่อการจลาจลขึ้นในชมพูทวีป. เพราะ-

๕๕ วีรบุรุษผู้ถือความไม่แพร่พรายเป็นข้อสำคัญอย่างยวดยิ่ง,
เดินกองทัพไปด้วยรีพลอันเนื่องแน่น, พึงกระทำให้ศัตรูเจ็บใจ,
เพราะความร้อนต่อความร้อนย่อมเข้าถึงกันได้."

พญาหิรัณยครรภรับว่า "ชอบแล้ว," มอบศาสน์ลับส่งให้
นกยางชื่อวิจิตรไปยังสิทธทวีป. บัดนั้น จารบุรุษกลับมา, บอกว่า,-
เทวะ! ขอได้ฟังข้อเจรจา (ซึ่งข้าเจ้าได้ยิน) จากที่นั่น: แรงได้กล่าวว่า
"เทวะ! กาเมฆวรรณได้อยู่ ณ ที่นั่นมาช้านาน, คงทราบได้ว่าพญา
หิรัณยครรภจะพึงเป็นผู้ที่เราควรทำสนธิ (ความสงบ) ด้วยหรือไม่."
เมื่อกาเมฆวรรณเข้ามาแล้ว, พญาจิตรวรรณถามว่า "นี่แน่ะกา! อัน
พญาหิรัณยครรภเป็นกษัตริย์ชนิดใด? จักรพราหมณ์มนตรีมีลักษณะ
อย่างไร?" กาดตอบว่า "เทวะ! พญาหิรัณยครรภนี้เป็นกษัตริย์มหาศัย

ทรงสัจย์ดั่งองค์พระยชิฐิระ. อันมนตรีย่างจักรพรากก็ยากที่ใคร ๆ จะหาได้ในที่ไหน.” พญาจิตรวรรณถามว่า “เมื่อเช่นนี้ เหตุไฉนเล่า จึงถูกท่านลวงได้?” เมฆวรรณยิ้มพลาง ตอบว่า “ทเวะ!

๕๖ การลวงผู้มีความเชื่อไวใจแล้ว จะต้องใช้ความฉลาดเฉลียวถึง ไหน? การประหารผู้เข้ามานอนหลับอยู่บนดัก จะต้องใช้ความ องอาจชาติชายที่ตรงไหน?

ทเวะ! ขอจงสดับ. ข้าเจ้าถูกมนตรีนั่นจับเค้าได้ เมื่อแรก เหลือบเห็น แต่ทว่าพญาภิรมย์ครรภเป็นกษัตริย์มหากษัตริย์, เพราะฉะนั้น จึงถูกข้าเจ้าลวงได้. ท่านย่อมนว่า-

๕๗ ผู้ใด คิดเห็นไปว่า ทูรชนเป็นคนพูดจริงเหมือนกับตน; ผู้นั้นก็ ถูกทูรชนนั้นลวงเอาได้, เหมือนพราหมณ์จากแพะ.”

จิตรวรรณถามว่า “เรื่องเป็นอย่างไร?”

เมฆวรรณจึงเล่า-

นิยาย ๑๐

ในคราววิชัย มีพราหมณ์ชื่อยัชฌุครมัน, ไปยังนิคมแห่งหนึ่ง ชื่อแพะขาวเพื่อเอาไปพลิบูชา, แยกขึ้นบำ ธิบสาวก้าวเดินมาตามถนน. อุตตชน (นักเลง) สามคนแลเห็น, จึงมาดริตรองอยู่ว่า “ถ้าใช้เล่ห์กลเอา แพะนั้นมาได้ ก็นับว่าเดินอุบายอย่างเก่ง.” จึงพากันไปนั่งคอยในที่ เปลี่ยวใต้ต้นไม้คนละต้น ณ หนทางซึ่งพราหมณ์มา. อุตตชนคนหนึ่ง ทักพราหมณ์ว่า “ท่านพราหมณ์! นั้นทำไมแบกสุนัขมาเล่า?” พราหมณ์ ตอบว่า “เจ้าจ้ง! นี่หมาเมื่อไร? แพะสำหรับเอาไปบูชาญัต่างหาก.”

ต่อมา ชูรตชนที่สองซึ่งคอยอยู่ในระยะห่าง (จากพวกเดียวกัน) ราว ๑ โกรศ (เสี้ยวโยชน์) ก็พูดเช่นนั้นอีก. พรหมณ์ได้ยิน จึงพูดว่า "ก็มันไม่ใช่หมานี่นา." พูดแล้ว เกิดความสงสัยขึ้นในใจ, วางแพะลงบนพื้นดิน. พินิจดูแล้วพิจารณาดูเล่า แล้วเอากลับขึ้นบ่าเดินต่อไป, ให้รวนเรใจ. เพราะท่านว่า-

๕๘ แท้จริง จิตของผู้แม่เป็นสาธุชน ก็อาจรวนเรได้ด้วยวาจาของ
ทุรชน: ผู้ไวใจในพวกเหล่านี้ ก็จะศูนย์ซีฟไปดังจิตรกรรม."

พญาจิตรวรรณถามว่า "เรื่องเป็นอย่างไร?"

เมฆวรรณจึงเล่า-

นิยาย ๑๑

ในป่าแถบหนึ่ง มีสิงห์ชื่อ มโหตนกฐะ, มีบริวาร ๓ ตัว คือ กา เสือ และจิ้งจอก. ขณะบริวารเหล่านั้นพนเจร, เห็นอุฐตัวหนึ่งพลัดจาก
ฝูงอุฐต่างมา, จึงได้ถามว่า "ท่านมาแต่ไหน?" อุฐเล่าเรื่องของตนทั้งหมด.
แล้วบริวารก็พาอุฐมาหาสิงห์ผู้เป็นนาย. สิงห์ให้อภัยวาจารับรองป้องกัน
ภัยและให้ชื่ออุฐนั้นว่า จิตรกรรม, และรับไว้เป็นบริวาร. กาลก็ล่วงไป
เป็นที่เรียบร้อยดังนี้. ภายหลัง เหตุด้วยสิงห์มีร่างกายเจ็บป่วยและฝน
ก็ตกลงมาล้นเหลือ, สัตว์เหล่านั้นมิสามารถจะหาอาหารได้, ก็ให้ร่นวาย
ใจ. กา เสือและจิ้งจอกจึงมาตกลงกันว่า "ควรเราคิดอ่านให้นายประหาร
จิตรกรรมเสีย, เพราะเราจะมาห่วงใยอะไรกับเจ้าสัตว์กินหนามเป็น
อาหาร?" เสือพูดว่า "มันก็เป็นผู้ที่นายเรารับเอาไว้และให้อภัยวาจา
มิทำอันตราย.. เมื่อกระนั้น จะจัดการอย่างไรจึงจะได้?" กากล่าวว่า "ใน

เวลานี้ นายกำลังอ่อนเปลี้ยสิ้นกำลังใจ แม้บาปก็อาจกระทำลงไปได้ เพราะ-

๕๙ แม้สตรี, เตือดร้อนด้วยอดอาหารแล้ว, ก็ถึงกับบุตรของตนได้; อสรพิษ, เตือดร้อนด้วยอดอาหารแล้ว, ก็กินไข่ของตนได้; ความชั่วร้ายอะไรเล่า ผู้ต้องทุกข์เพราะความหิว จะกระทำลงไม่ได้? นรชาติที่เสื่อมไป (ด้วยความอดอยาก) ก็กลับเป็นผู้ขาดความกรุณาได้.

๖๐ คนเมาสุรา, คนเลินเล่อ, คนบ้าคลั่ง คนได้ทุกข์คับแค้น, คนโกรธ, คนอดอยาก, คนโง่, คนขลาด, คนดื้อและใฝ่ในกาม, เหล่านี้ย่อมไม่รู้จักรัศมี."

เมื่อตกลงดังนี้ ต่างก็พากันเข้าไปหาสิงห์. สิงห์ถามว่า "หาอะไรเป็นอาหารไม่ได้หรือ?" กาเถลงว่า "ท้าว! แม้ได้ใช้ความพยายามแล้วเท่าไร ก็ยังหาอะไรไม่ได้," สิงห์กล่าวว่า คราวนี้ จะหาอุบายอะไรเลี้ยงชีพเล่า? กาตอบว่า "เหตุท่านมาละเลยอาหารซึ่งมีอยู่ในอำนาจของท่านเสีย, ความเดือดร้อนอันนี้จึงได้มาใกล้พวกเราทั้งหมด." สิงห์ชักว่า "อาหารอะไรที่ว่ามีอยู่ในอำนาจของเราที่นี่?" กากระซิบที่หูสิงห์ว่า "จิตรกรรม." สิงห์จดพื้นดินและจดหูทั้งสองข้าง^๑ แล้วพูดว่า "เราได้ให้อภัยจากแล้ว จะไปกระทำทารุณกรรมนั้นกระไรได้? เพราะท่านว่า-

๖๑ การให้ที่ดินที่ดี ให้เงินทองที่ดี ให้โค (ปศุสัตว์) ก็ดี ให้อาหารที่ดี แต่ทว่าลำทานทั้งสิ้น อภัยทาน (การให้พ้นจากภัย) ท่านยกว่าเป็นมหาทาน.

๖๒ ผลิดี แห่งการกระทำอัสวเมธ^๒ ยิ่งความปรารถนาให้สำเร็จทุกประการ, ผลนั้นอันบุคคลย่อมได้โดยชอบในการที่ช่วยเหลือ

๑. กิริยาแสดงเคารพ

๒. อัสวเมธ-พิธีปล่อยม้า ซึ่งถือว่าได้บุญยาภิหารแรง, ดูความพิสดารในพระราชนิพนธ์ บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์.

ผู้มาฟัง."

กาลกล่าวว่า "ตัวมัน (อุฐ) อันพระบาทเป็นเจ้าไม่พึงประหารชี, แต่ต้องให้พวกเราจัดการให้มันสมควรถวายตัวเอง." สิ่งที่ได้ฟังก็สถิตเป็นคุณ. ครั้นแล้ว กาก็ชูงอบอุบายพาสัตว์ทั้งหมดไปหาสิงห์. แล้วกาเอ่ยขึ้นว่า "เทวะ! พวกข้าพระบาท แม้พยายามแล้ว ก็ไม่ได้อาหาร พระบาทเป็นเจ้าได้รับทุกข์ ต้องถือศีลอดมานานแล้ว เพราะฉะนั้น บัดนี้ ข้าเจ้าขอถวายเนื้อของตนเป็นภัตตาหาร. เพราะ-

๖๓ แท้จริง บริวารทั้งสี่ก็เป็นผู้มีนายเป็นมูล; การบำรุงรักษาเหล่าพฤกษชาติ ซึ่งมีรากก็มีผลแก่พวกมนุษย์ (ผู้บำรุง) เอง."

สิงห์ตอบว่า "เจ้าเจริญเอ๋ย! สละชีพเสียดีกว่า อย่าประพฤติกกรรมเช่นนี้ต่อไปเลย" จึงจอกก็เสนอตนอย่างเดียวกับกา. แต่สิงห์ตอบว่า "อย่าทำอย่างนั้นเลย." เสือก็เสนอขึ้นบ้างว่า "ขอพระบาทเป็นเจ้าทรงชีพด้วยร่างของข้าเจ้าเถิด." ขณะสัตว์เหล่านั้นกำลังพูดกันอยู่, อุฐจิตตรกรรมมีประสงค์จะพูดบ้าง, ฝ่ายเสือก็คอยทืออยู่ ครั้นจิตตรกรรมเกิดไวใจขึ้นแล้ว (ว่าจะไม่มีภัย), พลงมองดูจิ้งจอก กาลและเสือแล้ว, ก็ขอถวายตัวเอาอย่างเข้าง, กำลังพูด, เสือกก็กรากเข้าฉีกท้องประหาร, และสัตว์ทั้งหมดก็พากันกินเสีย. เพราะฉะนั้น ข้าเจ้า (เมฆวรรณ) จึงว่า 'แท้จริง จิตของผู้แม้เป็นสาธุชน ก็อาจรวนเรได้ (๕๘).'

แต่นั้น เมื่อพราหมณ์ได้ยินคำของธูตชนที่สาม, ก็เชื่อเอาทีเดียวว่าตนผิดแน่, จึงทิ้งแพะนั้นเสีย. เหตุนี้ ข้าเจ้า (เมฆวรรณ) จึงว่า 'ผู้ใดคิดเห็นไปว่า (๕๙).'

พญาจิตรวรรณถามว่า "เมฆวรรณ! เป็นไฉน ท่านจึงอยู่ในหมู่ศัตรูได้ช้านาน? ทำประการไรจึงสนิทสนมกลมเกลียวกันได้?" เมฆวรรณอธิบายว่า "เทวะ! สิ่งไรเล่าซึ่งผู้เห็นแก่ความประสงค์ของนายหรือประโยชน์ของตนจะไม่ทำให้สำเร็จได้? ขอทรงสังเกต-

๖๔ ข้าแต่ราชา! ประชาชนไม่ทูนพินสำหรับเอาไปติดไฟขึ้นไว้บน

ศิระระดอกหรือ? สายกระแสน้ำของแม่น้ำแม่ชะรากล้นไม้ (ให้
ชุ่มชื้น) ก็ยอมทำลายรากไม้นั้นด้วย.

๖๕ ปราชญ์ มุ่งกิจการอยู่แล้ว, จะแบกศัตรุไว้แม้ด้วยปากก็ได้,
เสมือนกบฏกฏเฒ่าประหารเสียฉนั้น."

พญาจิตรวรรณถามว่า "เรื่องเป็นอย่างไร?

เมฆวรรณจึงเล่า-

นิยาย ๑๒

ในสวนร้างแห่งหนึ่ง มีขี้มันทวิษ, ชรามากไม่สามารถจะ
แสวงหาอาหารได้, นอนอยู่ที่ปากสระ. กบตัวหนึ่งแลเห็น และซักถาม
มาแต่ไกลว่า "เหตุไรท่านไม่หาอาหาร?" ฐตอบว่าผู้เจริญเอ๋ย! เชิญท่าน
ไปเสียเถิด. ประโยชน์อะไรด้วยท่านได้ถามถึงข้าเจ้าผู้อนาถา? กบเกิด
ความประหลาดใจ. จึงวอนฐว่า "อย่างไรก็ตาม ขอได้เล่าให้ฟังเถิด"
ฝ่ายฐตอบว่า "ผู้เจริญเอ๋ย! ในพรหมปุระนี้ บุตรคนหนึ่งของพราหมณ์
เกณทินัย อายุประมาณ ๒๐ ปี มีคุณลักษณะดีทุกอย่าง, เพื่อยุเคราะห์
ร้าย ถูกข้าเจ้าใจจากัดเอา. ครั้นเกณทินัยเห็นบุตรของตนชื่อสุศีล
นอนตายอยู่, ก็วิสัจด้วยความโศกกลิ้งอยู่บนดิน. ระหว่างนั้นญาติ
พี่น้องของพราหมณ์และประชาชาวพรหมปุระพากันมาที่นั่นและนั่งลง.
และท่านย่อมว่า-

๖๖ ผู้ใด ไม่ละทิ้งเพื่อนในคราวถูกทำทนาย กับในคราวได้ทุกขร้อน
ในคราวกันดารอาหาร ในคราวเข้านรกกับศัตรู ติดตามไปถึง
ทวารพระราชวังและถึงป่าช้า, ผู้นั้นนับเป็นพวกแท้.

ครั้งนั้น พรหมณ์คฤหบดีชื่อ กบิล ได้พูดว่า “เกณทิพย์
เอ! สู้ท่านเป็นคนโง่เขลา, จึงได้พิลาปดังนี้. จงฟัง-

๖๗ อันอนิธย (ความไม่เที่ยง) เปรียบดังมารดาเลี้ยงรับผู้ปฏิสนธิ
ไว้ในทรวงมาตั้งแต่ประณม, มารดาแท้เป็นผู้รับไว้ภายหลัง, เมื่อ
กระนี้ จะสมควรมีการโสกเศร้าอะไร?

๖๘ อันพระปฤถวีบาลทั้งหลาย กอปรด้วยรีพลพาหนะ บัดนี้ ไป
ไหนเสียเล่า? พื้นแผ่นดินก็ยังคงอยู่จนวันนี้ เป็นองค์พยานแห่ง
การที่ท่านเหล่านั้นล่วงละไป.

๖๙ กายนี้ อันบุคคลมิใคร่จะสังเกตเห็นว่าร่อยหรือลงไปทุกขณะ,
เสมือนหม้อดินดิบลอยอยู่ในน้ำ ต่อละลายลงไปแล้ว จึงได้
เห็นกัน.

๗๐ มฤตยูย่อมเข้ามาใกล้เขตแห่งสัตว์ทุกๆ วัน อย่างเดียวกับสัตว์
ถูกนำไปประหาร มฤตยูย่อมเข้าไปใกล้ทุกๆ ก้าว ฉะนั้น.

๗๑ ความไม่เที่ยง ความมีวิยเยาว์ ความงามชีวิต ทรัพย์สมบัติ
อิสริยะ (ความเป็นใหญ่) การอยู่ร่วมกับชนเป็นที่รัก (เหล่านี้)
ย่อมไม่เป็นที่หลงใหลแห่งบัณฑิตเลย.

๗๒ ไม้ท่อนหนึ่ง และไม้อีกท่อนหนึ่ง อาจประสบกันได้ในห้วง
มหาสมุทร แล้วก็จากกันไป ฉนฺได, การมารวมกันแห่งผู้เกิดมา
ก็ฉนฺนนั้น.

๗๓ อันผู้เดินทางคนใดๆ อาศัยพักในที่ร่ม, ครั้นชุ่มชื้นใจแล้ว ก็ไป
อีก ฉนฺได, การมารวมกันแห่งผู้เกิดมา ก็ฉนฺนนั้น.

๗๔ ร่างกาย ซึ่งธรรมชาตินิรมิตด้วยธาตุทั้งห้าอย่าง แล้วก็กลับสู่
ความเป็นธาตุทั้งห้า, คือต่างแยกกันไปสู่ที่กำเนิดของมันๆ.
บริเวณไหนอะไรเล่าในร่างกายนั้น?

๗๕ นรชน กระทำพวกพ้องให้เป็นที่รักใคร่ไว้ในมนัสมากเพียงใด, ก็
เท่ากับปลูกหนาม คือความโสกไว้ในหฤทัยของตนมากเพียงนั้น.

- ๗๖ การอยู่ร่วมจนถึงที่สุดนี้ แม้แต่กับร่างกายของตนเอง ส่วนใด
ส่วนหนึ่ง ก็ยังไม่มีใครๆ ได้เลย, นับประสาอะไรกะสิ่งอื่น (ที่อยู่
นอกกาย).
- ๗๗ สมโยค (การอยู่ร่วม) ย่อมแสดงความเตรียมพร้อมแห่งวิโยค
(การต้องจากกันไป), ความเกิดก็ฉับเดียวกัน ย่อมเป็นที่มา
แห่งความตายอันไม่ละเลยใครๆ.
- ๗๘ ที่สุดของการอยู่ร่วมกับสิ่งที่รักใคร่อันได้รับความเบิกบาน ก็ชั่ว
ขณะปัจจุบัน, แท้จริงก็เดือดร้อน, เหมือนบริโภคนของแสง
ฉะนั้น.
- ๗๙ อันว่ากระแสน้ำ ย่อมไหลไปไม่ย้อนกลับ ฉนใด, วันคืนก็พา
อายุของสัตว์ไปเรื่อยทุกเมื่อ ฉนน.
- ๘๐ ก็การอยู่ร่วมกับสิ่งที่รักใดในสังสารวัฏฐมีสุขสำราญเป็นเบื้องต้น,
การอยู่ร่วมนั้น ชื่อว่าอยู่ที่คานแห่งความทุกข์ทั้งหลาย
เพราะมีวิโยค (ความพลัด) เป็นเบื้องสุด.
- ๘๑ ด้วยเหตุนี้เอง สาธุชนมิปรารถนาการอยู่ร่วมกับสิ่งที่รัก เพราะ
ไม่มีเกสรรักษาใจซึ่งถูกดาดคือวิโยคพาดพันอยู่.
- ๘๒ แม้ความดีต่างๆ (เช่นอศฺวเมธยัญ) อันท้าวสกระและพญา
อื่นๆ กระทำไว้แล้ว, ความดีเหล่านั้นเอง รวมทั้งองค์ท้าว
พญาด้วย ก็ยังถึงความประลัย.
- ๘๓ เมื่อมาระลึกแล้วระลึกเล่าถึงมฤตยู ผู้มีอาชญาร้ายนั้น ความ
พยายามทั้งสิ้นของชน แม้เป็นปราชญ์ก็หย่อนลง เปรียบ
เหมือนเชือกหนังถูกน้ำฝนรดฉนน.
- ๘๔ ปราชญ์ในหมู่ชนเข้าปฏิสนธิในครรรค์ ประถมราตรีใด, จับแต่
ราตรีนั้นมา ปราชญ์นั้นก็ดำเนินเรื่อยสู่ที่ใกล้มฤตยูทุกๆ วัน.

๓. ท้าวสกระ พระราชาในโบราณ เป็นผู้เชิญพระคงคาให้ลงมาจากสวรรค์, ดูความพิสดารใน
พระราชนิพนธ์ บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์

เมื่อดังนี้ ก็จงตรองเห็นสังสารวัฏฏ์เกิด ความโศกนี้เป็น
เครื่องจุมแห่งความหลง. เชิญสังเกต-

๘๕ ถ้าความพรากจากกัน เป็นเหตุ (แห่งโศก) ไม่ใช่ความหลงเป็น
เหตุไซ้ไร, กระนั้น ยี่งนานวัน ควรที่ความโศกจะทวีขึ้น, ก็อะไร
เล่ามาปลดเปลื้อง (ความโศกนี้) ไปเสีย?

เพราะฉะนั้น ผู้เจริญเอ๋ย! สงบใจเสียเถิด, และเลิกเจรจาถึง
ความโศกเสียที. เพราะ-

๘๖ ความไม่คิดถึงนั่นแล เป็นมหาโอสถแก้ความประหารแห่งโศก
อันลึกซึ้ง ซึ่งเกิดขึ้นทันที ทำลายเข้าไปถึงดวงชีพ."

เมื่อได้ยินวาทา ดังนี้. เกาณฑินย์ก็เสมือนตื่นจากหลับ, ลูก
ขึ้นนั่งกล่าวว่า "บัดนี้ พอแล้วด้วยการอยู่ในบ้านนรก, จะไปป่าละ!"
พราหมณ์ก็บิลพูดต่อไปว่า-

๘๗ แม้ในป่า ความชั่วต่างๆ ก็ย่อมเจริญแก่เหล่าผู้ยังมีราคะ, แม้ใน
บ้าน การช่มอินทรีย์ทั้งห้า ก็เป็นดะ (แผดเผาความชั่ว) ได้;
ผู้ใดประพฤติกกรรมไม่ลามก, บ้านของผู้นั้น-ผู้มีราคะอันหยุด
แล้ว-ก็ชื่อว่าป่าที่บำเพ็ญดะ.

เพราะ-

๘๘ บุคคลถึงมีทุกข์ ได้ยินดีในอาชีวะประเภทใดแล้วก็ตาม จะ
ประพฤติกกรรม มีใจสม่าเสมอในสรรพสัตว์ก็ได้; อันเครื่อง
หมายภายนอกจะเป็นเหตุแห่งธรรม ก็หาไม่.

และท่านกล่าวว่า-

๘๙ ชนเหล่าใด มีอาหารเพียงประคองชีพ และมีเมถุนเพียงสืบทพันธุ์
และมีวาจาเพียงกล่าวสัตย์, ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมล่วงพ้นหล่ม
ลำบากแล้ว.

๙๐ ตนเป็นแม่น้ำ, ความสำรวมตนเป็นท่าบุญ, ความสัตย์เป็น
น้ำ, ศีลเป็นฝั่ง, กรุณาเป็นคลื่น, ดูก่อน โอรสแห่งปาณฯ! ท่าน

ใหญ่นี้," แล้วก็กินกบเรื่อยไป, จนเห็นว่ากบพลในสระหมดเกลี้ยงแล้ว. ก็เลยกินพญากบเสีย. เพราะฉะนั้นข้าเจ้า (กาเมฆวรรณ) จึงว่า 'ปราชญ์ มุ่งกิจการอยู่แล้ว (๖๕).'

"เทวะ! บัดนี้ ควรเลิกกล่าวนิยายโบราณเสียที. พญา หิรัญยครรภนี้ ควรเราจะทำสนธิ (ความสงบ) ด้วยประการทั้งปวง. ความเห็นของข้าเจ้านี้."

พญาจิตรวรรณตอบว่า "ความเห็นอะไรของท่านหนอ? เมื่อ เรามิซัยแล้วเห็นปานนี้, ถ้าจะบังคับให้เป็นเชลยเราก็คงได้ดี, มิฉะนั้น ก็ควรยกเข้าตีอีก."

ขณะนั้น นกแก้วมาจากชมพูทวีปรายงานว่า 'เทวะ! บัดนี้ นกยางพญาแห่งสิทลทวีปยกเข้าไปยึดเอาชมพูทวีปแล้ว."

พญาจิตรวรรณถามโดยเร็วว่า "อะไร? อะไรนะ?"

นกแก้วก็เล่าเหตุซ้ำความก่อน.

แรงพุดกับตนเองว่า "สาธุ! จักรพรากรมหามนตรี, สาธุ!"

พญาจิตรวรรณกริ้ว, เปล่งสุรเสียงว่า "ปล่อยให้มันอยู่ที่นั่น; กูจะสับฟันมันเสียให้ถึงรากเง้า."

แรงทุรพรรคินยัมพลาংกล่าวว่า-

๕๕ "เสียงครรชิต (กีก้อง) สนั่นแน่นเหมือนเมฆคะนองในฤดูร้อน หาผลมิได้เลย ไม่ควรใครๆ ฟังทำ; ผู้มีอำนาจใหญ่ย่อมไม่ ประกาศความเจริญ หรือความวิบัติของศัตรู.

๕๖ พระราชาธิบดี มิบังคับควรกระทำสงครามกับราชศัตรูในคราว เดียวกันหลายฝ่าย. แม้จันทรุราย ก็ยังถูกฝูงแมลงทำลายเสีย ได้อย่างแน่แท้.

เทวะ! พระองค์จะยাত্রาทัพกลับไปโดยเว้นสนธิ (ความสงบ) กระนั้นหรือ? ถ้าเช่นนั้นพญาหิรัญยครรภก็จะทำความปั่นป่วนแก่พวกเรา ด้านหลัง.

ประการหนึ่ง-

๙๗ ผู้โง่เขลา ไม่รู้แจ้งข้อสำคัญของเรื่อง เอาแต่อำนาจความโกรธ, ก็ต้องเดือดร้อนเหมือนพราหมณ์จากพังพอน."

พญาจตรวรรณถามว่า "เรื่องเป็นอย่างไร?"

แรงแทงทรรคินเล่า-

นิยาย ๑๓

ในกรุงอุชยิณี มีพราหมณ์ชื่อมาธวะ; ภริยาของเขาคลอดบุตร, ได้มอบเด็กให้สามีดูแลรักษา, แล้วออกไปसनาน (ชำระมลทิน). ขณะนั้นพระราชบุตรให้ราชบุรุษนำพราหมณ์นั้นไปกระทำพิธีปารพณศราทธ^๔. พราหมณ์เห็นราชบุรุษ, ก็คิดโดยความยากจนอันเกิดประจำมาว่า "ถ้าเราไม่รีบไป; คนอื่นจะได้ศราทธ (ค่าทักษิณา) นั้นเสีย.

ท่านกล่าววว่า-

๙๘ ถ้า ธูระที่จะเอา-ธูระที่จะใช้-ธูระที่จะทำ อันผู้ลงมือไม่รีบประกอบให้ทันท่วงทีไซ้, กาลเวลาก็จะดีมรสของธูระนั้นฉิบ. (ผู้ลงมือเลยคลาดผล เพราะช้าไป).

และเราก็ไม่มีใครจะระวังเด็ก, เพราะฉะนั้นเราจะทำประการไร? เอาเถะ, ตั้งพังพอนตัวนี้ ซึ่งเลี้ยงดูมันมานานเหมือนกับลูกให้รักษาเด็ก, แล้วไปก็ได้อ" ทำดังนั้นแล้วก็ไป. ภายหลัง งูดำ (ไม่มีพิษ) เลื้อยเข้ามาใกล้เด็ก, ก็ถูกพังพอน ประหารฉีกตัวเสียเป็นชิ้น. ครั้นต่อ

๔. พิธีเซ่นสังเวยบรรพบุรุษที่ล่วงไปแล้ว ในวันขึ้น ๑ ค่ำ, ๘ ค่ำ, และวันเพ็ญ.

มาพึ่งพอนเห็นพราหมณ์กลับมา (ดีใจ) รีบเข้าไปกลิ้งเกลือกตัวอยู่ที่เท้าพราหมณ์ มีปากและเท้าเปื้อนโลหิต. พราหมณ์เห็นพึ่งพอนมีลักษณะเช่นนั้น, คิดว่ามันกินลูกของตนเสียแล้ว, ก็เอาไม้เท้าตีพึ่งพอนตาย, ลำดับนั้น พอเข้าไปมองเห็นเด็กนอนหลับสนิท และบูดำนอนตายอยู่ใกล้กัน, ก็รู้สึกคับแค้นใจเป็นอย่างยิ่ง. เพราะฉะนั้น ข้าเจ้า (แครง) จึงกล่าวว่า ‘ผู้โง่เขลาไม่รู้แจ้งข้อสำคัญของเรื่อง (๙๗).’

“อีกประการหนึ่ง-

๙๙ กาม ๑ โกรธ ๑ โลภ ๑ วิชา ๑ ถือตัว ๑ มัวเมา ๑
เมื่อบุคคลละเสียซึ่งพวกหกนี้ ก็มีสุข.”

ราชาจิตรวรรณถามว่า “ท่านมนตรี! นี่เป็นความเชื่อมั่นของท่านหรือ?”

แครงมนตรีตอบว่า “ดังนั้น.

เพราะ-

๑๐๐ คุณลักษณะอย่างประเสริฐของมนตรี คือสติ (การระลึกได้) ในข้อความที่สำคัญ, วิดก (ปัญญารอบคอบหรือวิจารณ์), ความรู้แม่นยำ, ความมั่นคง, การปิดเนื้อความที่หาข้อ.

๑๐๑ บุคคลไม่ควรทำการโดยด่วนได้, ความไม่รอบคอบเป็นทางสายใหญ่แห่งความวิบัติ; แท้จริง สมบัติ (ความเจริญ) อันบุคคลได้ด้วยความดี ย่อมไปแสวงหาซึ่งผู้พิจารณาแล้วกระทำลง.

เพราะฉะนั้น เทวะ! ถ้าบัดนี้ พระบาทเป็นเจ้าจะกระทำตามคำข้าเจ้าไซ้, ต้องทำสนธิ (ความสงบ) แล้วกลับไป. เพราะ-

๑๐๒ แม้ผิวว่า อุบายในอันยังผลปรารถนาให้สำเร็จ ท่านแสดงว่ามี ๔ ประการ, แต่ก็เป็นเพียงนับ (ให้ได้ ๔) เพราะความสำเร็จผลจริงๆ อยู่ที่ความสงบเท่านั้น.”

พญาจิตรวรรณถามว่า “ทำประการไร จึงสำเร็จได้เร็ว?”

แครงมนตรีตอบว่า “เทวะ! จักสำเร็จได้เร็ว.

เพราะ-

๑๐๓ คนชั่ว เหมือนกับหม้อดิน แตกสลายง่าย และซ่อมยาก; แต่คนดี เปรียบเสมือนหม้อทอง ยากที่จะแตก แต่ประสานง่าย.

๑๐๔ ชนโง่ อ่อนบุคคลทำให้ชอบใจง่าย, ชนมีความรู้ดี อ่อนบุคคลทำให้ชอบใจยิ่งง่ายขึ้น; แต่คนที่ฟุ้งซ่าน ด้วยความรู้อันเล็กน้อย ต่อให้พระพรหม ก็ทำให้ชอบใจไม่ได้.

และโดยพิเศษ พระราชานั้นทรงรู้จักราชกรณียกิจ และมนตรีก็รู้จักทุกอย่าง, ความขื่อนี้ ข้าเจ้าเห็นแจ้งมาแต่แรกตามคำของเมฆวรรณ และจากกิจการที่เขาทำมาแล้ว. เพราะ-

๑๐๕ เหล่าชนที่ประพฤติดี อันโลกเห็นด้วยตาไม่ได้ในที่ทั้งปวง บุคคลพึงอนุমানตามการที่เขาทำ; เพราะฉะนั้น พึงรู้แจ้งกิจการของผู้ประพฤติซึ่งมองไม่เห็นด้วยผลทั้งหลายนี้."

พญาจิตรวรรณว่า "เรื่องได้เถียง เอาเป็นพอกันเสียที. จงจัดการตามปรารณาเถิด." แร้งมนตรีแนะนำ (พญาจิตรวรรณ) แล้ว, ก็ไปยังค่าย (ของพญาภิรัณยครรภ) ด้วยทำในใจว่า "เราจะต้องทำตามควร."

ขณะนั้นนกกยางจารบุรุษเข้าไปแถลงแก่พญาภิรัณยครรภว่า เทวะ! แร้งมทมนตริมหาเราเพื่อทำสนธิ (ความสงบศึก) ด้วย."

ราชหงส์พูดว่า "ท่านมนตรี! ใครเป็นพวกเจ้าเล่าที่ฝ่ายโน้นคงมาอีกแล้ว."

สรราชญ์มนตรียิ้มพลางกล่าวว่า "เทวะ! นี่ไม่ใช่เหตุแห่งความกินแหนง, เพราะทูลทรรคิน (แร้ง) นี่เป็นมหาคัย. แต่ข้อนี้แลเป็นสถิติของเหล่าผู้โง่เขลา. บางคราวไม่มีความกินแหนงในศัตรูเลย, แต่บางคราวมีความกินแหนงไปเสียทั่วทุกสถาน. เช่น-

๑๐๖ หงส์ซึ่งเปรี้ยว แสงหายอดบัว (เป็นอาหาร) ในเวลาค่ำคืน ณ สระซึ่งมีเงาแห่งดวงดาวฉายลงมามาก ก็เข้าใจผิด (ว่าบัว) ไป

ขณะหนึ่ง, ครั้นถึงเวลากลางวัน (แม้จะเห็นได้ถนัด) ก็ไม่จิกกิน บัวขาว แหนงไปว่าเป็นดวงดาว; โลกซึ่งหวั่นหวาดด้วยถูกหลอก แม้ในความจริงแท้ๆ ก็ยังเห็นเป็นอันตราย.

๑๐๗ เมื่อมีใจถูกทुरुชนทำให้เสีย ย่อมไม่มีความไวใจแม้ในสาธุชน: เด็ก, ถูกข้าวปายาส (ข้าวต้มมะคนกับนม และน้ำตาล) ลวก, แม้นมชั้น (ที่เย็นอยู่แล้ว) จะกิน ก็ยังเป่าอีก.

เพราะฉะนั้น เทวะ! ควรจัดทำให้พร้อมตามสามารถ ซึ่ง เครื่องรัตนและอื่น ๆ เตรียมไว้เพื่อประทานเป็นเกียรติยศแก่เขา (แรง).” เมื่อจัดการตามนี้แล้ว, แร้งมนตรี อันจักรพรากรับรองด้วยความสุภาพ ออกจากประตูบ่อม ไปเฝ้าพระราชฯ, และนั่งลง ณ ที่ซึ่งจัดเตรียมไว้ให้. จักรพรากได้พูดขึ้นว่า “ข้าแต่ท่านมหามนตรี! บรรดาสิ่งทั้งปวงที่นี้เป็นของท่าน, ท่านจงเสพความสำราญในราชอาณาจักรนี้ตามปรารถนา.”

ราชทงส์กล่าวว่า “ขอให้เป็นอย่างนั้น.”

ทुरुทรคินตอบว่า “ก็เช่นนั้น. แต่บัดนี้การพูดเนิ่นนานมาก ออกไปหาประโยชน์มิได้.

เพราะ-

๑๐๘ พึงยึดใจคนโลก ด้วยสินทรัพย์, คนกระด้าง ด้วยอัญชลีกรรม, คนโง่ ด้วยตามใจ, บัณฑิต ด้วยความตามเป็นจริง.

๑๐๙ พึงปราบเพื่อน ด้วยความดี, ญาติ ด้วยการเอื้อเฟื้อ, สตรีและ ข้า ด้วยรางวัลและเกียรติยศ, คนอื่นๆ ด้วยการเคารพ.

เพราะฉะนั้น บัดนี้ได้ทำสนธิ (ความสงบ) แล้วจะกลับไป. พญาจิตรวรรณมีอานุภาพใหญ่.”

จักรพรากกล่าวว่า “ควรจะแสดงวิธีทำสนธิ (ความสงบ) ให้ทราบ.”

ราชทงส์เสริมว่า “สนธิ (ความสงบ) ทั้งหลายมีกี่ประการ?”
แรงแดตอบว่า “ข้าเจ้าจะแถลง เชิญสดับ-

- ๑๑๐ พระนฤปดีอุก (ราชศัตรู) ผู้มีกำลังกว่ารุกราน ตกอยู่ในที่คับขัน, อันผู้อื่นไม่พึงช่วยได้แล้ว, ก็พึงปรารภนาขอทำสนธิ (ความสงบ) หน่วงเวลาไว้ก่อน.
- ๑๑๑ (สนธิ มีชื่อคือ) ๑ กपाल, ๒ อุปหาร, ๓ สันตान, ๔ สังคตะ, ๕ อุบันยาส, ๖ ประติการ, ๗ สังโยค, ๘ ปุรุชานตระ,-
- ๑๑๒ ๙ อทฤษฏนระ, ๑๐ อาทิสญ, ๑๑ อาตมาทิสญะ, ๑๒ อุปครหะ, ๑๓ ปริกรย, ๑๔ อัจฉินนะ, ๑๕ ปรมุญชะ,-
- ๑๑๓ ๑๖ และสนธิชื่อสกันโธปนเนย, บัณฑิตได้แสดงสนธิ ๑๖ ประการนี้; ผู้ชำนาญการทำความสงบ ได้กล่าวสนธิ ๑๖ อย่างดังนี้.
- ๑๑๔ ๑ กपालสนธิ พึงทราบว่าเป็นการสงบเสมอกันทั้งสองฝ่าย; ๒ สนธิโด มีได้เพราะการให้, ท่านเรียกสนธินี้ว่าอุปหาร.
- ๑๑๕ ๓ สันตानสนธิ พึงทราบว่าเป็นการให้ธิดาเป็นเบื้องต้น; ๔ สังคตสนธิ คือความมีไมตรีกับสาธุชนเป็นเบื้องต้น.
- ๑๑๖ สังคตสนธิ มีความยั่งยืนตราบอายุ มีประโยชน์ที่ประสงค์เท่าๆ กัน, ในคราวเจริญกิตติ ในคราววิบัติกิตติ มิได้แตกกันด้วยเหตุต่างๆ.
- ๑๑๗ สังคตสนธิอย่างเดียวกันนี้ มีคุณลักษณะอย่างทองคำ เพราะเป็นวิธีอันสูงสุด, ฉะนั้น คนอื่นๆ ผู้ชำนาญในสนธิ จึงเรียกว่ากาญจนะ.
- ๑๑๘ ๕ สนธิโด ทำสำเร็จด้วยการส่วนตนคือ ทรัพย์, ผู้ชำนาญการลงทุน เรียกสนธิชนิดนี้ว่า อุบันยาส (การลงทุน).
- ๑๑๙ ๖ สนธิโด กระทำดังนี้ คือ 'เดิมเราทำคุณแก่เขาไว้, เขาจะต้องตอบแทนเราบ้าง' ท่านเรียกว่า ประติการ (การตอบแทน).
- ๑๒๐ 'เราช่วยเขา, เขาก็ต้องช่วยเรา' ดังนี้ ก็เรียกว่าประติการ เหมือนพระรามและสุครีพ ฉะนั้น.

- ๑๒๑ ๗ บุคคล ถึงการตั้งหน้าทำโดยชอบเพื่อประโยชน์เดียวกัน
ในสนธิใด สนธินั้น ท่านเรียกว่าสังโยค (การรวม) มีการพร้อม
ใจกันเป็นประมาณ.
- ๑๒๒ ๘ 'ให้เหล่าผู้ประมุขแห่งโยธาของทั้งสองฝ่าย ยังสนธิให้สำเร็จ
เพื่อประโยชน์เรา' ความตกลงกันอย่างนี้ ทำในสนธิใด, ท่าน
เรียกสนธินั้นว่า ปุรุชานตระ (ความสงบของผู้อื่น).
- ๑๒๓ ๙ 'สู่เท่านั้น จะทำความประสงค์ของข้าให้สำเร็จพร้อม' ศัตรู
ขอทำสัญญาดังนี้ในสนธิใด, ท่านเรียกสนธินั้นว่า อทฤษฎบุรุษ
(ไม่มีคนกลาง).
- ๑๒๔ ๑๐ ทำความสงบ สันติศัตรูได้ โดยยกที่ดินเอกเทศให้, ผู้ชำนาญ
การสนธิเรียกว่าอาทิษฏ (การแบ่งให้).
- ๑๒๕ ๑๑ สนธิสำเร็จด้วยแสนยานุภาพของตน ท่านเรียกว่า
อาตมาทิษฏ (การให้ตนเอง) ๑๒ สนธิซึ่งกระทำเพื่อรักษาชีวิต
ของตน เมื่อยอมสละทุกสิ่ง (แก่ศัตรู) ไปแล้ว ท่านเรียกว่า
อุปัครหะ (การขอเอา).
- ๑๒๖ ๑๓ สนธิด้วยแบ่งคลังสมบัติให้ส่วนหนึ่ง ครึ่งหนึ่งหรือแม้
ทั้งหมด (แก่ศัตรู) เพื่อรักษาสิ่งที่ยังเหลืออยู่ ท่านเรียกว่า
ปริกรย (การถ่ายเอามา).
- ๑๒๗ ๑๔ สนธิเพราะยกภูมิประเทศอันอุดมที่สุดให้ ท่านเรียกว่า
อุจฉินนะ (การตัดออก); ๑๕ สนธิด้วยสละบรรดาผลไม้ ซึ่ง
เกิดในประเทศให้ ท่านเรียกว่า ปรภูษณะ (การประดับผู้อื่น).
- ๑๒๘ ๑๖ ผู้ชำนาญการสนธิ เรียกสนธิที่เมื่อเก็บผลไม้ไม่ได้ แล้วเอา
ขึ้นแบกพาไปให้ศัตรูนั้นว่า สกันโธปนย (การแบกขึ้นป่า).
- ๑๒๙ สนธิ (อีก) ๔ ประการซึ่งควรทราบไว้ คือ ปรัสปโรปการ (การ
อุปการซึ่งกันและกัน), ไมตรี (การเป็นมิตร), สัมพันธ (การ
เกี่ยวดอง), และอุปหาร (การทำขวัญ).

๑๓๐ สนธิอุพหารเท่านั้น ที่ข้าเจ้าเห็นควร: เมื่อยกอุพหารออกเสีย ก็สิ้นไมตรีกันหมด.

๑๓๑ ธรรมดาศัตรูที่มีกำลังมากกว่า เมื่อไม่ได้อะไร, ก็ยังไม่ยกกลับไป, เพราะฉะนั้น เมื่อเว้นอุพหารเสีย สนธิอย่างอื่นเป็นไม่มี (สำหรับศัตรู) เลย."

ราชวงศ์กล่าวว่า ท่านผู้เจริญเป็นมหาบัณฑิต. เพราะฉะนั้น ในวาระนี้ ควรให้ฝ่ายเราจัดทำประการไร ขอท่านชี้แจงด้วย."

ทูลทรรคินตอบว่า "อา! ทำไมตรัสดังนี้?"

๑๓๒ แท้จริงใครเล่าจะพึงประพบัติการให้ผิดคลองธรรมเพื่อร่างกาย ซึ่งไม่วันนี้ก็พຽນนี้ จะถึงความวินาศด้วยความทุกข์เจ็บไข้.

๑๓๓ แท้จริง ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ก็เหมือนความสั้นไหวของ (เงา) ดวงจันทร์ในน้ำ; เมื่อทราบว่ชีวิตมีลักษณะดังนี้, บุคคลพึงประพบัติกัลยาณธรรมเป็นนิตย์.

๑๓๔ เมื่อเห็นแจ้งสังสาระว่าสลายได้พลันเหมือนพยับแดด, บุคคลพึงสมาคมกับสาธุชน เพื่อธรรมะและความสุข, เพราะฉะนั้น ตามความเห็นข้าเจ้า ควรกระทำอย่างนั้นเทียว.

๑๓๕ หากเอาอัสวเมธซึ่งทำได้ตั้งพันครั้ง กับความสัตย์ มาขึ้นตราขู ชั่ง, ความสัตย์ ย่อมมีน้ำหนักมากกว่าอัสวเมธตั้งพัน นั้นโดยแท้.

เพราะฉะนั้น ขอให้พระภูบาลทั้งสอง จงเจริญสนธิ ซึ่งเรียกว่า 'กาญจน' เมื่อทำกิจอันประเสริฐกล่าวคือสัตย์กันแล้ว."

สรวรัชญ์ (จักรพราก) กล่าวว่า "ตกลงตามนั้น" ครั้นแล้ว ทูลทรรคินผู้มนตรีก็ได้รับเกียรติยศโดยได้เสื้อผ้าและสิ่งของต่างๆ เป็นรางวัล. เพราะฉะนั้น ทูลทรรคินมีความยินดีและพอใจ พาจักรพรากไปหาพญาฦาจรราช. ณ ที่นั้นพญาจรราชชื่นชม โดยความแนะนำของแร้ง มหามนตรีได้กระทำปฏิสันถารกับสรวรัชญ์ (จักรพราก) ด้วยประทาน

เกียรตยศและรางวัล. ครั้นกระทำสนธิ (ความสงบ) อย่างนั้นแล้ว, สรรวัญญก็กลับไปสำนักราชหงส์.

ทูรทรรคินพูดว่า "ทเวะ! การที่เรามุ่งหมายไว้ก็เป็นลิตธิผล. ควรเราจะกลับไปวินธัยบรรพตถิ่นเรา ณ บัดนี้."

ครั้นทัพพญานกยูงกลับไปถึงถิ่นของตนแล้ว, ก็สพผลตามใจปรารณา (เบิกบานสำราญใจ).

วิษณุศรมันกล่าว (แก่พระกุมาร) ว่า "สิ่งไรอีกที่ข้าเจ้าจักแสดง? โปรดแจ้งให้ทราบ."

พระกุมารตอบว่า "ข้าแต่ท่านอารย! ด้วยความกรุณาแห่งท่าน พวกข้าเจ้าได้เรียนรู้วิชาปกครองราชย์ทุกประการแล้ว. เพราะฉะนั้นพวกข้าเจ้าจึงบันเทิงใจ."

วิษณุศรมันเสริมว่า:-ผิกระนั้นไซ้, ควรเพิ่มข้อนี้เข้าด้วย-
๑๓๖ ขอสนธิสุขงมีเสมอแต่บรรดาพระวิชัยมหิบาล, ขอสาธุชน จงผ่านไกลพ้นจากอุปัทวภัยอันตราย, ขอเกียรติคุณของผู้ประกอบความดีทั้งหลาย จงทวีขึ้นตลอดจิรกาล, ขอนิตติสารราโชบายซึ่งเป็นดั่งนายวารวิลาณีสสิ จงสถิตสนิทแนบพระราชอุระ, จุมพิตณ โษษฐ์ของเหล่าอมตยมนตรี, ขอมโหดสวกรรมพิธีร่าเริงบันเทิงหญัตย จงมีอยู่ทุกทิวาวารเทอญ.

กถาสงเคราะห์ที่สี่ ชื่อสนธิ ความสงบ

ในศโศปเทศ

ซึ่งบัณฑิตวิษณุศรมัน รวบรวม ดังนี้

ศโศปเทศเพด็จโดยประสงค์.

חכמה שדורת

ขยายคำย่อที่ใช้ในหนังสือนี้.

อภิธาน-ท.	อภิธานอักษรไทยของเสด็จในกรม วัดราชบพิธ.
อภิธาน-น.	อภิธานท้ายหนังสือพระนลคำหลวง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลปัจจุบัน. ^๑
อภิธาน-ป.	อภิธานบาลี ของ Childer.
อภิธาน-ศ.	อภิธานสังเขปในเรื่องศกุนตลาพระราชนิพนธ์ในรัชกาลปัจจุบัน. ^๒
อภิธาน-ส.	อภิธานสันสกฤตของ Sir M. Monier-Williams
อภิธาน-สิ.	อภิธานอักษรสิงหลของพระโมคคัลลานะเถระ.
อิต.	อิตถิลิงค์=สัตรีลิงค์ เพศหญิง.
เอก.	เอกนิบาตชาดกภาษาไทย.
กิ.	กิริยา.
กวิ.	กิริยาวิเศษณ์.
คุ	คุณศัพท์.
ชาดกะ.	The jāṭaka edited by V. Fausboll.
ฎีกา.	ฎีกาแห่งทีโตปเทศ.

๑. ร. ๖

๒. ร. ๖

ทีลี.	ทิมณิกาย สิลักขันธวัคค์ (พระไตรปิฎกพิมพ์).
ธจ.	ธรรมจักขุ
ธป.	ธัมมปทัฏฐกถา.
น.	นาม.
บ่อเกิด.	บ่อเกิดรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลปัจจุบัน. ^๓
พก.	พจนานุกรม ของกรมศึกษาธิการ.
ม.	มคธ.
วรรณ.	วรรณพดิดคำฉันท์ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระปรมาธิบดีชินโรส.
สั	สังสกฤต.

ส่วนข้อความที่พรรณนาได้เก็บจากที่ต่างๆ มาประสมประเสกกัน มี Purāṇas และ Notes on the tale of Nala ของ J. Peile เป็นต้น ประกอบด้วยอรรถโนมัตถาธิบายตามควร.

วิษยานุกรม.

อักษร	สั-อักษร; ม-อักษร; (น) ตัวหนังสือ.
อกุศล	สั-อ+กุศล; ม-อกุศล; (ค) บาป.
อคติ	(บท ๒๑๓); สั-อ+คติ; ม-อคติ; (น) กิริยา อันไม่ควรถึง, กิริยาซึ่งไม่น่าประพฤติ.
อัคนี	(บท ๑๑๒); สั-อัคนี; พระเพลิง ไฟ) เป็นอมฤตลูกตวัชตริ คือพระวิสุพกรรมณ์ บ้างว่าเป็นทั้งบิดาและบุตรของ ทวยเทพ บางทีว่าเป็นลูกของฟ้าและดิน เกศาสีทอง กายแดง ๒ หน้า ๗ ลิ่น ๗ มือ ๓ ขา (ประหลาดพอใช้) รูปโฉมรุ่มหนุ่มอยู่เสมอเพราะเกิดใหม่ทุกวัน นับใน จำพวกอาทิตย์ ทรงไว้ซึ่งศาสตร์ทั้งมวล บรรดาเทวดามี รัศมีเพราะอัคนีเป็นผู้ให้มีหน้าที่เป็นทูตติดต่อในระหว่าง

ชาวสวรรค์และชาวโลก อาวุธคือธนู ทรงรถเทียมม้าแดง สถิตบนสวรรค์ แผ่นดินและในน้ำ เป็นโลกบาลประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้ (อาคเนย์). ดู อภิธาน-น.

เนื่องด้วยรูปโฉมของอัคนี ขอกล่าวนอกประเด็นสักนิดว่า ในพุทธศาสนา .บรรดาเพื่อนสัตว์โลกด้วยกัน อัคนีเป็นอาภัพ ไม่ได้รับเมตตาในอหิราชปริตรเลย เพราะในนั้นแผ่ให้แต่สัตว์ไม่มีเท้า สัตว์ ๒ เท้า (แล้วข้าม อัคนี ๓ เท้า เลยไป) สัตว์ ๔ เท้า สัตว์มากเท้า ที่จะเป็น เพราะมีลักษณะแปลกกว่าเขาทั้งหลาย ซึ่งนึกไม่เห็นว่าจะออกมาทางไหนบ้าง หรือจะก้าวเดินอย่างไรกัน.

อัคนีภัย

(บท ๑๗๑); สั-อคุนิ+ภย: ม-อคุคิภย;

(น) ภัยคือไฟ ภัยเกิดแต่ไฟ.

องค์

สั-องค์; ม-องค์; (น) ตัว, ส่วน, เหตุ.

องค์คุณ

(บท ๑๐๙); สั-องค์+คุณ; ม-องค์+คุณ;

(น) คุณอันเป็นองค์, คุณอันเป็นเหตุ.

อดีต

(บท ๓๔ ต้น); สั-อดีต: ม-อดีต; (คุ) ซึ่งล่วงแล้ว.

อดีตเรกลาภ

สั-อดีตเรก+ลาภ; ม-อดีตเรกลาภ; (น) ลาภเกินจากกำหนด คือตามธรรมดากำหนดไว้ว่าจะได้เท่าไร หรือมีเท่าไร แล้วได้มาเกินกว่ากำหนดเดิม เรียกว่า อดีตเรกลาภ, เช่น พระสงฆ์ มีกำหนดให้ใช้จีวร ๓ ผืน จีวรที่มีมากออกไป เรียกอดีตเรกจีวร, หรือผู้มีเงินเดือน อาศัยเงินเดือนเลี้ยงชีพ มีกำหนดรายได้อยู่แล้วว่าจะได้เงินเดือนละเท่านั้น ๆ แต่ภายหลังได้ทางอื่นบ้าง เช่น รางวัลเก็บทรัพย์สินแผ่นดิน ได้เป็นต้นเหล่านี้ เรียกว่า อดีตเรกลาภ ได้เป็นครั้งเป็นคราวไม่มิงบประมาณ, รวมความว่า ลาภพิเศษเป็น อดีตเรกลาภ เกินจำนวนรายได้, เพราะฉะนั้น ลาภที่ได้

จากการค้าขายวันละมากบ้างน้อยบ้าง จึงไม่นับเข้าในพวกอติเรกลาภ เพราะไม่มีกำหนดไว้เป็นอัตรา, เว้นแต่ เช่นสิ่งที่ลงทุน ๑ บาท ขายได้ ๒ บาท เขากำไร ๑ บาท กำหนดไว้ดังนี้ ครั้นถึงสมัยที่สินค้าขึ้นราคา สิ่งที่เคยได้กำไร ๑ บาทตกค้างมา ขายได้กำไรตั้ง ๔-๕ บาทนั้นนับได้ว่าอติเรกลาภของพ่อค้าได้ เพราะเกินจากที่กำหนดไว้. ที่จะเนื่องด้วยคำนี้ จึงเกิดมีคำ 'เอกลาภ' ขึ้นอีก ชะรอยจะหมายความว่า ลาภอย่างเอก ลาภไม่มีอะไรเสมอสอง. เป็นศัพท์ประสมไม่มีในมคธภาษา.

อธิบาย

(บท ๑๑๕); [สั-อภิปราย]; ม-อธิปฺปราย;

(น) ความประสงค์, การแสดงความประสงค์, หมายความว่า.

อันตราย

(บท ๓ หลัง); สั-อนฺตราย; ม-อนฺตราย

(น) การอุบาทว์ความร้ายซึ่งเป็นมาในระหว่าง.

อนาคต

(บท ๒๑ หลัง); สั-อนาคฺต; ม-อนาคฺต;

(ค) กาล-ที่ยังไม่มาถึง.

อนาถา

(บท ๑๐ หลัง); สั-อ+นาถ; ม-อนาถ;

(ค) ผู้ไม่มีที่พึ่ง, ผู้หาที่พึ่งมิได้.

อนี

(บท ๒ หลัง); คำนี้ นัยว่ามาจาก 'อันนี,' และชวนให้เทียบกับ 'อนึ่ง' ซึ่งว่ามาจาก 'อันหนึ่ง' แต่ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ สันนิษฐานเอาว่า อนี หรือ อนึ่ง คงเป็นคำพูดคำหนึ่ง ซึ่งมีที่ใช้เช่น-

"อนีบมิได้

สละไปอนันต์ภอ

ลุลลาภะรายยอ

บมิปลอดมิเปล้าครา

"อนึ่งจะคำนัล

ก็ละน้อยแลนำมา

"ประโยชน์แห่งทา

คุณะชอบจะตอบทวี

"อนีแลนามอญ

ญทะญุทรมิ

“บควรจะปราชญ์ปรี ดิสมัครสมาคม.” (วรรณ).
จะว่าอนี้ออกจาก ‘อันนี้’ นั่นเอง เพื่อรักษาคณะฉันท,
ถ้าจะนั้น คำว่า ‘อันนั้น’ ทำไมจึงไม่พบที่ใช้เป็น ‘อนัน’
บ้าง จักได้ลงเรื่องกันตลอด? เว้นแต่จะเข้าใจว่า ‘อนันต์,’
คือ ‘อนัน’ ก็จนใจ.

อนุกุล	(บท ๓๘ หลัง); สัอนุกุล; ม-อนุกุล; (น) การเกื้อกุล.
อนุเคราะห์	สัอนุครุท; ม-อนุคุหะ; (น) การช่วยเหลือ.
อนุมาน	(บท ๖๙); สัอนุมน; ม-อนุมาน; (น) การตามกำหนด. การหมั่นกำหนด.
อนุโลม	สัอนุ+โลมน; ม-อนุโลม; (น) การผ่อนตาม. เป็นไปตาม. เป็นพวก.
อนุสนธิ	สัอนุ+สัธิ; ม-อนุสนธิ; (น) การต่อตามหลัง, สืบต่อตามลำดับ.
อเนกนัย	สัอเนก+นัย; ม-อเนก+นัย; (น) หลายท่า, หลายวิธี, หลายขบวน.
อัปมาน	(บท ๑๓๘) สัอุปมาน; ม-อุปมาน; (น) การขายหน้า, หมดความนับถือ.
อภิปราย	สัอภิปราย; (ม-อธิปฺปาย); (น) ความเห็น, การออกความเห็น.
อภิเชก	สัอภิเชก; น-อภิเสก; (น) การรดน้ำ, พิธีรดน้ำ.
อมร	(บท ๒๒๖); สัอมร; ม-อมร; (น) ผู้ไม่ตาย. มีเรื่อง อธิบายว่า ในกาลก่อน เทวดาเป็นอันมากอยากจะหา ของที่กันตาย ไปทูลถามพระเป็นเจ้าๆ รับสั่งให้กวน มหาสมุทร จะเกิดน้ำทิพย์ที่ดื่มเข้าไปแล้วทำผู้ดื่มไม่ให้ ตาย, เทวดาทั้งหลายก็กวนมหาสมุทรตามคำพระเป็นเจ้า

รับสั่ง, เกิดเป็นน้ำทิพย์ในท่ามกลางมหาสมุทรเรียกว่า น้ำอมฤตบ้าง น้ำสุรามฤตบ้าง แปลว่า น้ำทำผู้ดื่มไม่ให้ตายของเทวดา, เทวดาได้ดื่มน้ำอมฤตนั้นแล้ว เป็นผู้ไม่ตาย จึงได้นามว่า อมโร แปลว่า ผู้ไม่ตาย, ศัพท์นั้นเป็นเครื่องใช้เรียกเทวดา แต่ครั้งนั้นมา.

อมฤต

(บท ๕ หลัง); ส-อมฤต; ม-อมต; (น) ความไม่ตาย, แต่ในที่นี้เรียกน้ำ แปลว่า น้ำทำผู้ดื่มไม่ให้ตาย คือน้ำทิพย์อันเกิดในท่ามกลางมหาสมุทร. ต้นเหตุดังนี้: พระมุนีชื่อทรวาส (ดูในอภิธาน-ศ.) นัยว่าเป็นภาคของพระอิศวร ได้พวงดอกไม้สวรรค์จากวิหยาธารัตน ๑ ดีใจแฉ่งพวงดอกไม้ ๆ หลุดไปต้องพระอินทร์ ๆ รับพวงดอกไม้วางบนหัวช้างเอราวัณ, ช้างสลัดพวงดอกไม้ตกลงพื้นดิน, ทรวาสโกรธ สาปพระอินทร์ให้ถึงวิบัติพ่ายแพ้แก่พวกแทตย์, พระอินทร์และเทพบริวารตกใจกลัวตาย พากันไปเฝ้าพระพรหมขอความช่วยเหลือ, พระพรหมแนะนำให้ไปเฝ้าพระวิษณุ ๆ สั่งให้เก็บต้นไม้เครือเถาต่าง ๆ ทั้งลงไปในเกษียรสมุทร และให้รวมกับพวงอสุรกวานน้ำจักได้น้ำอมฤต, ทวยเทพทำตาม, เมื่อกวานนั้นใช้ภูเขารองข้างล่างเขาหนึ่ง วางข้างบนเขาหนึ่ง ชื่อเขามันทะระท่าทางคล้ายโม้แบ่ง และเอาพญาเศษนาคนข้างบนเป็นเชือกชัก, คณะแทตย์อยู่หัวนาค, พวงอสุรอยู่ทางหาง, พระวิษณุจำแลงเป็นเต่า (กูรมาวตาร) หนุนใต้เขา. อาศัยความร้อนที่เกิดแต่ความหมุนเวียนแห่งภูเขาดันไม้ที่เป็นยานบนเขาทั้งปวงรวมทั้งไม้เบญจพรรณหรือสมุนไพรรซึ่งเทวดาทิ้งไว้ในมหาสมุทร คายรสไหลออกกระคนกับมหาสมุทร จนน้ำขึ้นเป็นปลักได้เกิดอะไร ๆ ต่าง ๆ ใน

ระหว่างที่กวนนั้น คือ:-

๑ โคสุรภี ซึ่งหากใครต้องการอะไร ริดจากนมโคนี้
จักได้สมปรารถนา.

๒ วารุณี นางสุรา.

๓ ต้นปาริชาติ (ปาริฉัตต).

๔ อัปสร อยู่ในอุทยาน-ศ. และในบ่อเกิดฯ หน้า ๒๑.

๕ พระจันทร์.

๖ พืชกาลกยูง เกิดจากพืชไม้ต่าง ๆ รวมกัน พญานาคดูดอมเอาไว้ แต่นั้นมานาคจึงมีพืช แล้วแบ่งปันแก่สัตว์อื่น ๆ เช่นงู ตะขาบ แมลงป่อง มด ตะนอย, ใครอยากจะรู้ว่า พืชกาลกยูงเป็นอย่างไร ก็จงลองให้แมลงป่องหรือมดตะนอยต่อยดู.

๗ พระลักษมี ตกเป็นชายาของพระวิษณุ.

๘ อัมวันตริ แพทย์เทวดา เชิญน้ำอมฤตขึ้นมา.

แต่ขณะที่พญานาคถูกเป็นเชือกให้แทดย และอสูรจูดจึงไปมานานเข้า เกิดอึดอัดรำคาญใจ พ่นพืชกาลกยูงออกมาลอยฟุ้งเป็นฝาบ่นหลังน้ำ ทั้งเป็นภัยแก่เทวดาอสูรพากันเดือดร้อน ร้องขอความกรุณาพระอิศวร ๆ ก็เสวยน้ำพิชนั้นเสียเอง ในที่สุดเอน้ำอมฤตไปเก็บรักษาไว้ที่พระจันทร์ เพราะฉะนั้น พระจันทร์จึงเหลือแสงสว่างมีรัศมีเย็น ชื่อว่า ศิตมาริจิ (มีแสงเย็น).

อรัณยสัตว์

ส-อรณฺย+สตุว; ม-อรณฺญ+สตุต; (น) สัตว์ป่า.

อรรณพ

(บท ๒๑๘); ส-อรณฺว; ม-อณฺณว; (น) ห้วงน้ำ, มหาสมุทร.

อรรณ

(บท ๑๐ ต้น); ส-อรฺถ; ม-อตุถ; (น) เนื้อความ. ความเจริญ, ประโยชน์ที่ประสงคกัน.

อสังคย

(บท ๘๐); ส-อ+สตุย; ม-อสจฺย;

(น) คำไม่จริง, การไม่จริง.

อาคม

(บท ๑๐๘); ส-อาคม; ม-อาคม; (น) ความมา, นิภาย เป็นที่มา, คัมภีร์มนต์, เวทมนต์ อีกนัยหนึ่งว่า คัมภีร์ พระพุทธศาสนา, เมื่อแปลดังนี้ ขอนำความเห็นของท่าน ผู้หนึ่งมาลงไว้ด้วย:-

ผู้ต้นแรกนำอาคม (คัมภีร์พุทธศาสน์) มาจาก มัธยมเทศสู่ประเทศเหนือ แผลอาคมกว้างขวางโดยมีผู้นิยมปฏิบัติแพร่หลาย จนเรียกคนเหล่านั้นว่าพวกอาคม บ้านอาคมหรือเมืองอาคมก็ได้, เมื่อคำนั้นตกมาในหมู่ชาวเหนือ 'อา' คำหน้าหายไป พูดกันแต่ 'คมๆ' นานเข้าเลยเป็น 'ค้อมๆ' แล้วจึงแปร่งเป็น 'ขอม' ไป. พยานคือ 'ขอมดำดิน' การดำดินต้องสำเร็จด้วยวิชาอาคม. พวกอาคมดำดินได้ จึงว่า 'คมดำดิน (กลายเป็น) ขอมดำดิน' คำพุดของหมู่ชน ซึ่งเรียกว่า พวกขอม พวกบ้านขอม หรือชาวเมืองขอมนั่นเอง เรียกว่า 'คำขอม' หากชาวขอมพูดภาษาบาลีก็เรียกว่า 'ขอมมคร' ถ้าพูดภาษาพราหมณ์ก็เรียกว่า 'ขอมสันสกฤต,' ต่อมาจึงมี 'ขอมไทย' ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง, ครั้นบัญญัติอักษรไทยขึ้นแล้วก็ใช้เขียนขอมมครและขอมไทยได้. ผู้ซึ่งนำอาคม (ขอม) มา คงจะเป็นคณะพุทธบริษัท มีพระสงฆ์เป็นต้น อันถูกปรปักษ์ต่อพระพุทธศาสนาประทุษร้ายแตกกระจายรายกันมาสำนักอยู่ ณ กรุงสุโขทัย ทั้งพระอรหันต์ทั้งพราหมณ์แชกสิงหลตั้งแต่สมเด็จพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วไม่ก็ร้อยปี นี้เทียบตามจำนวนศักราชในพงศาวดารเหนือ พวกนั้นเองเรียกว่าพวกอาคม (ขอม), ถ้าจะถือว่า 'ขอม' เป็นชื่อแห่งชนชาติหนึ่ง ซึ่งตั้งภูมิลำเนาอยู่ทิศ

ตะวันออกของประเทศเราอันเรียกว่า 'เขมร' ไซ้ สมัย
กระโน้นแห่งพระร่วงเจ้าสุโขทัย คำนวนพระพุทธศักราช
ล่วงแล้วราว ๑,๐๐๐ ปีเศษ คิดดูตามแผนที่ประเทศ
สยามขึ้นไปทางเหนือ จะเห็นว่าน้ำทะเลขึ้นเกือบถึงเมือง
ศรีสัชชนาลัยและสุโขทัย จะมีพื้นที่เป็นบ้านเมืองก็แต่ข้าง
เหนือ คือเมืองจีนเดี๋ยวนี้นี้ ทางตะวันตกจะมีแผ่นดิน
และแม่น้ำไปถึงประเทศอินเดีย ส่วนปักษ์ใต้แห่งเมือง
ศรีสัชชนาลัย จะเห็นแต่น้ำทะเลและเกาะแหลมเป็นพื้น
ทั้งพระเจ้าปดุงทราชมเด็จพระพิตยานครนั้น พึงจะจับจอง
เกาะอันผุดขึ้นเหนือน้ำเป็นที่ตั้งเมืองหงสาวดี ต่อพระ-
พุทธศักราชล่วงมาอีกเกือบ ๑,๐๐๐ ปี จึงได้เห็น
ภูมิสถานแผ่นดินในด้านตะวันออกและปักษ์ใต้, เมื่อ
สันนิษฐานเห็นว่า พวกขอมมาสำนักในแดนไทยในสมัย
ไม่เกินกว่าพุทธศก ๑,๐๐๐ ปี ทั้งต่อมาอีกเกือบ ๑,๐๐๐
ปี แผ่นดินเขมรจึงบังเกิดขึ้นในโลกฉะนี้ จะชักโยงคำว่า
'ขอม' มาให้เป็น 'เขมร' ก็ไม่เห็นเค้าว่าจะติดต่อกันได้
อย่างไร. กำเนิดของคำว่า 'เขมร' ควรเป็นดังนี้: ภาษา
เหนืออธิบายว่า ลาวเรียกคนป่าว่า "ข้า" อันมนุษย์ซึ่งอยู่
ในพื้นที่ซึ่งพึงไผ่ลามาบรรจบ แผ่นดินของโลกๆ จะไม่
เห็นเป็นคนป่า จะให้เห็นใครเป็นคนป่าเล่า? สมัยเมื่อ
ลาวเป็นใหญ่ พบพวกนี้เข้า จึงพูดว่า 'ข้าแม่น' แปลว่า
ข้ามันเอง ข้าจริง.ๆ คำว่า 'อาคม' ยังเลื่อนเป็น 'ขอม'
ไปได้ด้วยประการใด, คำว่า 'ข้าแม่น' ก็กลายเป็น 'เขมร'
มาได้ด้วยประการนั้น, จะว่าโฉนลาวจึงไม่เรียกคนป่า
อื่นๆ ว่า 'ข้าแม่นบ้าง? ก็เพราะคนป่าอื่นๆ เคยเห็นมา
นานแล้ว แต่พวกนี้พึงผุดขึ้นพร้อมกับแผ่นดินใหม่

เมื่อมาเห็นเข้า จึงออกอุทานว่า 'ก็ข้าอีกนั่นแหละ!'

ความเห็นที่ว่ามันมีเท่านี้ ข้าพเจ้าขอต่อสักหน่อย: อันคนป่าต้องเป็นคนดำ ดำยิ่งกว่าคนสามัญ เมื่อล่าวไป พบพวกคนดำเหล่านั้นซึ่งบังเกิดขึ้นใหม่ ก็โจษกันว่า พวกดำผลุดขึ้นอีก เลยเรียกติดปากว่าพวก 'ดำผลุด.' คำว่า 'ข้าแม่น' กับ 'ดำผลุด' คงมีอายุเป็นพี่น้องฝาแฝด คู่กันมา เมื่อช้าง 'ข้าแม่น' ใช้เรียกกันนาน นานเข้าจน แก่สำเนียง กลายเป็น 'เขมร' ไปแล้ว ฝ่าย 'ดำผลุด' จะ คงอยู่ได้อย่างไร? จึงกลายเป็น 'กัมพูช' ไปบ้าง!

อาจารย์

สั-อาจารย์; ม-อาจารย์; (น) ผู้ประพฤติดื้อเพื่อ, ครู.

อาจารย์

สั-อาจารย์; ม-อาจารย์; (ก) สัสม, เคย, ติดสันดาน. ประกติ, เมือง ๆ มา. มีธรรมชาติชนิดหนึ่ง เป็นจำพวกที่ เกณฑ์ให้เชื่อโดยส่วนเดียว ท่านห้ามไม่ให้คิด เพราะถ้า ใครคิดกันหนักเข้า ก็จักเห็นพิรุณ หรือเห็น 'โคมลอย' และหากใครซนคิด ท่านก็วางบพปรับเอาว่าเป็น (ถึงไม่ ปรับ ก็ต้องเป็น) บ้า, ธรรมชาติชนิดนั้นท่านเรียกว่า 'อจินไตย.' คือจำพวกปาฏิหาริย์ อัศจรรย์ ฤทธิ์เดช อะไร เหล่านี้. คำนี้เป็นคำมีสำเนียงใกล้เคียงกับ อาจารย์, ในหนังสือ สมัยใหม่ มักเติม 'ไตย' ข้างท้ายอีกตัวหนึ่งเป็น 'อจิน ไตย, ซึ่งไม่ได้ความที่จะแปลว่าอะไร.

อาชีพะ

(บท ๑๔๗); สั-อาชีพะ; ม-อาชีพะ; (น) การสืบชีพ, การ เลี้ยงชีวิต ความเพียรเลี้ยงชีวิต.

อาณาเขต

(บท ๒๒๖); สั-อาชญา+กษेत्र; ม-อาณา+เขตต.

(น) ที่ดินอยู่ในบังคับ.

อาณาจักร

สั-อาชญา+จักร; ม-อาณา+จก; (น) จักรคืออาณา.

อาตุร	สํ-อาตุร; เม-อาตุร; (น) ความเดือดร้อน.
อาตมะ	(บท ๑๕๘); สํ-อาตมณ; ม-อดตา, อาตมา-อิต; (น) ตน, ใจ, ขึ้นอัน.
อาทิตย	(บท ๔๖ ต้น; สํ-อาทิตย; (น) ตะวัน, แปลตามศัพท์ว่า โอรสแห่งพระนางอทิตติ. ดูในอภิธาน-ศ.
อานุภาพ	(บท ๓๒ หลัง); สํ-อานุภาว; ม-อานุภาว; (น) กำลังใหญ่, อำนาจเดช.
อาพาธ	(บท ๔๒ หลัง); สํ-อาพาธ; ม-อาพาธ; (น) ความเจ็บไข้,
อาภรณ์	(บท ๑๗ หลัง); สํ-อาภรณ; ม-อาภรณ; (น) เครื่องประดับ, เครื่องแต่ง.
อายุ	(บท ๘ ต้น). สํ-อายุสุ; ม-อายุ; (น) กำหนดแห่งชีวิต, ความเป็นไป
อายุक्षยกาล	สํ-อายุสุ+กษย+กาล; ม-อายุ+ชย+กาล; (น) กาลเป็นที่สิ้นอายุ.
อารมณ	(บท ๑๑๔) สํ-อาลมพน; ม-อารมณ; (น) สิ่งซึ่งใจ เหนี่ยวเอามา เช่นสิ่งที่ใจเหนี่ยวเอามา ทางตาเรียกว่า เสียง เป็นสหทารมณ, ฯลฯ ถ้ามาเป็นคู่กับสติ ได้แก่ ความนึกในใจ.
อาศัย	สํ-อาศรย; ม-อาสย; (น) การพึ่ง, การหน่วง, เหตุ.
อาสา	(ก) กิริยาที่รับทำโดยไม่ต้องบังคับ, สมัค
อาหาร	(บท ๒๒); สํ-อาหาร! ม-อาหาร; (น) สิ่งทีกลืนกิน.
อินทริย	(บท ๑๓๖); สํ-อินทริย; ม-อินทริย; (น) สภาวะเป็นใหญ่ ในกิจอันหนึ่ง, เช่นนัยน์ตาเป็นใหญ่ในการเห็น, ชีวิตเป็น ใหญ่ในการรักษารูปให้เป็นอยู่.
อิษฏ	(บท ๒๐๔); สํ-อิษฏ; ม-อิฏฺจก; (น) ดินเผาซึ่งทำเป็น

แผ่น ๆ. แผ่นอิฐ.

อุคม

(บท ๑๕๐); ส-อุตุตม; ม-อุตุตม; (ค) สูงสุด, แต่ในที่นี้
หมายความว่า มากมุน.

อุโฆษ

(บท ๗ ต้น); ส-อุโฆษ; ม-อุโฆษ; (น) ความเลื่องลือ.

อุทาหรณ์

(หน้า ๑๒๔); ส-อุทาหรณ; ม-อุทาหรณ; (น) ตัวอย่าง.

อุบาทว์

(บท ๑๔๗); ส-อุบาทว์; ม-อุบาทว์;
(น) สิ่งทีเข้าไปประทุษร้าย, ความจัญไร.

อุบาย

(บท ๒๑๒); ส-อุบาย; ม-อุบาย;
(น) เล่ห์ ทำนอง, เชิง, กล, วิธีสำหรับประกอบ.

อุปการ

(บท ๑๕ หลัง); ส-อุปการ; ม-อุปการ;
(น) บุญคุณ, ประโยชน์, การทำความอดหนุน.

อุปเทศ

(บท ๙ หลัง); ส-อุปเทศ; ม-อุปเทศ;
(น) คำแนะนำ, การแนะนำ.

อุปมา

(บท ๔๖ ต้น); ส-อุปมา; ม-อุปมา; (น) การเปรียบเทียบ
ข้อความที่นำเอามาเปรียบเช่นในบทนี้บรรพตเป็นอุปมา
คือคำที่นำมาเปรียบกับผู้ปราศจากความดี.

อุศนา

(บท ๑๒๙); ส-อุศนส; คำนี้ ในฎีกาแก้ว่า 'ไทดยศ;
ศุกราจารย์.' แปลว่า พระศุกราจารย์ ครูของแทตย์,
คู่กับพระพฤทษบดี ครูของเทวดา, เป็นฤๅษีทั้งคู่, อุศนา
ซึ่งเล็งเอาพระศุกราจารย์ ออกจากศัพท์เดิมว่า อุศนส,
แต่คำ อุศนา อีกคำหนึ่งเป็นอดีต. อภิธาน-ส- ว่า นาม
พระชายาของพระรุทร.

ฤทธิ

(บท ๕๒); ส-ฤทธิ; ม-ฤทธิ;
(น) กำลัง, คุณเครื่องสำเร็จกิจนั้น ๆ.

ฤษยา

(บท ๑๒๐); ส-อิริษยา; ม-อิริสา; (น)

ริษยา

ความทึงหวง, กิริยาที่เห็นใครได้ดีทนอยู่ไม่ได้.

ฤๅษี

ลั-ฤๅษี; ม-อิสิ; (น) ผู้ได้ปัญญาจากพระเป็นเจ้า. ในหนังสือรามายณะและหนังสือมหาภารตะของพวกพราหมณ์แสดงว่าฤๅษีทั้งหลายล้วนแต่เป็นคนมีลูกเมียทั้งนั้น เพราะเขาถือกันว่า ชายใดไม่มีลูกชาย ชายนั้นตายไปต้องตกขุมนรกอันหนึ่งเรียกว่า ปุต, ถ้ามีลูกชายๆ นั้นช่วยป้องกันไม่ให้ตกขุมนรกนั้นได้; ศัพท์ว่า บุตร จึงได้เป็นเครื่องเรียกลูกผู้ชายสืบมา แปลว่าลูกผู้ป้องกันพ่อจากขุมนรก ซึ่งเรียกว่า ปุต, ไซ้แต่เท่านั้น ฤๅษีทั้งหลายนั้นเป็นที่นับถือว่าเป็นผู้ให้สวัสดิมงคลได้ด้วย, ถ้าลูกสาวของใครจะแต่งงานกับผู้ใดผู้หนึ่ง มารดาบิดาต้องขอสวัสดิมงคลแก่ฤๅษี ซึ่งเป็นที่นับถือของตนก่อนแล้วจึงแต่งงานต่อภายหลัง, ถ้าได้เช่นนี้เป็นมงคลอันใหญ่ หยึ่งนั้นเป็นคนมีหน้ามีตา ไม่เป็นที่รังเกียจแม้แห่งผู้จะเป็นสามี, ได้ยินว่าประเพณีนี้ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศอินเดีย เมื่อจุลศักราช ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๑๔ ก็ยังมีอยู่, ถึงจะบูชาขัญและบำเพ็ญเพียรประพฤติวัตรทรมานร่างกายถวายพระเป็นเจ้า ก็อยู่ในห้วงผลล้นกามคุณ; กระนั้นก็นับถือกันว่าเป็นพราหมณ์ชั้นสูงมีญาณและตบะ คือความรู้และเดชต่างๆ กัน จัดเป็นชั้นเป็นต้นว่า

๑ ราชฤๅษี

๒ มุนี

๓ มหาฤๅษี

๔ พรหมฤๅษี

ผู้บำเพ็ญเพียร มุ่งเอาภูมิที่สูงที่สุดคือพรหมฤๅษี, ใน

การที่จะเป็นพรหมฤๅษีได้ จำเป็นต้องข่มจิตให้สงบจริง ปราศจากยินดียินร้าย เพราะฉะนั้น ในเวลาบรรลุมิแห่งพรหมฤๅษี ควรต้องหมดยินดียินร้าย เป็นผู้วิเศษ, แต่ความจริงไม่เช่นนั้น, พวกเรามีกิเลสครบ ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ พวกพรหมฤๅษีก็มีไม่ลดน้อยกว่าเรา, เช่นพระโคตมพรหมฤๅษี มีนางอหฺลยาเป็นชายา มีพระสทานนทมนีเป็นบุตร (นี่ราคะ), พระวิศวามิตรพรหมฤๅษี ยุพระราม ให้สังหารนางดาราภา=กากนาสูร (นี่โทสะ), พระวสิษฐ์พรหมฤๅษีออกจากมิลลากับท้าวทศรถ จะไป นครโยธยา พบรามปรัศ (รามขวาน คือรามสูร) ในระหว่างทาง พระวสิษฐ์ตกใจกลัวจะถูกขวาน ถึงกับ ปรับทุกข์ในพวกพราหมณ์ด้วยกัน (นี่โมหะ), ฉะนั้น การบำเพ็ญตบะด้วยทุณกริยาสิ้นเวลานับเป็นพันเป็นหมื่นปี จะเป็นเครื่องบรรเทาภิเลสอะไรลงบ้าง? หรือเมื่อใจถูกกิเลสอย่างหยาบทั้ง ๓ ประการทอหุ้มอยู่ ญาณวิเศษสำหรับสำแดงปาฏิหาริย์จักบังเกิดขึ้นได้อย่างไร? เป็นปัญหาทุกกักพิลึก,

เอก

(บท ๒๐๑); ส-เอก; ม-เอก; (ค) หนึ่ง, หนึ่งไม่มีสอง.

(น) วรรณยุกต์ที่หนึ่ง=ไม้เอก.

โอกาส

ส-โอกาส; ม-โอกาส; (น) ช่อง.

โอช

ส-อูรช; ม-โอชา; (น) รสที่เป็นเอง เช่นน้ำอ้อย.

โอรส

ส-เอารส; ม-โอรส; (น) ลูก.

โอวาท

(บท ๑๙ ต้น); ส-อวาท; ม-โอวาท;

(น) คำตักเตือน, คำแนะนำ.

โอษธ

(บท ๒๙ ต้น); ส-เอาษธ; ม-โอสธ; (น)

(โอสถ)

ยา. เฉพาะในที่นี้ การเขียนบอกคำมครว่า 'โอสธ' จะทำ

ให้แปลกตามาก. ความจริงก็เป็นได้, เพราะในแบบฉบับ
ภาษามครอักษรสยามเคยมีแต่ 'โอสถ' ดังในบทคัดแห่ง
โพชนกปริตรว่า "โอสถญจ อิมํ มนุคํ" เป็นต้น. แต่คำรับ
อักษรอื่นๆ ได้มีเป็น 'โอสธ' โดยมาก, เช่นในอภิธาน-สิ.
๓๓๐ ว่า 'โอสช โสธ ปรย' ในหนังสือสวดมนต์ อักษร
สิงหลว่า 'โอสถญจ อิมํ มนุคํ' ในชาตกะ "มโอสธ
มหาโอสธ," ในอภิธาน-ป. 'โอสธ' ฯลฯ เมื่อ 'โอสธ' มีที่
ใช้ในภาษามครร่วมกันหลายสถาน จึงนำมาแสดงในที่นี้
บ้าง, แต่มิใช่จะเห็นว่า 'โอสถ' มีเฉพาะฉบับไทย นอกนั้น
เป็น 'โอสธ' แล้วและลงเอาของไทยว่าไม่ถูก สู้เขาฝ่าย
มากไม่ได้ ฉะนั้น. ข้อซึ่งอ้างที่มาจากๆ เพื่อยืนยันว่า 'โอสธ'
ก็มีที่ใช้กัน ดังในเชิงอรธแห่งอภิธาน-ท. รับรองว่า
'เป็น โอสธ ก็มี' ดังนี้เป็นพยาน.

- กนก (บท ๑๘๕); สํ-กนก; ม-กนก; (น) ทอง.
- กัณดาร (บท ๗๕): สํ-กานดาร; ม-กนดาร (ค) อัดคัด, ฝัดเคื่อง.
- กร (บท ๕๓); สํ-กร: ม-กร; (น) มือ, งวง, ผู้ทำ.
- กรณี สํ-กรณี; (ณ) เรื่องเดิม, มูล.
- กรรปุระเคาระ สํ-กรปุระเคาะ; ชื่อหนองน้ำในป่าทันทกะ แปลว่า สีนวล
เหมือนกรบูร. กรบูรนี้ นัยว่ากาพย์อินเดียชอบกล่าว
ด้วยพระจันทร์บ่อยๆ ถึงกับคำสังสฤตว่า จนุทร และ
โสเม (ซึ่งแปลว่าดวงจันทร์ทั้งคู่) จะแปลว่า กรบูร ก็ได้,
เคาระ แปลว่า นวล, เหลือง, กระจ่าง.
- กรรปุระคิลก สํ-กรปุระคิลก; ชื่อช้าง ในเรื่องที่ ๙, แปลว่า มีหนังงาม
เลิศคล้ายกรบูร.
- กรรม (บท ๒๗ ต้น); สํ-กรรม; ม-กมม; (น) การที่ทำอันเป็น
เหตุให้ผลแก่ผู้กระทำ.

- กัริธา (กิ) ยก, เคลื่อน, เดิน.
- กรรณา สั-กรรณา; ม-กรรณา; (น) การทวนใจ, ความปรารถนาจะ
ให้ปราศจากทุกข์, ความสงสาร.
- กัลปาวสาน (บท ๕๐): สั-กัลป+อวสาน; ม-กัลปาวสาน;
(น) กาลสุดท้าย.
- กัลยาณ สั-กัลยาณ; ส-กัลยาณ (คุ) ดี, งาม.
- กัลยาณกัฎฐ์ สั-กัลยาณกัฎฐ์; ชื่อหมู่บ้านแถบป่าทันทกะ, ในคำนี้มี ๒
ศัพท์ คือ ๑ กัลยาณ=ดี, งาม. ๒ กัฎฐ์=กำไลมือ, ไห่
หรือลาดกู่เขา. (อภิธาน-ท. และ-ป.) รวม ๒ ศัพท์ เป็น
ชื่อสถานที่แห่งหนึ่ง แปลว่า ตำบลลาดเขางาม. ในฎีกา
ตั้งวิเคราะห์ว่า กัลยาณกัฎฐ์ ตทาชัย สถาน์ วาสตวย
วสตี: ยสฺย ส:, กัลยาณกัฎฐ์กวาสตียรต=สถานชื่อ
กัลยาณกัฎฐ์ เป็นที่อาศัย คือเป็นที่อยู่ของผู้ใดผู้นั้น
(ชื่อว่า มีสถานชื่อกัลยาณกัฎฐ์เป็นที่อาศัย), หมายความว่า
ชาวบ้านกัลยาณกัฎฐ์.
- กัลยาณมิตร สั-กัลยาณ+มิตร; ม-กัลยาณ มิตร; (น) เพื่อนดีงาม.
- กานยกุพฺช สั-กานยกุพฺช; ชื่อเมืองในแคว้นมโหทัย. แต่เดิมพระกุศ-
นาภ โอรสท้าวทศกับนางไวทรรภี ไปสร้างนครหลวง
ในแคว้นมโหทัย แล้วขึ้นครองเมืองนั้น. พญามิธิดา
๑๐๐ องค์ พระพยายมาพบเกิดประติพัทธ์ ชวนสมพาส,
นางไมยนิยอม, พระพยายพิโรธสาปให้เป็นนางค่อม
(กนฺยาคุพฺชา มคธ เป็น กณฺญาคุพฺชา) เมื่อธิดาทั้ง ๑๐๐
องค์ของกษัตริย์ ค่อมเสียหมด เท่ากับมีหญิงค่อมเต็ม
บ้านเต็มเมือง จึงได้เรียกนครหลวงนั้นว่า 'กานยกุพฺช'
แปลว่า 'เมืองนางค่อม.' บางแห่งว่า เมืองนี้อยู่ใน
แคว้นองคราชภูริ พรหมณ์ชาวเมืองนี้มีชื่อเสียง

- มากรวมอยู่ในพวกปัญญาโคท (คณะเหนือ).
- กลิงควิชัย** สัม-กลิงควิชัย; ชื่อแคว้นหนึ่งตั้งอยู่ฝั่งทะเลตะวันตกของประเทศอินเดียได้เมืองกัญกะในแคว้นเบงกอล จดเมืองมัทราส.
- กษัตริย์** สัม-กษัตริย์; ม-กษัตริย์; (น) ชาตินักรบ.
- กษุทรพุทธิ** สัม-กษุทรพุทธิ; ชื่อสุนัขจิ้งจอกในเรื่องที่ ๓, แปลว่า มีความรู้น้อย
- กา** (บท ๓๕ ต้น); สัม-กา; ม-กา; (น) นกกา, คำนี้ ถ้าเครื่องวัดต่อมูลภาษาจริง ๆ ก็น่าจะเขียนดังนี้ กาก.
- กาพย์** (บท ๔๘ ต้น); สัม-กา; ม-กา; (น) คำของกวี, คือหนังสือที่เจ้าบทเจ้ากลอนรจนาขึ้นเป็นบทกลอนโคลงฉันท.
- กาม** (บท ๔๔ หลัง); สัม-กาม; ม-กาม;
(น) ความใคร่, กิริยาที่รักใคร่กันผ่านทางประเวณี.
- กามราคะ** สัม-กาม+ราคะ ม-กามราคะ;
(น) ความกำหนดด้วยอำนาจกาม.
- กามเทพ** สัม-กามเทพ; (น) เทวดาผู้บันดาลให้ใคร่. คำว่า กาม ฟังดูโดยมากมักเข้าใจว่า เฉพาะเรื่องต่ำช้าเลวทรามหรือพูดให้ตรง ๆ ก็ว่าเมถุน, เช่นพูดว่า บ้ากาม เสพกาม ดังนี้. แต่ความจริงกาม แปลตามศัพท์ว่า 'ส่วนที่ยั่วชวนให้ใคร่'; อธิบายว่าจะเป็นอะไรก็ตาม ทำให้ใจเพลิดเพลินยินดี ลุ่มหลง ก็เป็นกามทั้งสิ้น, ได้แก่รูปที่สวยงามเสียงที่ไพเราะ กลิ่นที่ชื่นหอม รสที่โอชะอร่อย เครื่องสัมผัสที่นุ่มละมุน ๕ ประการนี้ เป็นส่วนกามทั้งนั้น จึงเรียกว่า เบญจกามารมณ์ (อารมณ์ คือ กามคุณ ๕ ชนิด) อันผู้บันดาลใจให้ใคร่ได้นี้ นับว่าเป็นเจ้าใจองค์ ๑

จึงเรียกว่า กามเทพ, แล้วเลยมีประวัติว่า เป็นโอรส
พระวิษณุกับพระลักษมี, หรือนัยหนึ่งว่า เกิดจากนาภี
พระพรหม, เป็นอติบดีในอัปสรคณา รูปเป็นชายหนุ่ม
ขึ้นกแก้ว มีนางอัปสรเป็นบริวาร ชายาชื่อนางรติ มีธนู
ต้นอ้อยเป็นอาวุธ ตัวผั่งต่อๆ กันเป็นสาย ปลายลูกธนู
หรือลูกศรเป็นดอกไม้ รวม ๕ ดอก คือกามคุณทั้ง ๕
มีธงม้งกรเป็นเครื่องหมาย. ดูอภิธาน-ศ.

กาย	(บท ๒๘ ต้น); สกั-กาย; ม-กาย; (น) ประชุม, ตัว.
การ	(บท ๒๖ ต้น); สกั-การ; ม-การ; (น) อันทำ, งาน.
การณ	(บท ๙ หลัง); สกั-การณ; ม-การณ; (น) มูล, เหตุ.
การณย์	(บท ๑๐ หลัง); สกั-การณย์; ม-การณย์, (น) ภาวะคือกรรม, องค์แห่งกรรม.
กาล	(บท ๕๓); สกั-กาล; ม-กาล; (น) ส่วนแห่งคราว, เวลา; แต่ในที่นี้เป็นนามไวพจน์ของมฤตยูราช. ดูที่ 'มฤตยู'.
กาลเทศะ	(บท ๑๕ หลัง); สกั-กาล+เทศ; ม-กาล+เทศ; (น) เวลาและประเทศ.
กิจ	(บท ๓๓ ต้น); สกั-กฤตยะ; ม-กิจจะ; (น) การที่พึงทำ, หน้าที่, ธุระ.
กิตติ	(บท ๗ ต้น); สกั-กิริติ; ม-กิตติ (น) คุณสมบัติ เครื่องสรรเสริญ.
กุมาร	สกั-กุมาร; ม-กุมาร; (น) เจ้า, เด็กคือผู้ที่อยู่ในประภมวัย.
กุลนารี	(บท ๒๑๖); สกั-กุลนารี; ม-กุล+นารี; (น) นางมีสกุล.
กุลประเพณี	สกั-กุล+ปรเวณิ; ม-กุล+ปเวณิ; (น) จารีตของสกุล.
กุศล	(บท ๓ ต้น); สกั-กุศล; ม-กุศล; (น) บุญ.
เกศวะ	(บท ๑๖๒); สกั-เกศวะ; มีพระเกศงาม, นามเรียกพระกฤษณะ อวตารปางที่ ๘ ของวิษณุ. ดูเรื่อง 'ทริ.'

- เกศา (บท ๑๑๗); สั-เกศ; ม-เกส. (น) ผม.
- เกษม (บท ๔๔ หลัง); สั-กุเซม; ม-เซม; (น) ความปลอด.
- ไกรสร (บท ๑๐๔); สั-เกสร; ม-เกสร (ค) มีชนสร้อยคอ. มีที่
พูดถึงในศโตปเทศตอนนี้ก็ที่นี่แห่งเดียว จึงใช้ตามมคธ
ดูบ้าง ไม่เหมือนคำอื่น ๆ ซึ่งมีบ่อย ๆ ได้ใช้ตามสังสกฤต,
ถ้าเขียนตามสังสกฤต. ควรเขียนว่า 'ไคสร' แต่ดูแปลก
ตา ฟังเสียงก็แปลกหูเหมือนคนพูดไม่ชัด ทั้งไม่เห็นที่อื่น
พอเทียบอีกเลย จะนำไปเข้าใจว่า พิมพ์ผิด จึงเขียนตาม
ที่เคยเห็นชินตาว่าไกรสร, ตัว ร แทรกเข้ามา เพราะเป็น
อักษรที่ไทยเราชอบบกล้ำเสียงเช่น-

เดิม	ไทย
โอราพต	โอราพรด (โอयरพรด)
ไกลาศ	ไกรลาค
ปกติ	ปรกติ
ปากฏ	ปรากฏ.

- โกนโดย (บท ๑๔ หลัง); สั-เกานูเตย; ในฎีกาแก้ว่า 'กุนุตินนย'
ลูกนางกุนติ ผู้มเหสีท้าวปาณฑุ กษัตริย์จันทรวงศ์ ใน
กรุงหัสติน อ้างว่า ตั้งริมฝั่งน้ำอันเป็นแควของพระคงคา
เดี๋ยวนี้เป็นเมืองร้าง นางมีโอรส ๕ องค์ ๆ ที่กล่าวถึงใน
คานานี้ ชื่อยุธิษเฐียรเป็นบุตรพระยม, เพราะฉะนั้น ใน
ฎีกาจึงระบุนามโดยตรงว่า 'ยุธิษฺฐิร.' และเจ้าเหล่านี้เป็น
เชื้อพระวงศ์ของท้าวปาณฑุจึงมีคำสำหรับเรียกรวม ๆ ว่า
'ปาณฑว=ปาณฑพ' (เหล่ากอปาณฑุ). ดูอภิธาน-ศ.

- เกาสามพิ สั-เกาสามพิ; ชื่อเมืองในประเทศเคาฬิ (เคาฬิ?) พระ-
กฤษณจะเป็นผู้สร้าง ดูบ่อยเกิดฯ หน้า ๑๔.

เกียรติคุณ	(น) คุณคือยศเครื่องสรรเสริญ.
ขณะ	ลัษณ; ม-ชน (น) เมื่อ, คราว.
เขต	(บท ๙๒); ลัษณะตร; ม-เขตต; (น) ตอน, แดน, ที่ขีดขึ้น, นา.
คงคา	(บท ๑ ต้น); ลั-คงคา; (๑) การที่รูปศัพท์เป็นอดีต. เพราะ เป็นธิดาของท้าวหิมาวัตเขาหิมาลัย กับนางเมณฑา ร่วม ชนกชนนีกับพระอุมา-มเหสีพระอิศวรอยู่บนสวรรค์ ทั้งคู่.

เรื่องคือ ท้าวสักระราชกษัตริย์สุริยวงศ์ ครองนคร
ศรีอโยธยา ก่อนพระรามขึ้นไปหลายชั่ว มิโอรสหกหมื่น.
คราวหนึ่งท้าวเธอตั้งพิธีอศวเมธระหว่างเขาหิมาพานต์
และเขาวินธัย. พระอินทร์เกรงว่าท้าวสักระจะมีอำนาจ
เกิน จึงจำแลงเป็นรากษสมาลักม้าสำคัญไป. ท้าวเธอให้
โอรสทั้งหมดเที่ยวค้นหาม้า. โอรสเที่ยวหาบนแผ่นดิน
ไม่พบ พยายามช่วยกันขุดหาได้แผ่นดินลึกกว่าหกหมื่น
โยชน์. พบพระกบิล (ซึ่งพระนารายณ์อวตารมาคอยดัก)
อยู่ใกล้กับม้าวีเศษตัวนั้น. กุมารจึงตรงเข้าไปจะประหาร
พระกบิลแผลงฤทธิ์เป็นไฟไหม้กุมารตายหมดหกหมื่น.
นัยว่าต้องได้นำพระคงคารดองการจึงจะล้างบาปหมด
แล้วขึ้นสวรรค์กันได้. แต่เป็นการติดขัดที่พระคงคาสถิต
บนสวรรค์ ท้าวสักระไม่เห็นทางที่จะให้น้ำพระคงคา
มาถึงอังคารแห่งโอรส. การจึงเป็นอัมภกกัน. เวลาต่อมา
หลายหมื่นปี ถึงรัชกาลท้าวภคิรินทร์ในวงศ์นั้น ทรง
มอบพระนครให้คณะอมาตย์ราชมนตรีรักษาไว้ ออก
อภิเนกษกรรมณพยายามบำเพ็ญพรตอย่างเคร่งครัด;
จนพระพรหมเกิดเมตตาเสด็จลงมาประทานพร,

พระราชฤทธิศิรทูลขอพระคงคาลงมาล้างอังคาร
พระกุมารสาคระ (โอรสท้าวสัคระ) พระพรหมทรงอำนวย
ตามประสงค์ แต่ตรัสเตือนให้ทูลขอพระอิศวรช่วยรับไว้
เพราะถ้าปล่อยลงมาตามลำพัง โลกจักถึงความล่มจม
หมด.

แม้เมื่อปัญหาข้อที่ทำอย่างไรจะได้พระคงคาลงมา
จากสวรรค์ เป็นอันแก้ตกด้วยพระพรหมประสาธแล้ว
ฉะนี้ แต่ต้องทำพิธีขอแรงพระอิศวรลงมาช่วยอีก จึง
พระดาบสภคิรตตั้งหน้าอบรมตบะต่อไป จนพระอิศวร
เห็นความมั่นคงในศีลสัตย์ ทรงพระกรุณาโปรดตาม
ความต้องการ กล่าวคือจะช่วยรับพระคงคาไว้ให้.

ครั้นถึงคราวพระคงคาลงจากสวรรค์ พระอิศวร
ทรงรับด้วยพระเคียว (จึงมีนามว่า คงคาธรร). พระคงคา
มีความโกรธมาก ที่ต้องลดฐานันดรจากสวรรค์, พระ-
อิศวรต้องทรมานให้ไหลวนเวียนอยู่ในระหว่างพระเกศ.
พระมุณีภคิรทูลขอให้ปล่อย. พระอิศวรจึงปล่อยไหล
พุ่งแตกไป ๗ สาขา ท้าวภคิรตขับร่นำทางพระคงคาให้
ไหลไปเที่ยงการกุมารสาคระ, นำจึงไหลตามรอยรถที่นั่ง
ไป. ฤทธิษีพราหมณ์ประชาชนมีความโสมนัสยินดี ได้
อาบน้ำพระคงคาแล้วก็เป็นอันหมดบาป; ทั้งเทวดาที่ต้อง
จุติมาในมนุษย์เพราะบาปกรรม อาบน้ำพระคงคาแล้ว
ก็ได้กลับคืนสู่สวรรค์. พระคงคาไหลตามรอยรถทรง
พระโยคีภคิรต ซึ่งแล่นผ่านมณฑลพิธีของพระชนุ-
ลิตท้าวจารย์ ท่วมมณฑลพิธีหมด. พระชนุชัดใจ อ้าปาก
กลืนพระคงคาไว้เสีย; จนเทพคณาประชุมกันอ้อนวอน.
พระฤทธิษีจึงยอมให้ไหลออกทางช่องหูตามรถพระภคิรต-

มุนินาถต่อไปถึงองค์เจ้าสาคระ. พอน้ำไหลโสรจองค์
เจ้าสาคระ วิทยานาก็ไปสู่สวรรค์หมดทั้งหกหมื่น, พระ-
องค์จึงสถิตในมนุษย์โลกสืบมา. ดูเรื่องพิสดารใน
บ่อเกิด.

คณทก ส-คณทก; ชื่อแม่น้ำในจังหวัดโอธ คือ โอโยธาโบราณ
ในประเทศเนปอล เดียวนี้เรียกสาครามี กิ่งน้ำแม่
คงคามบรรจบเชื่อมกันใกล้เมืองพัฒนา.

คติ (บท ๑๗๒); ส-คติ; ม-คติ;
(น) ทางไป, การไป, การถึง, กำเนิด.

คน (บท ๒๘ หลัง); ส-ชน: ม-ชน: (น) ผู้เกิด.

คัมภีร์ (บท ๙ ต้น); ส-คัมภีร์, คภีร์; ม-คัมภีร์, คภีร์;
(น) ตำรับ, หนังสือพระศาสนา, (ค) ลึก, ซึ้ง.

ครอบครั (บท ๑๕๒); (น) ลูกเมีย.

คิมทฤดู (บท ๑๓๒); ส-คริษ+ม+ฤดู; ม-คิมท+ฤดู; (น) หนักร้อน.

คุณ ส-คุณ; ม-คุณ; (น) ส่วน, (ค) ทบ.

คุณธรรม (บท ๑๘ ต้น); (น) ธรรมคือคุณ.

คุณวุฒิ (บท ๗๗); (น) วุฒิโดยคุณ คือจำเริญโดยความดี.

คุณสมบัติ (บท ๙๖); (น) สมบัติคือคุณ.

คุณานุรูป ส-คุณ+อนูรูป; ม-คุณานุรูป; (ค) อันควรแก่ส่วน.

คูถ (บท ๑๖ ต้น); ส-คูถ; (น) ชี.

คฤธรรู ส-คฤธรรู; ชื่อภูเขา แปลว่า มียอดเหมือนแฉ่ง, เรียก
ตามชื่อภาษาหมครว่า คิชฌกูฏ; ภูมิประเทศซึ่งติดต่อกัน
กับเขานี้เมื่อสำรวจตามชีวกวัดฤใน ธป. จะได้ความ
ดังนี้.-

๑ เขาคิชฌกูฏ ออกจากนี้ ถึง-

๒ ถ้ำมัททกัจฉิ แล้วไปถึง-

๓ ชีวกัมพวัน แล้วจึงเข้าไป-

๔ กรุงราชคฤห์,

ทั้งหมดนี้ อยู่ในจังหวัดเดียวกัน เรียกว่า จังหวัด
ราชคฤห์ อยู่ในแคว้นมคธ.

คฤทปติ สัม-คฤทปติ; ม-คทปติ; (น) พ่อเจ้าเรือน.

คฤทสถาน (บท ๑๐๙); สัม-คฤท+สถาน; ม-คท+ฐาน;
(น) ที่ดินทั้งเหย้าเรือน.

เคหะ (บท ๑๖๐); สัม-เคท; ม-เคท; (น) เรือน.

โค สัม-โค; ม-โค; (น) วัว.

โคทวาริ สัม-โคทวาริ; ชื่อลุ่มน้ำศักดิ์สิทธิ์สำคัญสายหนึ่งในประเทศ
อินเดียอ้างว่าได้รับน้ำแม่มคงคามมาจากใต้ดิน ไหลมาจาก
ภูเขาฆาต ตะวันออกสู่แคว้นทักษิณเทศ ลงอ่าว.

โคจร (บท ๑๒๓); สัม-โคจร; ม-โคจร;
(น) อารมณ์, การเที่ยว, การเดินรอย.

เคารพ ส-เคารว; ม-คารว; (น) การยกให้เป็นสูง, การนบนาบ.
วิธีแสดงว่ามี ๑๖ อาการ คือ อาสนิ ด้วยการให้ที่นั่ง, ๒
อารม ด้วยการให้น้ำมันต์, ๓ ปาทย ด้วยการให้น้ำล้าง
เท้า, ๔ สุนาน ด้วยการให้น้ำอาบ, ๕ อาจมัน ด้วยการ
ให้น้ำบัวรดปาก, ๖ คันธกษัต ด้วยการให้น้ำหอมและ
ข้าว, ๗ วัสดรา ด้วยการให้เครื่องนุ่งห่ม, ๘ รูป ด้วยการ
การจุดธูปบูชา, ๙ ทิป ด้วยการให้ไฟคือแสงสว่าง, ๑๐
โนเวทีย ด้วยการบูชาในโบสถ์, ๑๑ มุขหัสตชล ด้วยการ
ให้น้ำล้างหน้าล้างมือ, ๑๒ ตามพุล ด้วยการให้ใบพุล,
๑๓ ปุคผล ด้วยการให้หมาก, ๑๔ ทักษิณา ด้วยการ
บริจาคของบูชา, ๑๕ ปทักษิณ ด้วยการเวียนรอบขวา,
๑๖ นิราบาน ด้วยการประนํน้ำมันต์.

เคาริ สั-เคาริ; นามพระบารพติ หรืออุมา ชายาพระคิเว เดิม
เรียกบารพติ (ชาวเขา) มีสีกายดำคล้ำ ต่อมาได้บำเพ็ญ
ตบะจึงมีสีกายเหลืองนวล ได้ชื่อว่าพระเคาริ, ดูเคาระ
ที่กรรปุระเคาระ ข้างต้น.

เคาฬิ สั-เคาฬิ; ชื่อประเทศหนึ่ง.

เคระห์ (บท ๒๐ ต้น); สั-ครุท; ม-คท; (น) การเอาไป, การถือ
เอา, ยักษ์, ปลานิลาม, จระเข้, นายขมังธนู, พระเคระห์
ทั้ง ๕ คือ-สุโร จุนโท อองคาโร พุโร ชิว สุกโก อลโต
ราทุ เกตุ.

งาน (บท ๓๐ ต้น); สั-การ; ม-การ; (น) การทำ.

จักษุ (บท ๑๒ ต้น); สั จกษุ; ม-จกษ; (น) ตา,

จกรัก (บท ๒๐๕); (กิ) รักอย่างซำรักเจ้า.

จันทาล (บท ๖๓); สั-จาณฺทาล; ม-จณฺทาล; (น) คนจำพวกหนึ่ง
ตามที่กล่าวว่าคนผสมชาติ ที่เรียกว่าพันทาง บิดาเป็น
ศูทร มารดาเป็นพราหมณี ถือกันว่าเป็นพวกเลวทราม,
เป็นสกุลต่ำตำแหน่งหนึ่ง ในพวกสกุลต่ำทั้ง ๕ คือ;-

๑ เวณ คนทำการจักษาน

๒ เนสาท พราน

๓ รถการ คนทำรถ

๔ ปุกุส คนจำพวกนี้ว่ามีการหากินด้วยรับ
เทหากดอกไม้

๕ จันทาล.

วิบากอันนำมาให้เกิดในสกุลทั้ง ๕ นี้ ในพุทธศาสน
แสดงว่า เศษผลของปฏิบัติข้างมิโทษ.

จัตรบท (บท ๙๔); สั-จตรฺ=ปท; ม-จตุปท; (คฺ) มีเท้า ๔.

จันทนะทาส สั-จันทนทาส; ชื่อเศรษฐีพ่อค้าคนหนึ่ง. ในเรื่องที่ ๖.

- จันทร** สัม-จันทร; เป็นเทพบุตรองค์หนึ่งเกิดในพิธิกวนน้ำอมฤต
ดังกล่าวมาแล้ว มีเรื่องเกร็ดว่าครั้งพระพทุสบดีผู้
อาจารย์เทวดาไปสร่งน้ำในแม่คงคา กลับขึ้นมาเห็น
พระจันทร์ทอดรตนางตาราผู้ชายของท่าน มีความโกรธ
เอาผ้าอาบฟาดพระจันทร์ฯ จึงมีหน้าเป็นจุดพรำดำๆ
ด้วยอุกน้ำกระเซ็น, ดูความพิสดารพิเศษในอภิธาน-ศ.
- จันทรภาคา** (หน้า ๑๑๓); สัม-จันทรภาคา; ชื่อแม่น้ำ คือแม่น้ำจินา
ในแคว้นปัญจาบ ประเทศอินเดีย.
- จันทรารุจพมณี** (บท ๒๒๖); สัม-จันทรารุจพมณี; (ค) ผู้มีกิ่งแห่ง
ดวงจันทร์เป็นปิ่น.
- จัมปกะ** (หน้า ๗๗); สัม-จัมปกะ; ชื่อเมือง ในแคว้นมคธ, เมืองชื่อนี้
ในนิทานกถาแห่งชาติกะ ว่าเป็นนครของสมเด็จพระ-
พุทธเจ้าปฐม, แม้ศัพท์จะแปลว่า จัมปาได้ก็จริง แต่จะ
เรียกว่า เมืองจัมปาไม่ได้ เพราะเมืองชื่อนั้นเป็นเมือง
หลวงแคว้นอังคะ.
- จัมปกาต** สัม-จัมปกาต; ป่าจัมปกะในแคว้นมคธ, อีกนัยหนึ่งเรียก
ว่า จัมปกาตลี. จัมปกะในอภิธาน-ท. แปลว่า จัมปา, ใน
อภิธาน-สั บอกหลักฐานแห่งดอกว่า กลิ่นหอม (ถูกกัน)
สีเหลือง (สีเหลืองกับสีจัมปาพออนุโลมกันได้). ในนิทาน
วัตถุแห่งชาติกะว่า ต้นจัมปกะเคยเป็นต้นโพธิ์ของสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอัทธกัสนี.
- จรรยา** สัม-จรรยา; ม-จรรยา; (น) การประพฤติ.
- จรรยาสมบัติ** (บท ๑๒๕); (ค) มีจรรยาเป็นสมบัติ, มีสมบัติคือจรรยา,
(น) สมบัติคือจรรยา, ความบริบูรณ์ด้วยจรรยา.
- จจริต** สัม-จจริต; ม-จจริต, (น) การประพฤติ, นิสัย, พ้น, 'เจ้าเรือน'.
- จลาจล** (บท ๗๕); สัม-จลาจล; ม-จลาจล;

(น) การร่วนวาย (ไม่อยู่ที่).

จานทรายณะ

สั-จานทรายณะ; (ค) เนื่องด้วยดวงจันทร์. วิธีถือศีลชนิดหนึ่งในปักษ์ที่ดวงจันทร์แรม บริโภคอาหารลดส่วนลงไปตามจนหมดดวง ครั้นในปักษ์ที่ดวงจันทร์ขึ้นก็บริโภคทวีขึ้นเป็นลำดับจนเท่าจำนวนเดิม.

จิตร

(บท ๖๕); สั-จิตต; ม-จิตต; (น) ใจ.

(จิต)

คำนี้เขียนกันโดยมากอย่างนั้น, แต่ถ้าจะเคร่งต่อมูลภาษาก็น่าจะเขียน จิตต์ ดังนี้, หรือแม้จะเขียน จิต ก็ยังไม่แปลก เพราะทั้ง ๒ ภาษาก็ ต สะกดทั้งนั้น แต่คำว่า 'จิต' ในภาษาสันสกฤตหรือมคธทั้ง ๒ หาแปลว่า ใจ ไม่แปลว่า สิ่งสม, เพราะฉะนั้น เมื่อจะให้ถูกต้องเรียบร้อย ไม่มีข้อพิດ ก็ควรเขียนจิตต์ดังนี้เป็นดี; ส่วน จิตร แปลว่า ลาย เช่น

จิตรครีวะ=คokolาย

จิตรกาย=ตัวลาย (เสือ) เป็นต้น

เมื่อต้องการพูดถึงใจ จะเขียนว่า จิตร เป็นอันไม่มีมูลเลย. เพราะฉะนั้น ในหิโตปเทศนี้ นอกจากคำนี้ (บท ๖๕) จึงใช้ จิตต์ ตลอด.

จิตรครีวะ

สั-จิตรครีวะ; ชื่อพญานกพิราบ ในเรื่องที่ ๑, แปลว่ามีคokolาย.

จุมพิต

(บท ๑๑๕); สั-จุมพิต; ม-จุมพิต; (ก) กิริยานี้พึงรู้โดยวิธีซึ่งกล่าวไว้ใน ธป. ปุ-พวคค นิทานวิสาชาดังนี้; 'มหาเสฏฐิ ภควโต ปาเทสุ นิปตติวา ปาเท ปาณิทิ จ ปริสมุ พาทนโต มุเชน จ ปริจุมพนโต=มหาเศรษฐีพุดลงที่พระบาทแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคแล้ว นวดพระบาทด้วยฝ่ามือและจุมพิตด้วยปาก,' เพราะฉะนั้น

จึงสันนิษฐานว่า ‘จูบ’ (ไม่เชิงจูบ).

จุฬารณ

ลั-จุฬารณ; ชื่อปริพพาชกคนหนึ่งชาวหนึ่ง จัมปะกะ แปลว่า มีโสดตบลิบ.

ใจเทียม

(บท ๑๔๐); (ค) หมายความว่า ใจป้ามคือไม่ย่อท้อ หวั่นหวาดต่อโทษร้ายอันจะมา เพราะทำดี มุ่งแต่จะ รักษาความดีสุจริตธรรมไว้อย่างเดียว ดุจเกลือกรักษา ความเค็ม แม้จะถูกใครบ่นจนละเอียด ไซ้ว่าเกลือนั้นจะ ยอมลดหย่อนความเค็ม.

ฉันท

(บท ๔๘ ต้น); ลั-ฉนทส; ม-ฉนท; (น) ความพอใจ, ความสมัคร วิธีกาพย์ซึ่งรจนาให้อ่านพอใจ.

ชน

(บท ๑ ต้น) ส-ชน; ม-ชน; (น) ผู้เกิด, คน.

ชนบท

(๒๒๖); ลั-ชน+ปท; ม-ชนปท;

(น) จังหวัด, เมืองขึ้น, บ้านนอก.

ชรัทควะ

(บท ๕๗); ลั-ชรทคว; ชื่อแรง ในเรื่องที่ ๔, แปลว่า หัวหงอก.

ชรา

(บท ๒๒ ต้น); ลั-ชรา; ม-ชรา;

(น) การคร่ำคร่า, การชำรุด, ความแก่เฒ่า.

ชาติ

(บท ๓๓ ต้น); ลั-ชาติ; ม-ชาติ; (น) ความเกิด, กำเนิด.

ชาห์นวิเณ

(คาถาที่หนึ่ง); แปลว่าฟองแห่งแม่น้ำชาทนี. ศัพท์นี้ แม้ไม่กล่าวถึงในพจนานุกรมไทย แต่มีเรื่องเกี่ยวกับพระคงคา จึงพูดเสียด้วย เมื่อพระคงคาไหลจากโสดของฤๅษีชห์นุ ออกมานองอยู่ในพื้นโลกได้ นับว่าเกิดจากพระชห์นุ จึง ได้นามว่า ชาห์นวิ (บุตรพระชห์นุ).

ชีวหา

(หน้า ๗๗); ลั-ชีวหา; ม-ชีวหาร; (น) ลิ่น.

ชี

(บท ๑๐๙); ลั-ชี; m, Sir, Mister, Mr.' (Attached to names as a mark of respect), W. คำนี้ ใช้ต่อกับนาม

เป็นเครื่องหมายแห่งความยกย่องเช่น มหาเทพ ซี, บารพติ ซี, นารถ ซี, (Mahadev ji, Parvati ji, Narad ji. Prema Sagar). ตรงกับคำว่า 'พระ' ของเรา ซึ่งใช้เป็น 'พระมหาเทพ, พระบารพติ, พระนารถ.' ในภาษาของเรา นำคำนี้มาใช้ในที่ยกย่องเหมือนกัน แต่พูดต้นนาม และ ผู้ที่รับยกย่องอยู่ในเกณฑ์เป็น 'พระ' เช่น ซีพราหมณ์ ซีสงฆ์ ซีตัน ซีไพร ซีเปลือย, แม้เป็นหญิงถือบวช เราก็มักเรียกให้เหมือนกัน (คู่กับ เถร) เช่น นางซี แม่ซี ยายซี หลวงซี ได้ในคำว่า 'หลวงซีหนีหลวงเถรลงโคลนเลน แผ่นผาดโผน' (มูลบทบรรพกิจ). เลยตรงกันข้ามกับเพศ เดิมของศัพท์ ซึ่งศัพท์เป็นเพศชายแต่ไม่ประหลาด พระบารพติ เป็นหญิง ยังเรียก 'บารพติซี' ได้. (บารพติ ซี ชายาของพระศิวะ) ธิดาท้าวหิมวัต ราชานางเขา หิมพานต์, อภิธาน-ส์) ตกมาบัดนี้ เป็นศัพท์เรียกหญิง ถือบวช.

ซีพ (บท ๒๑๕); ส-ซีว; ม-ซีว; (น) ความเป็นอยู่.

ซีวิต (บท ๓ ต้น); ส-ซีวิต; ม-ซีวิต;
(น) การเป็นไป, ความเป็นอยู่.

โชค (บท ๓๑); [ส-โยคย; ม-โยคค]; คำนี้ในหนังสือนี้พูดรวม กับลาภว่า โชคลาภ แปลจากศัพท์ว่า ลักษณะ, ในเวลาที่ แปลนี้ นิหาคำอื่นไม่เหมาะเท่า, แม้จะผิดก็ไม่ใช่ไร เพราะตัวศัพท์มีปรากฏอยู่ข้างหน้า เมื่อแปลผิด ท่านผู้อ่านนึกแปลเสียใหม่ก็แล้วกัน ลักษณะเป็นนามแห่งมเหสี ของพระนารายณ์หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระศรี ยังมี อีกหลายชื่อเกิดจากพ้องน้ำในคราวที่เทวดาและอสูรกว นทะเลน้ำนมทำน้ำอมฤต เป็นผู้นำความเจริญทั้งหลาย

	แหล่มาให้ชาวโลก. ผู้ที่นับถือจึงยกความเจริญนั้น ๆ เป็นองค์พระลักษมี ๆ จึงมีนามอีกว่า ภควดี แปลว่า ผู้มีโชคหรือความเจริญ. เพราะฉะนั้น ในหนังสือนี้ที่ได้อุบัติถึงคำ ลักษมี ก็แปลว่า โชคลาภทุกแห่ง, ถ้าผิดก็ผิดหมด.
ขำนาญ	(ค) คำนี้ว่า แผลงมาจากชาญ ซึ่งเดิมเป็นชัญญะ แปลว่า ชำชอง.
ครุณ	(บท ๓๙ ต้น); ส-ตรุณ; ม-ตรุณ; (น) เด็ก; (ค) อ่อน.
คิริจฉาน	(บท ๒๕ ต้น); สัตริยโคยนิ, ตिरुจिन; ม-ตริจฉาน; (น) สัตว์, สัตว์ผู้ขวางไป, สัตว์ผู้มีร่างกายเจริญขวางออกไป คือไม่เจริญตั้งตรงขึ้นไป คุจมนุษย์หรือต้นไม้.
คิลก	(บท ๓๓ หลัง); ส-คิลก; ม-คิลก; (ค) เลิศ, เยี่ยม.
คุเหว่า	(บท ๒๑๐); คำนี้ เขียนกันหลายอย่าง คือ คุเหว่า กาเหว่า, กระเหว่า อย่างไหนจะถูกแน่ มีทางน่าวินิจฉัยอยู่, คำว่า กระ ซึ่งอยู่กับก เช่น นกกระจอก นกกระจิบ นกกระจาบ นกกระทา ฯลฯ เหล่านี้บางทีชั้นเดิมจะเป็นกะ ซึ่งเป็นทางเสียงจาก ก ที่เป็นตัวสะกด น ข้างหน้า ซึ่งไทยเรามากพูดเชื่อมบ่อয় ๆ เช่น ชุกซี (ชุก-กะ-ซี) มิคสัญญี (มิค-คะ-สัญญี) ต่อมาจึงเขียน ก อีกตัวหนึ่งต่างหาก แล้วเติม ร เข้าอีก ซึ่งถนัดอยู่แล้ว ดังที่กล่าวไว้ใน 'ไกรสร,' เพราะฉะนั้น จึงเป็น กระ ไปหมด, ถ้าเขียนตามสันนิษฐาน ก็น่าจะเป็น นกจอก นกจิบ นกจาบ นกทา ฯลฯ เมื่อฉะนี้ คำว่า กระเหว่า ก็อยู่ในเกณฑ์ที่มีเพื่อน คือเข้าพวกกันได้เป็น นกเหว่า (อ่านกะ เอาเอง) นอกนั้น คือ คุเหว่า กาเหว่า ยังไม่เห็นหลัก. เมื่อพูดถึงนกเหว่า ขอบยายส่วนที่แปลกของนกไว้สักหน่อย; ธรรมชาติของสัตว์บกที่ตัวดำ นัยว่าตาไม่แดงเลยจน

ตัวเดียว, ฝ่ายนอกเท่าตัวดำเหมือนกัน แต่ตาแดง แปลก
อย่างนี้.

เดช (บท ๕๒); สั-เดชสุ; ม-เดช; (น) ไฟ, อำนาจ.

คำฤษณา สั-ตฤษณา; ม-ตณหา; ตสิณฯ; (น) ความทะยานอยาก,
ความแสหา, ความรณ. ในการพูดหรือเขียนที่ใช้โดยมาก
ใช้ตามคำมครว่า ตัณหา มี ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา,
วิภวตัณหา. การแสหาดัณรน ทะยานอยาก จะเป็นไปใน
อะไรก็ตาม เรียกว่า ตัณหาสิ้น. แต่ที่ 'คนตลาด' เข้าใจ
กัน มักมุ่งตรงเฉพาะเมถุนธรรม ทำนองเดียวกับกาม
ซึ่งอธิบายมาแล้ว.

เดิน (บท ๒๙ หลัง); (ก) นัยว่าออกจาก ตีรธาดู ในภาษา
มคธ เป็นไปในความข้าม.

ดบะ (บท ๒๑๓); สั-ตปส; ม-ตป;
(น) พรต เครื่องเผาผลาญกิเลส.

ตาล (บท ๓๕ ต้น); สั-ตาล; ม-ตาล; (น) ต้นไม้ชนิดหนึ่ง.

ตุงคพล สั-ตุงคพล; ชื่อราชกุมารในเรื่องที่ ๘.

ไตรโลก สั-ไตรโลกย; (น) ความรวมแห่งโลก ๓ คือ กามโลก-
รูปโลก-อรุปลโลก.

ถัน (บท ๑๑๘); สั-สุตณ; ม-ถน; (น) นมเต้า.

ทณทก สั-ทณทก; ชื่อป่าระหว่างเขาวินธัยกับเขาไซพล ชนสถาน
ก็เรียก, เดิมคำนี้เป็นชื่อของโอรสท้าวอิกษวากู ผ่าน
สมบัติ ณ ประเทศหนึ่ง กระทำการข่มขืนสมพาสบุตร
พระภารควะๆ โกรธสาปให้พิบัติล่มจมหมดทั้งประเทศๆ
นั่นจึงเป็นป่า เรียกนามตามเจ้าของว่า ทณทการณย
(ป่าทณทก) = the Dandaka forest in the Deccan,
อภิธาน-สั, ดูความพิสดารในบ่อเกิดหน้า ๑๑๐.

ทัศนกรรม	(บท ๒๑๖); สั-ทณฺท+กรรม; ม-ทณฺทกมฺม; (น) กรรมคืออาชญา, การลงโทษ.
ทรัพย์	(บท ๓ ต้น); สั-ทรวุย; ม-ทพฺพ; (น) เครื่องใช้จ่าย, ของสงวน.
ทรรศนะ	(บท ๙๔); สั-ทฺรศน; ม-ทสฺสณ (น) ความเห็น, ปัญญา.
ทวิบาท	(บท ๙๔); สั-ทวิปาทก; ม-ทิปาทก; (คฺ) มีเท้า ๒.
ทาน	(บท ๑๘ ต้น); สั-ทาน; ม-ทาน; (น) การให้, ของให้, ความคิดจะให้.
ถารก	(บท ๑๘๘); สั-ถารก; ม-ถารก; (น) เด็ก.
ถารุณ	สั-ถารุณ; ม-ถารุณ; (คฺ) หยาบช้า.
ทิศ	(บท ๔๖ ต้น); สั-ทิสฺ ม-ทิส. (น) ด้าน.
ทุกซ์ภัย	(บท ๒๐๓); (น) ภัยคือทุกซ์.
ทุกขเวทนา	(บท ๖๙); (น) เวทนาอันเป็นทุกซ์.
ทฺจจริต	(บท ๕๓); สั-ทฺส+จฺริต; ม-ทฺจจฺริต; (น) ความประพฤติชั่ว, การที่ประพฤติไม่ดี.
ทพฺพผล	สั-ทฺส+พฺล; ม-ทพฺพผล; (คฺ) อ่อนกำลัง, หดกำลัง, ร่อยหรอ.
เทพอนงค์	สั-เทว+องค; ชื่อของกามเทพ, นัยว่าครั้งหนึ่งอสูรชื่อ ดารกะได้พรมีฤทธิ์มาก ทำความเดือดร้อนแก่ทวยเทพๆ พากันไปร้องต่อประชาชนติว่าๆ ว่า นอกจากเหล่ากอ พระศิวะ ไม่มีใครปราบอสูรได้. เวลานั้นพระศิวะกำลัง บำเพ็ญฌานสงบงามราคะ, คณะเทพต้องไปขอความช่วยเหลือ จากกามเทพๆ แผลงศรช่อดอกไม้ถูกพระศิวะเพื่อ ให้เกิดกำหนด, พระศิวะต้องศร ทรงพิโรธ ฟุ้งตาไฟไหม้ กามเทพเป็นจุน. เหตุฉะนี้กามเทพจึงมีนามว่า อนงค์ แปลว่า ไม่ตัว. กามเทพเป็นเจ้าของความสวยงามทั้งสิ้น

ไม่มีใครเทียมเสมอ แต่ฝ่ายเรายกความสวยงามทั้งหมด
ให้สตรีเป็นเจ้าของ เพราะฉะนั้น จึงนำคำว่าอนงค์อัน
เป็นชื่อของผู้ชาย (กามเทพ) มาให้เรียกสตรี.

ภายหลังพระศิวะก็มีโอรสกับพระอุมา ชื่อกรรติเกยะ
ผลาญตารกาสำเร็จ.

เทวัญ (บท ๒๒๖); (น) เทวดา. พก. ว่าเป็นภาษามครแต่ยังไม่
พบที่มา, และยังไม่เห็นทางว่าจะเป็นได้.

เทวดา (บท ๑๒๔); ส-เทวดา; ม-เทวดา; (น) ชาวเมืองสวรรค์.

เทศะ (บท ๑๕ หลัง); ส-เทศ; ม-เทศ;
(น) ถิ่น, จังหวัด, การแสดง.

โถมณัส (บท ๑๓ ต้น); ส-เทารมนสฺย; ม-โทมสฺส; (น) ความ
เสียใจ โทมณัส หรือ โทรมนสฺย เหมือนกัน ต่างแต่
เขียนตามมูลของภาษา. ในหนังสือนี้ใช้ดังนี้:-

๑ ในที่เป็นกิริยา เขียนโถมณัส (บท ๑๗๙).

๒ ในที่เป็นนามแต่มี 'ความ' อยู่หน้า ก็คงเขียน
ดังนั้น (บท ๑๓ ต้น).

๓ ในที่เป็นนามแท้ เขียนโถมณัส (บท ๔๒ หลัง).
แต่นี้เป็นสัทว่ามติของผู้ใช้.

โถมณัส (บท ๔๒ หลัง); ดูโถมณัส.

เทยมกรรม ส-ทฺรมกรรม; ชื่อแม่ในเรื่องที่ ๔, แปลว่า มีหูยาว. ใคร
จะแปลว่า หูยาน แต่ไม่สมกับแม่ ทั้งศัพท์ว่า หูยาน
ก็มีอยู่แล้ว คือลัมพกรรม ชื่อพระวิมเนศเคียรช้าง
โอรสพระอิศวร.

เทยมเรว ส-ทฺรมเรว; ชื่อจิ้งจอกในเรื่องที่ ๗, แปลว่า หูหนวยยาว.

ธนู (บท ๑๗๔); ส-ธนู ม-ธนู; (น) อาวุธยิงชนิดหนึ่ง.

ธรรม (บท ๓ ต้น); ส-ธรม; ม-ธรม; (น) ธรรมดา, คำสอน,

คุณความดี.

ธรรมดา

(บท ๒๘ ต้น); สัม-ธรมตา; ม-ธรมตา; (น) กำหนดอันมีอยู่เอง, ความเป็นเอง, สิ่งที่เป็นเอง.

ธาตุ

(บท ๙๔); สัม-ธาตุ; ม-ธาตุ; (น) เอกเทศ อันหนึ่ง ๆ ที่คุมกันเป็นวัตถุอันหนึ่ง ๆ เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม คุมกันเป็นร่างกาย.

ธาร

(บท ๑๓๒); สัม-ธารา; ม-ธารา
(น) ธารน้ำ; ลำราง, คมดาบ.

ธารณ

(บท ๗ หลัง); สัม-ธารณ; ม-ธารณ; (น) การทรงไว้.

ธีรชน

(บท ๑๘๕); สัม-ธีร+ชน; ม-ธีร+ชน
(น) คนมีปัญญาทรงจำ.

ฐลิ

(บท ๑๓๖); สัม-ฐลิ; ม-ฐลิ; (น) ฝุ่น, ผง, ละออง.

นักษัตรฤกษ์

(บท ๑๒๐); สัม-นักษัตร+อักษะ; ม-นักษัตร; ต+อักษะ;
(น) การดูดาว, ดาวฤกษ์ คือ ดาวฤกษ์ ๒๗ ดวง ซึ่งนับว่าเป็นชายาพระจันทร์ทั้งนั้น.

นคร

สัม-นคร; ม-นคร; (น) เมือง, เมืองหลวง.

นภากาศ

(บท ๒๐ หลัง); สัม-นภ+อากาศ; ม-นภ+อากาศ;
(น) ฟ้า, กลางทาว.

นัย

สัม-นัย; ม-นัย; (น) การนำ, การประพฤติ, การคาดคะเน, เล่าความ, ใจความ, วิธี, อุบาย, อาการ.

นร

(บท ๑๗๙); สัม-นร; ม-นร; (น) คน.

นาค

(บท ๒๘ ต้น); สัม-นาค; ม-นาค; (น) พระชินาสพ, ช้าง, งูใหญ่ชนิดหนึ่ง, ไม้กาะทิง, กถินพิมาน, (นาคลดา=เถาพลู).

นาคราษฎร์

(บท ๒๒๖); สัม-นาคร+ราษฎร์; ม-นาคร+ราษฎร์;
(น) นาคร=ชาวเมือง, ราม ๒ ศัพท์ว่า ราษฎร์ชาวเมือง.

นารี	(บท ๑๒๑); สํ-นารี; ม-นารี; (น) นาง.
นิทาน	สํ-นิทาน; ม-นิทาน; (น) เหตุ, เรื่อง.
นิพพุติ	(บท ๑๕๙); สํ-นิรุฎติ; ม-นิพพุติ; (น) ความดับ, ความเย็น.
นิยม	(บท ๓๕ ต้น); สํ-นิยม; ม-นิยม; (น) การกำหนด.
นินาย	(บท ๘ ต้น); (น) เรื่องนิทานที่เล่าเปรียบเทียบกับเพื่อได้ ใจความเป็นสุภาษิต, คำนี้ค้นยังไม่พบว่าเป็นพากຍະไร แต่ใน พก. บอกว่าภาษามคร, ก่อนแต่จะได้อัน แน่นอน เมื่อมีเหตุบังคับให้พูดถึงจึงต้องใช้เดาเอาดังนี้: มูลของคำนี้น่าจะแบ่งภาคมาจาก ๒ คำคือ นิทาน กับ ปริยาย, เป็นธรรมชาติของผู้ที่ได้คำพูดยังไม่แน่ว่า พูดคำไหนถูก จะพูดว่า 'นิทาน' นึกถึงคำ 'ปริยาย' จะพูด 'ปริยาย' นึกถึงคำว่า 'นิทาน', เมื่อเป็นคำพูดที่ยังไม่ถนัด ปากเลย พูดคาบลูกคาบดอกออกมาว่า 'นินาย', ดังคำ อื่นก็มี เช่น เอกราชกับอัสระ, บ้างกำหนดยังไม่ตระหนัก ว่าจะพูดคำไหนเหมาะ ทั้งยังไม่ชินปากดีในเวลาจะพูด นึกขึ้นพร้อมกันทั้งคู่ ยิ่งปากไม่ทันเลยชิงกันออกมาคำ ละตัวสองตัวว่า เอกระ (เอกระหระ) เคยได้ยินบ่อยๆ; ถ้าจะว่า คำ 'นินาย' ในภาษามครจะต้องมีด้วย เพราะ 'ปริยาย' ยังมีได้ฉะนี้ไซ้. ก็อย่างนั้นเมื่อคำ 'นิทาน' ยังมีได้แล้ว 'ปริทาน' มีต้องมีด้วยกระมัง? มาภายหลัง ทราบว่ ภาษาเขมรมีคำว่า 'นินาย' เป็นกิริยาศัพท์ แปลว่า 'พูด' เช่น นินายเสียม=พูดไทย เป็นต้น, เชิญ พิจารณา.
นิรันตร	(บท ๑๓ ต้น); สํ-นิรันตร; มา-นิรันตร; (กวิ) ไม่มีระหว่าง.
นิรมิต	(บท ๑๘๘); สํ-นิรมิต; ม-นิรมิต; (กิ) สร้าง, แปลง.

นิติ	(บท ๒ ต้น); สํ-นิติ; ม-นิติ; (น) แบบ, ปทัสถาน.
นิลกันฐ์	(บท ๒๘ ต้น); สํ-นิลกณฺฐ; พระนามของพระอิศวรปรากฏเมื่อคราวที่ทำพิธีกวนน้ำมันกฤต ญาณาคพ่นพิษกาลกฤต จะเป็นภัยแก่สุราสุร พระอิศวรเสวยพิษนั้นเสียเอง แม้ไม่ถึงเป็นอันตรายแก่พระชนม์ แต่ก็ถูกพิษไหม้พระศอกเกรียม สีพระศอกจึงเขียวเป็นนิลไป, แปลตามศัพท์ว่า มีคอเป็นสีนิล. พุทให้ได้กับภาษาของเราก็คว่า คอปาน.
บัญญัติ	(บท ๒๒๖); สํ-ปรชฺยุปติ; ม-ปญฺญตฺติ, ปญฺญตฺติ; (น) ข้อที่ตั้งขึ้น, กิริยาที่ตั้งขึ้น.
บัณฑิต	สํ-ปณฺฑิต; ม-ปณฺฑิต; (น) ผู้กอบด้วยปัญญา, ผู้ดำเนินในประโยชน์กิจด้วยปัญญา.
บท	สํ-ปท; ม-ปท; (น) เครื่องถึง, ระยะเดิน, ข้อ, ท่อน.
บรม	(บท ๕ ต้น); สํ-ปรม; ม-ปรม; (คุ) อย่างยิ่ง.
บรรพต	(บท ๔๖ ต้น); สํ-ปรวต; ม-ปพฺพต; (น) ภูเขา.
บรรลัษ	(บท ๒๘ หลัง); สํ-ปรลย; ม-ปลย (กิ) ย่อยยับน่าจะเขียนเป็น ประลัษ ทั้งหมด.
บริจาค	(บท ๔๕ หลัง); สํ-ปริตฺยาค; ม-ปริจฺจาค; (น) การสละ, การให้ปัน, กิริยาที่สละเพื่อการบุญ.
บริบาล	(บท ๒๒๖); สํ-ปริปาล; ม-ปริปาล; (กิ) รักษาครอบคอบ.
บริบูรณ์	(บท ๑๑ ต้น); สํ-ปริปุรฺณ; ม-ปริปุณฺณ; (กิ) เต็มรอบ.
บริโภค	(บท ๑๗๒); สํ-ปริโภค; ม-ปริโภค; (น) การกิน, การใช้สอย.
บริวาร	สํ-ปริวาร; ม-ปริวาร; (น) ผู้ล้อมรอบ, ผู้แวดล้อม.
บริเวณ	ม-ปริเวณ; (น) ท้องที่, ชาติ.
บริศุทธิ	(บท ๑๕ ต้น); สํ-ปริศฺทุธ; ม-ปริสฺทุธ; (คุณ) ซึ่งหมดจด.

บริศุทธิ	(บท ๒๑ ต้น); สั-ปริศุทธิ; ม-ปริศุทธิ; (น) ความหมดจด.
บรรล	(บท ๑ ต้น); (กิ) ถึง.
ปาป	สั-ปาป; ม-ปาป; (คุ) ลามก.
บิดา	(บท ๒๐ ต้น); สั-ปิตฤ; ม-ปิตฤ; (น) พ่อ.
บึงร่าน	(บท ๘๒); ศัพทสังสกฤตว่า มศก, มคธว่า มกส, ตัว ก ไขว้ที่กัน จะว่าฝ่ายไหนผิดก็ยาก แต่มีทางพอจะวินิจฉัย ถ้าภาษามคธเป็นปรากฏฤต คือ คำตลาดของสังสกฤต จะตัดสินคำมคธผิดก็ได้ เพราะคำตลาดมักพูดไขว้เขวกัน ของเราก็มี เช่น 'นวร-ทคุณ' แต่พูดไขว้ ร เสียว่า 'นวรทคุณ' ดังนี้.
บุญ	(บท ๓ ต้น); สั-บุญ; ม-บุญ; (น) กุศล.
บุญยลาภ	(น) ลาภคือบุญ; ลาภสำเร็จด้วยบุญ.
บุญยาภินิหาร	(บท ๔๕ ต้น); สั-บุญ+อภินิส+หาร; ม-บุญยาภินิหาร; (น) กุศลสมภารคือบุญ.
บุตร	สั-บุตร; ม-บุตร; (น) ลูก. กำเนิดของคำนี้ ว่าตามลัทธิ พราหมณ์ (มโนธรรมศาสตร์) มีนรกขุมหนึ่งเรียก บุต ไครมีลูกๆ ก็คุมพ่อไม่ให้ตกนรกบุตรได้ พระเป็นเจ้าจึง เรียกลูกทั้งหลายว่า 'บุตร' แต่ลัทธิคือความเห็นของ ข้าพเจ้า เห็นว่าคำนี้มาจากธาตุคือ ปุส ในความเลี้ยง หรือพอกพูน ทำตัวศัพท์เป็น บุตร สำหรับเรียกคนที่ เป็นลูก เพราะไม่มีใครจะได้รับความเลี้ยงดูพอกพูนยิ่ง กว่าลูก.
บุคคล	(บท ๓๑ ต้น); สั-บุทคล; ม-บุคคฺล; (น) คน.
บุรุษ	(บท ๒๒๐); สั-บุรุษ; ม-บุริส; (น) ชาย, คน. ในคัมภีร์ ฤคเวทว่า เป็นยักษัตัวตัน ซึ่งพระเป็นเจ้าประหารเพื่อ บุษา และเอากายของยักษัมาสร้างเป็นโลกขึ้น. ในตำรับ

ของอินทคูหาความว่าชีวิตินทรีย์ ไม่ใช่อวิญญาณ-
กสังขาร. ในคัมภีร์ฤคเวทหมายเอาสภาวอันนี้ว่า ปुरुช
นั่นเองเป็นตัวโลกนี้และโลกหน้า. ตากปกรณัมของ Mann
ว่าปुरुชเป็นพรหม และกล่าวต่อไปว่า พระพรหมแบ่ง
ภาคเป็น ๒ ภาคหนึ่งเป็นปुरुช (เพศชาย) อีกภาคหนึ่ง
เป็นวิรัช (เพศหญิง) แล้วปुरुชกับวิรัชเกิดสืบต่อกัน
และกัน. บางแห่งก็ว่าปुरुช เป็นภาคของพระวิษณุ.

บุชา

(บท ๗ หลัง); สัม-บุชา; ม-บุชา;

(น) การยกย่อง, การต้อนรับ, การถวาย.

เบาราม

(บท ๗ หลัง); สัม-เบาราม; ม-โพราม; (น) คนเก่า.

(คุ) เก่า, ก่อน.

เบียดเบียน

(บท ๑๔๘); (กิ) บีบคั้น, ริด, ทำให้เดือดร้อน-ร่อยหรอ.
คำนี้ ถ้าว่า เบียน ออกจากคำว่า ปีพา, คำว่า เบียด ก็จะต้อง
ออกจากปีพา, เมื่อ เบียน เขียนเป็น เบียพ. คำ เบียด
ก็ควรเขียนเป็น เบียท, แต่เมื่อเห็นว่าเบียทควรสะกด-ด
แล้ว เบียพก็ควรสะกด-น เหมือนกัน จัดได้เข้าคู่กันได้
ด้วยเชิงให้เป็นไทยแท้ไม่ลঙ্คลัน.

เบียพ

(บท ๕๒); สัม-ปีพา; ม-ปีพา; (น) การทำร้าย.

ปิกษิน

(หน้า ๑๙); สัม-วฤษิน; ม-ปฤษี; (น) นก.

ปัจจย

(บท ๒๙ ต้น); สัม-ปรตย; ม-ปจย; (น) เครื่องอาศัย
เป็นไป, เหตุอันให้ผลเป็นไป.

ปัจจุบัน

(บท ๘๔); สัม-ปรตยตฺปนฺน; ม-ปจฺจตฺปนฺน; (คุ) เฉพาะ
หน้า, เฉพาะเกิด.

ปิยจตันตระ

(บท ๙ ต้น); สัมปิยจตันตระ; แปลว่า ๕ ตอน เป็นคัมภีร์
แสดงนิยายสุภาษิตต่างๆ ของบุราณ ดำเนินความคล้าย
หัตถ์ปกเกล้า ซึ่งบัณฑิตวิษณุกรรมันเล่าถวายพระราชกุมาร

ทำนองเดียวกัน.

ปัญญา (บท ๓๐ ต้น); สัม-ปราชา; ม-ปญญา; (น) ความรู้ทั่ว.

ปัญหา (บท ๗๒); สัม-ปรชน; ม-ปญหา;
(น) คำถาม, ข้อเคลือบคลุม.

ปัญหิตชาติย (บท ๑๓ หลัง); สัม-ปญหิตชาติ-ย; ม-ปญหิตชาติย;
(น) ผู้เกิดโดยชาติแห่งบัณฑิต.

ปทุม สัม-ปทุม; ม-ปทุม; (น) บัวหลวง.

ปรกติ สัม-ปรกฤติ; ม-ปรกติ; (น) ลำพัง, ประจำ, เสมอ. คำว่า
'ปรกติ' นี้ พิจารณาดูก็ไม่เข้าเค้าแห่งมูลภาษาไหน;
จะว่ามาจากมคธ, ทำไมจึงมีตัว ร? จะว่ามาจากสังสกฤต,
ไฉนจึงไม่เป็นปรกฤติ? เมื่อหันเข้าหาภาษาไหนไม่ได้
ฉะนี้ บางท่านจึงเขียน-ปรกติ เพื่อให้ถูกกับสักภาษาหนึ่ง.
แต่นี้เป็นความเห็นของข้าพเจ้าเอาเอง, จึงมีที่แย้งได้
ว่าถ้าท่านที่เขียนเช่นนั้น เพื่อจะให้ลงรอยข้างใดข้างหนึ่ง
ไซ้ร คำว่า-ปรากฏ ก็ไม่ลงรอยภาษาใดเลย เพราะ
สังสกฤตเป็น-ปรากฏ มคธเป็น-ปรากฏ ไม่มี-ร ทั้งคู่ ไฉน
จึงคงเขียน-ปรากฏ เรื่อยมาได้? ความเดาของข้าพเจ้า
นั้น เป็นอันนับว่าผิด.

ประการ (บท ๑๙ ต้น); สัม-ปรการ; ม-ปรการ; (น) อย่าง.

ประชา (บท ๑๖๒ ต้น); สัม-ปรชา; ม-ปชา; (น) หมู่สัตว์.

ประชาชน (บท ๒๑๓); (น) หมู่คนผู้เป็นพลเมือง.

ประติบัติ สัม-ปรติปัตติ; ม-ปฏิปัตติ;
(น) การดำเนิน, ประพฤติ, กระทำ.

ประติปทา สัม-ปรติปทา; ม-ปฏิปทา; (น) ข้อประติบัติ.

ประติสนธการ (หน้า ๓๙); สัม-ปรติ+สัสนธ; ม-ปฏิสนธการ;
(น) การต้อนรับ, การปราศรัย.

ประติษ	(บท ๒๐๒); สंप्रतिษ; ม-ปฐิเสธ; (ก) ไม่รับ, กลับคำ.
ประณ	संप्रण; ม-ปฐม; (ค) แรก, ต้น, ที่หนึ่ง.
ประณว	संप्रणमव; ม-ปฐมว; (น) ตอนเบื้องต้นแห่งอายุ ได้แก่วัยเมื่อกำลังรุ่น ที่กายใจกำลังเจริญ.
ประท	(บท ๑๗๗); (ก) ธารณไว้. ทำให้ทรงอยู่.
ประท	(บท ๑๗๑); สंप्रति; ม-ปทิ; (น) ดวงไฟ.
ประณ	(บท ๒๘ ต้น); สंप्रณ; ม-ปณ; (น) เบื้องต้น, หัวหน้า.
ประป	(บท ๕๕); สंप्रป; ม-ปรป; (น) ฝ่ายอื่น. ข้าศึก.
ประพ	संप्रवास; ม-ปवास; (น) การเที่ยว, การออกจากถิ่นเดิม ชั่วคราว, การแรมคืน.
ประพ	(บท ๓ ต้น); สंप्रव; ม-ปว; (น) กิริยาอันเป็นไป, เรื่องที่เป็นไป, กระทำ.
ประเพ	(หน้า ๘๑); สंप्रवे; ม-ปเว; (น) การสืบเนื่องมา, แบ่งอย่าง, ธรรมเนียม, เชื้อสาย, ความเป็นสามัคคี กันและกัน.
ประภ	(บท ๒๕ หลัง); สंप्रภ; ม-ปภ; (น) อย่าง.
ประม	(บท ๕๓); (น) พรานปลา. คำนี้ ก่อนๆ เคยเขียนว่า ประโม, แต่ที่พูดกัน เป็นเสียงสั้นว่าประม, ต่อมาจึง เขียนตามเสียงพูดนั้น แต่ที่เดิม ค์ อีกตัวหนึ่ง ทำนอง เขียนมาจากคำว่า อุมงค์, และที่เขียนเป็นปรามงค์ก็มี ได้ค้นพจนานุกรมต่างๆ ก็ได้เค้า ลงท้ายคงมีความ เข้าใจอยู่ว่า ประโม เป็นคำไทยแท้.
ประม	(บท ๑๒ หลัง); สंप्रम; ม-ปมา; (น) การนับ, การคะเน.
ประม	संप्रमा; ม-ปมา; (น) ความมัวเมา, เลินเล่อ.
ประย	(บท ๑๑ ต้น); สंप्रयो; ม-ปโย; (น) การนับ, การคะเน.

(น) สิ่งหรือกิจที่ควรประกอบ.

ประวิง

(กิ) ถ่วง, หม่วง, ทำให้ช้า.

ประเทศศธรรมจรรยา (บท ๒๒๖); สัมปยุต+ทศ+ธรรม+จรรยา;

(น) การเข้าอยู่ในจรรยาอันประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ คือ:-

- ๑ ทาน การให้พัสดุแก่ผู้ควรได้รับ,
- ๒ ศีล ตั้งสังวรรักษาอาการ กาย วาจา ใจ ให้สะอาดปราศโทษควรครหา,
- ๓ ปริตยาค บริจาคไทยธรรมบรรเทาแม้จรรย์-
โลก,
- ๔ อารุช มีอหิยาภัยกบด้วยความซื่อตรง
ดำรงในสัตย์สุจริต,
- ๕ มารุทว มีอหิยาภัยอ่อนโยน ไม่ดั่งดื้อด้วย
ถัมกะและมานะ,
- ๖ ตปสฺ สมทานกุศลวัตร เฝ้าผลาญจำกัด
อกุศลวิตกบาปธรรม,
- ๗ อโกรธ ไม่พิโรธ โดยวิสัยมิใช่เหตุควรพิโรธ,
- ๘ อวิทิสฺ ไม่เบียดเบียนประชาชนให้ได้ทุกขียาก
ด้วยเหตุอันไม่ควรกระทำ,
- ๙ กุชานติ มีเหตุภัยดำรงมั่นในขันติ มีความ
อดทนต่อสิ่งควรอดทนเป็นเบื้องหน้า,
- ๑๐ อวิโรธ รักษาอุกติธรรมไม่ให้แปรผันผิดจาก
สิ่งที่ตรง และดำรงอาการที่ไม่แสดง
ให้วิการด้วยอำนาจยินดียินร้าย.

ประกาศโนบาย (บท ๒๑๓); สัมปยุต+สน+อุบาย; (น) อุบายในวิธิปกครอง.

ประสงคฺ สัมปยุต; ม.-ปสงค; (น) ความต้องการ การปรารถนา,

ใน พก. ว่า สំ เป็นประสงค์, แต่ในอภิธาน-ป. อภิธาน-สំ.
ไม่มี มีแต่ปรสงค.

ประสพ (บท ๔๓ ต้น); สំ-ปรสว; ม-ปสว; (กิ) พบ.

ประสาท (บท ๑ ต้น); สំ-ปรสาท; ม-ปสาท (น) ความยินดี, ความ
เลื่อมใส, เส้นประสาท คือ เส้นสำหรับรู้สึกอะไรต่างๆ
เรียกประสาทรูปก็ได้. (กิ) ให้อภัยยินดี, ยินดี, เลื่อมใส.

ประสิทธิ (บท ๑ ต้น); สំ-ปรสิทธิ; ม-ปสิทธิ; (น) การให้สำเร็จ.

ประเสริฐ (บท ๔ ต้น); (ค) ดีที่สุด.

ประหาร สំ-ปรหาร: ม-ปหาร;
(น) การทำร้าย, การฆ่า การตีฟัน, การล้างผลาญ.

ปรากฏ สំ-ปกฎ; ม-ปากฎ; (กิ) แจ้ง.

ปราชญ์ (บท ๒๔ ต้น); สំ-ปราชญ; ม-ปญญ; (น) ผู้มีปัญญา

ปราณ (บท ๑๗๕); สំ-ปราน; ม-ปาน; (น) ใจ, ลมหายใจ,
สัตตวิโมกข์, อินทรีย์ทั้ง ๕ คือ ๑ ปราณ, ๒ วาจ, ๓ จกขุส,
๔ โสตร, ๕ มนส.

ปรานี (บท ๑๘๔); สំ-ปรานี; ม-ปานี; (ค. แต่ใช้เป็น กิ.) เอ็นดู,
เพื่อแผ้ว.

ปรารถนา (บท ๑ ต้น); สំ ปรารถนา; ม-ปตถนา; (น) การตั้งใจมุ่ง.

ปราไส (บท ๑๐๒); คำนี้พบที่ใช้ ๓ ชนิด ๑ ปราศรัย, ๒ ปราสัย,
๓ ปราไส. ปราศรัย กับ ปราสัย ที่จะใช้สลับเปลี่ยนกัน
ได้ เหมือนดั่งอธยายัย กับอธยายัย, แต่ปราไส ไม่มี
ปัญหาอะไร แปลว่าต้องการให้เป็นไทยจำ.

ปริพพาชก สំ-ปริพพาชก. ม-ปริพพาชก; (น) นักบวชพวกหนึ่ง.

ปริชา (บท ๙๔); สំ-ปริชยา; ม-ปริญญา;

(น) ความรู้รอบ, ความรอบรู้.

ปริคา (บท ๑๐ หล่ง); สំ-ปริติ; ม-ปิติ; (น) ความอ้อมใจ.

ปริกษา	ลั-ปริกษ; ม-ปริกษ; (กิ) ขอความเห็นทั่วๆ.
ปฤษฎา	(บท ๑๔๒); ลั-ปฤษฎ+วาจ; ม-พฤษ+วาจา: (น) คำหยาบ.
ปศุจิม	ลั-ปศุจิม; ม-ปจฺจิม; (ค) มีในที่สุด.
ปศุจิมวัย	(น) ตอนที่สุดอายุ ได้แก่วัยเมื่อแก่เฒ่าจนสิ้นอายุที่ กายใจทรุดโทรมไป.
ปัทม	ลั-ปฺรพต; ม-ปทฺฐ (กิ) ทำร้าย, ฆ่า.
ปาฏลบุตร	ลั-ปาฏลบุตร; นัยว่า คือเมืองพัฒนาเดิวนี้อยู่ฝั่งขวา หรือฝั่งใต้แห่งแม่น้ำคงคาในแคว้นเบงกอล, ในคัมภีร์ วายะปุราณะ ว่าเมืองปาฏลบุตรหรือกุสุมะปุระ อันพญา อุทยาสวะ หลายพญาอชาตศัตรู สร้าง, ตามคัมภีร์ พุทธศาสนาว่า เวลาเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จข้าม แม่น้ำคงคาจากจังหวัดราชคฤห์จะไปจังหวัดไพศาลี ทรง พบมัจฉาของพญาอชาตศัตรู ๒ นายกำลังสร้างบ่อ เพื่อป้องกันชาติพฤษี ที่นิคนปาฏล ทรงพยากรณ์ว่า ที่ นั้นต่อไปภายหน้า จะเป็นนครใหญ่เมืองหนึ่ง ตรงกับ อภิธาน-ป. ว่าแต่ก่อนเรียก 'ปาฏลิกาม' จวนจะปรินิพ- พานตรัสเรียกว่า 'ปาฏลบุตร' ในตำรับของฮินดูว่า พญาอุทัย ซึ่งเป็นผู้สร้างเป็นเมืองปาฏลบุตรนั้น เป็น กษัตริย์ในมคธประเทศที่ ๓๗ สืบมาแต่ท้าวสหเทพ ณ สมัยภารตะ, นักพรตจีนเทียนเจง ผู้ไปประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๐ แจ้งว่า ในสมัยนั้น มคธประเทศขึ้น แก่พญาทรรษาวรรทนะ ประเทศกานยกุพช, เมือง ปาฏลบุตรหรือกุสุมะปุระกลายเป็นเมืองรกร้างมานาน แล้ว ได้แสดงอาณาเขตเมืองโดยรอบว่า ๗๐ ลี แต่ไม่ รวมเข้าในเมืองปาฏลบุตรที่สร้างใหม่.
ปาณาทิปาต	ลั-ปฺรณาทิปาต; ม-ปาณาทิปาต;

	(น) การทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป, การฆ่าสัตว์.
ปาน	(บท ๑๑ หลัง); (กวิ.) เช่น ดังคำว่า เห็นปานนี้, เพียงดังคำว่า ปานไร เมื่อ ดังคำว่า ปานนี้, (แต่เขียนกันเป็น ปานนี้).
ปิฎก	(บท ๑๘๑); สั-ปิฎก; ม-ปิฎก; (น) ตะกร้า, ที่รวม.
ปฤถวี	(บท ๑๒๙); สั-ปฤถวี; ปฤถวี; ม-ปฐวี, (น) แผ่นดิน.
เปรม	(บท ๔๔ หลัง); สั-เปรมนุ. ม-เปม; (น) ความรัก.
เพิถุ	(กวิ) เกิดขึ้นในทันใด.
พจญ	(บท ๓๓ หลัง); (ก) ต่อสู้เพื่อเอาชัยชนะ, ทำให้สู้.
ผล	(บท ๑ ต้น); สั-ผล; ม-ผล; (น) สิ่งซึ่งพลัดจากต้น, จากกรรม, จากเหตุ.
ผาสุก	(บท ๑๗๖); สั-ผาสุก; ม-ผาสุก (น) ความสำราญ, ความสบาย.
พักตร์	สั-วฤตฺร; ม-วฤตฺร ทิเบแห่งเสียง, ปาก, หน้า, จมูก, ขากรรไกร, จะงอย. ที่ใช้โดยมากประสงค์แต่หน้า.
พงศ์พันธุ	(บท ๓๘ หลัง); สั-วงศ์+พณฺธุ; ม-วงศ์+พณฺธุ; (น) เครือ, พวง, เหล่ากอ, เทือกเถา.
พธุนาฏ	(บท ๒๒๖); สั-วธฺ+นาฏก; ม-วธฺ+นาฏก; (น) หญิงสาว.
พเนจร	สั-วนจร; ม-วนจร; (ค) ผู้เที่ยวในป่า, ผู้เดินทาง. ที่เขียนว่า 'พเนจร' นั้น ชะรอยจักออกจาก 'วเนจร' เช่นในบทขัดโมรปริตรว่า 'มหาสดตฺ วเนจรา.' ศัพท์รวมชนิดนี้ ตามไวยากรณ์แห่งภาษามคธว่า 'อลุตตสมาส' คือรวมโดยไม่ลบ (เอ สัตมิ) วิภัติ, นำมาใช้ในภาษาไทยหลายคำ เช่น นเรศวร (พระเจ้าแผ่นดิน) ชเลชาติ (บัว) เป็นต้น.
พยัคฆ์	สั-วยาฆระ ม-วยาคุม; (น) เสือ. นัยว่าเสือ มีธรรมชาติแปลกอย่างหนึ่ง คือ ไม่ยอมให้ลูกดูนมจากเต้าของมัน

ดังสัตว์อื่น ๆ ต้องหยดลงในใบไม้หรืออะไร ๆ ที่จะรองชั่งไว้ได้ แล้วให้ลูกเลียจากที่นั่นอีกทีหนึ่ง.

- พยายาม** (บท ๓๐ ต้น); สั-ยายาม; ม-วยายาม;
(น) ความหมั่น, ความมุ่งทำธุระ, เพียรรำไป.
- พร** (บท ๒๒๖); สั-วร; ม-วร: (น) ลากที่ให้เลือกได้ตามประสงค์.
- พระ** (บท ๑ ต้น); สั-วร; ม-วร; (ค) ประเสริฐ.
- พรต** (บท ๗ หลัง); สั-วรต; ม-วต;
(น) ข้อปฏิบัติ, วิธีถือบวช, กิจวัตร.
- พระทัย** สั-ททย; ม-ททย; (น) ใจ.
- พรหม** สั-พรหม; ม-พฺรหม; ชื่อป่าในเรื่องที่ ๙ ว่าเป็นที่ชุมนุมเรียนพระเวท.
- พรหมจารีณี** (บท ๑๒๕); สั-พรหมจารีณี: ม-พฺรหมจารีณี; (น) หญิงผู้ประพฤติดังพรหม, คือหญิงที่ไม่รับสัมผัสชายด้วยความกำหนด.
- พสุธา** (บท ๑๐ หลัง); สั-วสุธา; ม-วสุธา (น) แผ่นดิน.
- พสุธามาเขต** (บท ๒๒๖): สั-วสุธา+อาชญา+กษेत्र: ม-วสุธา+อาณ+เขตต: (น) แผ่นดินอันเป็นเขตอยู่ในอำนาจ.
- พหุศรุต** (บท ๒๕ หลัง); สั-พหุศรุต; ม-พหุสสุต; (ค) ผู้ฟังมาก, เรียนมาก.
- พากษ์** (บท ๒ ต้น); สั-วากฺย; ม-วากฺย;
(น) คำกล่าว, ตอนทีกล่าว.
- พานิช** สั-วาณิช; ม-วาณิช; (น) พ่อค้า.
- พราหมณ์** (บท ๙ หลัง); สั-พฺราหมณ; ม-พฺราหมณ; (น) เหล่ากอแห่งพรหม, คือคนทีนับถือศาสนาพราหมณ์พวกหนึ่ง ถือตัวว่าเป็นเหล่ากอสืบเนื่องมาแต่พรหม จึงได้นามว่า

พราหมณ์ แปลว่า วงศ์พราหม. พราหมณ์นั้นระวังชาติของตน ไม่ให้ปนคละด้วยชาติอื่น แม้จะหาสามีภรรยาภิหาแต่ในพวกพราหมณ์เท่านั้น เพราะจะไม่ให้เจือปนด้วยชาติอื่น โดยถือตัวว่าเป็น อุกโตสุชาติ เกิดแล้วดีทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายมารดาบิดาเป็นสังศุทธครุทธิ มีครรรค์เป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดดี, แม้ชาติอื่นที่นับว่าต่ำกว่าชาติพราหมณ์ก็นับถือพราหมณ์เหมือนคนถือพระพุทธศาสนานับถือสมณะ.

พิการ	(บท ๑๓๖); สั-วิการ; ม-วิการ; (น) การเปลี่ยนรูป, แปรผัน, เสียไปจากปรกติเดิม.
พิจารณา	(บท ๓ หลัง); สั-วิจารณ์; ม-วิจารณ์; (น) การพินิจ, การตรอง.
พินาศ	(บท ๒๙ หลัง) สั-วินาศ; ม-วินาศ; (น) การฉิบหาย.
พิพาท	(บท ๑๙๓); สั-วิพาท; ม-วิพาท; (น) การเป็นปากเสียง, ต่างฝ่ายต่างพูด.
พิมพ์	(หน้าแจ้งความ) สั-พิมพ; ม-พิมพ; (น) รูป, แบบ, มณฑลแห่งดวงจันทร์หรืออาทิตย์.
พิรุณ	(บท ๑๐ หลัง); สั-วรุณ; ม-วรุณ นามเทวราชเจ้าแห่งน้ำ. คูอภิธาน-น.
พิลาป	สั-วิลาลป; ม-วิลาลป; (น) การโอดครวญ.
พิเศษ	(บท ๒๕ ต้น); สั-วิเศษ; ม-วิเสส; (คุ) ดี, แปลก.
พิช	(บท ๒๒ ต้น); สั-วิช; ม-วิส; (น) สิ่งที่เล่น, ของร้าย.
พฤทฺสบัติ	สั-พฤทฺสบัติ; ผู้เป็นเจ้าของคำพูด, ชื่อฤๅษี พระอาจารย์ของพระอินทร์ และเทวดาอื่นๆ. ชื่อวารคำรบ ๕ แห่ง สัปดาหะ.
แพทย์	(บท ๑๐๙); สั-ไวทย; ม-เวชช

	(น) หมอ. ในรามายณะกล่าวว่า แพทย์ซึ่งเป็นคนประม ในโลก ชื่อธวันตะรี ชำนาญในอายุรเวท (วิชารักษา โรค) เกิดจากเกษียรสมุทร ในสมัยที่กวนน้ำอมฤต.
โทยม	(บท ๕๓); สั-โวยม; (น) ท้องฟ้า.
โพรี	(บท ๓๘ ต้น); สั-ไวรีน; ม-เวรี; (น) คู่เวร.
เพียร	(บท ๓๐ ต้น); สั-วีร; ม-วีร; ม-วีร; (ค) กล้า, หนัก.
ภักษา	ส-ภักษ, ภักษ; ม-ภักษ; (น) ของกิน.
ภักฎการกะวาร	สั-ภักฎการกะวาร; (น) วันอาทิตย์, วันพระ.
ภัก	(บท ๓๙ หลัง); สั-ภัก; ม-ภัก; (น) สิ่งที่น่ากลัว.
ภรรดา	(บท ๒๑๑); สั-ภรรต; ม-ภรรต; (น) ผัว.
ภรียา	(บท ๑๙ ต้น); สั-ภรียา; ม-ภรียา; (น) เมีย.
ภักดา	(บท ๒๒๖); (น) ผัว. เขียนเป็น ภักดา ก็มี, สันนิษฐาน ว่าจะเป็นคำไทย.
ภาคีรติ	สั-ภาคีรติ; นามของแม่คงคา เพราะแม่คงคา ลงมาสู่ มนุษย์โลกด้วยท้าวภคริถเป็นผู้เชิญ โลกจึงเรียกว่า ภาคีรติ (เกิดแต่ภคริถ).
ภาชนะ	(บท ๘ ต้น); สั-ภาชนะ; ม-ภาชนะ; (น) เครื่องใช้.
ภาระ	(บท ๑๖๖) สั-ภาระ; ม-ภาระ; (น) หน้าที่, ธุระ, ของที่ บรรทุก, หนัก ๒,๐๐๐ ปะละ (ค) หนัก.
ภาษา	(หน้าแจ้งความ); สั-ภาษา; ม-ภาษา; (น) คำสำหรับกล่าว.
ภาวะ	(บท ๒๕ ต้น) สั-ภาว; ม-ภาว; (น) ความมี, ความเป็น, ส่วน, ขึ้น, คุณ ความสรรเสริญ.
ภิกษาจาร	สั-ภิกษา+จาร; ม-ภิกษาจาร; (น) การเที่ยวขอ.
ภู	สั-ภู; ม-ภู; (น) แผ่นดิน, คิว, เขา.
ภุมิ	(บท ๑๐๓); สั-ภุมิ; ม-ภุมิ; (น) พื้น, พื้นเพ.
ภุมิภาคมหาชน	(บท ๒๒๖); สั-ภุมิ+ภาล+มต+ชน;

	(น) ชนหมู่ใหญ่บนภาคพื้น.
ภูมิลำเนา	(บท ๑๑๐) (น) ที่อยู่อาศัย.
เกสัช	(บท ๑๑๓); สัม-เกสช, โภสช; ม-เกสช, เกสชช; (น) ยา.
ไกรพ	สัม-ไกรว; ชื่อพรานในเรื่องที่ ๗, แปลว่า นกแก้ว.
มคธประเทศ	สัม-มคธเทศ; ประเทศมคธรวมอยู่ในแคว้นพิหาร ทางใต้, ภาษาที่ใช้พูดแห่งพลเมืองนี้ เรียกมาคธิ หรือบาลี เป็นจำพวกภาษาปรากฤต. ครั้นพุทธกาลมีเมืองราชคฤห์เป็นพระนครหลวง, สมเด็จพระพุทธเจ้าได้ทรงประดิษฐานพระศาสนาลงไปในประเทศนี้ก่อน, สมัยที่หลวงจีนเหียนเจงไปเที่ยวอินเดีย เมื่อพุทธกาลล่วงแล้ว ๑๑๘๐ ปี แจ้งว่าในสมัยนั้น มคธประเทศขึ้นอยู่ในแคว้นกานยกุพฺข.
มกคล	(บท ๑๙ ต้น); สัม-มกคล; ม-มกคล; (น) ความเจริญ, เหตุเครื่องถึงความเจริญ.
มณฑก	(บท ๑๘๓); สัม-มณฑก; ม-มณฑก (น) กบ.
มัตสยา	(บทที่ ๕๓); สัม-มัตสยา; ม-มัจฉา; (น) ปลาทั้งหลาย.
มนตร์	(บทที่ ๑๓๘); สัม-มนตฺร; ม-มนต: (น) การท่องบ่น, ข้อที่ท่องบ่น.
มนักระ	สัม-มนุถร; ชื่อเต่า แปลว่า ช้า, เงื่อง.
มันท์	(บท ๓๕ หลัง); สัม-มท; ม-มท; (น) เมฆ, น้ำชนิดหนึ่ง.
มนท์	(บท ๒๗ หลัง); สัม-มนท; ม-มนท; (ค) มัว, ราง ๆ.
มนสิการ	(บท ๓ ต้น); สัม-มนสิการ; ม-มนสิการ; (น) การทำในใจ, การใส่ใจ.
มนัส	(บทที่ ๒๒๖); สัม-มนส; ม-มน; (น) ใจ, ดวงใจ, ความฉลาดเข้าใจอะไรได้เร็ว, ความรู้สึก.
มนุษย์	(บท ๑๙ ต้น); สัม-มนุษย์; ม-มนุษย; (น) คน.
มรกด	(บท ๔๑ ต้น); สัม-มรกด; (น) แก้วเขียวชนิดหนึ่ง. (แต่ถ้า

เขียนเป็นมรรกฏ ก็แปลว่าลึง).

มรรยาท สัม-มรยาทา; ม-มารียาทา; (น) เขตแดน, จรรยา, กิริยาที่เข้าเขต คือกิริยาดี.

มทรธผล (บท ๒๒๖); สัม-มทตฺ+อรฺถ+ผล; ม-มทนฺต+อตฺถ+ผล; (น) ผลประโยชน์ใหญ่, ผลประโยชน์แห่งความเจริญใหญ่.

มทาชน (บท ๒๒๖); สัม-มทตฺ+ชน; ม-มทาชน
(น) คนหมู่มาก, คนที่เป็นพวกกัน.

มโศศวรรยยศ (บท ๒๒๖); สัม-มทตฺ+เอศฺวารย+ยศฺส; ม-มทนฺต+อัสสริย+ยส; (น) ยศคือความเป็นเจ้าเป็นใหญ่.

มางสะ (บท ๕๑); สัม-มังส; ม-มังส; (น) เนื้อ, ชิ้นเนื้อ.

มานะ (บท ๑๖ ต้น); สัม-มาน; ม-มาน;
(น) ความถือตัว, การไว้ตัว, การสำคัญใจ.

มานุส สัม-มานุส; ม-มานุส; (น) หมู่คน.

มายา (บท ๒๐๘); สัม-มายา; ม-มายา; (น) กิริยาที่แสดงอาการให้เขาเห็นผิดจากที่เป็นจริง, เจ้าเล่ห์.

มารดา (บท ๑๕ ต้น); สัม-มาตถ; ม-มาตา; (น) แม่.

มิตร (บท ๙ ต้น); สัม-มิตร; ม-มิตฺต;
(น) ผู้สนิทสนม, เพื่อน, เพื่อนรักใคร่สนิท.

มิตรธรรม (บท ๖๗); (น) ธรรมของมิตร, หน้าที่แห่งมิตร, ธรรมอันทำบุคคลให้เป็นมิตร.

มุตร (บท ๑๖ ต้น); สัม-มุตร; ม-มุตฺต; (น) เยี่ยว.

มูล (บท ๑๓๐); สัม-มูล; ม-มูล; (น) ที่ดั้งเดิม.

มุชิก (บทที่ ๕๔); สัม-มุชิก; ม-มุสิก; (น) หนู.

มรดก (บท ๑๙๓); สัม-มฤตก; ม-มตฺก; (น) ทรัพย์ของผู้ตาย, ส่วนของผู้ตาย, ผู้ได้รับเรียกว่า ผู้รับมรดก หรือทายาท มี ๔ จำพวก คือ ๑ กุลทายาท ๒ รัชทายาท ๓ ธรรม

มฤตยู

ทายาท ๔ ศาสนทายาท (ที่เขียนกันโดยมากเป็นมรฎก) (บท ๓ ต้น); สัมมฤตยู, (น) ความตาย, เจ้ามรณ คือ พระยม บุตรวิวิสวัต (พระอาทิตย์) กับนางสรันยู รูปร่าง น่ารัก ภายเขียววาว ตาลุกเป็นไฟ นุ่งห่มสีแดงเลือด มีอาวุธคือไม้ยมทนต์ และบ่วงยมบาศสำหรับคล้องคน ตาย มีหน้าที่เป็นตุลาการไต่สวนผี (คือผู้ที่ตายจะเกิด เป็นอะไรก่อนไม่ได้ ต้องไปเป็นผีรวมอยู่ในยมโลก) ซึ่งมีบาปวิเศษเป็นเรียกว่า 'อัครสัทธานา' สำหรับลงความดี ความชั่ว, ยมบาลจิตตคุปต์เป็นผู้ถือ และอ่านเรื่องเสนอ ท้าวมฤตยู, ฝิดาทำความดีมากก็ส่งไปสวรรค์ที่ทำชั่วร้าย มากก็ลงโทษจำนรก. (ส่วนจำพวกที่ยังเพ่งพ่านในมนุษย์ โดยที่ปรากฏว่าหลอกคนนั้นหลอกคนนี้ บางทีจะมี คดียังไม่ถึงที่สุด อยู่ในระหว่างพิจารณา) มีสุนัขยมก แบน ๔ ตา ตัวลาย ๒ ตัวสำหรับเผ่ายมโลก. นัยว่า ยมโลกนี้ตั้งอยู่ทิศใต้ และพระยมก็เป็นโลกบาลปกครอง ทิศใต้ เพราะฉะนั้น ชาวฮินดูมักไม่ตั้งเรือนหันหน้าไป ทางทิศนั้น. ดูอภิธาน-น.

เมฆ

(บท ๑๘๗); สัมเมฆ; ม-เมฆ; (น) ฝน, พายุ.

เมตตา

(บท ๑๑ หลัง); สัมเมตต; ม-เมตต; (น) การรักสนิทสนม, ความปรารถนาจะให้เขาได้สุข.

เมถุน

(บท ๒๕ ต้น); สัมเมถุน; ม-เมถุน; (น) ความเป็นคู่ในการประเวณี.

เมรย

(บท ๑๒๑); สัมเมรย; ม-เมรย; (น) น้ำเมาที่เป็นของคอง คือน้ำที่รสหวานแปรเป็นรสเมาแล้วเท่านั้น ยังมิได้กลั่น เป็นสุรา, เช่นน้ำตาลเมา.

โมตริ

(บท ๙ ต้น); สัมโมตริ; ม-เมตติ; (น) ความสนิทสนม,

ไมตรีจิต	ความเป็นมิตร, มิตรภาพ, ชื่อแห่งอนุราธานักษัตร. (บท ๖๕); (น) ใจกอร์ปด้วยความเป็นผู้มีเมตตา.
โมห	(บท ๒๖ หลัง); สัมโมห; ม-โมห; (น) ความหลง.
ยศ	(บท ๓๒ หลัง); สัมยศ; ม-ยศ; (น) ความเป็นใหญ่. ตำแหน่งที่โลกนับถือ มี ๒ คือ ไสวกรยศ=อำนาจ และสมบัติ ๑ ปริวารยศ=หมู่ผู้คนที่ล้อม ๑.
ยาจก	(บท ๑๔๔); สัมยาจก; ม-ยาจก; (น) คนขอทาน, มี ๒ ชนิด ๆ ที่ขอด้วยไม่มีอะไรแลกเปลี่ยนเรียกว่ายาจก, ชนิด ที่ขอร้องและมีเครื่องประโคมพรรณนาคุณแห่งการให้ ทาน และสรรเสริญผู้ให้ ที่เรียกว่าเพลงขอทาน นี้เรียกว่า วณิก.
ยาม	(บท ๒๒๔); สัมยาม; ม-ยาม; (น) คราว เช่นคำว่า ยาม สบาย, อีกอย่างหนึ่ง ใช้เป็นเครื่องแบ่งวันและคืน สาม ชั่วโมงหรือสามชั่วโมงเป็นยาม เช่นคำว่า สองยาม.
ยุติ	สัมยุติ; ม-ยุติ (น) การชอบด้วยเหตุผล, 'ลงเอย'.
ยุพราช	สัมยุพราช; ม-ยุพราช; (น) พระราชาหนุ่ม ในที่นี้ หมายความว่า พระราชกุมารกินเมือง ซึ่งโบราณเรียกว่า สมเด็จพระนพปฎลเจ้า.
โยชน์	(บท ๕๑); สัมโยชน์; ม-โยชน์; (น) กำหนดวัดทางยาว ๔ คณโยชน์, บางแห่งประมาณ ๑๒ ไมล์, ในอัตราวัดของ ไทยเรตราว่า ๔๐๐ เส้น. (ในอนันตวิภาค; ๑ คณุต= ๑๐๐ เส้น).
เยาว์	(บท ๘ ต้น); สัมเยาว์; ม-เยาว์; (ค) อ่อน, หนุ่ม.
เยี่ยง	(บท ๑๓๑ หลัง); (กวี) อย่าง.
รักษา	(บท ๓๒ หลัง); สัมรักษา; ม-รักษา; (น) การถนอม, สงวน, ระวัง.

รณ	(บท ๓๒ หลัง); สั-รณ; ม-รณ; (น) การรบ. ความยินดี.
รถ	(บท ๓๒ ต้น); สั-รถ; ม-รถ; (น) ยานมีล้อชนิดหนึ่ง.
รมย์	สั-รมย์; ม-รมม; (น) ความสำเร็จ.
รัศมี	(บท ๑ ต้น); สั-รัศมิ; ม-รัศมิ, รัสี; (น) แสง.
รส	(บท ๑๖๑); สั-รส; ม-รส; (น) ของเหลว. สมบัติแห่งของนั้น ๆ ที่เป็นวิสัยแห่งลิ้น เช่น หวานและเค็ม วิสัยเป็นที่ยินดี.
รหัส	สั-รหสฺย; ม-รหสฺส; (น) ซอลับ, ความนัย.
ราคะ	สั-ราค; ม-ราค; (น) ความกำหนด.
ราช	สั-ราชน; ม-ราช (น) พระเจ้าแผ่นดิน.
ราชสีห์	(บท ๑๐๕); สั-ราชน+สีห; ม-ราชสีห; (น) สีหผู้พระราช, มี ๔ สกุล คือ:- ๑ เกสรสีห สีหมีขนสร้อยคอ. ๒ ดิณสีห สีหกินหญ้า. ๓ ปันทุสีห สีหขนเหลือง. ๔ กภาพสีห สีหขนดำ.
ราตรี	สั-ราตรี; ม-รตติ; (น) เวลาคืน.
ราศี	(บท ๒๒๖); สั-ราศี; ม-ราสี; (น) อาการที่รุ่งเรือง.
ราชภูร	(บท ๒๑ หลัง); สั-ราชภูร; ม-รภูจ; (น) แคว้น, ใช้เรียกพลเมืองต้องแปลว่า คนชาวแคว้น.
ราหุคราส	(บท ๕๒); สั-ราหุคราส; (น) การถูกราหุจับ.
ราหู	(บท ๒๐ หลัง); สั-ราหุ; ชื่อเทวดยตนหนึ่ง เมื่อกำเนิดมี ๔ มือ หางเป็นนาค. ในสมัยที่เทवासูรกวททะเลน้ำมัน ทำน้ำอมฤต ราหูได้ปลอมตัวเป็นเทวดาเข้าไปในพิธีจึง ได้กินน้ำอมฤตด้วย พระอาทิตย์กับพระจันทร์จับตัวได้ ฟ้องร้องกล่าวโทษในเทवासันนิบาต พระวิษณุพิโรธเอา

จักรขว้างตัดตัวราหูขาดครึ่งท่อน มือขาดไปสองข้าง แต่เคราะห์ดีที่ตีมน้ำอมฤตเสียก่อนจึงไม่ตาย ท่อนหัวกระเด็นไปอยู่ในอากาศ ผูกใจเจ็บพระอาทิตย์ และพระจันทร์คอยไล่จับกินเสมอ ท่อนหางเป็นพระเกตุคู่อริธาน-น.

รุกขชาติ	(บท ๗๑); สัม-วฤกษ+ชาติ; ม-รุกขชาติ; (น) พวกต้นไม้.
รูกมวงคะทะ	สัม-รูกมวงคท นามพญานกในกลิงควิลัย.
รูป	(บท ๓๔ ต้น); สัม-รูป; ม-รูป (น) ทรวดทรง, โฉม, เค้า.
โรค	(บท ๒๙ ต้น); สัม-โรค; ม-โรค; (น) สิ่ง (สภาพ) เสียดแทง.
โรคภัย	(บท ๑๙ ต้น); (น) ภัยคือโรค.
โรจน์	(บท ๑๔๒); สัม-โรจน; ม-โรจน; (น) การส่อง. (กิริ) จ้า.
ลักษณะ	(บท ๓๔ ต้น); สัม-ลักษณ; ม-ลักษณ; (น) เครื่องหมายรู้, อาการสำหรับหมายรู้.
ลมุปะตะนะกะ	สัม-ลมุปะตนก; ชื่อกาในเรื่องที่ ๑ แปลว่า ผู้บินเร็ว.
ลลาฏ	(บท ๑ ต้น); สัม-ลลาฏ; ม-นลาฏ; (น) หัวเบื้องหน้า, หน้าผาก.
ลาม	(บท ๓๑ ต้น); สัม-ลาม; ม-ลาม; (น) การได้สิ่งที่ได้.
ลาวณยวติ	สัม-ลาวณยวติ; ชื่อหญิงคนหนึ่งในเรื่องที่ ๘, แปลว่ามีลักษณะอันงาม.
ลิลาวดี	สัม-ลิลาวติ; ชื่อลูกสาวพ่อค้าคนหนึ่งในเรื่องที่ ๖, แปลว่าหญิงชอบสนุก.
เลศ	(บท ๑๐๓); สัม-เลศ; ม-เลศ; (น) อุบาย, การเลียง. การที่อ้างพอบเป็นอุบาย.
เลห์	(น) กล.
โลก	(บท ๔ หลัง); สัม-โลก; ม-โลก; (น) ความอยากได้.
โลมก	(บท ๑๕๒); สัม-โลก; ม-โลก;

วิฆเน	(น) หมายความว่าใช้กันว่า - ความอยากได้เกินเหตุ.
วัตถุ	(บท ๔๔ หลัง); สัมภุณ; ม-วทุณ; (น) ความเจริญ.
วัย	(บท ๕ หลัง); สัมภุณ; ม-วทุณ; (น) สิ่ง, ของ, เรื่องนิทาน.
วรรณ	สัมภุณ; ม-วทุณ; (น) สี่, ห้า, ชนิด, เพศ, สกุล. ในที่นี้ แปลว่า สี่ หรือ สกุล ก็ได้ หมายเอาชนิดบุคคลที่แบ่ง กันในมัธยมประเทศเป็น ๔ วรรณ คือ:-

- ๑ วรรณขาว=พราหมณ์ ได้แก่พวกพระ.
- ๒ วรรณแดง=กษัตริย์ ได้แก่พวกเจ้า.
- ๓ วรรณเหลือง=ไวยา (แพศย์) ได้แก่พวกพลเรือน
ผู้ประกอบการค้าขาย, ชาวนา, ชาวสวน.
- ๔ วรรณดำ=ศูทร ได้แก่พวกกุลิ สำหรับเทหาก
ดอกไม้; พวกช่างต่างๆ เช่นช่างเครื่องจักร,
ช่างเขียน.

ใน ๔ จำพวกนี้ คณะพราหมณ์แสดงว่าตนเป็นลูกหัวปี
ออกจากโอษฐ์ของพระพรหมๆ มอบเวททั้ง ๔ ให้, กษัตริย์
ผู้ราชาออกจากพระกรขวา ผู้ราชินีจากกรซ้าย, เหล่า
แพศย์ชายหญิงจากพระเพลา พวกศูทรจากปลายพระ-
บาท เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์เวทจึงว่าพวกศูทรเป็นสกุล
ต่ำที่สุด และบัญญัติห้ามมิให้ศูทรเรียนรู้พระเวท ดู 'เวท'
ใน อภิธาน-ศ.

วาจา	(บท ๒๑ หลัง); สัม-วาจา; ม-วาจา; (น) ถ้อย.
วาระ	(บท ๒๗ หลัง); สัม-วาระ; ม-วาระ; (น) ครา, คราว, วันโดย ชื่อ เช่น วารอาทิตย์.
วาริ	สัม-วาริ; ม-วาริ; (น) น้ำ.
วาสนา	(บท ๑๓๖); สัม-วาสนา; ม-วาสนา; (น) ๑ บุญจรยาที่

อบรม, ๒ กิริยาอันกิเลส อบรมจนเคย.

วิกัล (บท ๑๓๖); สัม-วิกัล; ม-วิกัล; (คุ) ซึ่งมีส่วนผิด, ผิดรูป, แปลก.

วิจารณ์ (บท ๒๗ หลัง); สัม-วิจารณ์; ม-วิจารณ์;
(น) การตรอง, การตรวจค้น.

วิจิตร (บท ๒๓ ต้น); สัม-วิจิตร; ม-วิจิตร; (คุ) งาม, แปลก, หลาก, พรว.

วิตก สัม-วิตก; ม-วิตก; (น) การตรึก, การหวน.

วิทยา (บท ๓ ต้น); สัม-วิทยา; ม-วิชา; (น) ความรู้แจ้ง, วิชา คือ ความฉลาดรู้ในธรรมดาพร้อมทั้งเหตุผล.

วินัย สัม-วินัย; ชื่อเขาใหญ่ในแคว้นอินเดียชายแดนใต้สุด มัธยมประเทศ กันแบ่งเขตมัธยมเทศกับทักษิณเทศ.

วินัย สัม-วินัย; ม-วินัย; (น) อุบายเครื่องนำ, หลักการประพฤติ, พระบัญญัติ.

วิบัติ (บท ๑๕๗); สัม-วิบัติ; ม-วิบัติ; (กิ) ถึงซึ่งวินาศ, ฉิบหาย. 'วิบัติ' ใช้ได้กว้างกว่า 'วิบัติ' เพราะ 'วิบัติ' เป็นนามอย่างเดียว ใช้ได้แต่ในที่ที่เป็นนามเท่านั้น, ส่วน วิบัติ เป็นธาตุ คือ มูลศัพท์

ก. จะใช้เป็นกิริยาก็ได้ (บท ๑๕๐)

ข. เมื่อมี 'ความ' อยู่หน้าใช้เป็นนามก็ได้ (บท ๑๕๗)

ค. ใช้เป็นคุณก็ได้ (บท ๑๖๐)

แต่ 'วิบัติ' ไม่ใช่ในที่ที่เป็นกิริยาหรือคุณเลย (หากจะพลัดออกไปบ้าง ก็เป็นด้วยเหลว หรือขึ้นมือตาที่ใช้เช่นนั้นมานาน.)

วิวาท สัม-วิวาท; ม-วิวาท; (น) การกล่าวต่าง, เกียง, ทะเลาะ.

วิษณุ (บท ๑๕๖); สัม-วิษณุ; พระนารายณ์, ดุติ์ ทริ.

วิษณุศรมัน	สั-วิษณุศรมน; ชื่อมหาบัณฑิตผู้รวบรวมเรื่องในทิตอปเทศ, แปลว่า ผู้ยึดพระวิษณุ เป็นที่พึ่ง ชะรอยจะเป็นพวกไพศณพนิกาย ซึ่งนับถือพระนารายณ์เป็นใหญ่กว่าใครหมด.
วิสัย	(บท ๔๘ ต้น); สั-วิษย; ม-วิสัย; (น) เขตอำนาจ, ภูมิ, พื้นเพ, อารมณ์.
วิทค	(บท ๑๘๓) สั-วิทค; ม-วิทค; (น) นก.
วิพาร์	สั-วิพาร; พิทารก, วิทาล; ม-วิพาร์; (น) แมว.
วินากรรม	สั-วินากรรม; ชื่อปริพาชกชาวเมืองจัมปกะ, ในเรื่องที่ ๕.
วีระบุร	สั-วีระบุร; ชื่อเมืองในจังหวัดกานยกุลพัช.
วีระเสน	สั-วีระเสน; นามพญาผู้ตั้งเมืองวีระปุระ, ในเรื่องที่ ๘.
เวร	สั-ไวระ; ม-เวร; ความแค้นเคือง, ความคิดร้ายตอบต่อผู้ทำร้าย.
เวลา	(บท ๔๘ ต้น); สั-เวลา; ม-เวลา; (น) คราว, แดน.
เวท	(บท ๑๖ หลัง); สั-เวท; ม-เวท; คำรับแสดงการบูชาญกับทั้งมนต์สำหรับเซ่น และสวดอ้อนวอนพระเป็นเจ้า และกิจจะต้องทำในศาสนา นัยว่าออกมาจากโอษฐ์พระพรหม อันคณะมหาพรหมฤๅษีรับมาประกาศแก่โลกิยชน มี ๓ คือ อิรูปเพท ๑ ยชุพเพท ๑ สามเวท ๑ ถ้าเติมอาถัพพนเวทเข้าด้วย ก็เป็น ๔ ผู้ใดเรียนจบเวททั้ง ๓ หรือทั้ง ๔ นั้นแล้วชื่อว่าเวทนต์ ถึงที่สุดเวท เป็นพรหมณ์แท้ ดูความพิสดารในอภิธาน-ศ.
ศักดิ์	(บท ๑๘ ต้น); สั-ศกฺติ; ม-สฺตฺติ; (น) อำนาจ, หอก.
ศักดิ์สิทธิ์	(บท ๔๕ ต้น); (น) ชลึง, มีความสำเร็จตามอำนาจ.
ศัตรุ	(บท ๒๑ ต้น); สั-ศตฺรุ; ม-สฺตฺตุ; (น) ข้าศึก.
ศัตรุภัย	(บท ๒๒๓); (น) ภัยอันเกิดจากศัตรุ.

ศพ	ลั-ศว; ม-ฉว; (น) ร่างอันปราศจากวิญญาณแล้ว, ทราก.
ศัพท	(บท ๗ ต้น); ลั-ศพท; ม-สพท; (น) เสียง.
ศร	(บท ๒๓ ต้น); ลั-ศร; ม-สร; (น) อาวุธยิงชนิดหนึ่ง.
ศรี	(บท ๒๒๖); ลั-ศรี; ม-สิริ; (น) ราศี, อากาที่น่านิยม, มิ่งขวัญ, นามพระบารพดี.
ศรึระ	(บท ๕๐); ลั-ศรึร; ม-สิร; (น) ร่าง, ตัว, ร่างกาย.
ศัลย	(บท ๒๒๓); ลั-ศลย; ม-สลล (น) ศร.
ศัสตรา	(บท ๑๗๕); ลั-ศสตร ม-สตุถ; (น) เครื่องประหารพันแทง มีคมหรือแหลม เช่น ดาบ, ศร, หอก.
ศाप	(หน้าคำนำ); ลั-ศाप; ม-สาป; (น) คำแช่ง, การแช่ง.
ศาสนา	ลั-ศาสน; ม-สาสน; (น) คำสอน, วิธีปกครอง. ศาสนาในที่นี้ หมายถึงศาสนาพราหมณ์. ที่ว่าถือศาสนาถือถือว่าโลกธาตุและสิ่งทั้งปวง พระอิศวรเป็นเจ้าของสร้างสันถือว่าบรรดาธาตุทั้งปวงมีดินน้ำไฟลมอากาศเป็นต้นล้วนมีเทวดาประจำอยู่ทั้งสิ้น กราบไหว้นมัสการเช่นสรวงพระเป็นเจ้าของอิศวรณารายณ์พรหมและเทวดานั้น ๆ อ่อนวอนขอให้ช่วยประสิทธิ์พรนั้น ๆ ให้ตน ให้สมความปรารถนาในสิ่งนั้น ๆ เพราะสำคัญเห็นว่ามนุษย์จะได้สุขหรือทุกข์ ก็เพราะพระเป็นเจ้าของทำให้ พระเป็นเจ้าของมีอำนาจที่จะให้เป็นไปได้ตามพระหฤทัยประสงค์ ถ้ามุ่งหมายอะไรต้องประพฤติทรมานร่างกายให้ได้ความลำบากเกือบจะถึงสิ้นชีวิตบ้าง ถึงกับสิ้นชีวิตบ้าง เช่นถือการยืนกับเดินเป็นวัตรไม้นั่งไม่นอน และถือการกินผลไม้เลี้ยงชีวิตเป็นวัตร ไม่กินข้าวและอื่น ๆ ด้วยเข้าใจว่า เดชะที่ประพฤติตบะเช่นนั้น บันดาลให้ร้อนถึงพระเป็นเจ้าของได้ เห็นกำลังความเพียรไม่ท้อถอยอย่างนั้นแล้ว ย่อม

ประสิทธิพรให้สมควรปรารภนา และเข้าใจว่าเป็นบุญย
อย่างย้ง ถ้าใครประพตชอบต่อพระเป็นเจ้า ตายไปก็ไป
ขึ้นสวรรค์ ไม่ต้องจุติแปรผันเป็นอย่างอื่น ถ้าประพต
ไม่ชอบต่อพระเป็นเจ้า ตายไปก็ตกนรก ความถืออย่าง
ว่ามานี้ เป็นหัวข้อแห่งศาสนาพราหมณ์.

ศาสตร

(บท ๒๕ หลัง); ส-ศาสตร; ม-สดุ; (น) ตำรา.

ศิลป์

(บท ๑๐ ต้น); ส-ศิลป์; ม-ศิลป์; (น) หัตถโกศล. สิ่งคว
ศึกษา, ความฉลาดในฝีมือ คือทำของอะไรๆ เป็น,
ได้แก่ช่าง.

ศิลา

(บท ๔๕ ต้น); ส-ศิลา; ม-สิลา; (น) หิน.

ศิวะ

(บท ๑ ต้น); ส-ศิวะ; นามพระเป็นเจ้าองค์หนึ่ง แปลว่า
กรุณา, มีกำเนิดว่า พระพรหมเอาไม้ขีดเสโทที่โขง ฉวิ
ถลอก โลหิตหยดลงไปไฟเกิดเป็นองค์เทพบุตรชื่อ
รุทระ แต่เพียรขอชื่อพระพรหม ถึง ๘ ครั้ง, บ้างว่ามี
หลายพัคตร์, มีเนตร ๓ ดวง อยู่ที่ลลภาฏดวงหนึ่งเป็น
เครื่องหมายแห่งอดีตอนาคตญาณและปัจจุบัน คือเห็น
แจ้งในอดีตอนาคตและปัจจุบัน, เหมือนเนตรดวงที่
ลลภาฏมีป็นเป็นพระจันทร์ เป็นเครื่องหมายแห่งการนับ
เดือน, มีงูเป็นสังวาลสวมคอ เป็นเครื่องหมายนับปี,
หัวกระโหลกเป็นลูกประจำ เป็นเครื่องหมายนับยุค,
พระเมาลีมีนเป็นกลุ่มกลางเศียร เป็นที่รับแม่มคงคามิให้
ตกโครมคราม ท่วมมนุษย์โลก, ศอสนิลเพราะเสวยพิช
ในคราวกวนน้ำอมฤต, ทรงหนังสือเป็นภูษณาภรณ์, ทรง
เทพอาวุธคือ จักร กริ คทา ขรรค์หรือศร, เภริชื่อทะมะรุ,
ชายาชื่ออุมา หรือบาร์พติ ฯลฯ ไอรสคือพระคณศและ
พระภรรตีกะยะ, บริวารเรียกว่าเป็นประมะหรือคณะ,

สถิตบนยอดไกรลาสเหนือเขาหิมาลัย, มีอำนาจมาก
 ดุร้าย เป็นผู้ล้างผู้ทำลาย; แต่การล้าง ถือกันว่าดี เพราะ
 ทำให้สะอาดปราศจากโทษมลทิน ได้มีกำเนิดใหม่,
 เพราะคุณชื่อนี้ จึงเรียกพระรุทรว่าคิวัระ (กรรณ หรือ
 ชุบให้สะอาด) และ โดยเหตุที่สามารถทุกอย่าง: จะล้าง
 เสียให้หมดก็ได้ ล้างแล้วบันดาลให้เกิดเป็นคนบริสุทธิ์
 ใหม่ก็ได้, จึงเรียกว่า อิศวร (พระเป็นใหญ่), เครื่องหมาย
 ในหน้าที่เป็นผู้สร้าง คือศิวลึงค์, เป็นพระมหาเทพ
 ประจำศิลปศาสตร์และนาฏยศาสตร์ และเป็นนักพรต
 มหาโยคี, ถ้าวรรณเรียกกับพระวิษณุที่ว่าพระหริหระ ดัง
 คาถาที่ ๑๘๘ (ดูความพิสดารที่อภิธาน-ศ.) และถือกัน
 ว่า พระอิศวรเป็นพระคุณสงเคราะห์ประชากรทั่วไป
 มีพระทัยเต็มไปด้วยกรุณา ไม่เลือกว่าใครจะดีจะชั่ว
 ตั้งตบะทำพิธีแข็งแรงแล้ว เป็นประธานพรให้ตามทีออก
 ปากขอทุกอย่าง จะไปดีหรือไปชั่วตามแต่ผู้รับ บางที
 พระพรนั้นกลับให้ร้ายต่อพระองค์ ถึงจักระแหล่นก็มี
 ดังเรื่องเล่าว่า-

เดิมมีอสูรชื่อพฤกาสูร ลูกกศยป จะไปบำเพ็ญตบะ
 พบพระฤษีนาทตามทาง ถามพระฤษีว่า 'ถ้าจะขอพร
 ในพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ องค์ไหนจะเป็นผู้ประทานง่าย'
 พระฤษีว่า 'พระคิวัระประทานง่ายและไกรธก็ง่าย เช่น
 สหสราชุนบำเพ็ญตบะเพียงเล็กน้อยก็ได้มอด้งพัน ทำ
 ความผิดนิดเดียวก็ถูกสาปพิณาศ.' เพราะฉะนั้น พฤกาสูร
 จึงไปบำเพ็ญตบะเพื่อขอพรพระคิวัระ ทรมาณภายใน
 ระหว่าง ๗ วัน เชือดเนื้อของตนออกบูชาไฟจนหมดตัว
 ถึงวันที่เคารพ ๘ จะตัดศีรษะออกบูชาพระโกลานาถ

ทรงห้ามไว้ตรัสว่าจะประทานพรตามประสงค์. พฤกาสูร
ขอพรให้มีอตนคัคคัลลิตี ตบเศียรใครให้ไหม้วิจฺรณไป
ในพริบตา. พระมหาเทพประทานพระพรดังปรารถนา.
พฤกาสูรพอได้พร ก็พยายามทดลองจะเอามือวางเหนือ
พระเศียรพระศิวะๆ ตกพระทัยเสด็จหนี. อสูรไล่ตาม
ไปถึงไวคุณฐ์ อันเป็นที่สถิตของพระวิษณุ. พระวิษณุ
สงสารพระสทาศิวะ จำลององค์เป็นพราหมณ์เข้าไปหา
พฤกาสูร ถามว่า 'ทำไมจึงไล่ท่านผู้นี้มา?' พฤกาสูรเล่า
ความให้ฟังตั้งแต่ต้น. พราหมณ์พูดว่า 'ท่านก็เป็นผู้มี
ปัญญา, ไฉนจึงหลงเชื่อคำลวง? ที่เชื่อนั้นผิดนี้ ชอบแต่ผู้
เสียจริต หรือโยคีที่สับสนผืนกินกัญชา, ถ้าท่านอยากรู้จริง
และเท็จให้ลองเอามือวางบนศีรษะท่าน ก็จะพิสูจน์ได้.'
อสูรโอดปัญญายกมือทาบศีรษะตามพระภาควันต์บอก
ตนก็ไหม้เป็นเท่าไปในทันใด.

ศิษย์	สํ-ศิษฺย; ม-ลิสฺส; (น) ผู้ขอศึกษา.
ศีรษะ	(บท ๔๕ ต้น); ศํ-ศิฺรฺษ; ม-ลิสฺ; (น) หัว.
ศีล	สํ-ศีล; ม-ลิล; (น) ประคติมรรยาบทที่ปราศจากโทษ ได้แก่ กิริยาที่เว้นตามข้อห้าม.
ศึกษา	(บท ๗ หลัง); สํ-คิฺกฺษา; ม-ลิกฺษา; (น) การสำเหนียก, การเรียน.
ศุนัก	(บท ๕๖); สํ-ศฺุนก; ม-สุนฺช; (น) หมา.
ศุณย์	(บท ๑๐ ต้น); สํ-ศฺุนย; ม-สุณฺณ; (น) วงกลม. (คฺ) ว้าง, เปล่า.
ศฤงคาร	(บท ๓๕ ต้น); สํ-ศฤงฺการ; ม-ลิงฺการ; (น) โภคทรัพย์, ของรักใคร่.
โสภคัลลย์	(บท ๒๒๓); (น) สรรคคือโสภ, ในตำราอนันตวิภาค;

แปลว่า ความโศกดูจป็น.

โศลก	ส-โศลก; ม-สโโลก; (น) บทร่าย, คำประพันธ์.
สกุล	(บท ๕ ต้น); ส-กุล; ม-กุล; (น) เชื้อ, เครือ.
สังเกต	ส-สังเกต; ม-สังเกต; (น) การกำหนด, การใส่ใจ.
สังขาร	(บท ๑๑๙); ส-สังสการ; ม-สังขาร; (น) เครื่องปรุง, สิ่งที ปรุง, สิ่งทีปัจจัยแต่่งขึ้น ทั้งทีเป็นรูปธรรม ทั้งทีเป็น นามธรรม.
สงคราม	(บท ๓๓ หลัง); ส-สังคราม; ม-สังคาม; (น) การไปประจัญ, พวกซึ่งสั่มประหารกัน.
สงเคราะห์	ส-สังครท; ม-สังคท (น) การรวมเข้า, ย่นเข้า, เกื้อกูล.
สังสกฤต	(บท ๑๐ ต้น); ส-สังสย; ม-สังสย; (น) การระแวง.
สงสัย	(บท ๑๐ ต้น); ส-สังสย; ม-สังสย; (น) การระแวง.
สังสกฤต	(บท ๒ ต้น); ส-สังสฤต; ม-สังต; (ค) ปรุงแต่่ง, เป็น ชื่อของภาษาหนึ่ง ซึ่งเจ้าของยกย่องว่าไพเราะเรียบร้อย ปรุงผลมกันเป็นระเบียบแบบแผนงดงาม ตรงกันข้าม จากภาษาพวกปราคฤต ซึ่งยุ่งเลอะไม่เป็นแบบ เป็น ภาษาสามัญทีประชาชนพูดกันในพื้นที่เมืองอันนับว่า "คำ ตลาด."
สงสาร	(บท ๑๔ ต้น); ส-สังสาร; ม-สังสาร; (น) โลก, การท่องเที่ยว.
สงสารวัฏ	(บท ๑๔ ต้น); (น) วัฏ ว่าที่วน, รวมควมว่า ที่วน ท่องเที่ยว คือภพทีเวียนเกิดเวียนตาย.
สังหาร	(บท ๕๗); ส-สังहन; ม-สังहन; (น) การทำลาย.
สง่า	(บท ๒๐ ต้น); (กวิ) ผ่าเผย.
สัญญา	ส-สังขญา; ม-สนญา; (น) การกำหนด, การทนายรู้.
สัดบุรุษ	(บท ๑๑ หลัง); ส-สัดบุรุษ; ส-สปปุริส; (น) คนสงบ.
สัตย์	(บท ๙๗); ส-สตัย; ม-สัจจ; (น) ความจริง, ความซื่อตรง.

สัตว์	สัตว์; ม-สัตว์; (น) ผู้ซึ่งอยู่, ผู้ต้องสละร่าง, มนุษย์หรือดิรัจฉาน.
สัตว์กรรม	(น) กรรมของสัตว์.
สติ	(บท ๓๐ ต้น); สติ-สมฤติ, ม-สติ; (น) การระลึก, ความรู้สึกตัว, คุณที่ให้นึกการณทนต์หลังได้.
สถาน	(บท ๒๒๔); สติ-สถาน; ม-ฐาน; (น) ที่, อย่าง, ประการ.
สถาปนา	สติ-สถาปนา; ม-ฐาน; (น) การตั้งแต่ง.
สภาพ	(บท ๕๐); สติ-สภาพ; ม-การ; (ค) มั่นคง.
สถิต	(บท ๕๐); สติ-สถิต; ม-ฐิต; (กิ); ตั้งอยู่.
สันดาน	สติ-สันดาน; ม-สันดาน; (น) เครื่องสืบเนื่องของใจ, อหังการที่มีติดต่อมา.
สันโดษ	(บท ๒๔ หลัง); สติ-สันโดษ; ม-สันโดส; (น) ความพอใจ, พอประสงค์.
สันนิษฐาน	สติ-สันนิษฐาน; ม-สันนิษฐาน; (น) การตกลงใจ, เข้าใจ.
สนิท	สติ-สนิท; ม-สนิท; (กวิ) เรียบ, กลมเกลียว.
สภาพ	(บท ๑๒๙); สติ-สภาพ; ม-สภาพ; (น) ความเป็นเอง, สิ่งที่เป็นเอง, ธรรมดา, ประการของตน.
สมัคร	(บท ๕๕); (น) การเต็มใจ.
สมบัติ	(บท ๔ ต้น); สติ-สมบัติ; ม-สมบัติ; (น) การถึงพร้อม, สิ่งอันให้ถึงพร้อม, สิ่งที่ได้ถึงด้วยดี มีประเภท ๒ คือ ทรัพย์สมบัติ = สมบัติคือทรัพย์, คุณสมบัติ = สมบัติคือคุณ.
สัมผัส	(บท ๒๖ ต้น); สติ-สัมผัส; ม-สัมผัส; (น) การกระทบ, ความรู้สึก.
สัมมาปฏิบัติ	สติ-สัมมาปฏิบัติ; ม-สัมมาปฏิบัติ; (น) การประพฤติชอบถูกต้อง.

สมร	สัสมร; คำนี้ เป็นคำเรียกกามเทพ แปลว่า ความรัก, ความติดใจจำ, ความระลึก. ผลที่เกิดจากความรัก ๑๐ ประการ เรียกว่า สมรทศ คือ ๑ ยินดีด้วยตา ๒ รันทด, ๓ ปรารถนา, ๔ นอนไม่หลับ, ๕ ตรอมใจ, ๖ ไม่มี แก่ใจนึกถึงอารมณ์อื่น ๆ, ๗ หมดละอาย, ๘ ลุ่มหลง, ๙ สยบ, ๑๐ ดายเลย.
สมาคม	(บท ๕ ต้น); สัสมาคม; ม-สมาคม; (น) ที่มารวม, การมารวม, ที่ประชุม, หมู่อันมาอยู่ พร้อมกัน.
สมาทาน	สัสมาทาน; ม-สมาทาน; (น) การถือเว้นอะไรต่าง ๆ.
สมุทร	(บท ๑ ต้น); สัสมุทร; ม-สมุทร; (น) ทะเล.
สมฤติ	สัสมฤติ; ม-สติ; (น) ความระลึกได้, ดูที่ สติ.
สมฤทธิ	(บท ๒๒๓); สัสมฤทธิ; ม-สมิทธิ; (น) ความสำเร็จด้วยดี.
สรรพ	(บท ๔ ต้น); สัสรรพ; ม-สรรพ; (ค) ทั้งปวง, ล้วน, หมด, สารพัด (สารพัดฤก?).
สวัสดิ	(บท ๖๔); สัสวัสดิ; ม-สวัสดิ, โสติ; (น) ความดี, ความงาม, ความปลอดโปร่ง.
สวามี	(บท ๑๑๕); สัสวามิน; ม-สามี; (น) นาย, ผัว.
สหาย	สัสหาย; ม-สหาย; (น) เพื่อนร่วมการทำงานกัน.
สักัจฉา	(บท ๑๔๖); [สัสักัจฉา] ม-สักัจฉา; (น) การเจรจา, การสังสนทนา, การพูดด้วยเรื่องศาสนา.
สาคร	(บท ๘๗); สัสาคร; ชื่อเรียกแม่คงคา ในเมื่อไหลลงหลุม ใหม่หมดของเจ้าสาคระระ คือโอรสท้าวสัคระ จนเต็ม.
สาธก	สัสาธก; ม-สาธก; (ค) ซึ่งให้สำเร็จ, (ก) อ้างตัวอย่างให้ เห็นสม.

สาธ	(บท ๑ ต้น); สั-สาธ; ม-สาธ; (น) ความสำเร็จ (กิ) ให้สำเร็จ. (ค) อันให้สำเร็จ, ผู้ยังความดีให้สำเร็จ.
สาธการ	สั-สาธ+การ; ม-สาธการ; (น) การแสดงความยินดี, แสดงความเห็นชอบด้วย.
สามัคคี	(บท ๓๕ หลัง); สั-สามัคคี; ม-สามัคคี; (น) การรวมกำลัง.
สามัญ	สั-สามาญ; ม-สามาญ; (น) เสมอกัน.
สามารถ	(บท ๓๑ ต้น); สั-สมรุธ; ม-สมตุธ; (ค) อาจ.
สามิ	(บท ๒๒ ต้น); สั-สุวามิน; ม-สามิ; (น) เจ้าของ, พัว, นาย.
सार	(บท ๓๕ หลัง); สั-सार; ม-सार; (น) แก่น, ช้าง, การเล่น.
สาหัส	สั-สาหัส; ม-สาหัส; (น) การผลุนผลัน, การลงโทษ, การคว่นได้, การร้ายแรง.
สิทธิ	(บท ๑๘ ต้น); สั-สิทธิ ม-สิทธิ; (น) ความสำเร็จ.
สินธุ	(บท ๑๙๒); สั-สินธุ; ม-สินธุ; (น) ทะเล.
สิริ	(บท ๑๙ ต้น); สั-ศิริ; ม-สิริ; (น) มิ่งขวัญ, สง่า.
สุข	(บท ๕ ต้น); สั-สุข; ม-สุข; (น) สบาย.
สุคติ	(บท ๗ หลัง); สั-สุคติ; ม-สุคติ; (น) ภูมิที่ไปด้วยความดี.
สุจริต	(บท ๓ ต้น); สั-สุจริต; ม-สุจริต; (ค) ซึ่งประพฤติดี, (น) ความประพฤติดี.
สุทรศนะ	สั-สุทรศน; นามพญา ผู้จำเวียงปาฏลิบุตรในเรื่อง หิโตปเทศนี้.
สุพุทธิ	สั-สุพุทธิ; ชื่อกาในเรื่องที่ ๓ แปลว่า มีความรู้ดี.
สุภาพ	(บท ๑๙ ต้น); (ค) มีภาวะอันดี, เรียบร้อย.
สุภาษิต	(บท ๘ ต้น); สั-สุภาษิต, ม-สุภาสิต (น) เรื่องอันแสนดี, ถ้อยคำที่กล่าวดี, ข้อที่กล่าวไว้เป็นคติ.
สุรา	(บท ๑๒๑); สั-สุรา; ม-สุรา; (น) นำเมาที่กลั่นแล้ว.

สุวรรณ	(บท ๔๑ ต้น); สั-สุวรรณ; ม-สุวรรณ; (น) ทองคำ.
เสพ	(บท ๔๒ ต้น); สั-เสว เสวติ; (กิ) บริโภค, ช้างภายใน เช่น กิน ดื่มน้ำ สูด, ช้างภายนอก เช่น นุ่ง ห่ม คบหา ทำให้คุ้นแก่จิต.
เสน่ห	(บท ๑๕๖); สั-เสนท; ม-เสนท; (น) เยื่อใย, ยาง, ความติดพัน.
เสมอ	สั-สม; ม-สั; (กวิ) เท่า, เทียม.
เสวนะ	(บท ๔๒ ต้น); สั-เสวนา; ม-เสวนา; (น) การเสพ.
เสนยการ	(บท ๒๐๕); สั-ไสนย+อากร; ม-เสนีย+อากร; (น) กองแห่งทัพ.
โสณ	(บท ๑๑๙); สั-ศุวาน; ม-โสณ, สุน, สาน, สุวาน; สุวาน; (น) หมา.
สำคัญ	(ค) ควรถือเอาเป็นประมาณ ใช้ได้ทั้งข้างดี ข้างชั่ว ข้างดี เช่น ของสำคัญในบ้านเมือง ข้างชั่วเช่น ตัวสำคัญทีเดียว; (กิ) เข้าใจ, เช่นว่า สำคัญว่าตาย (น) ความเข้าใจ เช่นว่า พุดตามสำคัญ.
สำเร็จ	(บท ๑ ต้น); กัมพูชพากย (กิ) ถึง, สุด, หหมด, สุดการ.
สำรวม	(บท ๑๕๐); (กิ) ระวัง.
หงส์	(บท ๓๘ ต้น); สั-หังส; ม-หังส (น) ชาตินกชนิดหนึ่ง.
หริ	(บท ๒๘ ต้น); สั-หริ; แปลว่า ผู้กู้ ผู้ถอนนามของ พระวิษณุ (พิจารณารูปศัพท์วิษณุ ท่านองจะเนื่องจาก ธาตุว่า วิส แปลว่า เข้าไป ผ่านเข้าไปตลอด), ในยุค ปุราณะ กล่าวว่า เป็นเทวดาชั้นรองมา ภายหลังจึงรวม เข้าในพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ คือพระพรหมผู้สร้าง พระอิศวร ผู้สลาย พระวิษณุผู้กู้, พระวิษณุกับพระอินทร์ออกเป็น สัมพันธมิตรเกี่ยวข้องกันมาก เช่นช่วยพระอินทร์ปราบ

มารเหล่าร้ายต่างๆ จนมีนามว่า อินทราณูช, และมีส่วนเป็นผู้สร้างโลกด้วย เช่นอย่าง ๓ ขุม วางบาทลงในที่ ๓ แห่งอรรธกถาจารย์แจกว่า คือ แผ่นดิน อากาศและสวรรค์, กับมีเรื่องกล่าวไว้ในตอนอวตารเป็นคนค่อมว่า ได้ย่าง ๓ ขุม, ในเรื่องรามายณะ เชิดชูพระวิษณุให้มีอำนาจผู้เดียว, แต่ในเรื่องมหาภารตะ เกิดมีพระศิวะแข่งขันขึ้น. พระวิษณุมีพรรณกายดำ ๔ กร อูระมีลายเรียกศรีวัตส์, ทรงทิพยภรณ์สีเหลือง พาหนะครุฑ เทพอาวุธคือสังข์ชื่อปัญจขนยะ จักรชื่อสุทรรศนะ คทาชื่อเกาโมทกั ธนูชื่อสารงคะ แแสงขรรค์ชื่อนันทกะ และดอกปัทมะ (บัวหลวง). ในเวลากัลปหนึ่ง หรือวันหนึ่งของพรหม ซึ่งเป็นคราวหยุดสร้างโลก พระวิษณุประทับบรรทมเหนือดอกบัว หรือเหนือนาคราชพันหัว ชื่อเศษ, (ต้นแม่คงคาไหลออกจากปลายพระบาท) มักมีพระลักษมีผู้ชಾಯอยู่ด้วยเสมอ. ชายาเดิมชื่ออติติและนางสินีวาลี, ไอรสชื่อกามเทพ, ที่สถิตชื่อไวคุณฐ์, พระวิษณุได้เคยกู้โลกให้ดับเข็ญหลายครั้งหลายคราว ซึ่งเรียกว่าอวตาร ลงมาเพื่อกำจัดสัตว์บาปที่รบกวนโลก จำนวนอวตารซึ่งเลื่อมใสยอมรับกันแน่นอนมีเพียง ๑๐ ปาง, แต่หนังสือรุ่นหลังมีเกจิอาจารย์เพิ่มจำนวนขึ้นมาก, อวตาร ๑๐ ปางนั้น ดังนี้:- ในสมัยยุค คือยุคแรก

๑ เป็นปลา (มัตสยวตาร) ปราบภavnาวินาศ, พระไววัสวัต คือท้าวมนูที่ ๗ หรือมนูปัจจุบัน สรงน้ำเห็นปลาน้อยตัว ๑ ปลาร้องขอให้ท้าวมนูช่วยชีวิตภายหลังจะช่วยชีวิตท้าวมนูตอบแทน, ปลาบอกข่าวว่า จะมีน้ำวินาศมา ท้าวมนูเชื่อ จัดการตามที่ปลาแนะนำ ต่อเรือ

ใหญ่ลำหนึ่ง ครั้นแล้วปลานั้นโตขึ้นๆ จนคับมหาสมุทร, พอน้ำวินาศท่วมมา ทำวามนุษฺกเรือไว้ที่เขาปลาๆ ลากเรือไปสู่ที่ซึ่งพันอันตรายแล้ว ทำวามนุจึงผูกเรือที่ต้นไม้ขึ้นบกได้ เป็นมนุษย์คนเดียวในโลกผู้รอดจากอุทกภัย. (เรื่องเกือบเหมือนในคัมภีร์ไบเบิล ชะรอยบ่อเกิดของไบเบิลจักเป็นเรื่องนี้เอง) ดูบ่อเกิดหน้า ๑๔๗.

๒ เป็นเต่า (กุรมาวตาร) प्रारणकारकनक्षेत्रสมุทร (ดูที่อมฤต).

๓ เป็นหมู (วราหาวตาร) प्रारणसुरक्षितरक्षकलक्षणแผ่นดินลงไปได้น้ำ วราหะต่อสู้กับอสูรตนนั้นตั้งพันปีจึงสังหารอสูรสำเร็จ แล้วชะลอแผ่นดินขึ้นมาที่เดิม.

ทั้ง ๓ ปางนี้ บางทีกล่าวว่า พระพรหมเป็นผู้อวตารเอง ปางที่ ๑ เหมือนกัน, ปางที่ ๒ กล่าวเพียงว่า พระประชาบดีอวตารเป็นเต่า แล้วจึงได้สร้างพิชพรรณ, ปางที่ ๓ ว่า อวตารเป็นหมูเอาเขี้ยวข้อนแผ่นดินขึ้นจากน้ำ แล้วจัดการสร้างและปฏิสังขรณ์โลกต่อไป.

๔ เป็นนระศวสิงห์ (นรสิงหาวตาร) प्रारणसुरक्षितरक्षकलक्षणได้รับพร ใครสังหารไม่ตาย, ทิรัณยะกลีปุ โกรธบุตรของตนชื่อประหลาหในเพราะนับถือพระวิษณุพยายามฆ่าบุตรอย่างไรก็ไม่ตาย เพราะพระเป็นเจ้าช่วยป้องกันไว้, บุตรคงยืนยันคำว่าพระวิษณุเป็นองค์พระเป็นเจ้า อสูรโกรธจัดตวาดถามออกไปว่า พระวิษณุอยู่ที่นั่นด้วยหรือเปล่า? บุตรตอบว่าอยู่, อสูรว่าถ้าอยู่จะมา พระวิษณุเสียเดี๋ยวนี้, พระวิษณุก็พึงเสาเป็นนรสิงห์ออกมาฉีกขี้อสูรยะกลีปุเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยขาดใจตาย.

ในรามายณ ฉบับหนึ่งว่า พระวิษณุมีเทพเป็นยาม

เฝ้าประดุ ๒ องค์ ชื่อชย ๑ วิชย ๒ เทพคู่นี้ถูกพระพรหม
สาปลงมาเกิดเป็นอสูร ชื่อหิรัญยักษ์และหิรัณยะกลีป
ภายหลังทั้ง ๒ นี้มาเกิดเป็นท้าวราพณาสูร และกุมภ-
กรรณ. ในรัชกาลแห่งพระกฤษณ ท้าวราพณะเกิดเป็น
ศิศุปาล (บางแห่งเป็น ชีษุปาล)

๕ เป็นคนค่อม (วามนาวตาร) ประรภความที่ท้าว
พลีเป็นใหญ่ในไตรโลก ลักให้เดือดร้อนแก่เทพตามนุษย์
พระวิษณุอวตารเป็นคนค่อมมาขอที่ดินเท่าอย่าง ๓ ขุม
กะท้าวพลีๆ เห็นเป็นคนค่อมเตี้ยเล็กก็ยอมให้ ไม่
ทักทาน, วามนอย่างยิ่งที่ ๑ ที่ ๒ ถึงสวรรค์และแผ่นดิน
อย่างที่ ๓ เหยียบเคียวท้าวพลีกดจมลงใต้บาดาล ชัก
ไว้เพียงนั้น ไม่ให้พระบาทถึงบาดาล ด้วยสงสารว่าจะ
ไม่มีที่อยู่, เพราะฉะนั้น ท้าวพลีจึงมีบาดาลเฉพาะเป็น
ที่อยู่. ดูบ่อเกิดหน้า ๑๔๒, ท้าวพลีมีบุตรคนใหญ่ ชื่อ
วามาสูร ที่เรียกว่า ท้าวกรุงพาน หรือพญาพาน บิดา
นางอุษาในเรื่องอนิรุทธ์.

๖ เป็นรามมีชวาน (ปรศุรามาวตาร) ประรภความ
ไม่ตั้งในยุติธรรมของบรรดาท้าวพญามหากษัตริย์ มี
เรื่องพิสดารในมหากาพย์และปุราณะต่างๆ.

๗ เป็นรามจันทร์ คือ พระราม (รามาวตาร) ประรภ
ท้าวราพณาสูร มีความพิสดารในรามายณะ ดูในบ่อเกิด.

๘ เป็นพระกฤษณะ-พระพลราม (กฤษณาวตาร)
ดูเรื่องพระกฤษณะในอภิธาน-ศ. นัยว่าพระวิษณุถอน
เกศดำเส้นหนึ่งให้มาเกิดเป็นพระกฤษณะที่ เกศขาวเส้น
หนึ่งให้มาเกิดเป็นพระพลรามน้อย เพราะฉะนั้นจึงมี
พรรณกายดำ น่องจึงขาวสวย, พระพลรามนั้นบ้างว่า

พญาเศษนาคมมากำเนิด, บ้างเป็นอวตารปางที่ ๘ ของพระวิษณุ.

๙ เป็นพระสมณะโคตมบรมพุทธะ (พุทธาวตาร)

๑๐ เป็นมหาบุรุษทรงม้าขาว (กัลกียาวตาร) ปางนี้จักมีมาในอนาคตสุดแห่งกัลยุคนี้ ปรารภความชั่วช้าลามกอันหมกมุ่นในสันดานมนุษย์โลก จักขี่ม้าขาวถือดาบลงมาชำระ และบำรุงโลกให้กลับคืนดีบริสุทธิ์เหมือนเดิม, ในคัมภีร์วิษณุปุราณะ กล่าวถึงความชั่วบาปธรรมต่างๆ ซึ่งพระวิษณุจักอวตารมากำจัด แล้วทำให้มนุษย์มีจิตบริสุทธิ์ใสสะอาดดังดวงแก้ว, ส้าโลกจักมีสุขดังเมืองฟ้า.

ในพระเป็นเจ้าด้วยกันทั้ง ๓ พระวิษณุถือกันว่าเลิศ เพราะพวกไวษณพนิกายอ้างว่า ครึ่งหนึ่ง คณะนักสิทธิ์อยากทราบว่าเป็นเจ้าทั้ง ๓ นั้น ใครจะมีคุณสูงสุด จึงให้ภฤคุบุตรพระพรหมไปทดลอง, ภฤคุไปหาพระพรหมก่อนมิได้ทำเคารพ, พระพรหมโกรธ แต่สะกดใจเสียได้ไม่สาป เพราะเห็นเป็นลูก, ภฤคุไปหาพระศิวะไม่ทำเคารพอีก, พระศิวะกริ้วหาว่าหมิ่นเทวราชานุภาพฉวยกริจะสังหารภฤคุ แต่พระบาร์พติ (อุมา) วิงวอนขอไว้และอ้างว่าภฤคุเป็นน้องของพระศิวะเอง (เข้ากับเรื่องพระศิวะข้างต้น เพราะพระศิวะเป็นโอรสพระพรหมเหมือนกัน โดยกำเนิดจากโลหิตของพระพรหม ซึ่งหยดลงไปในไฟ), ต่อมาภฤคุไปหาพระวิษณุฯ กำลังบรรทมในเกษียรสมุทร, ภฤคุทูลอุระพระวิษณุเต็มแรง, พระวิษณุตื่นบรรทม เห็นภฤคุก็เสด็จจากนาคอาสน์กระทำเคารพ ยกบาทภฤคุขึ้นทูลเศียรกลางตรัสว่า

บาทของภฤคุไม่ชอกช้าเพราะมากระทบพระองค์
ดังนี้ โลก (ไวษณพ) จึงทราบว่พระวิษณุประเสริฐกว่า
ใครหมด, เพราะพระพรหมและศิวะต่างยังมีโลกโมหิโท-
สันธ์เต็มแปล้ กอปรด้วยทฤษฎีมานะแรงกล้า, โลก คือ
ที่พระพรหมเห็นภฤคุเป็นลูกจึงไม่สาป (ถ้าเป็นคนอื่น
คงهلكในทันควัน) เป็นฉันทาคติ อนุโลมในโลภ, โมห์
คือที่พระศิวะถึงกับจะฆ่าเพราะหลงใหล ไม่มีสติจะระลึก
ว่เป็นพี่น้อง, โทสันธ์ คือ เทพไท้ทั้ง ๒ ยังเดือดดุมทะเล.
อีกประการหนึ่งถือกันว่ พระวิษณุเป็นพระเดช (คู่กับ
พระศิวะ=พระคุณ) เป็นผู้รับศิโวการพระอิศวรมา
ปราบปรามผู้ประทุษร้ายต่อโลก ไม่มีประวัติปรากฏว่
พระวิษณุอวยพรสวัสดิมงคลแก่ใครเลย. ดูความพิเศษ
ในอภิธาน-ศ. กับพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธี ๑๒
เดือน ตอนพิธีตรียัมพวาย.

หายนะ	(บท ๙๙); สหาย; ม-หายน; (น) ปี, การเสื่อม.
หิโศปเทศ	(บท ๒ ต้น); สหิโศปเทศ; (น) ดำรับแนะนำประโยชน์ เกื้อกูล. (แยกศัพท์เป็น หิต+อุปเทศ).
หิรัณยกะ	สหิรัณยก; ชื่อหนุสหายของจิตรครีวะ แปลว่มีชน สีทอง.
หฤทัย	สหฤทัย; ม-หทัย; (น) หัวใจ.

ไขความ.

หน้า ๓ ผู้มีรัศมีส่วน ๑ ใน ๑๖ ของพระจันทร์อยู่ที่พระลลาภ
ดุทีจันทร์ ในอภิธาน-ศ.

หน้า ๗ ย่อมเปลือยพระกายเป็นธรรมดา เป็นความเห็นของ
พราหมณ์บางจำพวกซึ่งตนเองเป็นบรรพชิต นับถือ
พระศิวะ (นิลกัณฐ์) พระศิวะจะคงเป็นคฤหัสถ์ไม่ได้
เลยเกณฑ์ให้เป็นบรรพชิตไปด้วย เรียกว่า มหาโยคี
ถวายพระนามว่า 'ทิคัมพร' ในคำนี้มี ๒ ศัพท์ คือ ทิค-
อัมพร, อัมพร แปลว่าฟ้าก็ได้, ฝ้าก็ได้, ในอภิธาน-ส. ยก
อุทาหรณ์ว่า 'อัมพรานต์ ว่า ขอบฟ้า หรือ ชายฝ้า, เว้น
แต่ในที่บางแห่ง จึงแปลเฉพาะอย่าง เช่น อัมพรปุષ্প=
ดอกฟ้า มุ่งความว่า 'โคมลอย,' อัมพรมณิ=ดวงแก้วแห่ง
ฟ้า คือดวงอาทิตย์ อัมพรยุค=คู่ฝ้า คือฝ้าห่มฝ้านุ่ง,
เมื่อจะนี้ ในที่ ทิคัมพร จะควรแปลอย่างไร? ชั้นแรก
ต้องดูว่า-ทิค แปลว่าอะไรก่อน, ในอภิธาน-ส. ว่า 'ทิค
ทำตัวมาจาก-ทิค แปลว่า ทิศ ว่าทั่วโลก, อุทาหรณ์ ทิศ
ทิจิ=ทุกทิศ ทุกกาย,' ส่วนศัพท์นอกนี้ คือ-อัมพร จะ
ต้องแปลว่า-ฝ้า และรวมกันว่า มีทิจเป็นฝ้า (ทับศัพท์ว่า
มีทิจเป็นอัมพร) ก็จะได้ความว่า นุ่งทิจห่มทิจ ถือเอา
ความว่า เปลือยกาย, เพราะฉะนั้น ในอภิธาน-ท, ป, ส, ล,
ส. จึงแปลศัพท์นี้ร่วมกันว่า คนเปลือย สมณะเปลือย,
เมื่อพระมหาโยคีมีลักษณะเป็นดังนี้ ก็ตรงกับที่ไทยเรา
เรียกว่า 'ชีเปลือย.' เพราะคณะพราหมณ์นิกเอาอย่างนั้น
และแต่งให้พระศิวะเป็นทิคัมพร พระนิลกัณฐ์จึง 'ยอม
เปลือยพระกายเป็นธรรมดา.' แต่ทำไมจึงมีเขียนใน

หนังสือไทยว่า ทิम्मพร ยังหาคำตอบไม่ได้ เนื้อความที่ประสงคักก็ไม่ต่างจากที่เขียนเป็น ทิคัมพร เพราะในอภิธาน-ท ๔๔๐ ก็แปลว่านิครนฐ์ ซึ่งต้องเข้าใจกันว่าสมณะเปลือย เหมือนกัน.

หน้า ๑๑

เป็นที่แย้มรับของปวงปทุมชาติ พุดดังนี้เพื่อให้คำสละสลวย ถ้าแปลตรงศัพท์สันสกฤตต้องว่า ผู้นำกของนางกมุทีน คือ ผัวของบัว, บัวมีหลายชนิด บัวสีขาบเรียกว่าอุบลฯ เขียวเรียกว่าอินทิวร อุบลขาวเรียกว่ากมุท, ชนิดกมุท บริโภคเป็นอาหารได้. ถ้าถือเอาความตามชาตกะในตติยชาดกว่า 'กมุท สารทิแก้ว ปาณินา ประหนึ่งเด็ดดอกกมุทอันเกิดในสระทะเล' ดังนี้ จะได้ความว่า บัวกมุทเกิดในสระทะเล. สรท ตรงกับคำว่า สารท ของเรา แต่ฤดูสารทของเรานับเดือน ๑๐ กับเดือน ๑๑, บางเมืองนับเดือน ๑๑ กับเดือน ๑๒; ถ้ากมุทเกิดในสระทะเลและดอกบานในเวลานั้นด้วยไซ้ สระทะเลจะต้องไปถึงกลางเดือน ๑๒, ถ้าสระทะเลหมดเขตเพียงเดือน ๑๑ อายุกมุทต้องยาวไปถึงเดือน ๑๒, อย่างไรก็ตาม ดอกกมุทย่อมบานกลางเดือน ๑๒ ในราตรี ตามบาลีว่า โกมุทียา จาตุมาสินียา ปุณณาย ปุณณมารตติยา, (ทีล. หน้า ๕๕), แปลว่า 'ดีทิเพ็ญเป็นที่เต็มแห่งสี่เดือน (ฤดูฝน) หนาดอกกมุทบาน (กลางเดือน ๑๒) ณ เวลารাত্রี มีพระจันทร์เต็มดวง,' (ธจ. เล่ม ๕ หน้า ๖๐๕). ในไสยศาสตร์จึงลงสันนิษฐานว่ากมุทเป็นเมียพระจันทร์ที่มีดอกบานกลางคืน ก็อธิบายว่า บานให้พระจันทร์ชมแล้วเลยตั้งชื่อพระจันทร์ว่า กมุทนาถ=เจ้าแห่งกมุท, กมุทปติ=ผัวแห่งกมุท, แทนที่จะใช้คำเหล่านี้

เป็นคุณสมบัติของพระจันทร์ ในหิโตปเทศนี้ใช้ว่า กุมุทีนิ
นายเก=นายของนางกุมุทีนิ. ส่วนคำว่า ปทุมชาติ เป็น
แต่ยมมาพุดในที่นี้ เพื่อประโยชน์ดังกล่าวแล้ว เพราะ
เห็นว่าปทุม แปลว่า ดอกบัว เท่านั้น ไม่ได้จำกัดชนิด
ออกไปว่าบัวอย่างไร จะใช้เรียกบัวชนิดใดได้ทั้งสิ้น
(อภิธาน-ท.๖๘๕) แต่เมื่อพุดตาม-เอก. หน้า ๙ จะเห็น
ว่าผิดเรื่องกันทีเดียว เพราะในที่นั้นบอกลักษณะแห่ง
ปทุมว่าเป็นบัวหลวง หุบกลีบในเวลาเย็น ลงรอยกับ
คาถาว่า-

“ปทุมํ ยถา โกกนุทํ สุกนุทํ

ปาโต ลียา ผลุลมวิตคนุทํ.”

“ดอกปทุมชื่อโกกนุท (มีพรรณแดง)

มีกลิ่นหอม บานแต่เช้า ส่องกลิ่นอยู่มิรู้สิ้น.”

(ธป. อัปมาทวักค์ นิทานพระเถระจุลปันถก).

หน้า ๑๔

บำเพ็ญการล้างบาปเป็นนิตยศีล เป็นวิธีอย่างหนึ่งใน
ศาสนาพราหมณ์ ที่เรียกว่าศิวาราตริ คือลงอาบน้ำใน
แม่น้ำ สระเกล้านานกายให้หมดจดแล้ว ถือว่าได้ลอย
บาปไปตามกระแสน้ำ เป็นล้นบาปกันคราวหนึ่ง ถึงปีก็
ทำใหม่ (จกกล่าวความพิสดารข้างหน้า).

หน้า ๒๙

ต้นละหุ่งก็ขึ้นชื่อว่าเป็นไม้ใหญ่ ต้นละหุ่ง แม้ไม่ใช่
จำพวกไม้ชนิดเล็ก แต่จะมีขนาดและส่วนสูงเหมือนต้น
ไม้ใหญ่ธรรมดาไม่ค่อยมี ตามปกติเป็นพุ่มเตี้ย หรือสูง
ก็สูงลิ่วขึ้นไปตั้ง ๙ ศอก ๑๐ ศอก ลอยโกรงเกรง.

หน้า ๔๕

ชำระล้างกายในแม่คงคา การชำระล้างกายในแม่คงคา
เป็นวิธีที่ทำสืบกันมาในปัจจุบัน จึงขอแสดงการณ
ปัจจุบันไว้ในที่นี้-

แม่คงคาในปัจจุบัน

เป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ในประเทศอินเดีย ไหลมาจากทิศเหนือของประเทศนั้นทางภูเขาหิมาลัยด้านใต้ ออกจากถ้ำน้ำแข็งอันเป็นเหมือนหินย้อยซึ่งอ้างว่า พระเศียรของพระศิวะโกลังคโคตริ ลำน้ำตรงนี้เรียกภาศรีถิ ถัดมาจึงเรียกแม่คงคา เชื่อมกับแม่น้ำยมุนาตรงเมืองอัลลาหบาท ไหลเรื่อยมาทางใต้ ปากน้ำออกอ่าวเบงกอลเป็นลำน้ำหลายสาย. แม่น้ำนี้ถือกันว่าถ้าได้อาบชำระล้างภายในเวลาที่กำหนดไว้ (เทศกาล) จะหมดบาป. มีผู้เพียรเดินตั้งแต่ต้นแม่น้ำไปสู่ปากน้ำ แล้วเวียนกลับมากินเวลาราว ๖ ปี เรียกว่าประทักษิณ โดยศรัทธาว่าทำอย่างนี้ได้บุญมาก. ชาวอินเดียต้องการที่สุดในเวลาตายคือขอให้ได้เผาข้างฝั่งแล้วลอยเฝ้ากระดูกไปในแม่คงคา. ผู้อยู่ไกลจากแม่คงคาเมื่อมีโอกาสไปอาบน้ำชำระกาย ณ แม่น้ำนั้น มักตักน้ำฝากญาติมิตรซึ่งไม่ได้ไป. ผู้เลื่อมใสจัดถึงกับอ้างว่า เพียงออกอุทานหรือบรกรรมว่า 'คงคา คงคา' เท่านั้น แม้จะอยู่ห่างจากแม่คงคาค้าง ๓๐ โยชน์ก็สามารถพอจะช่วยให้พ้นบาปซึ่งทำไว้ใน ๓ ชาติที่ล่วงมาแล้ว. ตอนที่แม่คงคาไหลมาถึงคงโคตริเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีเทวสถานน้อยตั้งรูปแม่คงคากับท้าวภคิรถ. ข้างเทวสถานนั้นเขาแบ่งเป็นที่อาบน้ำล้างบาป ๓ ตอน คือตอนพระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ. น้ำที่นั่นซื้อขายกันเป็นราคาแพงมีพราหมณ์คอยเป็นนายหน้าชี้และขายให้โดยคิดค่าป่วยการบ้างเล็กน้อย. ตอนแหลมทางเมืองอัลลาหบาทเรียกว่าประยาศ เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด

มีผู้มาชำระล้างบาปที่นั่น นับจำนวนด้วยแสน. ส่วน
แม่น้ำสายอื่นในประเทศอินเดียที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ก็
เพราะอ้างว่า ได้รับน้ำแม่คงคาเชื่อมต่อกันทางใต้ดิน.

คำเล่าลือ.

ต้นแม่น้ำคงคาออกจากป่าหิมพานต์มารวมกับแม่น้ำ
ยมนาและน้ำสรวฐ(สรวุ)ที่ตรงนั้นเรียกว่าประกาศิตถะ
แปลว่า ทำบูชา (เดี๋ยวนี้เรียกว่า อัลลาหบาท) เป็นที่
นับถือสำคัญ สำหรับพราหมณ์และพวกฮินดูลอยบาป
อยู่เหนือเมืองพาราณสี ใครมาตายที่เมืองนี้ ได้ขึ้น
สวรรค์ทุกคน ถึงตายที่อื่นมีใครช่วยชนกระตุกมาที่น้ำ
ที่ทำเมืองนี้ ก็ได้ขึ้นสวรรค์อีก เพราะแม่น้ำเป็นทาง
สวรรค์ แต่สำหรับทั้งกระตุก ต้องเสียเงินแก่เจ้ากรุง
พาราณสีรายละ ๒๐ รูเปีย เลยได้เงินค่ากระตุกทั้งน้ำ
ปีละมากๆ ปลายน้ำตกเมืองมังกะลาออกมหาสมุทร.

วิธีชำระล้างบาป.

ตามที่กล่าวมาแล้วว่า เรียกศิวราตรี, ที่ทำกันใน
ปัจจุบัน ณ เมืองพาราณสี คือเวลาใกล้รุ่ง พราหมณ์
เป็นอันมากทูนหม้อทองเหลืองคนละใบ ไปริมฝั่งแม่
คงคา นั่งลงตักน้ำเสกน้ำบ้วนปากล้างหน้า แล้วโคดลง
คำศิระศรป ๓ ครั้ง ควักดินขึ้นอุดตัว บริกรรมพิมเร้อย
เสร็จการอาบน้ำแล้ว ตักน้ำทูนศิระศรไปวัดพราหมณ์
รดศิวลึงค์ซึ่งตั้งไว้ตั้งแต่เทวสถานในวัดถึงระเบียบงรอบ
ประมาณ ๔๐ วาเต็มหมด แล้วเอาหม้อนั้นเอง รองน้ำ
ซึ่งไหลทางรางอันเรียกว่า โยนิ เดินทูนศิระศรกลับออก,
นํ้านองเประไปตลอดพื้นลานวัด, เอาหม้อใบนั้นหุงข้าว
กิน ต่างคนต่างกินไม่ปนกัน. การที่มีศิวลึงค์มากมายนี้
เพราะถ้าใครเกิดเป็นพราหมณ์พวกนั้น ต้องสร้างประจำ
ตัวคนละรูปเพื่อรดน้ำที่ตนสระเกล้ามาแต่แม่คงคา. ใน
เมืองพาราณสีมีวัดชนิดนี้หลายสิบแห่ง.

พราหมณ์ในประเทศสยามปัจจุบัน พึงได้ทำพิธีใน
รัชกาลที่ ๔, วันที่ทำคือเพ็ญเดือน ๓, เวลาค่ำเริ่มพิธี
ตั้งพระศิวลึงค์ปักเสา ๔ เสา ผูกหม้อน้ำโยงเสาทั้ง ๔
เหนือพระศิวลึงค์ เจาะหม้อให้น้ำหยดลงตรงพระศิวลึงค์
และไหลลงรางโยนิ ดังในเมืองพาราณสีฉะนั้น ตั้งหม้อ
รองที่ปากรางไว้ใบ ๑ เต็มน้ำเปลี่ยนหม้อเสมอจนรุ่ง
เวลาจวนสว่าง ทำพิธีหุงข้าวหม้อ ๑ เจือนมเนยน้ำผึ้ง
น้ำตาลและเครื่องเทศ. กินกันเสร็จแล้วพอได้เวลาสว่าง
พากันอาบน้ำสระผมในคลอง แต่ใช้น้ำที่สรงพระศิวลึงค์
นั้นรดศิระศร. ผมที่ร่วงมาในเวลานั้น เก็บลอยไปตาม

น้ำ เรียกว่าลอยบาป เป็นเสร็จการพิธี.

หน้า ๕๔

ต้องศรสมรคือกามเทพประหาร ใจแห่งสัตว์โลกจัก
เกิดความกำหนัดรักใคร่ เพราะถูกศรช่อดอกไม้ของสมร
คือพระกามเทพยิงมาปัก ซึ่งเรียกว่า-

กุสุมายุธ = อารุธโกสุม

บุษปธนู = ธนุบุปผา

บุษปศร = ศรบุษบา

เว้นแต่วีตราคะบุคคละเท่านั้น ซึ่งเป็นผู้คงกะพัน
(หรือคงแก่พัน) แม้กามเทพจะแผลงศรพามา ลูกศรจึง
ไม่ปักตรึงได้ กระท้อนตกไปเอง.

หน้า ๕๕

นอบน้อมพร้อมด้วยองค์แปด ศัพทว่า 'สาขฎางคบาท
ประณม' องค์ ๘ คือ มือ ๒ ออก ๑ หน้าผาก ๑ ตา ๒
คอ ๑ กลางหลัง ๑, หรือ ๔ ข้างต้นกับเข่า ๑ เท้า ๒,
อีกนัยหนึ่ง ๖ องค์ในประการที่สอง และวาจา ๑ ใจ ๑.

หน้า ๕๗

ทำพิธีถวายพระเคารี เป็นพิธีบูชาชนิดหนึ่ง เรียกว่า
ตานตริก. ดูในอภิธาน-ศ.

ภาคผนวก-ก

อักษรานุกรม

[ศัพท์บางคำในทิตอบเทศ ซึ่งออกเสียงง่ายตามสำเนียงไทย เฉพาะที่มีในสุทฎทเภท นำมาแปลไว้ในที่นี้บ้าง แต่คำแปลบางศัพท์จะรู้สึกว่าเป็นคำแปล เพราะผู้แปลมุ่งเอาเนื้อความที่ใช้ในทิตอบเทศเท่านั้น จะถือว่าแปลหมดความแห่งศัพท์ทีเดียวไม่ได้]

องคางคิภาพ: ความเกี่ยวข้อง relationship.

อัญชล; ชายเสื้อผ้า โดยมากคือชายเสื้อผู้หญิงหรือชายผ้าคลุม.

(ในภาษาเบงกาลีว่า ขึ้นแห่งประเทศไทย คือมณฑล.)

อัญชน; (กาชพี) ยาดา, Collyrium ดูความพิศดารในเชิงอรรถ ๑
ขาดกบางเรื่อง

หนึ่ง ๓๖ พ.ศ. ๒๔๖๑

อติการ; ใหญ่, หนัก, สิ่งซึ่งทำยาก, a great, heavy, burden or load,
a thing difficult to be done.

อธิการัสถ; คนในสำนักงาน, one in office เพราะฉะนั้น คำว่า อธิการ
จึงแปลว่าสำนักงาน, office.

อนุโรธ; การเข้าหยอก, humouring. Always. saying 'yea'

อนุสร; การตามรอย, การตามหา, following in trace, search of.

อภยวาจ; สัญญาให้พ้นภัย, a promise of safety,

อภิमत; ชอบ, เห็นพ้อง, liked, approved. อรรถาธิการ; เกี่ยวข้อง
ด้วยเงิน, การทำธุระ ที่ทำการคลัง money concern transaction, treasury
office.

มักเรียกกันว่า อพู เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับพวกถือศาสนา เช่น
หรือ ชินไปนมัสการ.

อรวิณฑ; (อรพินท์) บัว. lotus.

อรินันทน; เป็นที่พอใจแห่งศัตรู the delighter of his enemies.

อวันธย; ไม่เป็นหมัน, มีผล, มีประโยชน์, not barren.

อศฺวตริ; ลาชนิดหนึ่ง, a kind of mule. เข้าใจกันว่า ออกลูกแล้วตาย.

อาตมณ; วิญญาณ, ใจ, ความรู้เหตุผล, soul, reason.

อาปคา; แม่น้ำ, river.

อายตต; มอบให้คุม, อยู่ในอำนาจ, in the power of.

อาลสย; (อลสสย ภาว:) ความเป็นผู้เกียจคร้าน, idleness, sloth,
laziness.

อุตตฺรทายก; ผู้ตอบด้วยวาจากระด้าง. ทึง.

one who gives a pert or saucy answer insolent.

อุณมารค; ทางผิด, a wrong path.

อุปายน; บำเหน็จ reward.

อุเปกษณ; ความยอมทน, toleration.

กัจฉ; ที่ลุ่มเป็นบึง, บึง, marshy place.

กมณทล; คนโหน้ำ, หม้อน้ำ, ขวดน้ำ, กระบอกน้ำอันมีรูปลักษณะ
ที่จุน้ำไว้ได้มาก แต่ไหลออกได้น้อย, 'a drinking vessel.' Its form and
construction are such that it holds much water but gives out little'

กรบตฺร; เลื่อย, a saw.

กรม; ระเบียบความประพฤติซึ่งตราลงแล้ว. วิธิการ, a settled course

of conduct, method of action.

กรรตริกา; (รูปศัพท์เดิมเป็น กรตริ หรือ กรตริกา) กรรไตร, a pair of scissors.

กรรมการ; ช่าง, an artisan.

กษุภณ; หีบ, ฝักสำหรับเก็บมีดโกน, a box, case for containing razors, -กษุ มิดโกน' a rzora. **ภาณ;** ภาชนะ, a vessel.

กากนิ; เงินชนิดเล็ก ราคาเท่ากับ ๒๐ เบี้ย

กุกุณ; นายคนชั่ว, a bawd, a proeurer.

กุลจาร; ธรรมเนียมและการทำพิธีซึ่งเป็นพิเศษเฉพาะสกุล, the customs and performances of rites peculiar to a family.

เกษัต; ผู้มีคลังสมบัติ, พระราชา, one who has a treasury, a king.

ขุตร; (ขุราณา ขุตรม) กีบทั้ง ๓ ขุ; กีบ a hoof

คชปงค; ช้างตัวประเสริฐ. best of elephants.

คำว่า ปงค, ฤษภ, วฤษภ, สิงห, ศารทูล, สดุดม สำหรับต่อกับนาม หมายความว่า 'ประเสริฐ.'

โคมา; จิ้งจอก, a jackel.

จิตรกรรม; ผู้ชำนาญในวิชาวาดเขียน, skilled in the painter's art, drawing master, those skilled in drawing.

เจฏ; บ่าว, servant.

เจฏภูษ ศิคุปาล; ราชาแห่งชาวหรือประเทศเจฏ, เป็นลูกพี่ลูกน้อง กับพระเกศ หรือพระกฤษณ. มีอริกับพระกฤษณด้วยเรื่องถูกแย่งเอานาง รุกมิณซึ่งเป็นคู่หมั้นไป. เหตุนี้ เมื่อพระยัษฐิระ (ดูในพระนลคำหลวง) ทำพิธีหม้ายญ ได้กล่าวคำหย่าบช้าต่อพระกฤษณๆ ไม่ตอบได้ และภายหลังได้ประหารเสีย, ในมหาภารตกล่าวว่า ศิคุปาลมี ๓ ตา ๔ มือ ราชบิดา ต้องการจะทิ้งไปให้ตายเสีย, แต่มีเสียงปรากฏขึ้น ห้ามไม่ให้ทิ้งเพราะยังไม่ถึงเวลา, เสียงนั้นพยากรณ์ว่า ถ้าใครอุ้มเด็กนั้น (คือ ศิคุปาล) ขึ้นบนดัก,

คิคุपालจะถึงความตายด้วยผู้นั้น. พระกฤษณเป็นผู้อุ้มคิคุपाल. ตาและมือ
ที่เกินธรรมดา ก็หายไป, ทั้งพระกฤษณก็เป็นผู้สังหารด้วย. ในวิษณุปุราณะ
กล่าวเพิ่มเติมว่า คิคุपाल เดิมคือหิรัณยกิคุป ถูกพระวิษณุอวดาร เป็น
นรสิงห์มาสังหาร. จากนั้นได้ชาติมาเป็นท้าวราพณ์ (ทศกัณฐ์) ถูกพระ
รามพ (พระราม) สังหาร, แล้วจึงมาเกิดเป็น คิคุपाल โอรสท้าวทรมโฆษ
ผู้ครองชาวเจติ.

ชนบท; หัวเมือง, ประชาชนหัวเมือง แต่นี้มักใช้ศัพท์ว่า ชานบท,
country, people of the country.

ชนประวาท; คำพูดแห่งชาวเมือง, ข่าวลือ. talk of the people, report,
rumour.

ขิเตนทริย์; (ชิตานินุทริยาณิ เยน ส:) ผู้ชนะหรือปราบอินทริย์ได้,
one who has conquered and subdued his senses.

ณัมป; การกระโดด, a jump.

ทิมทิม; กลอง, a drum.

ตักษก; ผู้ตัดออกจากกัน, ช่างไม้, นามของพระวิศวกรรม. ในที่นี้
เป็นชื่อของพญานาค ลูกของนางกทรุ (ดูที่ครุฑ)

ตรปู; ดีบุก, lead

ตริถิ; สถานที่ศักดิ์สิทธิ์, สิ่งควรให้เป็นรางวัล, ขึ้นบันไดลงท่า
แม่น้ำหรือสระ, holy place, proper objects for gifts, a fight or steps forming
a descent into a river, a lake &c.

ทณทนาย; ดูนียายเบงคลี หน้า ๔๒

ทปติ; กล่าวตามไวยากรณ์ศาสตราจารย์พากย์สังสกฤต; ทม เป็น
ไวพจน์ของชยา จึงควรตั้งวิเคราะห์ว่า ชยา จ ปติศจ ทปติ=สองนาย คือ
สามีภริยา.

ทรัพย์; สินค้า, articles of merchandise

ทรัพย์ปรวรด; การแลกเปลี่ยนทรัพย์.

เทวบาท; 'พระบาทพระเป็นเจ้า' เป็นสำนวนภาษาสํสฤต, ตรงกับคำว่า "ฝ่าละอองธุลีพระบาท."

ไทวบร; พึงวาสนา. ถือวาสนา, depending on fate, fatalist.

ทวาราวดี; 'เมืองมากประตู,' เป็นนครของพระกฤษณ ในแคว้นคุชรัต, บางทีเรียกอัปธินครี=นครสมุทร ในปัจจุบันเรียก ทวารกะ, เข้าใจกันว่าจมทะเลไปหมดแล้ว, คำว่า Door กับคำว่า ทวาร คงเป็นคำเดียวกัน

ธรรมารณย์; ป่าบางแห่งซึ่งจัดไว้เป็นที่ประกอบกิจพิธีฝ่ายศาสนา.

ธรรมาธิการิน; ตุลาการ, judge.

ธูร; แอกรวียน, yoke of cart.

นาฏวี้; ทำทางละคร. this pantomimic art, theatrical course of action.

นิธิ; คลังแห่งทรัพย์มากมายใหญ่โต หมายถึงนิธิ ทั้ง ๙ ของ ท้าวฤเวร, a store of immense wealth.

นิโยค; การงาน, หน้าที่, จัดให้ในตำแหน่งต่าง ๆ. Work, duty appointment of different posts.

นิโยคิน; ผู้รับใช้, servant.

นิลย; เรือน, house.

นิสรรค; มีนิสัยคล้ายคลึงกัน. (แต่ไม่สมกับรูปเรื่อง: สิ่งกับใครจะมีนิสัยลงกันอย่างไรได้?)

นิติวิธีประยุกต์; ถือระเบียบแห่งการดำเนินโดยพิจารณารอบคอบแล้ว, adopted with due attention to the rules of policy.

นฤปนิติ; ระเบียบบทของพระราชอำนาจเกี่ยวข้องกับการเมือง, attitude (political) of a king.

บรรยงค์; เตียง, a cot.

ปณยสตร; ทัญญแพศยา, เมียน้อยก็ว่า.

ปถย; ผลไม้กินไม้แสดง, wholesome fruits.

บิโอรากิ; 'กองแห่งน้ำนม,' มหาสมุทร, the ocean.

ปณทท; นาย; ผู้ให้ก้อนข้าว, ผู้เลี้ยง, master, one who gives food, feeder.

ปิศุน; ส่อเสียด, wicked, back-diting.

เปศล; ฉลาด, clever.

โปตวณิซ; พ่อค้าไปทางเรือ, a merchant carrying on trade by vessels, bysea.

ประติพิมพ์; ถอด, ถ่าย ฉาย, reflection.

ประติการ; ยาแก้โรค. remedy.

ประโทษ; ยามต้นของราตรี, the first early part of the night.

ประภัญชน; ลม, the wind.

ปรางคณ; ลานบ้าน, courtyard.

ปราธิการจรรจา; สนทนาด้วยเรื่องราวหน้าที่หรือกิจการของคนอื่น, discussion of the duties of another.

ปราปต์กาล; ผู้มีเวลาตายมาถึงแล้ว, ผู้มีวันอันกำหนดแล้ว, whose time of death is come, whose days are numbered.

ปรายศจิต; สิ่งซึ่งใช้โทษบาปทำไว้. that which atones for sins committed. บาปในศาสนา คัมภีร์ชาวฮินดู มี ๓ ประเภท คือ ปาตกานิ, มหาปาตกานิ (นี้มีพิสดารในเชิงอรรถแห่งนิยายเบงคลี หน้า ๓๙๙) และ อุปปาตกานิ.

โปรตฺสสาริตารธาสน; ผู้เชิญให้ร่วมอาสน์ who offers half his seat. เป็นการแสดงว่าให้เกียรติยศอย่างใหญ่ หรือแสดงความรักเป็นพิเศษ.

พันธกิ; ไม่ยั่งยืน, ไม่ประพฤติบริสุทธิ์, inconstant unchaste.

พรหมทา; ผู้ฆ่าพรหมณ์ the murderer of a Brahmana.

พลีพรรท; โค, bullock

ภักคนขาน; (ภคฺนํ-ภคฺเน ขานฺ-ขานฺนํ ยสฺย ส:) มีเข่าหัก, broken-kneed.

ภัสตรา; สูดเป่าเล่น bellows.

ภัสมจัย; กองเถ้า, a heap of ashes.

มณฑล; วงซึ่งทำด้วยเวทมนตร์, a charmed circle, such as usually by magicians.

มติ; ความเห็น, ความเข้าใจ, ความจำนง, wish, desire.

มโนภพ; 'เกิดจากใจ, born from the mind.' = กามเทพ.

มลย; เทือกเขาในแคว้นมลพารา ด้านตะวันตกของทกษณเทศ ภูเขานี้มีไม้จันทน์มาก จึงนิยมกันว่าเป็นที่รื่นรมย์น่าอยู่

มหากาย; มีทรงใหญ่, big-sized.

รวรวิชัย; ที่หรือเวลาซึ่งแสงตะวันส่องไม่ถึง, a place or a time where or when the sun cannot shine.

ราพ; เสียงดัง, เสียงร้อง, noise, cry.

วจนการิน; ผู้ทำตามคำ, obedient.

วัลมิก; จอมปลวก, an ant-hill.

วสุธारा; 'มีทรัพย์ซึ่งยักยอกไว้เป็นจำนวนมาก' = แผ่นดิน, such as have embezzled large sums of money.

วยาฆาต; ขัดขวาง, เครื่องติดขัด, สิ่งที่ขวางหน้า, impediments, anything coming in the way, obstacle hindrance.

วามโลจนา; หญิง, a woman. จาก วาม และ โลจน=ตา. "วาม-คำนี้น่าแปลกใจ ในอิฐานัปปิยาคาธา ๖๔๔ ศัพท์นี้มาในหมู่ศัพท์ที่แปลกใจ ว่าคือนัก ว่าเป็นที่ขบขัน"-กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์.

วิเทศ; ต่างประเทศ, foreign country.

วิสมัย; พิศมัย, พิศวง, wonderment dismay.

วฤทธิ; เพิ่มขึ้น, สะสมตามที่แนะนำให้อยู่ขึ้น. increased, amassed more and more as directed.

เวตาล; คุณลักษณะในนิทานเวตาล พ.ศ. ๒๔๖๑.

ศักดิ์ศรี; อำนาจ ๓ ประการ ตามนักประพันธ์อินเดีย คือ:-

(๑) ประมุขศักดิ์ อำนาจซึ่งพระราชทรงไว้ด้วยสิทธิแห่งพระราช-
ทรัพย์ และกองทัพ.

(๒) อุตสาหศักดิ์ อำนาจเกิดจากความกล้าหาญ ความพากเพียร
และความสง่าส่วนตัว, และ

(๓) มนตรศักดิ์ อำนาจซึ่งมีโดยอาศัยผู้ปรึกษา.

ครุฑ; ความรู้ในพระเวทและพระบัญญัติแห่งศาสนา, learning, the
knowledge of the religious codes.

สังการ; พิธีตั้ง, the ceremony of inauguration.

สาธุ; พ่อค้า, a merchant.

สูตรธาร; ช่างไม้, a carpenter, a woodbutter.

เสาวธรรม; หน้าที่แห่งผู้รับใช้, duties of a servant.

सननवस्त्र; ผ้าอาบ, the garment worn at the time of bathing.

ภาคผนวก-ข

บรรยายบางเรื่อง

บาดาล

ภาคใต้ของโลก เป็นที่อยู่ของพวกนาค, แทตย์ (อสูรผู้มีกำเนิดจากพระกัศยปกับนางทิตี) ทานพ (อสูรผู้เป็นเหล้ากอพระกัศยปกับนางทनु), ยักษ์ (บิوارของท้าวฤเวร), และอื่นๆ. ตามวิษณุปุราณกล่าวว่ามี ๗ ชั้น โดยชื่อคือ

อตล	มหาดล
วิตล	สุตล
นิตล	ปาดาล (บาดาล)
คภัสติมัต	

แต่ชื่อเหล่านี้ ตามคัมภีร์ต่างๆ กล่าวผิดเพี้ยนกัน. ในปัทมปุราณกล่าวชื่อไว้เจ็ดชั้น และมีชื่อผู้เป็นใหญ่ปกครองเป็นลำดับกัน คือ

- ๑ อตล พระมหามายะเป็นใหญ่.
- ๒ วิตล มีพระหาคเศศวรภาคหนึ่งของพระศิวะปกครอง.
- ๓ สุตล มีท้าวพลี (แทตย์ผู้เป็นหลานของท้าวหิรัญยกคิบุ ถูกพระวิษณุอวตารเป็นชายค่อม ขับไล่ลงมา) เป็น

ผู้ปกครอง.

- ๔ ตลาด มีท้าวมาเย (แพทย์ผู้เป็นช่างของพวกอสูร หน้าที่เดียวกับพระศิวกรรมผู้เป็นช่างของเทวดา ท้าวมาเยเป็นพ่อของนางมนโททรี-นางมณโฑ ดูเรื่องแผนกหนึ่งในกถาสวัสดิศคร หนึ่ง ๕๖) เป็นผู้ปกครอง.
- ๕ มหาตล ที่อยู่ของพวกนาค.
- ๖ รสาดล ที่อยู่ของพวกแพทย์และทานพ.
- ๗ ปาตาล ชั้นสุด ที่อยู่ของท้าววาสกิ ผู้เป็นนาคราช.

ปัญจตันตระ

เป็นหนังสือลือชื่อ รวบรวมนิยายนิทานสุภาษิตต่างๆ แบ่งเป็นห้าเล่ม พราหมณ์วิษณุกรรมเป็นผู้รวบรวมในราวศตวรรษที่ ๕ ล.ค. สำหรับสั่งสอนราชกุมารของพระราชองค์หนึ่ง และเป็นมูลเดิมของหนังสือทิโตปเทศนี้ ซึ่งได้เล่าประวัติไว้แล้วในเล่ม ๑ พ.ศ. ๒๔๕๙

ครุฑ

เป็นนกมีตำนานอุปปาทิกะ (Mythology Bird) รูปครึ่งมนุษย์ครึ่งนก เป็นสัตว์สำหรับพระวิษณุขึ้น เป็นเจ้าของนก สืบกำเนิดมาจาก

พระกัศยปมหาฤๅษีผู้เป็นโอรสพระพรหมกับนางวินดา เพราะฉะนั้น ครุฑ จึงมีชื่อว่า กาศยปิ และไวณเดย

ครุฑเป็นศัตรูของพวกนาค เหตุด้วยนางกัทรุแม่พวกนาคซึ่งเป็น ภริยาของพระกัศยปเหมือนกัน ได้เกิดวิวาทกับนางวินดา (มีเรื่องต้นเหตุ ของวิวาทกันนี้ในกถาสัตตสาคร ซึ่งจักได้แปลและพิมพ์ในเล่มต่อไป). กล่าวกันว่าพวกครุฑเกิดมามีรัศมีช่วงโชติจนเทวดาบูชา ด้วยเข้าใจว่าเป็น พระอัคนี รูปลักษณะครุฑตามที่กล่าวคือ หัว ปีก เล็บ และปาก เป็น นกอินทรี ตัวและแขนขาเป็นคน หน้าขาว ปีกแดง ตัวทอง มีลูกชื่อ สัมปาติ มีภริยาชื่อ อุณนติ หรือ วินายกา. ในมหากาพย์กล่าวว่า บิดามารดาของ ครุฑอนุญาตให้ครุฑกินคนที่ประพฤติชั่ว แต่ห้ามไม่ให้แตะต้องพราหมณ์ ครึ่งหนึ่ง ครุฑกินพราหมณ์และภริยาของพราหมณ์เข้าไป ไหม้ลำคอจน ทุกขเวทนาสาหัสจนต้องขยอกออกมา.

มีตำนานกล่าวไว้ว่า ครุฑได้ไปลักน้ำอมฤตจากพวกเทวดา เพื่อนำ เอมายาถายความเป็นไทยของมารดาตนที่ต้องไปเป็นทาสนางกัทรุ แม่นาค ด้วยแพพนัน. พระอินทร์จับได้เกิดรบกันใหญ่ พระอินทร์ได้น้ำอมฤตคืน แต่ว่าแพครุฑถึงกับอินทรธนูย่อยยับ.

ชื่อครุฑ มีกล่าวไว้หลายชื่อด้วยกัน เช่นในอมรโกษประถมกาณฺธ สวรรควรรคที่หนึ่งโคลง ๒๙ ชื่อ ๙ ชื่อ คือ

ครุฑมานั ครุฑส์ ตาโรภักษย์ ไวนเดย: ขเคศวร: นาคานันตโก วิษณุรถ
: สุปริน : ปณินคาสน :

๑ ครุฑมัต 'สัตว์มีปีก'

(ครุฑ : ปกษา : สนตยสย)

๒ ครุฑ 'บินอย่างหนัก'

(ครุฑภิกฺร ทยเต 'ติงวิหยาสา คเตา')

๓ ตารกษย์ 'เหล่ากอแห่งตฤกษ'

(ตฤกษสยาปตยม)

- ‘เหล่ากอแห่งกัศยป’
(กศยปสยาปตยม)
- ๔ ไวนเดย ‘เหล่ากอแห่งนางวินตา’
(วินตยา อปตยม)
- ๕ ขเคศวร ‘จ้าวแห่งนก’
(ขคานามิศวร :)
- ๖ นาคานตก ‘ผู้ทำที่สุดแห่งนาค=ทินนาค’
(นาคานามนตก :)
- ๗ วิษณุรถ ‘ดั่งรถแห่งพระวิษณุ’
(วิษณุ : รถ อิว)
- ๘ สุบรรณ ‘มีปีกงามเหตุแล้วด้วยทอง หรือมีวรรณดุจทอง’
(กนกมยตวาทุ กนกวรรณ ตวาท วา โคภเน ปเรณ
ปภุชาวสย)
- ๙ ปันนคาศน ‘ผู้กินนาค’
(ปันนคานศุนาติ ‘อศโกชเน’
ปันนคา ‘อศนี ยเสยติ วา’)

ใน Halāyudha's Abhidhanaratnmālā 1, 30 มี ๑๐ ชื่อ คือ

วิหังคราโซ ครุโท ครุตมาน

ตารกษะย : สุบรรณิตนัย : สุบรรณ :

สยาทุ ไวนเดย : ปวนาศนาศ :

สุเรทชิต กศยปนันทนุ จ

- ๑ วิหังคราซ ‘ราชาแห่งนก,’
- ๒ ครุท
- ๓ ครุตมัต
- ๔ ตารกษะย
- ๕ สุบรรณิตนัย ‘ลูกแห่งสุบรรณ,’

๖ สุปรรณ

๗ ไวนเดย

๘ ปวนาศนาศ 'ผู้กินงู,' บางทีเป็นชื่อของนกยูง,

๙ สุธเรนทรชิต 'ผู้ชนะพระอินทร์,'

๑๐ กัศยปนนทน์ 'ลูกของกัศยป.'

ยังชื่ออื่นๆ อีกมาก เช่น

ทักษาย

ศาลมลิน

วินายก

สิตานน 'มีหน้าขาว'

รักตปักษ 'มีปีกแดง'

เศวตโรหิต 'มีสีขาวแดง'

สุวรรณกาย

คคเนศวร 'เจ้าแห่งท้องฟ้า'

สรรปาราดิ 'ศัตรुนาศ'

ตรัสวิน 'ผู้ร้องไห้'

รสาณ 'ผู้ไปดั่งปรอท'

กามจาริน 'ผู้เที่ยวตามปรารถนา'

กามายุส 'ผู้อยู่ตามพอใจ'

จิราท 'ผู้กินนาน'

อมฤตาทรรณ

สุธาทรร 'ผู้ลั่นน้ำอมฤต' ฯลฯ

เทราปที.

หรือนางกฤษณาธิดาของท้าวทรุบทราชาปัญจาลและเป็นภริยาของกษัตริย์ปาลมทพ ๕ องค์ นางเทราปทีเป็นหญิงผิวดำแต่ว่าสวยมาก มีกษัตริย์เป็นอันมากมาขอ, แต่ท้าวทรุบทต้องการให้ทำสวามพรเลือกคู่เอาตามความพอใจ. พิธีสวามพร แม้หญิงจะเลือกสามีได้ตามความพอใจ ในหมู่ชายที่มาประชุมให้เลือกก็ดี แต่ชายที่ถูกเลือกมักจะเป็นผู้ที่มีฝีมือปรากฏในการประลองยุทธในสนาม เหตุนี้ พระอรชุน ซึ่งเป็นกษัตริย์ปาลมทพองค์ที่ ๓ ในพี่น้อง ๕ องค์เป็นผู้ที่ได้แสดงการใช้ธนูอย่างน่าพิศวง จึงถูกเลือกเป็นสามี. เมื่อกษัตริย์พี่น้อง ๕ องค์กลับมาบ้านแจ้งแก่นางกุนตีผู้มารดาว่าได้ลาอย่างใหญ่; นางกุนตีไม่ทราบว่าเป็นของอะไร. จึงบอกให้แบ่งในระหว่างพี่น้องให้เท่าๆ กัน. เพื่อให้เป็นไปตามที่สั่ง นางเทราปที จึงตกมาเป็นภริยากลางของพี่น้องปาลมทพทั้ง ๕ องค์; และได้ตกลงกันว่าต้องอยู่ในบ้านกับพี่น้องทั้ง ๕ องค์ๆ ละ ๒ คืนเรื่อยไป. เมื่อนางอยู่ในห้องเป็นเวรของใครผู้นั้นก็เป็นที่ใหญ่ในบ้าน, ผู้อื่นจะเข้าไปไม่ได้. ผู้ที่นางรักมาคือพระอรชุน : เพราะปรากฏว่าเมื่อพระอรชุนได้นางสู่ภักตรา นางแสดงความทึงหวง ครั้นเมื่อพระยดิษฐิระ ซึ่งเป็นเขษฐภราดาในพี่น้องปาลมทพ ๕ องค์นี้ เล่นสากพนันกับพวกเการพมีพระทुरโยธนเป็นต้น ณ กรุงหัสตินาปุระ. แพ้เสียราชสมบัติ, พระองค์เอง, น้องชาย, และนางเทราปทีผู้ช่ายา แก่พวกเการพ. เพราะฉะนั้น นางเทราปทีจึงต้องตกเป็นทาสี, พระทुरโยธนได้เรียกนางปิดกวาดห้อง. นางไม่ยอมทำ, ทูตศาสน-พวกเการพ-จึงฉุดเกศา ลากพานางมายังพระพลาดหน้าธรรกานัลแห่งบรรดาท้าวประเทศราช, และเย้ยหยันกล่าวว่า นางเป็นทาสี, ไม่มีสิทธิจะเรียกร้องฟ้องว่าชายถูกต้องตัว; ข้ากล่าวคำดำและฉีกเสื้อผ้าในกายนางด้วย. และทुरโยธนก็ชวนให้ขึ้นมานั่งบนดัก. พระกฤษณซึ่งอยู่ในที่ประชุมด้วยมีใจสมเพชนาง, จึงนิรมิตให้มีเสื้อผ้าแทนที่ถูกตัดรุฉีกทุกครั้ง

ไป. นางได้ร้องเรียกให้สามีช่วย. แต่พระยุธิษฐิระห้ามปรามไว้. พระภิม ซึ่งเป็นกษัตริย์ปาลมทพงศ์ที่สองเป็นผู้มีโทษร้าย, เมื่อถูกพระยุธิษฐิระ ผู้เชษฐาห้ามปรามไว้ ให้มีความแค้นเคืองมาก, ได้ปฎิญาโดยดั่งกล่าวว่า จักตีมโหิติตของทุกศาสน และตีตะโพกทุโยธน์ให้แหลก, เพื่อทำโทษในการดูหมิ่นของคนทั้งสอง; และตามที่ได้ปฎิญาไว้นี้ก็ให้เป็นผลสมปรารถนาในคราวต่อมา, ส่วนนางเทราปทิกก็ได้ปฎิญาไว้ด้วยว่า นางจะปล่อยเกศาไว้จนกว่าพระภิม จะได้มุ่นเกล้าให้นางด้วยหัตถ์อันมีโลหิตของทุกศาสนเปื้อนหยดอยู่. ผลแห่งการที่แพพนั้นพวกพี่น้องปาลมททั้ง ๕ กับนางเทราปทิต้องถูกเนรเทศไป ๑๒ ปี, และจะต้องซ่อนตัวไม่ให้มีใครรู้อยู่อีกปีหนึ่ง. ครบกำหนด ๑๓ ปี ตามที่กำหนดไว้, ก็เป็นอันพ้นเขตกลับมาได้. เมื่อได้ถูกเนรเทศไปอยู่ในป่าล่งไปแล้ว ๑๒ ปี, ระหว่างนี้ ท้าวชัยทรถ ผู้ราชาแคว้นสินธุ, เสด็จมาบ้านพวกปาลมท ในเวลาที่พวกปาลมทออกไปล่าเนื้อ. นางเทราปทิต้อนรับท้าวชัยทรถเป็นอย่างดี แต่ท้าวชัยทรถเห็นนางสวย ก็มีใจประติพัทธ์ ชักชวนนางให้ไปกับตน. ครั้นนางแสดงความโกรธไม่ยอมไป, ท้าวชัยทรถก็ฉุดคร่าพานางขึ้นรถ, เมื่อพี่น้องปาลมทกลับมาทราบความ, ก็ติดตามไป. ท้าวชัยทรถเห็นจวนตัวก็ปล่อยนางเทราปทิตเสีย. พยายามจะหนีไปแต่ล่าพัง, พระภิมตั้งใจจะไล่ให้ทันและจับตัวมาทำโทษเสีย; แม้พระยุธิษฐิระจะอ่อนวอนห้ามปราม ว่าท้าวชัยทรถเป็นญาติไม่ควรประหาร; แต่นางเทราปทิตร้องเสียงดังขอให้แก้แค้นจงได้. เพราะฉะนั้น พระภิมและพระอรชุนจึงติดตามต่อไป. เมื่อตามไปทัน พระภิมฉุดท้าวชัยทรถลงจากรถ. เตะและตีจนท้าวชัยทรถสลบไป, แต่ไว้ชีวิตให้ไม่ประหาร; และตัดเกศาท้าวชัยทรถเสียหมดเหลือไว้ ๕ เส้น, และให้ท้าวชัยทรถประกาศตนยอมรับว่าเป็นทาสของพระภิม. ครั้นความแค้นเคืองของนางเทราปทิต่อมาลงแล้ว, นางจึงขอให้ปล่อยตัวท้าวชัยทรถไป, ท้าวชัยทรถนี้ (เป็นกษัตริย์ในจันทรวงศ์ได้นางทุกสลาธิดาท้าวธฤตราชภูร์ ซึ่งเป็นบิดุลา (ลุง) ของกษัตริย์ปาลมท, และเป็นราชบิดาของพวกเการท),

ถูกพระอรชุนสังหารเสียในคราวที่พวกปาณฑพและพวกเคการพทำศึกกันในปีที่ ๑๓ ซึ่งมีกำหนดไว้ว่าจะต้องปลอมตัวซ่อนเร้นไม่ให้ใครรู้. กษัตริย์ปาณฑพกับนางเทราปทีไปรับราชการอยู่กับพระราชแห่งแคว้นวิราฎ. นางเทราปทีได้เป็นสาวใช้ของมเหสีท้าววิราฎ, และมีกำหนดว่านางจะไม่ล้างบาทใคร หรือบริโภคอาหารที่คนอื่นกินเหลือไว้. โดยความงามของนางกระทำให้มเหสีท้าววิราฎหึง; แต่นางเทราปทีได้พูดแก่ว่า นางมีคนธรรพ ๕ ตน รักษาอยู่, ใครจะกล้ากราบในทางที่ไม่ควรไม่ได้; มเหสีท้าววิราฎจึงค่อยคลายความหึงลง. นางเทราปทีได้อยู่ที่นั่นเป็นสุขมาไม่นาน, ความงามของนางก็ทำให้เกิดเหตุเดือดร้อนอีก: คือก็จะกะซึ่งเป็นอนุชาของมเหสีท้าววิราฎ. และเป็นคนสำคัญในประเทศนั้น; มีความรักกระทำให้นางเทราปทีได้รับความสบประมาทและความรำคาญจากก็จะกะไม่น้อย; ไปฟ้องมเหสีก็ไม่ช่วยเหลือ, กลับซ้ำถูกติเตียนกล่าวว่าต่าง ๆ ในเรื่องที่ฟ้องร้อง, และพระยชิฐฐิระสามีองค์ที่ ๑ ก็รำคาญ. นางจึงไปร้องทุกข์กับพระภิมสามีองค์ที่สองตามเคย เพราะรู้ว่าพระภิมมิโทสะร้ายรังไว้ไม่อยู่. การก็เป็นเช่นนั้น; ก็จะถูกพระภิมประหารเสียโดยบีบเนื้อ และกระดุกจนละเอียดเป็นก้อนเดียวกันด้วยพลอำนาจเกินธรรมดา, และก็ไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่าก็จะกะถูกฆ่าตายด้วยสถานไร. การที่ก็จะกะถูกฆ่านี้ เห็นกันว่าคนธรรพซึ่งคุ้มครองนางเป็นผู้กระทำ: เพราะฉะนั้นนางเทราปทีจึงถูกทำโทษให้เอาไปเผาเสียบนกองเพลิงที่เผาศพก็จะกะ พระภิมทราบความก็ปลอมตัวถอนต้นไม้ต้นหนึ่งขึ้นต่างกระบองตรงไปช่วยนาง; คนทั้งหลายเข้าใจว่าคนธรรพจึงตกใจ, พากันหนี พระภิมช่วยนางเทราปทีแล้ว, ต่างคนก็แยกทางกลับมากในเมือง นางเทราปทีมีโอรสกับกษัตริย์ปาณฑพองค์ละคน. ในวันสุดท้ายของมหายุทธ หรือที่เรียกกันว่า ภารตยุทธ ซึ่งพวกปาณฑพและพวกเคการพทำสงครามกัน, อัศวธตามันกับเพื่อนสองคน ซึ่งเป็นพวกเคการพลอบเข้ามาในค่ายพวกปาณฑพ เห็นโอรสนางเทราปทีทั้งห้าก็ฆ่าเสียสิ้น. นางเทราปทีร้องขอให้แก้แค้น; แต่พระยชิฐฐิระได้พยายามให้นาง

วายความโกรธ. นางจึงไปอ้อนวอนพระภิมอีกตามเคย. ส่วนอัศวตถามัน
 นั้น พระอรชุนสามมิ่งค์ที่สามของนาง ติดตามไปจับตัวได้. แต่ไว้ชีวิตให้,
 เพราะอัศวตถามันเป็นพราหมณ์, เป็นแต่เอามณีวิเศษ ซึ่งลือชื่อของ
 อัศวตถามันมาเสีย, และมอบให้แก่พระภิมเพื่อไปทำ ขวัญนางเทราปที
 เมื่อนางเทราปทีได้มณีวิเศษแล้วก็บรรเทาความทุกข์ และถวายมณีแก่
 พระยุธิษฐิระอีกต่อหนึ่ง, เหตุด้วยพระยุธิษฐิระเป็นประมุขในสกุล. เมื่อ
 ครั้นสามห้าองค์ของนางเลิกการเกี่ยวข้องอยู่ในโลก และเดินทางไปยังแถบ
 ภูเขาหิมาลัยเลยสู่พิภพสวรรค์นั้น. นางก็ติดตามไปด้วยและเป็นองค์แรกที่
 ล้มลงในระหว่างทางเดินต่อไปไม่ได้. (เรื่องนี่คือโครงเรื่องของหนังสือ
 มหาภารต.)

นามแท้ของนางเทราปที คือ กฤษณา, ซึ่งชาวเราย่อมรู้จักกัน
 ซิมซาบคือเรื่องกฤษณาสนั่นอง, ที่มีชื่อว่าเทราปที และยาชญเสนี คือ
 นามอันเนื่องมาจากบิดา; ปารษติเนื่องมาจากอัยกาของนางซึ่งมีนามว่า
 ปฤษต; ปาญจาติ เนื่องมาจากประเทศปัญจาล; ไสรินธรี= 'นางสาวใช้'
 ของมเหสีท้าววิราฏ; ปัจญมิ= 'มีผิว ๕ คน;' และ นิตเยาวนี= 'เยาว์อยู่เสมอ.'

ภาคผนวก ค

ทิโตปเทศ: ความเป็นมา

วรรณคดีสันสกฤตอุดมสมบูรณ์ไปด้วยนิทานปรัมปรา และนิยายนานาชนิด ที่เก่าแก่ที่สุดเห็นจะได้แก่หนังสือ “ปญจนตร” (ชุมนุมหนังสือ ๕ เล่ม) ซึ่งพราหมณ์มีชื่อว่า วิษณุ ศรมน ได้รจนาขึ้น เมื่อประมาณตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ ๕ เพื่อสอนโอรสภักษัตริย์ พระองค์หนึ่ง หนังสือ “ทิโตปเทศ” (คำสอนที่เป็นประโยชน์) ซึ่งท่าน “เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป” ได้กรุณาถ่ายทอดไว้เป็นภาษาไทยก็มีมูลกำเนิดจากหนังสือปัญจตันตระเล่มนี้ เกี่ยวกับหนังสือปัญจตันตระเล่มนี้ ผู้เขียนใคร่ขอคัดเอาคำแปลของบทความในวารสาร “The March of India” มาเสนอท่านผู้อ่านดังต่อไปนี้ :-

ปัญจตันตระ และวรรณคดีของโลก

ชาวอินเดียโบราณนิยมการเล่านิทานกันมาก ทั้งนี้จะเห็นได้จากหลักฐานพยานซึ่งมีปรากฏอยู่อย่างมากมายในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และปรากฤต นิทานเหล่านี้มีเนื้อหาสาระที่สรรเสริญวีรกรรม พรรณนาถึงความรักหรือคติเตือนใจสอนศีลธรรม และคุณงามความดี และโดยเหตุที่สมองของชาวอินเดียให้ความสำคัญแก่คำสอนของศาสนา และศีลธรรมมาก นิทานทั่วไปของอินเดียจึงยึดศาสนา และศีลธรรมไว้เป็นหลักในการผูกเค้าโครงเรื่อง ความโน้มเอียงเช่นนี้สมองของชาว

อินเดียมิให้เราเห็นได้อย่างเด่นชัดในนิทานชาดกของพระพุทธศาสนา และในนิทานอิงคติธรรมของศาสนาอื่น แต่พุทธศาสนิกชนเราได้เชื่อว่าเป็นผู้ริเริ่มศิลปะการเล่านิทาน ในอินเดีย ไม่เฉพาะแต่ด้วยการบรรยาย โดยคำพูดหรือตัวหนังสือเท่านั้น หากยังด้วยการแกะสลักเป็นรูปลงบนแผ่นหิน และด้วยการเขียนเป็นภาพบนฝาผนังตามศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ของเขา ที่เรียกว่า “จิตรกรรมฝาผนัง” อีกด้วย

ลักษณะพิเศษประการหนึ่งอันเป็นแบบฉบับของนิทานอินเดีย ซึ่งส่วนมากหนักไปในทางชี้ชวนให้คนประพฤติปฏิบัติปฏิบัติชอบดั่งกล่าวแล้วนั้น ได้แก่การพรรณนาถึงชีวิตสัตว์นานาชนิด มีอาทิ สัตว์สี่เท้า สองเท้า นก ปลา และสัตว์เลื้อยคลาน ซึ่งได้รับการสมมุติขึ้นว่ามีสติปัญญาสามารถพูดได้เช่นคน โดยเหตุที่ชาวอินเดียเชื่อมั่นในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสรรพชีวิต การสมมุติเช่นนี้มีใช้เป็นสิ่งที่แปลกประหลาดอะไรสำหรับสมองของชาวอินเดียนัก

ปัญจตันตระเป็นหนังสือนิทานเล่มหนึ่งซึ่งมีชื่อเสียงมากในภาษาสันสกฤต ต้นฉบับของหนังสือเล่มนี้ได้สูญหายเสียแล้ว แต่พอจะรวบรวมเนื้อเรื่องได้อย่างพอเพียงจากหนังสือต่างๆ ที่ถือกำเนิดจากฉบับเดิมซึ่งมีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศอินเดีย และในส่วนอื่นของโลก ทั้งนี้เป็นพยานหลักฐานแสดงให้เห็นถึงความเป็นที่นิยมชมชอบของหนังสือโบราณเล่มนี้เป็นอย่างดี กล่าวกันว่า ผู้รจนาหนังสือปัญจตันตระคือพราหมณ์ วิชาญศรมัน ผู้ซึ่งไม่มีใครทราบได้อย่างแน่นอนว่า มีชีวิตอยู่เมื่อไรกันแน่ แต่สันนิษฐานกันว่า คงจะอยู่ในราวศตวรรษที่ ๓ หรือที่ ๔ แห่งคริสตศักราช

ปวงปราชญ์ และผู้รู้ได้แสดงความเห็นว่า หนังสือปัญจตันตระนี้รจนาขึ้นเพื่อใช้เป็นตำราสอนรัฐประศาสน์นโยบายให้แก่โอรสผู้เบาปัญญาและเกรงของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง โดยใช้เวลาสอนอยู่หกเดือน เพราะฉะนั้นวัตถุประสงค์ในการใช้เป็นแนวสอนของวรรณกรรมชิ้นนี้

จึงมีอยู่อย่างแจ่มชัด แต่กุศโลบายการถือประโยชน์ตนเป็นสำคัญ หาใช้เป็นเป้าหมายอย่างเดียวกับที่หนังสือเล่มนี้พยายามพร่ำสอนให้ความรู้ไม่ หนังสือ *ปัญจตันตระ* เน้นหนักกว่า การแสวงหาประโยชน์ตนนั้นพึงกระทำ เกิดแต่ต้องอยู่ในขอบเขตของตัวบทกฎหมาย และต้องไม่ละเมิด หลักธรรมอันสูงส่ง

นิทานในหนังสือ *ปัญจตันตระ* บรรยายไว้ด้วยภาษาร้อยแก้ว ง่ายๆ ๆ ส่วนคติธรรมของแต่ละเรื่องนั้นสรุปไว้เป็นโคลกสั้น ๆ ตัวแสดงในเรื่องซึ่งมีทั้งมนุษย์และสัตว์ มักจะได้รับการอุปโลกน์ให้ร้าย โศลกสั้น ๆ ที่มีแง่คิด เพื่ออธิบายคำพูดของตนให้เป็นที่น่าประทับใจ อย่างแจ่มแจ้ง หรือเพื่อแนะนำนิทานย่อยเข้ามาประกอบนิทานใหญ่ ภายในกรอบของเรื่องเดิม บทเรียนจากชีวิตภาคปฏิบัติประจำวัน หรือ กุศโลบายที่กษัตริย์พึงมีความสันทัดเชี่ยวชาญ อันมีอยู่หลายอย่าง หลายประการนั้น ต่างได้รับการอธิบายโดยมีตัวอย่างประกอบ ด้วยอย่างพิสดารในนิทานเหล่านี้ หนังสือ *ปัญจตันตระ* แบ่งออกเป็นห้า ภาค ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “*ปัญจตันตระ*” อันมีความหมายว่า “หลักคำสอนห้าประการ” ได้แก่ :-

ประการที่ ๑ ว่าด้วยการยุยงมิตรให้แตกกัน

ประการที่ ๒ ว่าด้วยการผูกมิตร

ประการที่ ๓ ว่าด้วยสงคราม และสันติภาพ

ประการที่ ๔ ว่าด้วยการสูญเสียสิ่งซึ่งได้มา

ประการที่ ๕ ว่าด้วยผลร้ายของการกระทำอันไม่รอบคอบ

ในภาคและภาษาต่างๆ ของอินเดีย ปรากฏว่ามีหนังสือที่ ถือกำเนิดขึ้นมาจากหนังสือ *ปัญจตันตระ* หลายเล่ม นอกจากนี้บรรดานักประพันธ์ที่นิยมเขียนหนังสือนิทานในยุคหลังๆ ยังได้รับแนวคิด และกำลังบันดาลใจจากหนังสือ *ปัญจตันตระ* อย่างมากเสมอมา

การศึกษาค้นคว้าของนักศึกษาได้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า

หนังสือปัญจตันตระมีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อวรรณคดีนิทานของ อาเซียตะวันตกและของยุโรปเป็นอย่างมาก ระหว่างศตวรรษที่ ๖ กับที่ ๘ ได้มีการแปลหนังสือนี้ออกเป็นภาษา ปะทะลาวิ (Pahlavi) หรือ อีกนัยหนึ่งคือ ภาษาอิหร่านกลาง และจากภาษาปะทะลาวิ ได้มีคำแปล เป็นภาษาซีเรียและภาษาอาหรับ เฉพาะฉบับที่เป็นภาษาอาหรับนั้น บรรจุนิทานอื่นๆ อีกหลายเรื่องจากแหล่งกำเนิดในอินเดียนอกเหนือ ไปจากหนังสือปัญจตันตระ และฉบับภาษาอาหรับนั้นเองได้ก่อให้เกิด คำแปลในศตวรรษที่ ๑๓ เป็นภาษาซีเรีย ฮีบรู เปอร์เซีย ลาติน กรีก และภาษาสเปนเก่า ต่อมาในศตวรรษที่ ๑๗ ก็ได้มีผู้แปลจากภาษา เหล่านี้มาเป็นภาษาเตอร์กิก และภาษาตะวันออกอื่นๆ รวมทั้งภาษา สำคัญๆ ของยุโรป และแม้แต่ภาษามลายู ต้นฉบับภาษาอาหรับของ นิทานเรื่อง “กลาสีชินบาด” และ “อาหรับราตรี” อันมีชื่อเสียงก็ได้ หนังสือปัญจตันตระ และหนังสืออื่นๆ ของอินเดีย เป็นหลักอยู่อย่าง มาก

(จาก *March of India*, December, 1960)

เรื่องอุไร ฤคสาสัย

วรรณคดีสันสกฤต. ตีพิมพ์ใน *จันทร์เกษม* ฉ. ๕๒ พ.ศ.-ม.ย. ๒๕๐๖

ศึกษาหนังสือ หิโตปเทศ

หนังสือเรื่องหิโตปเทศ เป็นหนังสือที่ยกย่องกันว่าให้ข้อคิดในเรื่องการครองชีวิตและเรื่องความประพฤติได้ดีมาก ถึงกับมีท่านผู้ใหญ่กล่าวว่า “เด็กสมัยนี้มีปัญหาในเรื่องความประพฤติกันมาก เพราะไม่ได้เรียนหนังสือเรื่องหิโตปเทศ” ดังนี้ ครุณาจะสนใจหนังสือเล่มนี้บ้างและอาจเลือกบางตอนของหนังสือนี้ไปใช้เป็นอุปกรณ์การสอนได้เป็นอย่างดี

ความเป็นมาของเรื่องหิโตปเทศ

หนังสือเรื่องชีวิตพระสารประเสริฐที่ข้าพเจ้ารู้ ซึ่งเสฐียรโกเศศเขียน มีข้อความบางตอนเกี่ยวกับเรื่องหิโตปเทศ ดังนี้ :-

“เรื่องแรกที่ทำให้เรารู้จักกัน เกิดจากหนังสือหิโตปเทศ ฉบับแปลเป็นฉบับภาษาอังกฤษของเวอร์แทน.. ข้อลำบากในการแปลเรื่องหิโตปเทศมีอยู่อย่างหนึ่งคือ หนังสือหิโตปเทศเป็นเรื่องขึ้นชื่อลือนามเรื่องหนึ่งของโลก แปลดีไม่ดีอาจถูกตำหนิจากท่านผู้รู้ก็ได้ หนทางที่เหมาะสมจะสละจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตเสียด้วย เพราะที่ใดที่ขณะนั้นมีพระภิกษุชาวลังกาอยู่องค์หนึ่งมีหนังสือหิโตปเทศฉบับภาษาสันสกฤตเป็นตัวอักษรเทวนาครีอยู่เล่มหนึ่ง และเป็นตัวอรรธอักษรสิงหลอีกเล่มหนึ่ง...

เมื่อหนังสือหิโตปเทศ เล่มต้นตีพิมพ์ออกจำหน่ายแล้ว ถ้ากล่าวเป็นสำนวนที่ใช้กันอยู่ก็ว่า “ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี” ... ในหนังสือหิโตปเทศ ท่านจะพบคำว่า “ถ้อยแถลง” อยู่ข้างท้ายเรื่อง คำนี้อาจจะใช้มาเดิมก็ได้ แต่เมื่อพระมหาตริ* นำมาใช้ก็เห็นแปลกและ

* พระมหาตริ คือ พระสารประเสริฐ นามปากกา “นาคะประทีป”

เหมาะดี...

ในงานพระราชทานเพลิงศพบิดาพระสารประเสริฐ แจกหนังสือ*หิโตปเทศ*ครบชุด ๔ เล่ม.... ในการพิมพ์ครั้งนี้พระสารประเสริฐลงมือชำระใหม่ บรรจงแปลให้ตรงกับต้นฉบับในภาษาสันสกฤต... ส่วนการแปลครั้งแรกเป็นแปลอย่างนักเรียน ซึ่งยังไม่แตกฉาน ล่วงมาหลายปี พระสารประเสริฐบรรยายความรู้สึกแก่ข้าพเจ้าว่า “มันยังไม่รู้ แปลครั้งหลังอย่างพยายามและบรรจง ทำไมมันอ่านสับสนแปลครั้งแรกไม่ได้” ข้าพเจ้าตอบว่า “จำไม่ได้หรือ ขุนโสภิตเคยบอกกับเราว่า *หิโตปเทศ* ฉบับแปลครั้งแรก ต่อไปจะเป็นหนังสือที่คนต้องการหาแต่จะหาไม่ได้” พระสารประเสริฐก็รับว่าจริง ที่พระสารประเสริฐรู้สึกเช่นนี้เป็นเพราะฉบับแปลครั้งแรกเราถอดเอาความรู้สึกของเราลงไปเป็นตัวหนังสือ ส่วนแปลครั้งหลังเป็นถอดเอาความรู้ซึ่งไม่ใช่ความรู้สึกของเราใส่ลงไป และถูกบังคับให้อยู่ภายในวงจำกัดของความคิดอย่างเคร่งเครียด คือจะยกย้ายหรือแปลให้ผิดไปจากภาษาสันสกฤตที่เป็นต้นฉบับเดิมไม่ได้ ความรู้สึกเมื่ออ่านจึงผิดกัน...

ในหน้าต้นของประวัติที่ท่านอ่านอยู่นี้ ข้าพเจ้าเขียนไปว่า “การผูกมิตร” แต่พระสารประเสริฐเดิมเป็น “การผูกแห่งมิตร” ... เพราะคำนี้ในคำศัพท์เป็นฉฐฐวิภัติ จึงต้องมีคำว่าแห่ง แต่ใน*หิโตปเทศ* ฉบับแปลครั้งหลังมีเพียง “การผูกมิตร”...

เสฐียรโกเศศและนาคะประทีปแปลหนังสือ*หิโตปเทศ*ฉบับภาษาอังกฤษของเวอร์แทน

หนังสือนี้เดิมชื่อ*คัมภีร์ปัญจตันตระ*แห่งประเทศอินเดีย สำหรับใช้สอนสุภาสิตในราว พ.ศ. ๑๒๐๐ เบนไฟ (Benfey) ปราชญ์ยุโรปผู้ชำนาญวรรณคดีพากย์อังกฤษสันนิษฐานว่าต้นรากของคัมภีร์นี้อิงหลักพุทธศาสนาเป็นที่ตั้ง ต่อมาผู้แก้ไขเพิ่มเติมจนแปลกไปจาก

เดิมมาก

คัมภีร์นี้ได้แปลเป็นภาษาต่างๆ คือฉบับภาษาเยอรมัน
ถ่ายจากฉบับละตินในราว พ.ศ. ๒๑๐๐ ฉบับภาษาละตินถ่ายจากภาษา
อาหรับ (ราว พ.ศ. ๑๔๐๐) ฉบับภาษาอาหรับถ่ายจากภาษาสันสกฤต
ต่อมาถ่ายเป็นภาษาฮิบรู และกรีก และยังมีผู้แปลสู่ภาษายุโรปแพร่
หลายไปเกือบทุกประเทศที่เจริญ ผู้ที่ถ่ายเป็นภาษาอังกฤษให้ชื่อ
ใหม่ว่า *Pilpays's Fable* (นิทานของปิลเป)

ลักษณะเรื่อง

หนังสือ*ศิปะเทศ* ประกอบด้วยบทนำกับบทใหญ่ ๔ บท
ซึ่งมีชื่อดังนี้- การผูกมิตร, การแตกมิตร, สงคราม และความสงบ

บทนำเริ่มด้วยคำอวยพรสาธุชน ประโยชน์ของการฟังเรื่อง
ศิปะเทศ สรรเสริญวิชาความรู้และเริ่มเรื่องจะสอนจรรยาแก่ผู้เยาว์
โดยชักนัยเปรียบเทียบ เกี่ยวกับการผูกมิตร การแตกมิตร การแก่ง
แย่ง การทำไมตรีติดต่อกัน ซึ่งได้คัดข้อความจาก*คัมภีร์ปัญจตันตระ*
และหนังสืออื่น

เริ่มเรื่องว่าท้าวสุทรรคน กษัตริย์ครองนครปาฏลิบุตร ได้
ทรงฟังผู้ร้ายโคลกสรรเสริญวิทยาการและกล่าวถึงเหตุแห่งความวิบัติ
ทรงฟังแล้วไม่สบายพระทัย เพราะพระโอรสไม่ฝึกฝนในการศึกษา เมื่อ
ทรงใคร่ครวญถึงสุภาสิตต่างๆ แล้ว ก็มีรับสั่งให้ประชุมนักปราชญ์หา
ผู้สอนนิติศาสตร์แก่พระโอรส มหาบัณฑิตวิษณุศรมันรับจะเป็นผู้สอน
เมื่อพระราชอาตรัสมอบพระโอรสแก่วิษณุศรมันแล้ว วิษณุศรมันก็เริ่ม
สอนโดยเล่านินยาย ในนินยายนั้นมีบทเจรจาของตัวละครซึ่งเป็นมนุษย์
บ้างสัตว์บ้าง ในบทเจรจานั้นๆ มีนินยายซ้อน และนินยายเหล่านี้ตัวละคร
ทุกตัวแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ โดยยกภาษิตมาอ้างเป็นดังนี้ทุกบท

บทที่ ๑ เริ่มด้วยนินยายชื่อเรื่องการผูกแห่งมิตร ในเรื่องนี้มี

นิยายซ้อน ๙ เรื่องและประกอบด้วยภาษิต ๒๒๘ บท

เมื่อจบนิยายตอนที่ ๑ แล้ว พระกุมารตรัสขอให้วิชฌุศรมัน
สอนเรื่องการแตกมิตร

บทที่ ๒ เรื่องการแตกมิตร มินิยายซ้อนอยู่ ๑๐ เรื่อง และ
ประกอบด้วยภาษิต ๑๘๔ บท เมื่อจบเรื่องที่ ๒ แล้ว พระกุมารตรัส
ขอให้สอนเรื่องสงคราม

บทที่ ๓ เรื่องสงคราม มินิยายซ้อน ๑๐ เรื่อง ประกอบ
ด้วยภาษิต ๑๕๓ บท

เรื่องที่พระกุมารขอให้สอนเป็นเรื่องสุดท้ายคือ :-

บทที่ ๔ เรื่องสนธิ (ความสงบ) เรื่องนี้มีนิยายซ้อน ๑๒
เรื่องประกอบด้วยภาษิต ๑๓๖ บท

เนื้อเรื่อง

เนื่องจากเรื่อง *हिโตปเทศ* นี้ประพันธ์ขึ้นเพื่อมุ่งให้เป็น
ภาษิตสอนความประพฤติ เนื้อเรื่องจึงมิได้ผูกพันกันเป็นเรื่องราวสนุก
โลดโผนอย่างวรรณคดีเรื่องอื่น แต่ผูกเนื้อเรื่องเป็นนิทานหลายๆ
เรื่องซ้อนอยู่ในเรื่องใหญ่

นิทานบางเรื่องมีตัวละครเป็นคน บางเรื่องเป็นสัตว์ ตัว
ละครทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่วแสดงอารมณ์ความคิดความเห็นอย่างผู้คงแก่เรียน
เมื่อจะทำอะไร วินิจฉัยปัญหาอะไร ก็ยกสุภาษิตขึ้นมาเป็นเครื่อง
พิเคราะห์เปรียบเทียบ แม้ตัวละครฝ่ายชั่วก็แสดงมายาโดยยกสุภาษิต
ขึ้นมาอ้างเพื่ออำพรางเล่ห์กลของตน

สุภาษิตต่างๆ ที่ยกมามีใจความสอนใจหลายแง่หลายมุม
แม้ข้อบทจะมีเพียง ๔ ข้อ คือการผูกมิตร การแตกมิตร สงคราม และ
ความสงบ แต่เนื้อหาของสุภาษิตในแต่ละเรื่องนั้น จำแนกประเภทย่อย
ได้หลายประเภท อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้มีสุภาษิตสอนทุกแง่ทุก

มุมในชีวิตมนุษย์ เมื่อเป็นดังนี้จึงเกิดมีบางบทซึ่งดูประหนึ่งว่าจะสอนขัดแย้งกัน ทั้งนี้คงเป็นเพราะปราชญ์ผู้นิพนธ์ต้องการจะเสนอภาชิตให้สอนได้กว้างขวางที่สุด เพื่อผู้ศึกษาจะได้เลือกไปใช้ให้เหมาะแก่สถานะของตนแต่ละคราวนั่นเอง

เนื้อหาสาระของหนังสือ *หิโตปเทศ* เต็มไปด้วยหลักความจริงของโลก แสดงออกด้วยภาษาที่ให้อัศจรรย์สำนวนโวหารคมคายใช้ศัพท์สูง ๆ ผู้อ่านจะเข้าใจได้ต้องพินิจพิเคราะห์ไตร่ตรองตามทฤษฎีผู้มีพื้นความรู้ในข้อธรรม และมีประสบการณ์ในชีวิตมากพอจึงจะเข้าใจ

เนื้อเรื่องในหนังสือเล่มนี้ย่อไม่ลง เพราะเต็มไปด้วยใจความสำคัญ ในที่นี้จึงทำได้เพียงเก็บเนื้อความของแต่ละบทว่ามีเนื้อหาสำคัญในการสอนอย่างไรบ้าง พร้อมทั้งยกเรื่องหรือภาชิตประกอบเป็นตัวอย่างบางตอน และในตอนท้ายจะแสดงข้อคิดหรือข้อสังเกตเกี่ยวกับหนังสือเล่มนี้ไว้ พอเป็นตัวอย่างของการศึกษาหนังสือเล่มนี้ในขั้นต้น

คำ “หิโตปเทศ” อาจแปลได้ว่าการสอนอันเป็นประโยชน์

บทนำ อวยพรให้สาธุชนสำเร็จความปรารถนา

ผู้ได้ฟัง *หิโตปเทศ* จะมีความรู้ชำนาญในการพูดภาษาสันสกฤต และรู้นิติศาสตร์

สรรเสริญ “วิทยา” ว่าเหมือนทรัพย์อันถาวร อาจทำให้ร่วมสมาคมกับพระราชา วิทยาทำให้คนรอบคอบ ทำงานได้ดีเกิดทรัพย์ประพฤติธรรมและเกิดสุข นามาสั่งซื้อเสียง คนไม่มีความรู้เหมือนคนตาบอด

กล่าวถึงบุตร มีบุตรโง่ ประพฤติชั่วก็เหมือนมีตาบอด มีไว้ให้รำคาญ

ไม่มีบุตรหรือมีแล้วตายดีกว่ามีบุตรโง่ ตามหลักสังสารวัฏตายแล้วจะต้องเกิดอีก เมื่อเกิดมาแล้วควรทำให้สกุลเจริญ

มีลูกซึ่งปราศจากคุณวุฒิก็เหมือนไม่มีลูก
ตัวอย่างภษิต

๒๑ มีบิดาผู้ซึ่งสะสมหนี้ไว้ คือคัศรุ มีมารดาผู้ซึ่งมิได้
ประพฤตินในความบริสุทธิ์คือคัศรุ มีภริยาารูปงามคือคัศรุ มีบุตรที่
ปราศจากความรู้คือคัศรุ

๒๕ อาหาร การนอน ความกลัว เมถุน เหล้านี้ เป็นของ
ทั่วไป มีแก่คนกับดิรัจฉาน ธรรมเป็นของทำให้คนและดิรัจฉาน
พิเศษกว่ากัน ผู้ปราศจากก็เสมอกับดิรัจฉาน

๓๓ กรรมที่ได้ทำไว้ในชาติก่อน ผู้รู้เรียกว่าวาสนา เพราะ
ฉะนั้นควรเป็นผู้ไม่เกียจคร้านประกอบกิจการด้วยความพยายาม
อย่างลูกผู้ชาย

๓๖ แท้จริงการทั้งมวลย่อมสำเร็จด้วยความเพียรพยายาม
มิใช่ด้วยความคิณิก เนื้อกว้างจะวิ่งเข้าปากของสัตว์ซึ่งกำลังนอน
หลับอยู่หาไม่เทียว

เกทลง พานิช

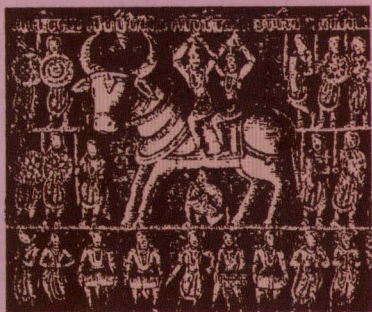
ตีพิมพ์ใน จันทรเกษม มีนาคม-เมษายน ๒๕๑๒

พิมพ์ที่ เรือนแก้วการพิมพ์

๙๔๗ ถนนอรุณอมรินทร์ ตรงข้ามตึกผู้ป่วยนอกโรงพยาบาลศิริราช กทม. ๑๐๗๐๐

นายธีระ เจียรดิษฐ์อาภรณ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๔๐

โทร. ๔๑๑-๑๕๒๓, ๔๑๒-๖๕๕๒

กถาสุนทรานุศาสนิ (The Book of Good Counsels)

หรือ **หิโตปเทศ** แปลโดยคารม พ.ศ. ๒๔๕๙ นั้น
ได้สร้างตำนานในทางการพิมพ์ลิตหนังสือ

อย่างเข้าหากันเป็นอย่างดีของ “**สามทหารเสือ**”
หนึ่ง พึงทราบดั่งว่า **หิโตปเทศ** ฉบับคารมฯ นี้
ก็ยังมีแยกกันเป็น ๒ ส่วน

กล่าวคือชุดที่ดีพิมพ์ออกมาเมื่อปี ๒๔๕๙

กับที่พิมพ์แยกในงานพระราชมหามงคลสมโภช
ของคุณพระสารประเสริฐใน

มีความแตกต่างกัน

ดังที่เสริฐปรโกเศศได้บันทึกไว้ในกาลต่อมาว่า

“ล่วงมาหลายปี พระสารประเสริฐบรรยายความรู้สึกแก่ข้าพเจ้าว่า
มันยังงៃไม่รู้ แปลครั้งหลังอย่างพยายามและบรรจง
ทำไมมันอ่านสู้แปลครั้งแรกไม่ได้

ข้าพเจ้าตอบว่า จำไม่ได้หรือขุนโสภิตเคยบอกกับเราว่า
หิโตปเทศฉบับแปลครั้งแรก

ต่อไปจะเป็นหนังสือที่คนต้องการหา แต่จะหาไม่ได้

พระสารประเสริฐก็รับว่าจริง...”

ความข้อนี้นี้สำหรับนักเลงหนังสืออย่าง **หิโตปเทศ**
คงทราบดีอยู่แล้ว

หิโตปเทศ คารม